

Євген Дудар

**ПРОФІЛАКТИКА
СОВІСТІ**

Євген Дудар

**ПРОФІЛАКТИКА
СОВІСТІ**

Сатира й гумор

Наукова бібліотека
ім. М. Максимови

КНУ

ім. ТАРАСА ШЕВЧИ

1055864

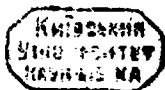
н - наукова

Ц

КИЇВ
Видавництво
художньої літератури
«ДНІПРО»
1981

*В сборник
украинского советского писателя
вошли юморески,
сатирические новеллы,
веселые рассказы, комедии.
Острые сатиры автора
направлено против приспособленцев и бюрократов,
врачей и очковтирателей,
против всего,
что противоречит нормам
социалистической морали и этики.*

1055884

ІНТЕРВ'Ю З САМИМ СОБОЮ

До мене з'явився мій двійник. Сказав:

— Мені набридло брати інтерв'ю в інших. Я хочу взяти в тебе. Тобто в самого себе. Тим більше, що сам собі ти не збрешеш. Отже, що доброго зробив ти за останній час?

— Добре зробив те, що не зробив нічого поганого.

— Чому ти так несмішно пишеш?

— Тому, що сміх — справа серйозна.

— Чому твоя сатира така беззуба?

— Тому що, перш ніж вийти у світ, вона проходить через багато зубопротезних кабінетів.

— Як ти дивишся на сучасну критику сатири?

— Як футболіст, що грає на слизькому полі, на улюлюкання болільника.

— Кого ти найбільше в житті любиш?

— Псів. Вони вірні.

— У тебе є вороги?

— Коли в мене не буде ворогів, я перестану бути сатириком.

— Кого ти найбільше боїшся?

— Своїх друзів.

— Чого ти бажав би у найближчий час?

— Щоб мої пильні і невідступні опікуни й доброзичливці назавжди від мене відступилися.

**Веселі
та неВеселі
оповідки**

СЕАНС ГІПНОЗУ

Закінчуючи виступ, він сказав:

— Гіпнозом може зайнятися кожен. Для цього треба тільки вірити в те, що говорите.

Я повертався з клубу й думав: «А що, коли спробувати? До гіпнозу можна вдатись як до ефективного засобу перевиховання підлеглих...»

Удома, біля дзеркала, потренувався в самонавіюванні.

Наступного дня викликав начальника цеху:

— Позвіть до мене отого бракороба й прогульника Задираку.

За кілька хвилин Задирака стояв перед моїм столом.

— Чого стоїш, як на сковороді? — мовив йому. — Сідай отут проти мене на стілець і дивися в очі.

Задирака сів і подивився.

— Ти, Задирако, зараз оце забудь, що я директор. Дивися мені в очі і думай, що тобі дуже хочеться спати.

— Я виспався, Андрію Івановичу. Не було металу, і я виспався, — пояснив Задирака.

— Не говори мені про метал, — попросив я Задираку. — Краще заплющ очі.

Його повіки втомлено впали на посоловілі очі.

— Значить, ти спиш, спиш, — вів я далі монотонно...

— Винен, Андрію Івановичу, — підвів повіки Задирака. — Але ж усе одно не було металу...

— Та облиш ти цей бісів метал, — не витримав я. — Заплющ очі.

Задирака знову опустив повіки.

— Вибачте, Андрію Івановичу! Я сам у ці очі не можу дивитись. Як розглядаю себе в дзеркалі, то одягаю чорні окуляри. Може, одягти? Ось вони.

— Не треба окулярів! Ти заплющ очі. І спи...

— Не можу я, Андрію Івановичу, у вашому кабінеті заснути,— зізнався Задирака.— Там, за верстатом, на ящику, можу, а тут ні... Незвично...

— Уяви, що ти спиш,— благав я.— Заплющ очі, уяви, що ти спиш. Так треба.

— Хіба що треба,— згодився нарешті Задирака і заплющив очі.

— Спати, спати. Ти спиш. Тобі сниться, що тобі пропонують чарку, але ти відмовляєшся. Ти гидуєш горілкою...

— Що ви, Андрію Івановичу! — розплющив очі Задирака.— Хіба таке присниться!

— Але зараз, в оцю хвилину, саме таке тобі сниться,— процідив я крізь зуби.— І сниться, що ти зовсім не даєш браку...

— А хіба я винен! — виправдовувався Задирака.— Верстат старий.

— Сниться тобі. Розумієш, сниться! — скеровував я Задираку в гіпнотичний сон.

— Ех, якби то тільки снилося,— зітхнув Задирака.

— Сниться тобі, що ти не прогулюєш...

— Прогулюю тому,— підскаочив Задирака,— що металу нема...

Цей метал, відчуваю, зовсім виведе мене з рівноваги.

— Слухай,— мовив.— Я тебе викликав сюди не для того, щоб ти мені про метал торочив. А для того, щоб ти спав.

Задирака здивовано розплющив очі. Потім помацав під собою м'який стілець.

— Спасибі, Андрію Івановичу. Я був би й там, за верстатом, у куточку, на ящику... Звук уже...

— А ти тут засни. Так треба.

— Ну, якщо треба,— згодився Задирака,— то я...
Він відкинув голову на спинку стільця, заплющив очі.

Я поклав підборіддя на кулаки і півголосом навіював:

— Спати, спати, спати, спати, спа...

— Андрію Івановичу, Андрію Івановичу! — раптом за-термосили мене.— Що сталося? Може, вам погано?

Я прокинувся. Поруч стояв головний інженер. А на стільці по-богатирськи хропів Задирака.

— Заснув! — радісно показав я головному інженерові на Задираку.— Значить, може...

Головний інженер ствердно кивнув головою і загадко-во подивився на мене.

ЧОМУ ТАК?

Я дійшов висновку, що всі непорозуміння з довколишнім світом у мене починаються від запитання: «Чому так?»

Це запитання спричинилось до мого нервового виснаження. Збільшився лівий шлуночок серця, а в правому передсерді перекрутився клапан.

«Чому так?» — питав я в себе. В автобусі. Після того, коли ревізор оштрафував мене як зайця. На п'ятдесят копійок. І півгодини читав мораль. Чому так? Адже в касу я опустив п'ять копійок, вона ж тільки клацнула, а квитка не дала.

«Чому так?» — запитував я в себе. Коли товариш по роботі звинуватив мене в тому, ніби я розповів усьому колективу, що в його жінки ліве вухо менше за праве. І протягом року до мене не говорив. Чому так, коли вух його жінки я в очі не бачив?

«Чому так?» — мучило мене. Коли моя рідна жінка приплекла мені сусідку. А потім ще й скаржилась, що я думаю тільки про себе. Чому так? Сусідка мені потрібна,

як собаці моторолер. І мені більше нічого не залишалося робити, як думати лише про рідну жінку.

«Чому так?» — мозолило мою голову й пекло мое серце. Коли мої співробітники почали закидати, що я підлабузник. Мовляв, перед шефом вигинаю хребта. Шефові заносу хвоста. І майже зі мною не віталися. Чому так? Шефа бачу раз на рік. І то через вікно, як він виходить зі своєї машини або сідає в неї.

Коли серце мое було на грані інфаркту, печінка на грані цирозу, а нерви на грані розриву, я звернувся до лікаря:

— Чому так?

— Забагато ставите перед собою запитань: «чому так?» — пояснив авторитетно лікар.

Тепер я чергую біля входу. Як тільки-но машина шефа зупиняється, підбігаю, відчиняю йому дверцята. Низько кланяюся, хапаю його портфель. Шефові кидаю облесну реліку: «Я людина проста, до всього звик. А вам треба здоров'я берегти. Для загалу».

Тепер усі співробітники вітаються зі мною, як із самим шефом.

Удома в мене затишно, як під райським кущем. Я перестав про жінку думати, турбуватись про неї і почав учащати до сусідки... на борщ...

Товариш, дружина якого нібито з нестандартними вухами, вже до мене по-людськи заговорив. Одразу ж після того, як я оповістив увесь колектив, що його жінка має не тільки криві вуха. А коли спить, то хропе.

В автобусах чи в трамваях тепер завжди їду без квитка. Як тільки входить ревізор, я починаю волати:

— Крадії! Грабіжники! Алкоголіки! Дармоїди! Прилаштувались біля корита. А каси не працюють. Каси ковтають людську працю!..

Не витримав ще жоден ревізор. Тікає на першій зупинці.

Щоправда, тепер мене інколи називають грубіяном. Невихованим. Але зате нерви в мене стали, як посторонки. Лівий шлуночок серця працює не гірше за правий. На місце став клапан правого передсердя. Печінка у межах норми.

КОХАНКА ДЛЯ ДИРЕКТОРА

Якось мене викликав директор і дуже лагідно запросив:

— Сідайте.

Я сів.

Директор ще лагідніше запропонував цигарку.

Я слухняно закурив.

— Кажуть, ви користуєтесь успіхом у жіночої статі...— осміхнувся директор.

Я скромно знизав плечима. По хребту побігли мурашки. Ясно. Вже хтось накапав. Зараз буде мораль: «Маєш жінку, дитину...»

Я в гречку ніколи не стрибав. Але чим доведеш?

— Це якесь непорозуміння,— спробував пояснити.— Я ні до кого не чіпляюся...

— Нічого, нічого,— заспокоїв директор.— Затє чіпляються до вас. Я вас завжди бачу в товаристві таких гарних дівчаток...

— Це просто знайомі...

— Нічого, нічого... Це не великий гріх...

— Але ж я справді...

→ Нічого, нічого. І я не святий. І я не проти, так би мовити...

Я підвів на директора запитливий погляд.

— Бачу, що ви все зрозуміли... Ви отак у товаристві шатеночки чи білявочки слівце яке-небудь... Мовляв, директор мій ще... ка-хи, ка-хи.— Він погладив долонею лисувату голову.— Так ще нічого...

Я дивився на директора, як теля на мальовані ворота.

— Скажіть, у нього «Волга»... Словом, щось таке придумайте. Скільки вам днів дати? — І твердо додав: — Думаю, тижня вистачить. Бо там стару з курорту принесе...

Вийшовши на вулицю, я намагався пригадати, хто за останні роки до мене інтригуюче осміхався, хто крадькома їв очима. Аналізував усі компліменти, сказані мені жіночою статтю, пригадував, чи хтось не казав, що мене любить.

Раптом над самим вухом задзвенів ніжний жіночий голос:

— Добридень, Степанку! Чим ти так заклопотаний?

Приречений на смерть так не зрадив би звістці про помилування, як я цьому голосу. То була моя сусідка Уляна. Чоловік поїхав на місяць у відрадження.

Я пильно поглянув на неї. Уляна зашарілася.

— Знаю, що без чоловіка важко,— почав по-діловому.— Якщо хочеш скочити в гречку, то...

— Коли ти став таким нахабою? — процідила крізь зуби Уляна.

Я розтулив рота, щоб відповісти, та її вже не було...

Я йшов по тротуару і шкірив зуби всім представницям жіночої статі віком від 16 до 46 років. Та замість усмішок на їхніх обличчях читав тільки подив і співчуття.

Враз пригадав. Колись мій товариш Василь казав, що підозріває свою Наталку.

За мить був у Василя. Його вдома не застав. Наталка у ванній прала.

— Що з тобою? Чого ти такий заклопотаний? — відповіла на мое привітання.

— Слухай, познайомлю тебе з одним...

— Нічого не розумію.

— Ну, ти молода... Василя нема вдома...

Наталка зблідла, як простирадло. Я не встиг отямитись, як мокра сорочка заліпила мій писок. Не пам'ятаю, чи відчиняв хто двері.

Додому приплентав уночі.

— Де був? — суворо запитала дружина.

Я знітився.

— У гречку захотілося,— похитала головою.— Були вони обидві тут. Зараз же бери манаття й геть.

Цілу ніч я не спав. Уранці з мішками під очима прийшов на роботу. Мене викликав директор.

— Приходила ваша дружина. Скаржилася. Виявляється, гуляєте...

Я спантеличено дивився на директора.

— Якщо ви не отямитеся самі, то ми вам допоможемо...

— Але ж ви мені...

— Що «ви мені»? — аж підстрибнув директор. Ви мої слова сприйняли всерйоз? Перевірити хотів. Чи правду подейкують люди...

У ПЕРСПЕКТИВІ

— У перспективі все це піде під землю! — владно сказав директор заводу товариш Пацьорчик і показав на бурий дим, що валив з труб.— На території заводу повітря буде чистіше, ніж у лісі...

Я слухав, і серце моє проймалося радістю. Уявилось потопаюче в зелені заводське подвір'я. Клумби, пахучі квіти, джебонята бджілки. Повітря — пий-упивайся. Захопившись уявою, я вдихнув на повні груди і зайшовся кашлем. Вітер якраз повернув сюди хмару диму.

— ...Я вам скажу,— продовжував директор,— що в перспективі ви нашого міста не впізнаєте. Вулиці підуть під землю...

— Себто як? — не зрозумів я.

— Весь транспорт піде під землю. В тунелі. Приїдете через п'ять років — і на вулицях не побачите жодної машини. Не буде шуму, гуркоту, отруйних газів...

Я пригадав статтю відомого медика у вечірній газеті. Називалась та стаття «Шум — ворог вашого здоров'я». Пригадав іншу статтю, іншого медика — «Шуми руйнують ваші нерви».

А тут перед моїми очима постав рай. Тихі вулиці. Потопають у зелені. Щебечуть пташки на деревах. Вулицями спокійно походжають люди. Бігає дівчора. На душі стало тепло й весело. Забувши про присутність директора, почав мугикати пісню.

— Річечка ота, по якій зараз пливе мазут,— перервав моє мугикання директор,— буде чистенька, голубовода. Бо стоки із заводів планується в перспективі пустити під землю...

Річка — це взагалі моя слабкість. Біля річки я народився, виріс. Люблю плакучі верби, різучу лепеху. Люблю круті заплави, спокійні мілини. Ряску на воді і навіть жабуриння люблю.

— Все погане, шкідливе для людського здоров'я, не потрібне піде під землю,— сказав директор...

Повернувся я в редакцію з таким настроєм, ніби місяць провів десь на благодатному річковому узбережжі.

Через кілька років знову завітав у ті місця.

Завод зустрів тією ж хмарою бурого диму. А директор заводу товариш Пацьорчик не зустрів мене.

— Лежить у лікарні,— засмучено мовив його наступник.— Нервово виснаження... Шуми... Гази... Неспокій... Шкода. Ледь не пішов під землю...

МОЯ ОДИССЕЯ

Иду додому. Несу важкі думи. Як зустріне? Година пізня. Але я не дуже завинив. З учорашнім порівняти не можна. Повинна б оцінити... Ключі забрала. Сказала: «Після дев'ятої можеш не приходити». Зараз одинадцята.

Але ж я мусив. Приїхали з підшефного колгоспу. Бригадир механізаторів Кулябка та інженер Деривітер. Мусив. Але це вже крапка. Від сьогодні — ні грама.

Натискаю на гудзик дзвіночка.

Не відчиняє.

Невже буде такою жорстокою?

Дзвоню ще і ще.

Чути кроки. Клацнув замок. Напіввідчинилися двері. З-за них вилетів спальний мішок.

Знову клацнув замок.

Постояв розгублено. Взяв мішок. Подався з будинку. Раз ті така, думаю, поїду світ за очі. Ще будеш шукати. Будеш коси на голові рвати. Ті, що я купив тобі на день народження.

Сів у трамвай. Поїхав за місто. Зійшов з дороги, заліз під кущ. Вліз у мішок з головою.

Задрімав...

Прокидаюсь.

Де це я? Ага, в мішку. Висуваю голову. Що це? Я на якомусь складі. За якимись ящиками. Між якимись залізяками... Підожди, підожди. Снилось мені, ніби хтось наді мною говорить. Ніби мене везуть у машині...

Похолонуло в п'ятах. Украли! Мене украли! Хто? Для чого?

Почав оцінювати себе. Чи я міг би, скажімо, бути потрібний імперіалістичній розвідці?

Прийшов до висновку, що ні.

Може, якась мафія? Точно! Украли мене, щоб обміняти у моєї жінки на кілька тисяч карбованців. Прорахувалися. Не дасть ні копійки...

По спині полізли мурахи. Можуть спересердя уколошкати.

Треба швидше тікати.

Викарабкався з мішка. Метнувся до дверей. Зачинені. На вікнах ґрати.

Тоді в голові зашурупало: від мафії врятуєшся чи ні, а прийде хтось на склад, застане тебе тут, то від тюрми таки не втечеш. Скажуть, красти прийшов.

Поліз я знову у мішок.

Тільки заліз — чую, замок клацає.

Заходять.

— Де він? — питає один.

— Он там, за ящиками, — пояснює другий.

— Цікаво, що у ньому? — вставив третій.

Підходять. Думаю, треба вилазити.

Розстебнув замок, висунув голову і завмер: стоїть переді мною бригадир механізаторів Кулябка, інженер Дерівітер і голова підшефного колгоспу. Стоять як скульптури. І оком ніхто не кліпає. Тільки роти порозкривані.

З переляку привиділось, думаю. І голову знову в мішок.

По хвилі чую голос Кулябки:

— Примарилось, чи що? Не може бути, що це Варварочка. Ми його вчора ввечері підвезли до самого будинку. Чого б він лежав за містом, та ще й у мішку?

— Я, дорогенькі! Я! Варварочка! — гукаю, вилазячи з мішка...

Зустріч відбулася на високому рівні.

Тільки знову жінка до хати не пустить. Але не біда. Мішок зі мною.

ДЛЯ НАУКИ

Я сидів у парку на лавочці. Милувався барвами осені. До лавочки підійшов статечний чоловік. Сів. Привітався зі мною. Дістав з кишені блокнот, ручку.

— Вибачте, — каже, — я з Академії наук. Робимо соціальне дослідження. Можна кілька запитань?

— Будь ласка, коли я можу хоч чимсь прислужитися науці...

— Бачите, запитання будуть трохи незвичайні... Інтимного характеру... Але це для науки...

- Раз для науки...
- Ви одружені?
- Так.
- Уперше?
- Уперше.
- Діти є?
- Двое.
- Ви часто сваритесь з дружиною?
- Я не часто. Частіше вона зі мною.
- За що?
- За все.
- А ви з нею за що?
- Я за те, що вона зі мною свариться.
- У вас буває таке, що ви прийшли додому пізно і під доброю мухою? Що ваша дружина тоді каже?
- Каже, що я порося.
- А таке, що ви тікаєте під будь-яким приводом з кімнати, аби не допомогти жінці по господарству?
- Від моєї жінки не втечеш.
- Скажіть, а як кудись збираєтесь, жінка ваша довго зодягається?
- Влітку — годину, взимку — дві.
- Добре готує ваша жінка страви?
- Як коли, Для гостей — пальчики оближеш. Для себе — також не подавишся.
- Ревнива?
- Отелло!
- Не б'є вас?

Я здивовано глянув йому в очі. Аж тепер запримітив, що ліве підбите, а над правим добряча гуля.

Він зняковів. Тоді винувато опустив очі. Сказав тихо:

— Вибачте. Сказав вам неправду. Я не з Академії. Збираю оце матеріали, щоб зіставити. Розлучатися чи не розлучатися...

БРЯТУВАЛА

Сталося це зовсім несподівано. Тихим березневим вечором я прогулювався алеєю парку. У свої плескаті груди втягував якомога більше весняного повітря. Думав про те, що сьогодні, на свято жінок, приємно було б якійсь жінці чимось прислужитися. Ось, припустимо, якби до дівчини причепився хуліган. А я тут як тут. Сказав би: «Геть, покидьку! Не смій чіпати кращу і слабшу половину нашого суспільства!»

Вона мені дякує. А я скромно: «На моєму місці так вчинив би кожен мужчина!»

Вона каже: «Ви справжній лицар». І цілує мене...

Раптом роздуми мої перервав гундосий голос:

— Ей! Геркулес! Ану зніми свої «куранти» і віддай дяді!

Я сполохано підвів очі. Мені заступив дорогу в півтора раза вищий і трохи ширший за мене тип. На червоній його пиці шрамами виписана вся біографія.

Мене кинуло в холодний піт. Я пропищав:

— Мі-лі-ці-я!..

Тип навіть не здригнувся.

І тут сталося несподіване. Підійшла така собі кругленька симпатична дівчина у формі лейтенанта міліції. Тип не встиг оглянутись, як лежав на землі. Тоді так само блискавично зірвався і помчав геть.

Я сфоюв приголомшений. Щось намагався сказати.

Дівчина запитала:

— Може, хоч слово скажете?

Я озирнувся перелякано на всі боки:

— Скажу, коли прийду трохи до тями...

Дівчина взяла мене під руку. Мовила:

— Та не тремтіть так. Він уже сюди не повернеться.

Коли ми вийшли з парку, вона пожартувала:

— Ось, бачите, вийшло, як у тій пісні: «Виведь мене, козаченьку, з гаю...»

Тут я вже трохи посміливішав:

— Дякую! Ви справжній лицар!.. Вітаю вас із святом жінки!.. Я... Хотів би вам чимось віддячити... Ну, хоча б запросити вас у кіно... Звуть мене Вітя.. Ви мене не бійтеся...

Вона посміхнулася:

— Дякую за поздоровлення. А мене звать Катрусюю... Якщо ви самі боїтеся йти у кіно, то я можу за компанію...

Відтоді ми зустрічалися. А рівно через рік, на Восьме березня, всі мешканці нашого будинку переполошилися. І з квартири в квартиру передавалося:

— Бачили? Отой Вябриків щось накоїв. Сьогодні три міліцейські машини за ним приїхали. І всі «Волги». Певне, одразу в тюрму повезли...

Катрусю й мене того дня везли не в тюрму, а в Палац одруження.

Відтоді я переконаний, що жіночий день і чоловікам може принести щастя.

АБИ ЗРОБИТИ ПРИЄМНЕ.

Натура у мене така. Ось іду вулицею. А назустріч мені чоловік. Лисуватий вже. Миршавенький. Та попід руку веде справжню чічку. Королева краси, та й годі. По всьому видать, не його донька.

Інші, може, кидали б репліки. Може, хихикали б поза спиною. Мені хочеться зробити людині приємність. Підходжу.

— Ви,— кажу делікатно,— мені вибачте. Але ви — молодець. Так з вигляду, правда, порохно, підтоптаний вже, але молодець. Дівчинка — чарівниця. Юна. Як чічка коло будяка.

Він дивиться ніби й ніяково. Але в очах радість. Від мене цього не сховаєш. Очі, бачу, горять вогнем...

Людині приємно — і мені теж.

Купував у магазині тюльку. Давала здачу — три копійки передала. Інший приховав би. А я поклав на тацю. Кажу делікатно:

— Ви мені вибачте. Ви що, княгиня, що грішми розкидаєтесь? Кофтина ось поштопана. Нову треба купувати.

Мовчить. Зміряла спідлоба мене. Кинула погляд на чергу. Нічого не каже. Зарум'янилася. Губи від хвилювання тремтять.

І мені тепло на душі стало.

Чи ото даму з цуциком зустрів. Ідуть.

— Ви мені вибачте,— кажу,— громадяночко, за комплімент. Любо,— кажу,— на вас дивитися. Ви, як дві краплини води, одне на одного схожі...

Нічого, правда, не відповіла. Тільки гавкнула... Собачка. Але я безкорисливо. Просто хочеться зробити людині приємне...

Шиньйон якось побачив. На голові кнопки симпатичної. Маленька, думаю, хто їй комплімента скаже.

— Ви мені вибачте,— кажу культурно.— Хороший у вас, дівчино, смак. Хоч воно,— кажу,— з конячого хвоста, але так на вашій голові сидить, як рідне.

Почервоніла. Незручно. Парубок як-не-як перед нею. Стоїть мов укопана. Але я пішов. Аби не подумала, що я комплімента кинув, щоб мати зачіпку для знайомства...

У гостях був. Перший раз запросили. Зі своячкою хотіли познайомити. На стіл понаставляли. Їж, пий. Господиня бігає, господар бігає. Сваячка сидить, очей з мене не зводить. Напроти мене ще одна пара. Щось воркують. Треба, мислю, чимсь господарям віддячити.

— Ви мені вибачте,— кажу господині,— ви просто майстер — золоті руки. Кулінар вищого класу. Прима. Люкс! Хоч вечеря, правду кажучи, у вас бідненька, на якихось п'ять-шість карбованців, не більше. Але приготували — пальчики оближеш.

Господиня від похвали розчервонілася і вискочила на кухню. Господареві так приємно стало, що побіг до гастроному ще за пляшкою. Мені тої пляшки не треба. Я просто так. Щоб приємне зробити людям...

Виходжу з гостей. Бачу, міліціонери два стоять. І якийсь піжон. Щось їм доводить.

Підходжу.

— Ви мені,— кажу,— вибачте. Може, вам треба свідка?

— Не треба,— сказав міліціонер.— Хильнув — іди своєю дорогою.

— Ви,— кажу,— не соромтеся. Я,— кажу,— знаю, як важко свідка на вулиці впіймати. А я безкорисно. Звик людям робити приємне.

Щось пошепталися.

— Сідай,— кажуть,— у машину.

Привезли. У витверезник. Сказали:

— Так за так. Ти нам хотів зробити приємне. Ми не могли zostатися в боргу... Сполоснешся. Може, передумаєш комусь приємності робити...

ГЕТЬ ХУЛІГАНА!

Проходить дуже відповідальний матч. Боротьба не на життя, а на першість з футболу. Між командами «Сатурн» і «Уран». Паси, фінти, офсайди. Суддя нервово сюркає у свисток. Стадіон стогне. Стадіон реве. Стадіон шумить. Чоловіки забувають, що поруч сидять дами й діти. Гнуть такої, що червоніє небо. Тут нема зупину. Тут немає меж. Тут футбол.

І раптом в одному місці пролунав такий пронизливий голосок:

— Суддя! Ти нехороший! Ну-ну...

Лівий сектор почув цей докір у правому. Правий — у лівому.

Баталія триває. Суддя свистить. Стадіон гуде. А голос знову:

— Суддя! Ти нехороший! Ну-ну...

Правий сектор повертає носи вліво, лівий повертає вправо.

Та не до цього. Правий крайній команди «Сатурн» блискавкою йде вперед, блискавично б'є з лівої і блискавично забиває гол. Але суддя знову свистить. Правий крайній був поза грою.

Стадіон стогне. Стадіон криє суддю всім, чим можна його словесно покрити. А з-між загального обурення вирізняється пискляве:

— Суддя! Ти нехороший!..

Тепер уже півстадіону повертається вліво, а півстадіону — вправо.

Лівий захисник «Сатурна» зупинився і нашоропив вуха. Коментатор жваво вів репортаж:

— ...Отже, лівий нападаючий команди «Уран» іде до правому краю. Йому чинять шалений опір два захисники «Сатурна». Пас... Суддя, ти нехороший!.. Тьху! Щоб ти пропав!.. Вибачте!..

І замовк...

— Заберіть хулігана! — вирвався чийсь роздратований голос. — Скільки можна терпіти таке неподобство!

— Геть хулігана! Геть хулігана! — скандував стадіон. Гру тимчасово припинили.

Міліціонер вів під руку якогось лисуватого дядю.

Стадіон супроводжував порушника свистом і лайкою.

АУТОТРЕНІНГ

Після того як мій шеф стукнув перед моїм носом кулаком об стіл, а я грюкнув дверима його кабінету, друзі мені сказали:

— Навчись відключатися! Бо пропадеш.

— Не можу,— кажу.— Нерви.

— Не зможеш — ще гірше буде. Але ж треба. От, скажімо, лає тебе хтось. А ти думай в цей час про щось зовсім інше. Перенеси свою увагу десь далеко. Кудись в Африку, у джунглі...

І я почав займатися аутотренінгом.

Важко було спочатку.

Викликає шеф. Починає:

— Кажуть, ви не так у відрядженні поводитися...

— Я поводився «так». Це вам кажуть «не так»,— зірвалося за звичкою з мого язика.

Тоді пригадав, що треба відключатися.

Він батькує мене, а я мовчу. Стою. Думаю.

— Про що ви думаєте? — питає роздратовано він.

— Про крокодилів...

Його очі лізуть на лоба.

— ...Думаю,— кажу,— що на півночі Гани є одне село. В річці біля нього живуть крокодили, які зовсім не кусають людей. Такі ті крокодили людяні, що навіть діти з ними граються.

Відключання зразу дало свої наслідки. Очі шефа з великих зробилися маленькі. Він лагідно запитав:

— Може, ви збираєтесь їхати працювати на північ Гани?

...Час і тренування зробили своє. Відключатися для мене стало зовсім просто.

Приходить до мене завідувач відділу. Приносить креслення.

— Ти,— каже,— отут нахомутав. Накрутив, сам чорт не розбере.

Ця частина креслення якраз була не моя, а мого колеги, співавтора проекту. Тому я дуже делікатно запитав:

— Хто сказав, що нахомутав я?

— Я кажу. Я — завідувач відділу!

Сиджу мовчки. Закрив очі. Думаю.

— Про що ти думаєш? — питає роздратовано завідувач.

— Про Африку. Про індійські племена. Кажуть, в Африці є одне плем'я, яке зовсім не вживає займенника «я». Хто тільки скаже «я», того одразу виганяють з племені. І він кочує...

Після цього мені довелося перекочувати в іншу установу.

Тут я від пасивного аутотренінгу перейшов до активного.

Не тільки відключався, а й переключався.

Каже мені завідувач:

— Рівно о дванадцятій зайдете до мене. З'ясуємо деякі питання.

Думаю собі: рівно о дванадцятій вже буде пізно.

Треба настроїтися. На щось інше. Переключити увагу. Приємно було б зараз, золотої осені, взяти пляшечку, пару шашличків. І щоб на лоні природи. І щоб не самому. Щоб з однокурсницею. Про фізику, про лірику поговорити. Листочків назбирати. Пісень поспівати.

Переключився.

Під кінець робочого дня розлучався з лісом, як з першим коханням.

Прийшов додому.

Жінка:

— Знову несе від тебе, як з бочки... А це на шії чия помада?!

Я сів у куток. Почав. Переношу свою увагу на береги Африки, у джунглі... Думаю про тигрів... Про пантер чорних... Та жінка тріснула мене по голові сковорідкою.

Тоді остаточно відключився.

Включали мене в лікарні.

ЗЕРНЯТКО

— Ти мое золотце! Ти мое зернятко! Ти мое незамі-
ниме!

Мама цілувала мене.

— І в кого воно таке вдалося?

— У мене,— відповів тато і поцілував у п'яту.

Мені залоскотало. Я тріпнув ногою і вдарив тата у ніс.

Тато зойкнув:

— А, чорт!

— Ц-с-с! — сказала мама.— Ти що! Він ще нічого не
розуміє!

Мама посадила мене на ліжко.

Мені зробилося добре. Тоді тепло.

— Господи! Знову націдив! — крикнула мама і сіпну-
ла мене за руки.— Що це таке?! — показала пальцем на
мокре місце.

— Бе...— крізь сльози сказав я.

— А хто зробив це «бе»? — втрутився тато.

— Мама,— кажу ледь чутно.

— Ти бач,— зауважив тато.— Ще не навчилося гово-
рити, а брехати вже вміє.

Я скривився. Я говорив правду. Посадила мене на ліж-
ко мама.

— Ти чого не просишся? — спитала мама.

— Та досить з нього,— зупинив тато.

— Не досить! — заперечила мама.— Дитину треба ви-
ховувати так, щоб вона поважала працю батьків...

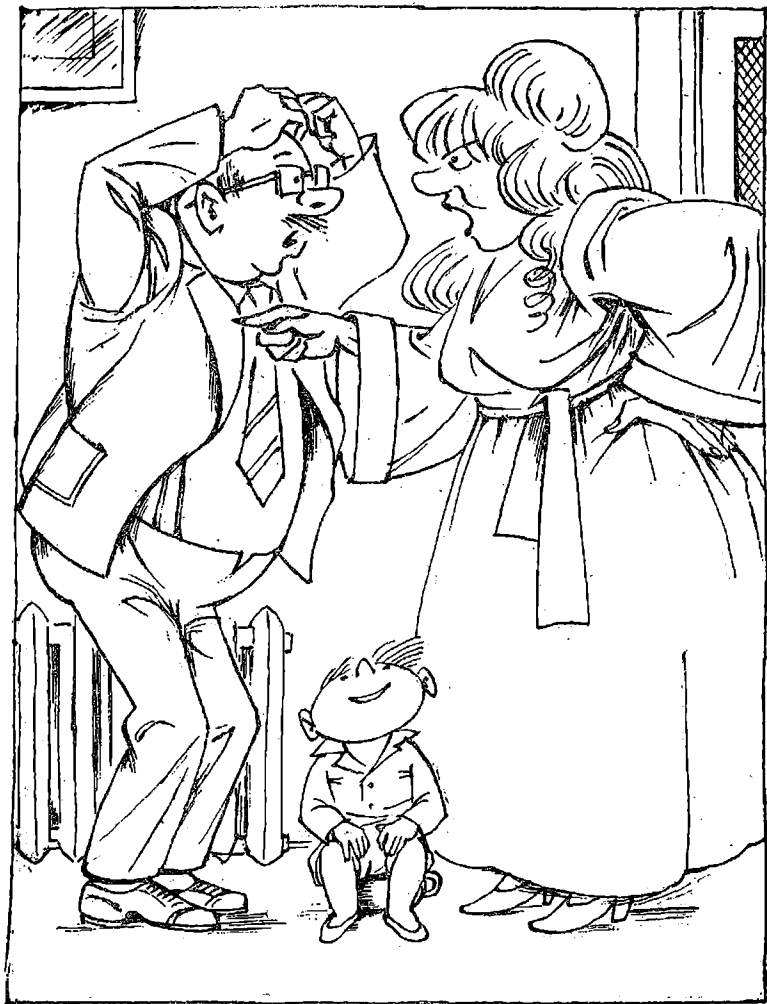
Мені заболіли ноги. Я сів на підлогу. Мама взяла з
татового робочого стола жмут списаних папірців і кину-
ла мені:

— На, грайся... О-о-ой, ти ж мое золотце.

Я з радості узявся ті папірці шматувати.

В тата очі полізли на лоба.

— Що ти наробила? — крикнув він.— Це мої розра-
хунки!..

— Чого ти репетуєш? — крикнула мама. — Нічого з тобою не станеться, як порухуєш іще раз.

Тато нахилився. Почав забирати в мене свої папірці.

— Не чіпай! — схопила його за руку мама. — Це не педагогічно. Треба, щоб батьки діяли спільно. Коли мама щось дозволяє, батько не повинен заперечувати. Треба в дітях виховувати повагу до батьків.

Батько погодився:

— Вірно. І коли перший щось сказав, то другий не повинен заперечувати. Навіть якщо той не має рації. Слово батьків повинно бути для дитини законом.

Мама погладила мене по голівці:

— Наша дитина має рости чесною, правдивою і культурною.

Я вкусив маму за коліно.

— Негідник! — крикнула мама і ляснула мене долонею.

Не так заболіло те місце, по якому вона вдарила, як те, що свій б'є свого. Я заплакав.

— Чого реवेश? — крикнув тато.

— Малахольний, — додала мама.

— Вдався у тебе, — зауважив тато.

— І такий впертий віслик, як ти! — додала мама.

Я замовк. Почав слухати. Мені цікаво стало, на кого я більше подібний.

— Дивися, вже знов замріявся, — сказав тато.

— Підеш на горщик? — спитала мама.

— Ні-і-і!

— Сідай на горщик, бо прийде дядько, то забере тебе! — налякала мама.

Тато вийшов у сусідню кімнату і загудів:

— А де це там ваш Тарасик?

— А хто це? — спитала мама не своїм голосом.

— Це я, дядько. Прийшов забирати вашого Тарасика, — басував тато.

Мені сподобалося так гратися. Я також змінив свій голос:

— Тату-дядю, йди, йди!..

— От артист,— сказав тато.— І де вони цього набираються?..

А ХТО Ж БОС?

— Опівночі! — таємниче шепнула літня жінка молодшій. І щось поклала їй у кишеню.

Куця зупинився і насторожився. Ще з дитинства його вабила професія детектива.

«Що «опівночі»? — подумав Куця. Потім ляснув себе долонею по лобі: «Ясно! Опівночі прийде бос. Мафія...»

Куця наступив молодшій жінці на «хвіст». Не відставав ні на крок.

Біля універмагу жінка зустріла якогось типа. Явно підозрілого. Щось йому передала. Сказала:

— Ждати не можна! Тільки сьогодні..

Тепер Куця прилип до типа.

На зупинці таксі тип підійшов до водія. Щось довго з ним шептався. Щось йому передав. Куця почув тільки уривок розмови:

— ...Сьогодні. Він чекати не може..

Куця запам'ятав номер машини. Сів у друге таксі. Поїхав слідом.

Таксист зупинився біля павільйончика ремонту взуття.

Куця теж вийшов.

Таксист щось передав шевцеві. Той кивнув головою і пошепки перепитав:

— Сьогодні?..

Куця запримітив на правій руці шевця витатуйоване сонце та ім'я «Нюра».

Не вагаючись, Куця сів на ослін. Ніби почистити черевики.

До павільйончика підійшла розфуфурена дама. Всі пальці в золотих персях.

— Майстер! Мої вже заклеєні? — таємниче спитала вона.

— Ваші я завжди клею позачергово, — відповів швець. Ясно. Пароль.

Потім швець щось шепнув на вухо дамі. Вона кивнула головою. Куця всього не міг уловити, бо саме в цю хвилину повз павільйончик проїхав бульдозер. Проте дещо почув:

— ...О ні, він чекати більше не може...

На здивування шевця Куця вискочив із будки з одним недочищеним черевиком.

Подався за дамою.

Та зайшла з чорного ходу до магазину «Овочі — фрукти». Через хвилину вийшла звідтіля з повнощоким типом.

Пішли разом до перукарні.

Повнощокий тип із магазину «Овочі — фрукти» шептав щось перукареві. До речі, теж підозрілого з виду. Куця почув:

— Треба доставити сьогодні. На вулицю Зелену, 13. Квартира I. Він чекає...

Перукар мовчки кивнув головою.

За півгодини Куця чергував у під'їзді біля першої квартири по вулиці Зеленій, тринадцять. Чекав з нетерпінням тієї хвилини. Й думав: «Розкрию мафію. Прийду куди слід. Усі дані на стіл. Дивіться, який Куця...»

Куця почув кроки. До під'їзду прямував безвусий піжон. Поперед себе віз дитячу коляску. Куця одразу ж прикинув, що в колясці дитини нема.

Піжон натиснув на гудзик дзвіночка першої квартири. Двері відчинилися. Тільки-но піжон пропхнув у них коляску й зробив один крок вперед, Куця ускочив за поріг.

— Вибачте, я з газової контори, — впевнено сказав він. — Перевіряю тягу.

Нахабно подався на кухню.

— Ось вам коляска, а в ній усе, що треба,— сказав піжон до молодого симпатичної господині.

«А хто ж бос?» — подумав Куця і увійшов до кімнати, нібито обстукати труби парового опалення.

У кімнаті нахло чимось підозрілим.

А з ліжка до Куциного вуха долетіло:

— У-а, у-а, у-а!

Куця глянув розгублено на господиню.

— Він чи вона? — спитав розчаровано.

— Він,— радісно відповіла господиня.

— Давно народився?

— Рівно тиждень тому... Опівночі...

ПРОВЧИЛА

Бачите, яка я? Так нівроку. Вже виросла. Ловеласи також це побачили. Стали липнути, як реп'яхи. Яюсь сиджу на лавочці у сквері. Підсів. Глянув на сонце. Зітхнув важко. Кивнув на книжку:

— Читаєте вірші?

— Читаю.

— Люблю тонкі натури.

— А ваша дружина — груба?

Помовчав. Розгорнув газету. Показав статтю:

— Ось прочитайте: «Бережіть мужчин»...

— Якби-то,— кажу,— знала, від котрої його берегти.

А то Фігаро — тут, Фігаро — там...

— Бачите,— виправдовується,— а бджола, щоб зібрати граминку нектару, мусить облітати тисячі квіточок...

І, знаєте, ці слова у мені переворот зробили. То я дивилася на чоловіків, що липнуть до кожної спідниці, як на щось не варте уваги. А тепер вони в моїх очах стоять не нижче, ніж геологи-розвідники чи відважні полярники. Бо, скажу вам, не кожен такий здатний покинути теплий сімейний затишок і податися на ризиковані пошуки отієї

«квітки». Та ще й не знати, що вона у собі таїть: нектар а чи отруту?

Навіть захотілося мені полегшити їй долю. Практично, так би мовити, допомогти.

Чекати довго не довелося. Вийшла якось з магазину — очам своїм не вірю. Стоїть біля кіоска Адам. Вже разів зо три клинці до мене підбивав. І жінка з ним. Дитинка. Найбільш зручний момент для з'ясування усіх «за» і «проти».

Підходжу:

— Добридень!

Побілів Адам. Повернувся до жінки лівим вухом, а правим оком мені якісь сигнали подає.

— Що ти, — кажу, — моргаєш, як потопаючий корабель? Мені поговорити треба.

Затряслася в Адама нижня щелепа. Дар мови втратив від хвилювання. Тоді видушив:

— В-вибачте, я вас не знаю...

— Отакої, — кажу. — Пам'ять відібрало... А позавчора хто запрошував на прогулянку до лісу?

Лице Адама вкрилося червоними плямами. Схопив за руку дружину і по-дитячому бьелькоче:

— Лідочко, тут якийсь непорозуміння. Я цієї громадянки не знаю... Вона мене з кимось сплутала.

Бачу, зовсім чоловікові важко стало.

— Та ні, — кажу, — не сплутала я тебе. Ти ж Адам. Працюєш у будівельному управлінні. Напрошувавсь мою квартиру подивитися, ремонт безплатно зробити обіцяв...

— Слухайте, — набрався сміливості Адам, — чого ви від мене хочете? Ви бачите, я одружений. У мене дитя...

— Нічого не хочу. Хочу тільки допомогти вам розібратися у своїх почуттях. А то, знаєте, квіточок багато. А крилець у вас нема. Життя отак пройде, і не знайдете ту, яку шукаєте. Поставити всі крапки над «і» треба...

— Я, — погрожує Адам, — зараз покличу міліцію.

Дружина його зупинила:

— Не треба. Я сама з тобою справлюся...— Мені ж простягнула руку: — Спасибі вам!.. Не хвилюйтесь, вдома я йому ті крапки порозставляю...

Знаєте, після цього випадку усі ловеласи здалеку мене обминають...

КЛІТКА

Ранок дрімав у сизій млі. На пшеничному морі був повний штиль. Небо поскидало із себе всі нічні хмаринки. Голубилося. Очікувало сонця.

Я стояв при битій дорозі. Виглядав попутної машини. Треба було їхати до рідного села. Сто п'ятдесят кілометрів — дорога не близька. Можна б автобусом. Та він серед поля не зупиняється. А їхати до найближчої автостанції — згаяти час.

Промчала одна машина. Друга. Нуль уваги.

Надїхала якась машина з кліткою для звіра. Махнув рукою. Зупинилася.

— Слухай, товаришу! Далеко їдеш?

— Я далеко, — відповідає. — У Карпати по ведмедя. А ти що хотів?

— Підїхати з тобою. До села Плугів. Що за Тернополем. Терміново треба.

— Куди ж я тебе посаджу? У кабіні сидять двоє.

— А туди? — киваю на клітку.

— Ти що! Там і сісти ніде.

— Я посерединці. З клітки ж не випаду... Ну, зрозумій... Треба...

Він підняв защіпку. Відчинив двері до клітки.

— Добре. Залазь... Але підожди. Давай хоч сіна постелимо. Дорога ж не близька...

Перескочили канаву. Взяли по оберемку сіна. Вийшло непогане гніздо.

— Зачиню тебе на защіпку. Щоб не випав, — пояснив водій.

Спочатку я їхав сидячи. Тоді подумав, чому б мені не лягти і не поспати?

Розбудили мене якись голоси. Підвів голову. Машина стояла навпроти кафе у невеличкому містечку. Біля клітки на тротуарі зібрався натовп.

— Диви! Диви! Підняв голову! — гукнув парубійко.

Я витяг з сіна свій капелюх. Накрив ним лисину.

— Інтелігент якийсь,— міркував чоловік у брилі.— У капелюсі... І черевце вже встиг виплекати... Цікаво, за що його?

— Певне, когось убив,— промовив інший.— Інакше чого б у залізній клітці...

«Щоб тебе пропасниця біла,— думаю.— За своє життя я і мухи не скривдив».

Маленька дівчинка спитала маму:

— Мамо, мамо! А що, дядя кусається, що його у клітку закрили?

— Ні, доцю! Дядько — бандит. Він зарізав тьотю.

Мене зморозило. Мені хотілося встати і закричати щось дуже погане. Але я тільки перевернувся зі спини на живіт. І застогнав.

— О, бач! Стогне. Звірюка! Видать, совість мучить,— вигукнула інша молодиця.

«Аби ти все життя стогнала»,— лаявся я подумки.

Нарешті з кафе вийшов водій. Хтось кинувся до нього.

— Шофер! За що його?

— За любов,— пожартував водій і клацнув дверцятами...

За містечком я сів. Не встиг розправити плечі, машина загальмувала.

Автоінспектор.

Глянув на документи, на водія.

— А це що за звір? — вказав жезлом на мене.

Водій якусь мить думав, очевидно, що б збрехати. Тоді зі співчуттям сказав:

— Розумієте... того... сказаний... Помішаний... Буйно...
Для повної характеристики мені ще цього бракувало.
Але треба виручати водія. Та й самому ще півдороги
їхати.

Я став навкарачки і на автоінспектора загавкав.

— Ти б замок навісний на дверцята почепив,— зауважив інспектор водієві.— Що та заціпка...

— Під'їду до найближчого села, то почеплю,— погодився водій...

Біля крайньої хати найближчого села машина таки зупинилася. Водій пішов по воду.

До клітки наблизилась жінка. Підозріло оглянулася. Дістала з корзини пиріжок. Поклала біля мене. І, не оглядаючись, пошвидкувала.

«Світ не без добрих людей»,— подумав я, розжовуючи пиріжок.

— Заправляєшся? — спитав водій.

— Як бачиш... А ти молодець... Автоінспектора об'єгорив.

— Ти своєчасно підгавкнув... Він мені потім шепнув: «Мабуть, начальничком якимось був».

У мое рідне село в'їхали під полудень. На автобусній зупинці, де загальмували, було чимало земляків. Поки шофер відчинив клітку, а я обтрушувався від сіна, всі загалом переглядалися, перешіптувалися.

Я чемно підняв капелюха і гайнув у найближчу вулицю. До рідної хати.

Увечері в хаті зібралися родичі. Кожен з них, ще не переступивши порога, тривожно запитував:

— Що з Іваном? Кажуть, його привезла клітка.

Наступного дня посунули знайомі, товариші, сусіди. На третій день поз'їжджалися родичі з навколишніх сіл. Я всоте пояснював що і до чого. Вони кивали головами. Але в очах я читав вогники недовір'я. А, виходячи за поріг, вони перешіптувалися:

— Тут щось не те...

Наступного дня, лиш я прокинувся, до ліжка підійшла мати. Тривожно глянула в мої очі. Схвильовано спитала:
— Синочку, признайся. Що сталося?..

Я задумався. Як багато значить те, на чому ти до рідного села приїдеш!

ТАРГАН

Андрій Петрович говорив владним тоном. Про перспективи нашої установи, невідкладні завдання на півріччя. Ми всі уважно дивилися на нього, уважно слухали і раз по раз зиркали на годинники.

Раптом погляд Андрія Петровича впав на клаптик паперу, що лежав на столі. Андрій Петрович зблід і замовк.

Наші погляди також впали туди. На клаптикові паперу сидів тарган.

У кабінеті стало так тихо, що чути було, як комаха рухає вусами.

Першню тишу порушив Андрій Петрович:

— Звідкіля?

Тарган здригнувся.

Тоді обізвався Дзвонарець. Начальник сьомого відділу.

— Це не з нашого відділу. У нас тарганів нема.

— І не з нашого,— запевнив начальник іншого Хохмакевич.

— У нас також нема,— запевнив Ходаченко.

Тоді Андрій Петрович спитав таким тоном, що тарган злякався і чкурнув зі столу:

— Може, хтось хоче сказати, що у мене в кабінеті вони водяться?

Ніхто нічого не хотів сказати. Всі мовчали.

Тому знову сказав Андрій Петрович:

— Що з цього приводу думає товариш Пончикевич?

Я з цього приводу не думав нічого. Я думав, що рівно через годину футбол. І якщо у нашу ділову нараду вплю-

тався ще цей клятий тарган, то можна не побачити не тільки початку, а й кінця матчу.

— Я думаю, що треба створити комісію,— зірвалося з мого язика.

Всі загадково подивилися у мій бік.

— Яку комісію? — перепитав хтось.

«А справді, яку комісію?» — подумав я. Але язик у мене завжди швидше реалізує думки, ніж розум їх виплоджує. І я знову ляпнув:

— Ну... по оцьому, що з кутка в куток бігає... Адже вонс розносить інфекцію... Епідемію... Людей з ладу виводить...

— Слушна думка,— сказав Дзвонарець.

Із Дзвонарцем погодилися інші. Андрій Петрович погодився з усіма.

Одразу ж приступили до діла. Призначили голову комісії, відповідального за виявлення, звідки прийшов тарган, відповідального за знищення таргана, відповідального за профілактику. За ними закріпили шість доповіданих працівників інших відділів, секретар-друкарку. Їм виділили електроннообчислювальну машину, всюдихід і спеціальні кошти.

Усе це встигли зробити за п'ятдесят хвилин. До початку футбольного матчу ще й перекусили.

— Молодець, Пончикевич! — хвалили мене співробітники.— Якби не ти,— досі ламали б голови над цим клятим тарганом.

Андрій Петрович тут же видав наказ преміювати мене місячним окладом. За ініціативу...

Через півроку до нас приїхала комісія зверху.

Нашу комісію ліквідували.

Андрієві Петровичу всукали догану з попередженням.

Андрій Петрович зібрав працівників нашої установи. Запропонував:

— За надмірну ініціативу і дезінформацію колективу Пончикевича з посади звільнити... Може, хтось проти?

Проти не був ніхто. Всі підняли одностайно руки «за» і в такій позі застигли. Посеред стола на папірці сидів великий бурій тарган...

ТРІСКИ

(З життя Степана Реп'яшка)

Дрова рубають — тріски летять.
Народне прислів'я

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

Читачу! Нас несе невпинна течія часу. Генії залишають живим неперевершені витвори свого розуму.

Після того, як мій добрий знайомий Степан Реп'яшок дав тягу на той світ, хтось надіслав мені зошит, списаний рукою Степана, і записку:

«Тут — тріски мого життя і діяльності. Донеси їх до людей. Де треба — підправ. Хай знають, що Степан Реп'яшок був великим».

Я ще раз пустив скупу чоловічу сльозу на помин Реп'яшка — в душі подякував йому за довір'я до мене. Тобі ж, читачу, наперед дякую за увагу до цих трісок.

Автор.

ТРІСКА I

Лист Степана Реп'яшка директорові театру:

«Товаришу директор!

Пише вам учень 9-го класу Степан Реп'яшок. Ви мене повинні знати. Бо мене все наше село знає. Я дуже голосно співаю. Мене навіть старші брали з собою колядувати. Кажали:

— Беріть Реп'яшка. Він кричить, що на десять гонів чути.

А я таки найголосніше співаю. Одного разу як стали гуртом під вікном Федора Чекала, як затагли «Дивная новина», то Федір до своєї жінки в хаті каже:

— Чи не Реп'яшків там репетує? Той все село перекричить.

Найсильніше я співаю в бочці. В нас є така велика залізна бочка. Як залізу туди, як затагну «А дід бабу гладив, гладив», то на другому краю села пси починають гавкати. А сусідка раз прибігла до мами.

— Думала, — каже, — що вас нема вдома, а щось із коровою сталось, бо ж реве так жалібно.

Такий сильний голос маю.

Я ще можу грати всякі ролі. Як після війни старші хлопці робили вертеп, то мене взяли за чорта. Потім, коли трохи підріс, зробили ангелом. А коли вже зовсім виріс, то став іродом.

То прошу прийняти мене в артисти. Буду грати всякі ролі, які вам треба, і голосно співати».

Відповідь працівників театру Степанові Реп'яшку:
«Степане!

Ми віримо в твій грандіозний талант.

На жаль, прийняти тебе в артисти не можемо. Нема в нас відповідної бочки».

ТРИСКА II

Скарга ректорові університету від абітурієнта Степана Реп'яшка:

«Товаришу ректор!

Мене зарізали. На українській літературі. Я витягнув білет. Там було: «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Я сів, обдумав. Почав відповідати: «Не ревуть. Та не будемо про те затуркане минуле. Сьогодні на колгоспних полях не ревуть воли, а гудуть трактори. Їх водять колгоспники і на повні груди співають веселих пісень».

Викладач мене по-бюрократичному зупинив:

— Ви мені співайте про твір П. Мирного «Хіба ревуть воли...» Розкажіть про Чіпку.

Я розкажую:

— Чіпка був пропашою силою. Бо він жив при капіталізмі. Якби він жив за наших часів, то він ніколи не пропав би.

Викладач мене сухо обірвав:

— Ви також — пропаша сила. Візьміть свій екзаменаційний лист.

Я обурився:

— Як ви смієте! Я вам покажу...

Ну, він і показав мені на двері».

ТРИСКА III

Лист Степана Реп'яшка до своєї однокласниці Юльки:
«Юлька! Салют!

Я вже солдат. Як тільки нас привезли сюди, одразу ж обмундирували. Мені дуже личить військовий одяг. Старшина сказав:

— Ти в ньому як бравий солдат Швейк.

Незабаром сфотографуюсь. Вишлю тобі карточку.

Нам уже читали лекцію про військову таємницю. Ви-являється, нікому не можна казати, що ми служимо в полку 122-міліметрових гаубиць. Бо навколо шпигунів, як собак. Один старослужащий розповідав, що шпигун зодягнувся в шкуру осла. Цілий день пасся біля вогневої позиції. А на ранок не стало гармати.

Юлю, поки що в мене мало часу. Бо ми щодня вчимось ходити. Командир сказав, що завтра будемо стрибати через козла. Мені це — раз плюнути. Я вдома через корову стрибав. Тільки не знаю, чи козла будуть прив'язувати, чи треба буде за ним бігати і стрибати на ходу.

Юлю, вітай усіх наших. Скажи, що поки я служу, вони можуть спати спокійно.

З солдатським привітом!»

ТРИСКА IV

Лист до редакції газети «На розлогих ланах»:

«Шановна редакціє!

Я хочу бути вашим письменником. Щоб я вам писав статті, а ви мені платили гонорар. Надсилаю свої твори, які називаються «На гауптвахті». Я їх написав сам. Коли служив в армії. Надрукуйте їх в неділю. На першій сторінці. Прізвище Степан Реп'яшок напишіть великими чорними літерами. Такими, як у вашій газеті було написано «Знищуйте мух».

НА ГАУПТВАХТІ

(Повість)

Гауптвахта. Уперше в житті сиджу на гауптвахті. Надворі сонце. Цвірінькають горобці. Каркають ворони. Жебонять мухи. А я важко зітхаю.

Вся стіна списана закарлюками: «Тут сидів пшонар Віля Сухоп'ятов», «Ефрейтор Петя Сморчков — страдал здеся». Ай-я-я-й, думаю. Яке безкультур'я. Яка темна маса тут сиділа. Дістав з кишені олівця. Вивів акуратно під всіма написами: «Дурак той, хто пише на стінах!»

Кінець.

Письменник села Видолинки Степан Реп'яшок».

ТРИСКА V

Лист до редакції «На розлогих ланах»:

«Шановна товаришко Ринда!

Отримав ваше запрошення писати про натхненну працю колгоспників. Шдую вам свій роман, що називається «За високі надії».

ЗА ВИСОКІ НАДОЇ

(Роман)

I. Ферма

Ферма стояла за селом. А на фермі стояли корози. Там був завфермою Габалик. А дояркою була Ксеня. Ще на фермі стояв бугай Рудий. Він мав дуже поганий характер. Ксеня була передовиця. Корови її дуже любили. А бугай Рудий і завфермою Габалик не любили Ксені. Бо вона різала їм правду в вічі.

II. Любов

Одна корова закохалася в Ксеню. І Ксеня відповіла їй взаємністю. Вона прийшла вранці на ферму і сказала ласкаво:

— Добрий день!

Корови відповіли радісним: «Му-у-у!» І зателіпали хвостами. Тільки бугай Рудий спідлоба подивився на Ксеню.

Ксеня розгорнула свіжий номер районної газети «На розлогих ланах». Вголос прочитала про надої в районі. Сльози радості заблищали на очах у корів. Вони одно-стайно зітхнули. Ніби сказали:

— Ми теж не відстанемо!

III. Доїння

Ксеня сіла до корови. Взятася за дійку, й тепле почуття виповнило її. Та корова застогнала. Ксеня відразу насторожилася. Тривога кольнула її в печінку. Мабуть, захворіла, подумала Ксеня й притулила вухо до живота корови. Негайно треба викликати швидко ветеринарну допомогу.

IV. Завфермою

Та тут з'явився завфермою Габалик. В його червоному п'яному роті стриміла папіроса. Щось крикнув з порога. Корови не відповіли. Лише бугай Рудий грубо мукнув.

Завфермою став біля Ксені. Пустив дим, як з паровоза. Корова скривилась і чхнула.

— Не курить біля корови, бо вона хвора! — строго мовила Ксеня. І показала на порося на стіні, під яким було написано: «У нас не курять!»

Завфермою сказав:

— А я курю!

Тоді Ксеня суворо смальнула Габаликові в очі:

— Ви пережиток капіталізму! — й сльози ненависті хлюпнули з її чорних очей. Корови співчутливо дивились на Ксеню. Лише бугай Рудий стояв у кутку й тихенько хихикав. Далі ж бугай розірвав рогом ланцюг і кинувся на Ксеню. Корови перелякано мукнули. Одна корова своїми грудьми заступила доярку від бугая.

Ксеня по-дружньому обняла корову й зворушено сказала:

— Спасибі! Я цього ніколи не забуду!

Кінець.

Письменник села Видолинки Степан Реп'яшок.

«Село Видолинки,
тов. Реп'яшку Степану»

Шан. тов. Реп'яшок!

По-перше, я не товаришка Ринда, а товариш Ринда. По-друге, від ваших романів ми вже почамріли. По-третє, візьміться за якусь корисну роботу, бо письменника з вас не буде.

*З привітом!
Літпрацівник Ринда.*

«Прокуророві району від письменника с. Видолинки, ефрейтора запасу, члена профспілки з 1951 р., члена Червоного Хреста, члена ДТСААФ, члена танцювального гуртка Степана Реп'яшка.

Товаришу прокурор!

Прошу вас призвати до порядку редакцію газети «На розлогих ланах». Я їм посилав повісті, романи, вірші, у кількості 379 штук, а вони не друкували й не платили гонорар. Спочатку казали «Надсилай». А тоді порадили мені кинути писати. У цих порадах я відчуваю нездоровий голос ворогів, яким тільки на руку те, що я кину писати. Прошу вас негайно перевірити біографії співробітників газети «На розлогих ланах».

«Село Видолинки,
тов. Реп'яшку Степану

Товаришу Реп'яшок!

Прокуратура займалася перевіркою вашої скарги. Всі працівники редакції — люди надійні.

Співчуваємо вам у вашій творчій невдачі. Та не сумуйте. Кажуть, що справжній талант визнають тільки по смерті.

Так що бажаємо вам успіхів».

НЕКРОЛОГ У ГАЗЕТИ «НА РОЗЛОГИХ ЛАНАХ»

ПРОЩАЙ, ТОВАРИШУ!

Він пішов від нас у розквіті сил. Він писав до нашої газети багато і плідно. Ім'я Степана Реп'яшка з с. Видолинки ще не було широко відоме колу читачів. Але його творами зачитувалися працівники редакції. Не проминуло б багато часу, як на нашому багатосайному літературному небі засвітилася б ще одна зірка в особі Степана Реп'яшка. Та закотилась вона, не зійшовши. Степан Ре-

п'яшок, надзвичайно вразлива душа, не витерпів черствого ставлення до нього колишнього працівника редакції Ринди. Пішов на річку Мокру. Роздягнувся. Написав заповіт. І скочив у воду. Вискочити йому не вдалось.

Його скромний заповіт гласив: «Я йду з життя, щоб повернутися в нього генієм».

*Група працівників редакції
«На розлогих ланах».*

ПІСЛЯСЛОВО

Дорогий читачу!

Сталась прикра помилка. Реп'яшок живий. Вчора я отримав від нього листа. Він пише:

«Не лякайся! То не душа моя тобі пише, а я. Я живий. У річку тоді скочив справді. Але виринув. Два тижні ховався на горищі, щоб ніхто не бачив. Ів сирі яйця. Тепер з підпілля виходжу. Здається, пора. Степан Реп'яшок воскрес. Щоб жити й творити для людей. Тепер нехай редакції бережуться!»

Бережись і ти, читачу!

РЕВНОЦІ

Присвячую тим, хто ніколи не ревнує.
Ревнивий автор

Б а ч и л о с я

Фільо іде з Маргариткою, своєю законною дружиною. Маргаритка має стільки привабливих деталей, що перед ними не може встояти погляд жодного чоловіка.

Фільо перехоплює кожен погляд і краєм ока спостерігає, як на ці погляди реагує Маргаритка.

Спокійне, незалежне обличчя Маргаритки враз проясніло. Вуста розцвіли у люб'язній посмішці.

Фільо метнув погляд праворуч. Бачить збудника радості Маргаритки. Він іде навпроти. Високий, чорний. Всміхається.

Суворий погляд Філя схрещується з його усміхненим поглядом. Він одвертає голову. Прискорює крок.

— Хто він?! — строго питає Фільо Маргаритку.

— Хто?

— Той, до якого ти шкірила зуби?!

— Як тобі не соромно! Це Олег. Він зі мною працює...

— Ясно...

У я в л я л о с я

Фільо лежить на дивані. Смокче цигарку за цигаркою. Непорушно дивиться у стелю. Бачить:

Кімната, у якій працює Маргаритка. Всі вийшли на обід. Маргаритка сама. На порозі з'являється Олег. Маргаритка падає йому в обійми. Тріщать поцілунки. Він дає волю рукам.

Вона каже:

— Хтось може зайти...

Клацає защіпка англійського замка...

Фільо не витримує. Схоплюється з дивана. Голосно чеканить:

— Повія!

Маргаритка з кухні:

— Ти щось казав, Філю?

С т а л о с я

Пізній вечір. Маргаритка має повертатися з другої зміни. Фільо стоїть у під'їзді навпроти прохідної і міркує:

«Вона знає, що я у відрядженні. Вона обов'язково буде з ним. Я висліджу. А завтра — речі в чемодан — і... Я не лопух».

На прохідній з'явилися перші робітниці. Фільо заховався у тінь. Натягнув на очі капелюха. Підняв комір. Очі — на прохідній. Вуха — на прохідній. Серце — потужний пневматичний молот.

Ще хвилинка.

Секунда.

Нараз — тррах... В темноті майнув кулак.

З очей бризнули іскри.

У вухах загриміло:

— Я тобі дам підстерігати чужих жінок!..

Пояснювати не було коли. Кулак літав з швидкістю блискавки.

Пояснювати не було кому. Поруч — роз'ярений бугай.

Фільо рвонув. Філя не здогнав би найпрудкіший заець...

Вдома здивованим «ах, що з тобою?» Філя зустріла Маргаритка.

МОЛОДА ПАРА І ПОРАДНИЦЯ ВАРВАРА

(Найкоротша повість про найсвятіше в житті)

О! Всюдисуща порадице!
Щоб тобі язик всохи!

Автор

Пролог

Вони кохалися. Для них весь світ був рожевим, а все, що в ньому живе, — святим. Вони вірили у своє кохання, вірили одне одному, берегли чистоту своїх почуттів. Не знали, що на сторожі їхньої чистоти і моралі стоїть ангел-хранитель в образі і подібії далеко не святої Варвари.

Зав'язка

Варвара зустріла її:

— Ой, і кохаєтесь, ох, і водитесь!.. Це добре. Але скажу тобі як старша: не треба так до нього припадати. Піди з ким-небудь іншим раз-два в кіно, на танці. Дай йому зрозуміти, що він тобі байдужий. Тоді він більше любитиме. Думаєш, він так сидить, чекає, як ти його.

Внутрішній монолог її

Невже він мене зраджує? А може, справді? Все по командировках. Якби кохав, то так часто не їздив би. Мабуть, там має інших. Нічого... Я також...

Зустріч

Він палко:

— Мила моя! Я цілу вічність тебе не бачив...

Вона холодно:

— А я тебе ніби по десять разів на день бачила...

Він здивовано дивиться їй у вічі:

— Не розумію...

Вона відвертається:

— Зрозумієш... Ось що: я мушу зараз іти додому. До мене повинен прийти один знайомий. Як хочеш, зустрінемося післязавтра...

Внутрішній монолог його

Розлюбила. Зустрічається з іншим. О, ні! Я на колінах повзати не буду. Якби любила, так би не зробила...

Розв'язка

Вона зустріла Варвару:

— Вчора на побачення не прийшов. Сьогодні навіть не глянув на мене...

— А я тобі казала. Всі вони такі. Спалахнув — і ні тепла, ні диму. Так він любив тебе. Я їх добре знаю. Не шкодуй. Нема за ким. Не тільки світла що у вікні...

Епілог

Йй сниться:

Вона іде з ним. Їм гарно, весело. Нараз попереду, як гора, виросла Варвара. З розкритої пащі на них повзе брудна чорна маса. Заливає їх по кісточки, по коліна, по пояс, по шию. Вони міцно тримаються за руки, але маса роз'єднала їх, покрила своєю чорнотою...

Вона прокинулась.

ЛЮДЯМ ТРЕБА ДОПОМАГАТИ

Нарешті, село. Нарешті, той крихітний куточок світу, де я виголосив своє перше «а-а-а». Нарешті, та вуличка, якою я щодня ескортував на пасовисько гусей.

— Добридень, дядьку Семене!

— Добридень, Богданку! У відпустку?..

— У відпустку.

— Надовго?

— На місяць.

— То вже добре. Може, тепер ти напишеш в газеті про ту баюру, що проти мене на вулиці.

— Може.

— До побачення!

— До побачення...

Як добре, що у відпустку я приїхав до свого рідного села. Така чудова природа, річка! Рідні, знайомі, товариші. Буду по тих Алуштах чи Ялтах боки відлежувати, за помідорами в довжелезній черзі стояти. Тут ось вийдеш на город, напасешся чого хочеш і як хочеш.

Не встиг переступити рідний батьківський поріг, не встиг почоломкатися з усіма, як той же поріг переступив сусід.

— З приїздом тебе! Може б, ти написав у газету про те, як мені трактором плота поламали.

Мені незручно було відмовляти, і я сказав:

— Та подивимося...

Коли зайшов до магазину купити цигарки, продавець, моя добра знайома, радісно вигукнула:

— О! Добре, що ти приїхав. Є один матеріальчик для газети... Напроти нашого магазину вже другий рік лежить купа сміття.

Я важко зітхнув. Взяв цигарки. Вийшов на вулицю, закурив. На мене, широко посміхаючись, мчав на велосипеді мій друг дитинства.

— Чолом!

— Чолом!

— Приїхав?

— Приїхав.

— А я вже хотів до тебе писати. Ніяк не можу поладити з своїми сусідами. То курку вб'ють, то помиї на мое подвір'я виллють. Може б, ти їх в газету протягнув?

Я виплюнув бичка. Мовчки зітхнув. Узявся рукою за серце.

— Ти що, нездужаєш? — спитав друг дитинства.

— Трохи.

— То йди відпочивай. Поговоримо про це завтра...

Вдома на мене вже чекала далека родичка.

— Мені сказали, що ти приїхав. Я одразу й прийшла. Маю скаргу подати. Може б, ти допоміг...

Вночі мене шарпали кошмари. Здавалося, що повна хата людей. Кричать:

— Покритикуй! Напиши! Пропісоч! Проперчи! Протягни!

Я ледве дихав. Я пищав:

— Дайте відпочити.

— Ах, ти не хочеш? — кричали вони.— Бюрократ! Ми на тебе напишемо!

Другий день відпустки я провів на вулиці, навпроти садиби дядька Семена. Засипав калюжу, копав рів. На третій — перейшов до сусіда ремонтувати пліт. Четвертого дня вивозив сміття з-перед вікон сільмагу. П'ятий день пройшов у нерівній борні з сусідкою мого друга дитинства. Тільки-но вона вихлюпувала помиї на його подвір'я, я вискакував з кущів з відром і відповідав тим же. В результаті цієї баталії загинули три її курки, одна качка. Пес, якого вона намагалася загітувати проти мене, зазнав легкої травми і не вилазив з буди.

Тепер уже п'ятнадцятий день я переписую скарги далекої родички. Роботи вистачило б ще на дві відпустки. Але до мене вже приходили з проханням написати в газету, що на подвір'ї росте кропива, жінка не хоче підмітати хату, горобці на городі не бояться опудала. Людям треба ж допомагати.

БИЧОК

Серединка йшов коридором в глибокій задумі. Начищений паркет порипував під його імпортними туфлями. Раптом погляд Серединки зупинився на недокурку. Недокурки лежав між двома паркетинами. Димів сизою цівкою.

— Бичок, — вимовив Серединка з таким здивуванням, ніби біля його ніг лежав викопний представник вимерлої фауни.

Очі Серединки наздогнали силует незнайомця, що порипував у другому кінці коридора. Вп'ялися зневажливо у його шию.

— Кретин! — сказав Серединка, поглядаючи то на бичок, то на того, що віддалявся.— Кретин нашого часу.

У цю хвилину з сусіднього кабінету відчинилися двері. З них показалася голова, а потім її власник Мурченко.

— Хто кретин? — спитав Мурченко.

— Он,— кивнув Серединка на силует, потім на бичок.

— Ай-я-яй! — обурився Мурченко.— Це в наш час.. Бичок димів сизою цівкою.

Зі свого кабінету вийшов Цапенко.

— Що тут?

— Ось,— кивнув Мурченко на бичок.

— Так-с,— протяжно ствердив Цапенко і присів над бичком.— Люди втратили елементарну повагу до праці прибиральниці.

Бичок димів сизою цівкою.

Почувши розмову в коридорі, з свого кабінету вийшли Грицик і Куцик.

— Не може бути! — дуетом обурилися вони.— З наших до такого не міг опуститися ніхто.

Бичок димів сизою цівкою.

Задеренчав дзвінок на обід. Усі кинулися до своїх кабінетів. Усі за мить покинули їх.

А бичок димів сизою цівкою..

Мурченко облизався після останнього ковтка кави. Повз кафе з ревом промчало кілька пожежних машин.

— Десь горить,— сказав авторитетно Серединка, спокійно дожовуючи біфштекс.

— Так-с,— ствердив протяжно Цапенко.— Люди не знають елементарних правил протипожежної безпеки.— І залив свої слова склянкою компоту з сухофруктів.

— Роззяв ще багато,— висловились дуетом Грицик і Куцик.

ЧУЙНІ ЛЮДИ

Одного ранку я прийшов на роботу стомлений. Цілу ніч працював над проектом. Трішки боліла голова, трішки шуміло у вухах.

— Я зачинюся у червоному кутку, перепочину на дивані,— сказав своїй співробітниці,— бо сьогодні неодмінно треба закінчити креслення.

Не встигли стихнути пружини дивана, як у двері постукали:

— Васю, що з вами? Відчиніть! — це Ганна Петрівна, друга моя співробітниця, дуже чудова, чуйна жінка.

Мене зворушила турбота Ганни Петрівни. Я відчинив.

— Може, викликати лікаря? — перелякано дивилася вона.

Насилу переконав Ганну Петрівну, що зі мною нічого серйозного не трапилось, що мені треба тільки перепочити. Вона пішла.

Коли почали злипатися повіки, двері знову затермосили.

— Васю, відчиніть! — це третя моя співробітниця, Галина Іванівна. У неї рік тому від інфаркту вмер чоловік.

— Ви не жартуйте із своїм здоров'ям! Хто знає, що у вас таке. Ось мій чоловік отак приліг на диван і більше не встав. Негайно треба швидку допомогу.

Галині Іванівні я довів, що нема нічого страшного, але ключа вона забрала, замикатися не дозволила.

До мене вже почали з'являтися якісь сни, коли під акомпанемент квапливого цокання черевиків на шпильках пролунало:

— Боже мій! Як він зблід! Як він схуд!..

Я схопився. До дивана з виглядом заклопотаної сестри милосердя прямувала четверта моя співробітниця Люся.

Я перелякано глянув у дзеркальце на спинці дивана: невже так змінився?

— Не валяй дурня! — менторським тоном чеканила Люся.— Ось таблетки. Випий зараз же.

Не питаючи Люсі, що за таблетки, я взяв з її рук дві, проковтнув, як лелека жабу. Щоб тільки вона швидше пішла...

Крізь сон почув, як мене хтось смикає за рукав.

— Васю! Васю! Чуеш, Васю! — це п'ятий мій співробітник Степан. — Болить голова?

Моя голова ледве трималася на шиї. Я поклав її на спинку дивана:

— Йдіть ви всі під три чорти!

Степан від здивування відкрив рота. Потім насторожено посміхнувся.

— Розумію, що хвороба навіть такого врівноваженого, як ти, виведе з рівноваги, — почав він обережно. — Але заспокойся... Основне — спокій... Це в тебе, мабуть, грип. Тепер така погода... Я ось приніс... Найкращі ліки. — Степан дістав із спідньої кишені піджака пляшку, налив мені повну склянку.

Я взяв, вищідив до дна, перекинувся на диван і сказав:

— Йди. Швидше...

Коли в супроводі Ганни Петрівни, Галини Іванівни, Люсі, Степана і ще десятих моїх співробітників, що турбувалися щодесять хвилин про моє здоров'я, з'явився сам завідувачий, я трагічно простогнав:

— Викликайте швидку допомогу...

ВУГЛЕВОДИ І ВІНИКИ

Аркадій Потапович Булька, директор найбільшої у місті лазні, досі вважав, що компот людині потрібний, як козі другий хвіст. Булька не був прихильником тих напоїв, від яких рум'янів кінчик носа. Як людина, що поважає своє здоров'я, він ненавидів алкоголь, тютюновий дим, обожнював молоко і систематично читав журнал «Здоров'я».

Якось, розкривши свіжий номер цього журналу, директор лазні квакнув від здивування: «Компоти — корисні для здоров'я!»

Аркадій Потапович вп'явся очима в журнальні рядки: «У склянці компоту від тридцяти до семидесяти грамів вуглеводів».

Бульці видалося, що його організмові якраз не вистаєає вуглеводів. Він відклав журнал. Підвівся з-за столу. Покликав касира:

— Якщо хтось питатиме, скажете, що я пішов виписувати віники.

Аркадій Потапович з ведмежою легкістю випурхнув на вулицю і, делікатно потрясаючи тендітним пузцем, почимчикував по тротуару.

Чим ближче Аркадій Потапович підходив до їдальні, тим більше в його організмі не вистачало вуглеводів. А коли переступив поріг і пришикувався в хвості величенької черги, усім своїм еством відчув, яку велику роль в житті людини відіграє компот: Він, лише єдиний він, полонив у цю хвилину думи і прагнення директора лазні. Аркадію Потаповичу здавалося, що черга зовсім не посувається, що дівчина на роздачі рухається як сонна муха. Йому хотілося навіть зауважити це синьоокий роздавальниці, але вкусив себе за губу і залишився вірний принципіві: «Не наживай собі ворогів». З муками Булька спостерігав, як руки попередніх клієнтів знімають з вітрини компот за компотом, і відчував, як разом з кожною склянкою відпливають його вуглеводи.

Останню склянку перед самим носом Бульки взяв його попередник. Аркадій Потапович мало не перехопив його руку, але, сподіваючись, що не все ще пропало, витер хустинкою спітнілого лоба і майже простогнав:

— Компот.

— Закінчився, — сухо кинула дівчина. — Що дати?

Міцно зціпивши зуби, Аркадій Потапович висунувся з черги і подався геть. На вулиці Булька пригадав, що недалечко звідси є друга їдальня. За кілька хвилин він розгублено стояв перед обляпанними вапном скляними дверима, на яких з другого боку чийсь всесильний палець вивів: «Римонт».

— Ремонтувало б вам печінки! — тихо вилаявся директор лазні і рушив до трамвайної зупинки. Йому так не

хотілося їхати до кафе «Кава-какао-компоти», яке аж в другому кінці міста, але організм настільки вимагав вуглеводів, що перечити йому було зовсім неможливо. Аркадій Потапович раз по раз зиркав на годинник, нетерпляче виглядав у вікно трамвая. Нарешті жадана зупинка. Булька, як м'ячик, скотився з підніжки і миттю опинився в кафе перед касиркою.

— Компоти де у вас стоять?

— Там, на вітрині.

— Там лише молоко і кава.

— Значить, компоти уже закінчились.

— Як так? — обурився Булька.

— Скоро кінець робочого дня,— пояснила касирка і байдуже додала: — Беріть каву.

— Але ж тут написано «компоти» і я бажаю не кави, а компоту,— жестикулюючи стояв на своєму Булька.

— Нема. Розумієте? Закінчилися компоти. Робочий день підходить до кінця,— не могла стриматись касирка.

— Завідуючого сюди! — вимогливо заволав Аркадій Потапович.

— Нема завідуючого. Поїхав по сухофрукти...

Розчервонілий, наче щойно вистрибнув з парної, Булька залишив кафе і подався до себе в лазню. Аркадію Потаповичу здавалося, ніби йому хтось витягнув шлунок, а замість нього поставив шматок магніту, що має здатність притягати усі думки.

Не встиг Булька опуститися в своє керівне крісло, як постукали у двері.

— Увійдіть! — бовкнув директор і нервовим рухом відсунув журнал «Здоровье».

На порозі з'явився банщик.

— Ось, знову,— простягнув директору Книгу скарг.— Знову клієнт горлаїв, що вода не тече.

Аркадій Потапович взяв книгу, поглянув на останній запис:

«Це не баня, а шарашкина контора! Коли я почав митися — перестала йти вода. Я запитав банщика: «Чому не йде вода?» Він сухо відповів: «Скоро кінець робочого дня. Якщо хочете, доплатить чотири копійки, я вам дам рушник, щоб ліквідувати мило, бо води вже сьогодні не буде». Я сказав: «Дайте директора бані!» Він відповів: «Директор поїхав по віники».

Вважаю, що це з боку директора бані сухе ставлення до громадян. Прошу відповідні установи вжити рішучих заходів до ліквідації водної недоїмки, а директору бані всипати добрих віників по всіх лініях.

*А. Н. Сливкович,
завідуючий кафе «Кава-какао-компоти».*

Обличчя Аркадія Потаповича посиніло, зуби стіснулися, як лещата. Він швидко почав зодягатися:

— Ві-ників... Всипати... А компоти твої? Я тобі ще не таке запишу!.. У тебе також є Книга скарг...

ЗАДЛЯ ГОСПОДИНІ

— О-о-о! Ігорчик! — вигукнули дуєтом мої знайомі, коли я переступив поріг їхнього домашнього вогнища.— А ми ніяк не дочекаємося.

— Затримали на роботі,— вибачився я.

— До столу, до столу! — заклопоталася господиня.— Ти ще й не вечеряв, мабуть...

На столі чого тільки не було: мариновані грибки і смажені окуні, телятина і мариновані яблука, варена картопля і шпроти. Поміж вивершеними тарілками стояло кілька пляшок.

— За зустріч після трирічної розлуки! — запропонував господар дому.

Випили.

— За те, щоб вони були частішими! — проголосила тост господиня.

Випили.

Я тост не проголошував. Мої тости ніколи не збуваються.

Господиня підклала до моєї тарілки, а господар коментував: «Сама маринувала», «Наші власні», «Діста-ли».

— Моя Ліда того літа була за кордоном, — між іншим зауважив господар.

— Там не так, як у нас. Запросять у гості, поставлять пляшку вина, покладуть кілька цукерок — і все, — розповідала господиня.

— Бо там перед тим, як іти в гості, наїдаються, а в нас ідуть в гості, щоб наїстися, — зауважив господар, наливаючи в чарки.

Прекрасний білий маринований грибок зірвався з моєї виделки.

— І справді, — продовжувала господиня, підкладаючи мені на тарілку картоплину. — Бо коли людина вип'є чарку, то вола з'їла б...

Я, зробивши холостий ковток, вигукнув:

— Це прекрасно!

Господар торкнувся моєї чарки, але я скромно зауважив:

— Дякую, дякую! Я вже...

— Ну що ти! Майже нічого не їв! — здивувалась господиня. — Невже я так погано готую?..

— Я, взагалі, їм дуже мало... Підводить печінка, даються ознаки нирки... Здає серце...

Господиня вирячилась на мене.

— Боже! Такий молодий... Тобі треба якнайшвидше одружитися, а то по тих їдальнях... Випий хоч сухого вина...

— О, ні! Ні! Я дуже вдячний!.. Розумієте, два тижні тому мене покусав скажений пес...

Господар нахилився до мого вуха:

— Ти хоч задля моєї господині що-небудь з'їж. Вона так старалася для тебе, готувала...

Я поклав у рот шматочок телятини. Довго жував, але проковтнути не наважувався. Та задля господині все ж ризикнув.

За кілька днів мене зустрів інший колега:

— О! Тепер я вже тебе не відпущу! Дружина мені не дає спокою: «Запроси Ігоря в гості, запроси Ігоря в гості!» Вона в мене прекрасний кулінар. Пішли до мене, пішли!

— Дуже вдячний, але давай спочатку на кілька хвилин заскочимо в їдальню...

БЛАГАЮ, НЕ ІДЬТЕ!

До редакції надійшла телеграма: «Благаю крпк не їдьте крпк село Витребеньки крпк Василь Голий крпк».

Ми лупали очима. Що за Витребеньки? Що за Голий? Потім допетрали. Мабуть, писав скаргу.

Понишпорили в картотеці. Є. Скаржитесь на голову колгоспу. Що той природу нищить. Приїжджали з району перевіряти, але голова їх напоїв і вони все замахорили. Просить: «Негайно приїдьте!»

Що за фокуси? Приїдьте. Не їдьте. Вирішили. Не інакше, як голова скаржника тисне до нігтя. І той здрейфив. Здався.

Їхати. Негайно їхати.

Приїхав я у Витребеньки.

— Василь Голий де мешкає?

— Нема Василя Голого. У лікарні Голий. Жінка побила...

— А жінка його де?

— Либонь, удома. Обід зараз. Он хата їхня.

Зайшов. Зустріла мене дебела молодиця.

— Добридень! Ви дружина Василя Голого?

— Так. А ви хто? — злісно блимнула очима. — Може, комісіант?

— Ні. Я його давній приятель. По армії. Чув, що він у лікарні. Що з ним таке?

— Ет, не питайте. Мухи з носа виганяють... Сідайте. Розповім. Посварилися вони з головою. Так мій каже: «Я тобі покажу, де раки зимують. Ти яблуньку трактором зламав, губитель природи. Сьогодні одну, а завтра весь сад поламаєш. Я напишу на тебе скаргу». І написав. Два дні над нею сопів. Приїхали з району перевіряти ту скаргу. Цілий день ходили з головою по полях. Надвечір пішли до нього полуднувати.

Мій прибіг, язика висолопив: «Тепер, — каже, — я їм усім фітіля поставлю. Тепер вони мені заспівають алілуя. Сидять у нього. Ідять і п'ють. Зі мною не зустрілися навіть».

Обставився чорнилом. Мок у ньому до ранку. А раненько пачку конвертів — і на пошту.

Приїхали трое. З області. Вже до голови не йдуть, а просто до нас. Василь шепнув мені на вухо: «Коли ми будемо по полях їздити, ти отому півникові голову скрути. Та й пару пляшок припаси. Ідальні ж у селі нема. А людям десь пообідати треба».

Відсвяткували півником цю комісію. Через пару днів — друга. Вже не три, а п'ять чоловік. З іншої інстанції. Знову не до голови, а просто до нас. Знову мій Василь шепоче: «На роботу не йди. Качку заріж. Може, щось дієтичне придумаєш на додачу. Бо отой худий ніби з печінкою. Ідальні ж у селі нема...»

Відправили й цих. Треті сунуть. За третіми — четверті. Вже й курей не багато зосталось. Та й грошей не густо. І ланка в бур'янах. А кінця не видно. «Ти, — питаю свого писаря, — багаті тих скарг розіслав?» — «Двадцять од-

ну,— каже він.— Очко їм поставлю. І ще факти з'явилися. Корова Манька вчора зламала ріг...»

І вже всідається до столу. Суне до себе чорнило.

Взяла я макогона. «Ану,— кажу,— кинь! Бо я тобі зараз роги поламаю! Хай мені ще одна комісія з'явиться, то черепок твій лусне». І легенько його макогоном під ребро. А він у мене хирлявий. Наче й не дуже тицьнула, а посинів. Відхлюпала водою. Кинула йому рядно. «На,— кажу.— Йди в підпілля. Спи на горищі, а вдень сиди в кукурудзі. В селі тебе нема. Хай переколотяться трохи».

Посидів з тиждень. Не витримав. Просить: «Софійко! Не можу я більше в підпіллі. Дозволь, я по тих адресах, куди писав скарги, телеграми порозсилаю. Щоб не їхали. Бо хоч-не-хоч, а годувати доведеться. Серце не камінь. В селі їдальні нема. А їм у командировку сухий пайок не видають».

Дозволила. Порозсилав телеграми. Не встиг додому повернутись, на порозі знову п'ятеро.

Дивлюсь, мій Василь на очах блідне. А потім тільки геп на підлогу... Одвезли в лікарню. На тій же комісійній машині. Приступ сердечний... Вже трохи відпустило... Можете зайти до нього.

Не пішов я в лікарню до Василя Голого. Дай, думаю, сяду, обнародую цю історію. Сповіщу всі інстанції, куди Голий порозсилав свої скарги. Не їдьте у Витребеньки! Хай чоловік поживе ще трохи!

ВСЕ ПОПЕРЕДУ

По закінченні інституту Іванка Ратичку направили на взуттєву фабрику «Закаблук». Директор фабрики зустрів його панібратським потиском руки й теплими словами:

— В нас ви будете себе почувати, як у бога за пазухою.

Ратичка ніколи не був у бога за пазухою. Але теплий відблиск директорських очей говорив, що там не так уже й погано.

Ів'янка призначили майстром каблучного цеху. І він з головою потонув у каблуках.

Незадовго Ратичку викликав директор.

— Іване Степановичу! Не в службу, а в дружбу. Ваш змінний їде перехоплювати досвід. Доведеться вам у дві зміни... Відпочити ще встигнете. Ви ще молодий. У вас ще все попереду...

Хіба міг Ратичка відмовити? Дві зміни, то й дві зміни.

А час ішов. Фабрика «Закаблук» за доброякісні каблуки отримала премію. Директор знову викликав до себе Ратичку.

— Іване Степановичу! Ми отут радилися. Премій дали мало, а людей багато. Ви не будете проти, якщо ми те, що належить вам, віддамо тьоті Люсі? Прибиральниці. У неї діти... А ви ще молодий, нежонатий. У вас ще все попереду...

Ратичка скромно ворухнув плечима. Мовляв, треба, то треба.

І знову йшов час. Для фабрики «Закаблук» міськрада виділила кілька квартир. Ратичку викликали на засідання фабкому.

— Іване Степановичу,— сказав громадським голосом голова.— Ви, звичайно, маєте право на одержання житлоплощі в першу чергу. Дружина, діти. Ми вам і не відмовляємо в цьому. Але, розумієте, склалась така ситуація. Петро Антонович мусить забрати своїх батьків. Старенькі вони... Ми радилися. Ви людина чуйна. Високосвідома. Хто, як не ви, зрозуміє становище Петра Антоновича? То, може, ще з рік переб'єтесь в тій кімнаті... Ви ще не такі старі. У вас ще все попереду...

Від такого довір'я і такої високої оцінки своєї громадянської свідомості Ратичка втратив дар мови. Він витер

хустинкою спітніле чоло. На знак вдячності покірно нахилив голову.

А час летів далі. Зозулі кували Івану Степановичу Ратичці літа.

Одружувались його діти. Фабрика «Закаблук» влилась у взуттєву фірму «Чобіток».

Якось Іван Степанович зайшов у фабком.

— О, добре, що ви прийшли,— засяяла жіночка, відповідальна за відпочинок трудящих.— Прислали путівку в санаторій. Ту, що ви просили...

Іван Степанович погладив свої плескати груди. Полегшено зітхнув.

— Але, Іване Степановичу... Не сердьтесь на мене... Прийшов Василь Федосійович зі сльозами на очах. То я й віддала... Та ви не сумуйте. Якось уже в цьому році переб'єтєся. У вас ще все попереду...

Наступного дня Іван Степанович Ратичка прийшов на засідання молодіжного літературного об'єднання «Перші роси». Потираючи від хвилювання рум'яну лисину, прочитав свого першого вірша «Перший поцілунок».

За тиждень фірму «Чобіток» облетіла кумедна новина. Іван Степанович Ратичка ганяв у дворі з малюками футбол і зламав ногу.

— Чорті-що,— говорили у фабкомі.— Дід однією ногою стоїть у могилі, а поводитьсь, як шістнадцятирічний. Пора, мабуть, старого на пенсію.

ТІЛЬКИ МІЖ НАМИ

Фрося зустріла Тасю.

— Боже мій! Літ. Зим. Ти — зірка. А я ось,— вона на-супилася,— ходжу, як хмара. Чоловічок мій... ідіот...

— Б'є? — стривожилась Тася.

— Ні, що ти. Навіть не лає. Ревнує до кожного стовпа. Вчора приходять: «З ким ти стояла коло магазину?»

Попалив фотокарточки й листи всіх моїх знайомих. Тільки хай це буде між нами.

Тася зустріла Касю.

— Бачила Фроську. Хмара. Чоловік перехопив листа від якогось її... фотографії... Потім упіймав їх за магазином... Тільки між нами.

— Таська! Це скандал! — вигукнула Кася...— Але так їй і треба, хай не гуляє...

Кася зустріла Стасю.

— Була з Таською. Говорила про Фроську. Хмара. Зв'язалася з якимось продавцем. Чоловік піймав їх у магазині. Викликав міліцію. Сфотографували... Тільки між нами.

Стася зустріла Гасю.

— Що я тобі скажу, Гасько! Бачила Каську. Їй казала Таська, що Фроська влипла, як швед під Полтавою. Зв'язалася з якимсь директором магазину, зачинилася з ним. Жінка застукала. Викликала міліцію. Сфотографували. Написали листа чоловікові. Він у відрядженні, чи що... Тільки між нами.

Фрося знову зустріла Тасю.

— Ти вся сьєш. А я ось... розтріпана ворона. Хтось наговорив моему чоловікові, що я зв'язалася з директором ресторану і їжджу з ним по лісу. Ніби нас там упіймала міліція, але він підпоїв її, і все затихло. Боже, чого тим людям від мене треба? Чого вони мною цікавляться?.. Чоловічок зібрав манатки й каже: «Мені до мого авторитету ще бракувало тільки синьої бороди». Боже, Тасю! Невже він повірить пліткам, які хтось пустив навмисне, щоб нас розлучити.

Бідна Фрося, як вона доведе свою правоту й невинність! А втім, читачу; щоб заздрісники не раділи з Фросиною горя, хай ця історія залишиться між нами.

МЕДОВИЙ ТИЖДЕНЬ

З щоденника молодожона

День перший: Ура! Я одружився. Я маю жінку. І жінка має мене. Ми обоє маємось. Боже! Яка ти розумна істота, що створив жінку!

День другий. Прекрасно! Во!

День третій. Її рука в моїй руці. Здається, ми одне без одного існувати не можемо.

Ганнуся каже: «Милий».

Я кажу: «Рідна».

Вона питає: «Кохаєш?»

Я відповідаю: «Навіки...»

День четвертий. Ганнуся надула губки:

— Мені снилося, що ти знайшов вродливішу, а мене кинув.

Мене стьобнуло по серцю:

— Дурненька моя! Ти ж бачила, які красуні бігали за мною, а я обрав тебе...

Її наче вкусила оса:

— За мною не менше бігало, а я дурна...

— Що-о-о?! Ти каєшся?

Я не міг ніяк зупинити в собі шквал обурення. Тому спочатку з'їв цигарку, потім міцно зціпив зуби, глибоко зітхнув і стояв, як скульптурний портрет ображеного.

Ганнуся зрошувала сльозами подушку.

День п'ятий. Вона потопала в моїх обіймах. Я шукав своїми вустами її вуста.

— Які ми дурні! Чого сварилися? Ми ж не можемо одне без одного.

— Бо ти сама почала. Раз уже одружились, нічого аналізувати: було, не було, краще, гірше...

Вона вислизнула з моїх обіймів.

-- Про кращих ти почав сам.

— Взагалі, почала ти. А я...

— Ну, ти ж казав...

Вона взяла цигарку, встромила в свої надуті губки.

— Що ти робиш?

— Курю. Ти ж ходив з кікіморою, яка курила...

— Та облиш ти...— я хотів відібрати в неї цигарку, але вона крутнулась і вдарилась рукою об шафу.

— Так жити, то краще вмерти! — крикнула вона й кинулась до ванни.

Я за нею:

— Відчини! Що ти надумала? Ти ж знаєш, що я тебе люблю. Тільки тебе. Єдину! Відчини! Навіщо я маю ламати двері...

Вона мовчала. Я пригадав, що з кухні до ванни є віконечко. Ускочив на кухню. Поставив табуретку, на табуретку відро. Став на нього й краєм ока зазираю в ванну. Стоїть. Притулила вуха до дверей і слухає, де я.

Я тихо відчинив віконце. Просунувся в нього і... втративши рівновагу, з гуркотом полетів на підлогу. На мене, як дзвенюча шрапнель, посипались тарілки, ложки — все, що було на полиці.

Вона прибігла:

— Боже! Що з тобою?!

Я мацнув рукою по лиці. Рука була в крові. Я заплющив очі й застогнав.

— Мирончику! — скрикнула перелякано вона й кинулась до мене.— Милий мій. Розплющ очі. Чуєш! Я люблю тільки тебе...

Я думаю: ще трішки її полякаю, а потім розплющу...

День шостий. Ми прокинулись пізно. Ганнуся гладила рукою мое травмоване обличчя. Туркотіла:

— Бідненький мій. Так ударився...

— А ти добре злякалась?

— Я-а-а? Нітрішки.

Її рука сповзла з мого лица. Я відчув наближення бурі. Тому встав, зібрався, пішов з дому. Прийшов пізно ввечері. З того й почався день сьомий. Точніше ніч. Отже:

Ніч сьома.

— Де ти був?

— Так собі ходив. (Я був у її мами. Але, думаю, казати не буду. Хай трохи помучиться).

— Та-а-ак собі...— Вона впала обличчям у подушку. Довго шморгала носом. Потім на всю кімнату: — Бу-у-у! Я не витерплю цього. Я краще загину...

Зірвалася з ліжка. Почала швидко ходити по кімнаті. Зупинилася перед дзеркалом. Довго дивилась на себе. А тоді знову як заверещить:

— Мамо! Мамо! Рятуй мене, мамочко!

Я до неї. В оберемок. На ліжку.

— Мила моя, заспокойся. Чуеш! Я був у твоєї мами...

Вона:

— Мамочко, мене смерть хоче взяти. Ось вона. Ось, бачиш?

— Цить,— кажу.— Яка там смерть. Це ж я.

— Мамочко, а ось бог у червоних чоботях на вікні сидить...

Думаю: «Господи! Невже справді в голові в неї почали боги танцювати?»

— Дурненька,— заспокоюю.— Чого це богові в нас на вікні сидіти, та ще й у чоботях. У таку спеку...

Вона пхикнула й знову:

— Мамочко, ти мене любиш? Ти не кинеш мене?..

Цілу ніч я був за мамочку. Вранці поглянув у дзеркало на своє обличчя: зім'яте, як халява старого чобота. Думаю: «Господи! Допоможи протягнути ще тих три тижні медового місяця».

Вона лежала й усміхалася:

— А що, перелякався?..

Починався восьмий день медового місяця...

БИДЛАСИ

Хтось сказав, що дурість — дар божий. Якщо це й правда, то синкові мого сусіда Геськові господь дав того дару на десятьох. Жителі цілого кварталу стогнали від його обдарування. Як тільки темна нічка небо вкриє, як тільки зорі на небо повидряпуються, у відчинені вікна летить трагічно-меланхолійне Геськове сопрано в супроводі гітари:

А я в тюрме сіжу,
А я із нар гляжу...

Сидів Гесько не в тюрмі на нарах, а посеред двору на лавочці. Сидів і виводив на всі заставки:

Сіжу на нарах, как король на іменіах,
І пайку чорного мечтаю получить...

Так шовечора. Скільки тривало б оте його «мечтаніє», не знаю. Та мені набридло. Підходжу якось до нього.

— Ану, король, бери свою балалайку і на сідало. А то зараз получиш пайку отим віником.

— Деда, без конфліктів,— каже спокійно Гесько.— Думаєш, якщо ти двірник, то за тебе всі закони.

Хотілося дати йому віником по незаконному місцю. Та передумав. Молоде-зелене, думаю. Спочатку спробую його морально перебудувати.

Йду до нього, а він ноги на плечі. Тільки струни гітари дзенькнули.

— Куди ти, дурню? Я ж поговорити хочу.

— Знаю,— косує на віника.— Киньте спочатку отого мікрофона.

Довелось кинути.

Сидимо один проти одного. За столиком посеред двору. Він з одного боку, я з другого. Як на дипломатичному прийомі.

— Що ж ти,— кажу,— Геську. Хлопець уже дорослий. Сімнадцять років. А отаке квакання в дворі розводиш. І ми були молоді. І ми співали. Бувало, як сядемо на колодках, як затягнемо: «Ой місяцю, місяченьку», то всі дівчата з-за тинів виглядають. А від вашої братії навіть коти шарахаються... Давай краще я тебе навчу отієї...

Ого-о-о-ой не шуми, лу-луу-же...

Бери гітару, бери.

...Зе-е-елений байра-а-аче...

— Не вийде,— каже Гесько.— Це вже архаїзм. Тепер нові часи. Тепер космос. Атом. Твіст. Шейк.

Він ударив по струнах гітари, скривив конвульсійно рота, підігнув у колінах ноги й заскавулів:

О, бебі, бебі, бала, бала!
Куві, куві, куві-і-і...

Дивлюся, що слова мої доходять до Геська, як до стіни горох.

— Добре,— кажу.— Раз тобі доля послала талант кувікати,— кувікай. Тільки щоб у дворі тебе більше не було. Йди он туди, на болото, між жаб.

Кілька днів було тихо. А це минулої суботи, серед ночі, чую лемент. У дворі. Може, думаю, сусід жінку перевиговує?

Зірвався з ліжка. На балкон. Гесько посеред двору зі своєю братією. Зібралось їх, мабуть, із десятеро. Пищать, свистять, кувікають, виють. Дивився я на оте мистецтво, слухав — і народилася в мене думка. Зодягнувся і в двір вискочив. Пройшов, щоб вони це помітили, до сміттярки, відчинив, а тоді вискочив звідтіля і:

— Хлопці, голубчики! Допоможіть. Щось сидить у смітнику. Світ ще такого не бачив...

Спочатку завагалися. А потім Гесько скомандував:
— Бидласи! За мною! Допоможемо предкам!

І кинулися до сміттєзбірника. Тільки-но останній, шугонув туди, я зачинив двері й почепив знадвору замок.

Одразу не второпали. А потім Гесько зарепетував:

— Гей, деда! Ти що нас, як шакалів, у клітку загнав!

— Співайте, співайте,— кажу спокійно.— Тут ні вам не буде ніхто перешкоджати, ні ви нікому. Це саме для вашого мистецтва сцена.

Сиділи до ранку. Спочатку верещали, бренькали гітарами, виводили: «Меня забросілі за тьомную решотку», «Я стал вуркаганом, не жді мене, мама». Потім почали гамселити кулаками в двері, лякати мене законами. І вже було тьохнуло серце. Хотів випустити. А потім думаю: ні, сидіть до ранку. А то будете догравати, як неivistояне вино.

Вранці відчинив двері. Шугонули, як коти з чужої комори...

Тепер жодного «бидласа» в дворі не чути. А Гесько мене десятою дорогою обходить.

ЗАМАЛЬОВКИ КУРОРТНІ

З натури

ГІД

Ми бігли за ним, як курчата за квочкою. Він поспішав обскакати всі пункти, як панотець після різдва обійти всю парафію.

— Курорт Трускавець. Нафтуся, Маруся, Софія, Юзя. Ганяють камінці з печінки та нирок. Колись, у тяжкі часи, ганяли винятково панам та багатіям. Сьогодні, як бачите, ганяють трудовому народу.

— Хай би вони й далі тим панам ганяли...

— Що-о!?

— Я кажу, щоб ті камінці в печінках сиділи панам, а не нам...

— А-а-а! Правильно! Отже, дивіться праворуч — бібліотека. Тут відпочиваючі читають. Дивіться ліворуч — їдальня. Тут відпочиваючі їдять. Дивіться прямо — бювет. Тут відпочиваючі п'ють воду... Р-розійдись! Хто куди. Вільна година. Ліворуч — кіоск. Можна придбати сувеніри. Праворуч — фотограф. Можна на пам'ять сфотографуватись.

«ПРИВЕТ ІЗ ТРУСКАВЦЯ»

Він наклав чорною плахтою голову. Лівою рукою дигривує:

— Ще трішки вправо! Так. Голову рівно. Усміхніться. Та не так, ніби вас на кропиву посадили. Голову! Голову! Мужчина! Голову не туди! Жінчина на перспективі! Куди ти лізеш, як корова! Фон псуєш, фон! Знов(через тебе касету зіпсував... Жінчина й корова, то все одно. Не влупиш її буком по хребті, то не зрозуміє. Тупоумное животное. Отдыхающие, внимание! Щолкаю. Ітак, ота «Привет із Трускавця» два карбованці, а ота — рубель п'ятдесят. Становись, слідує!

СВЯТЕ ПОДРУЖЖЯ

Хто сказав, що курорти — узаконений притулок невірних жінок і ловеласів-чоловіків? Хто смів пустити таку чорну плітку про місце, де виганяють із печінок камінці й повертають людям здоров'я?

Вони скрізь ходили в парі. І пити Нафтусю, і вмиватися Юзею, і в їдальню, і на прогулянку. Обое в літах, обое з однаковими обручками на руках. Обое — як одне єдине й нероздільне щастя.

Скільки теплоти було в його словах:

— Валюшенько, обережно, бо слизько! — І вона довірливо простягала йому свою поморщену, але ще пухкеньку ручку.

Скільки любові й ласки було в її словах:

— Володю, ти так схуд. Випий оту сметанку.

Й худе, порите борознами лице Володі тануло від радощів, а сметана танула в його беззубому роті.

А потім... потім на багатолюдному вокзалі. Вона стояла зі сльозами на очах у тамбурі вагона. А він махав їй рукою, як лебідь лебедиці крилом, і ласкаво туркотів:

— До побачення, Валюшенько! Будеш у Києві — дзвони, зустрінемося.

— До побачення, Володю! Приїжджай до Москви!

Скільки ласки, скільки тепла! Скільки любові... Скільки уваги... Якби хоч часточку своїй жінці й своєму чоловікові. О! Це була б чудова сім'я.

РІЗНІ ОРГАНІЗМИ

Я несміливо переступив поріг директорського кабінету.

— Викликали?

— Викликав. Сідайте.

Директор загадково дивився на мене. Я завовтузився на стільці.

— Як ваша печінка? — спитав лагідно.

Ясно, думаю. Вже дізнався, що в мене хвора печінка. Запропонує йти на пенсію.

— Та-а, — кажу, — трохи болить.

— А що ви приймаєте? — ще лагідніше спитав директор.

Вже, мислю собі, все одно.

— Та чого я тільки не приймав! Один дідько...

Директор дістав із шухляди флакончик із пілюлями.

— А оце пробували?

Я оглянув флакон.

— Ні, не пробував.

— То візьміть, спробуйте. Це найновіший препарат...

Виходячи від директора, я ще раз переконався, що не слід вірити людським язикам. Казали — сухар, бю-

рократ. А він — душа людина. Відкілясь дізнався, що в мене печінка. Турбується про ліки.

Наприкінці тижня директор зустрів мене в коридорі.

— Ну як? — спитав. — Допомагає?

— Допомагає. Почуваюся значно краще, — відповів я якомога вдячніше. Хоч насправді з цього флакончика я проковтнув лише дві таблетки. А решту викинув. Бо від цих двох качався цілу ніч калачиком. Але ж людина турбується. Нє треба розчаровувати.

Директор витягнув із кишені інший флакончик.

— Візьміть. Дістав учора. Це новіше. Й краще.

До горла мені підкотився теплий клубок. На очах виступили сльози вдячності.

Так було щотижня. Директор щотижня турбувався про мое здоров'я. Щотижня давав мені новий флакон із ліками. Я з кожного флакона з'їдав по одній пілюлі. Решту викидав. Бо однієї було досить, щоб печінка починала казиритись. Директорові я казав, що приймаю все. Запевняв, що вже майже здоровий.

Потім директор пішов у відпустку. Після відпустки повернувся худий і синій.

Зустрів мене.

— Ну як? — спитав кволим голосом.

— Прекрасно, — кажу. — Здоровий, як бугай.

— А я ось... — директор повів пальцями по худих щоках. — Клята печінка. Вона у мене теж, як руїна. Приймав ті ж самі ліки, що й ви. Думаю, допомагає вам, то, можливо, допоможе й мені. А воно не бере. Різні організми.

ДИТИНА ХОЧЕ «ТЯМ»

Вона й воно з'явилися в пасажирському залі. Вона в коротенькій в'язаній сукні, з розфарбованим лицем і різнокольоровою триповерховою зачіскою. Воно —

в рожевому костюмчику, з пухкими губками, з цікавими оченятами.

Вона поспішними кроками прямувала до вільної лавочки. Воно — незалежно сиділо в неї на руках.

Сіли.

Воно показало пухкеньким кривеньким пальчиком на протилежну лавочку й вимогливо заволатало:

— Тям! Тям!

Пасажири, що сиділи на протилежній лавочці, переглянулись.

— Дитина хоче «тям»,— пояснила мати й понесла своє чадо прямо на пасажирку, на яку воно показувало. Пасажирка звільнила місце. Перейшла на іншу лавочку.

Воно тицьнуло пальчиком на лавочку збоку. І ще вимогливіше сказало:

— Тям-м-м!

Вона понесла його на лавочку збоку. Жінка, що сиділа «тям», перейшла туди, де щойно сиділи вона й воно.

Вона й воно не встигли зігріти нове місце, як воно знову сказало:

— Тям-м-м!

Тепер його пухкенький пальчик був спрямований на окуляри чоловіка, що сидів поруч.

— Дитина хоче «тям»,— сказала мати чоловікові.— Окуляри дитина хоче.— Й, не чекаючи його відповіді, зняла окуляри.

Чоловік не встиг зрозуміти, що сталось, як воно кинуло його окулярами об підлогу. Окуляри розсипались.

Воно показало пальчиком на сусіда з другого боку.

— Тям! Тям!

Той втягнув у плечі свою довгу шию. Воно саме в цю шию впиралося пальчиком.

— Дитина хоче «тям». На шию дитина хоче,— пояснила мати.— Як до татка.— І, не чекаючи згоди довгоши- його, посадила дитя йому на потилицю. Притримуючи руками, заспівала: — Ой, гоп, тили, тили...

Довгошій в такт мелодії кивав головою і перелякано лупав очима. Воно міцно вчепилося рученятами в його чуприну. Жваво гуцкалось і тріумфально кричало:

— Тям! Тям! Тям!

Раптом воно притихло. Якусь мить задумливо дивилося в одну точку. Довгошій зіщулювся й затремтів.

Вона зняла дитя з шиї довгошого і сказала:

— У вас, певне, спітніла шия. Бо дитя намочило штанці.

Їй почала дитині міняти штанці. А довгошій хутенько звівся й кудись побіг.

Воно радісно затанцювало в сухих штанцях. Задерло догори голівку, показало на люстру і закричало:

— Тям!

Вона глянула вгору. Поглядом, який просив допомогти, окинула присутніх. І ніби виправдувалась:

— Не можна «тям»... Вилізти не можна.

ЗАСЛУХАВШИ ТА ОБГОВОРИВШИ, ПОСТАНОВИЛИ...

Проект протоколу й рішення зборів цеху сатири й гумору фабрики «Український краснопіс».

Зі звітом виступає вельмишановний начальник цеху Остап Таранець.

— Козаки! За звітний період цех наш дав жару. Силами сатириків і гумористів розчехвощено загалом по Україні: 150 лекторів, 870 тещ, 104 діди і баби, 305 сторожів, 506 хапуг і окомилювачів, 1100 бюрократів місцевого значення, 560 районного, 26 обласного.

План по валу ми перевиконали. Та з асортиментом не все гаразд. Ми недочехвостили бюрократів обласного масштабу, недодраїли хапуг вищої кваліфікації.

Колектив уже сьогодні готується до завтрашнього дня. Заготовлено: березові віники, перець, шипшину, колючки, їжаки, окріп та інші «гербіциди». У нас є ще порох у порохівницях. У майбутньому наш цех не тільки обчехостить, а й перечехостить тих, хто трухлявими пнями стоятиме на шляху до світлого завтра.

Починаються дебати. Слово має байкар Микита Кормилець.

— Любі колеги! Коли дивишся на наш цех збоку, то видно, що, як казав той дядько, «щось кудись лізе». Та я зупинюся на такій продукції, як байка. Дехто думає, що байка — це байка. А я скажу: байка була, є і буде потрібною продукцією. Спробуй без байки підійти до Ведмедя чи Лева, то й ніхто не узнає, де могила твоя.

Виступає сатирик Іван Рашпіль.

— Товариші! Працюємо ще за методами діда і баби. Погано! Працівник відділу технічної інформації Іван Зубченко в статті «Зброя точного прицілу» правильно сказав: «...нині сатира не вельми охоче використовує все різноманіття прийомів і засобів сміху, зокрема гротеск і фантастичну умовність». То ж я вас хочу запитати: для чого пишуться технічні інформації? Для того, щоб ми передчасно знімали з озброєння «Сатиричну шрапнель», щоб більмом покривалося й сліплю «Примружене око», щоб кривились «Дніпровські усмішки» і раз у півроку стріляла по горобцях «Зенітка»?

Слово має начальник відділу технічного контролю фабрики Іван Бобильов.

— Товариші сатирики і гумористи! За останній час ваш цех свою роботу значно поліпшив. За звітний період з нашого боку до вас не було ніяких претензій, бо жодної нестандартної деталі у вашому цеху не вироблялось. Це свідчить про те, що ви навчилися не лише працювати,

а й відчувати, що потрібне, а що не потрібне, прекрасно знаєте всі номенклатурні розміри, в які повинна вклада-тися ваша продукція.

Головуючий каже, що в залі присутній дід Євмен — герой гуморески Петра Яблуневського «Як у нашому селі з'явився батюшка».

— Діду! Просимо вас вийти й розповісти, як живете, що нового?

Виступає дід Євмен.

— Що у нас новенького, питаєте? Та так ніби нічого. В Івана телиця преставилась, у Мокрини бичок народився... А ще писатель Петро Яблуневський обновився. Сочинив гумореску про попа та завклубу Савку. Ізобразив і грішного й святого та ще мене старого. А розговор такий мені дав, вроді вінегрет з українського, російського та старослав'янського язика. Воно, конешно, я недоброркачественним українським язиком говорю, але де ж мені його повчитися, коли культурна сила спускається до моєї лічності, замість того, щоб мене до себе підтягувати.

Слово має добрий друг сатириків і гумористів директор книготоргу Марія Антонівна Горнятко.

— Шановні сатирики і гумористи! Ваш цех працює інтенсивно й продуктивно. Це видно з тієї продукції, що горами лежить у нас на складах. Нас із вами єднає давня дружба. Ми шлемо у видавництва замовлення на вашу продукцію, від яких залежить ваш заробіток. Тож допоможіть і нам виконати план. Станьте на громадських засадах за прилавки, вам з автографами набагато легше буде продавати свою продукцію, ніж нам без них...

Головуючий каже, що є пропозиція припинити дебати, і повідомляє, що на адресу зборів надійшов лист.

«Шановні сатирики і гумористи!

Пише Вам початкуючий сатирик Андрій Крисаленко. На мою гумореску прийшла така відповідь з журналу: «Шановний тов. Крисаленко!

Вашу гумореску «Магнат, що вилупився з пролетарського яйця», редколегія до друку не схвалила. Надсилайте нам і надалі гостру сатиру та дотепний гумор».

Так от добре було б, якби ви мені написали: який гумор тепер найдотепніший і яка сатира найгостріша?

З сатиричним привітом
А. Крисаленко».

Голоси з залу: «Є пропозиція припинити дебати».

Слово для зачитання проекту рішення має Дмитро Монька.

«Заслухавши та обговоривши доповідь начальника цеху і виступаючих, збори постановляють:

1. Зобов'язати всіх сатириків і гумористів не випускати браку.

2. Суворо заборонити сатирикам і гумористам писати язичієм.

3. На дільницях сатири і гумору поставити досвідчених спеціалістів, які знали б сатиричну справу, а не дивились на неї, як на придаток «в пользу увеселення служащих».

4. Всім цехом боротися проти тих, хто нехтує раціоналізаторськими винаходами.

5. Йдучи назустріч побажанням діда Євмена і зважаючи на його вік, звільнити його від постійного чергування біля верстатів сатириків і гумористів та заслужено провести на пенсію.

6. Осіб, які хочуть, щоб сатиричний цех випускав продукцію відразу підфарбовану, переконати, що сатира — саме той цех фабрики по ремонту, де очищають деталі від іржі й старої фарби. Фарбування і лакування відбувається в інших цехах.

7. Тим, хто проситься на роботу в цех сатири й гумору, пояснити, що сатира — це зубчасте колесо трактора-орача, яке, потрапивши на підмочений ґрунт, здирає слиз, хапаючись за цілину, йде далі, а не буксує, як витерта шина автомобіля того обивателя, що звик їздити сухенькими второваними дорогами».

СУСІДИ НЕ ДРІМАЮТЬ

Десь о другій годині ночі мене розбудив дитячий сміх. Я підвів голову. Мое десятимісячне чадо сиділо в ліжечку й заливалося.

— Жінко, спиш? — торкнув ліктем дружину.

— Так, як і ти.

Словом, сон як рукою зняло.

Підвівся я. Увімкнув світло.

— Що ж його робити? — питаю дружину. — Щоб час даремно не гаяти.

— Відремонтуй, — каже, — стола. Того, що гості в неділю поламали.

— Не можна. Стукати не можна. Сусідів побудимо.

— Тоді лови мух. Ніхто не почує. Та й вони зараз сонні.

Ці слова дружини я зрозумів як жарт. І почав перебирати в пам'яті: на що мені найбільше бракує часу?

Магазини вночі не працюють. А то пішов би, накупив би чого треба, щоб удень не простоювати в чергах.

— Знаєш що, жінко? Давай попилососимо в кімнаті.

— А це хіба сусідів не розбудить?

— Маєш рацію... На машинці клацати — теж тріскотня.

— Пральну машину теж не увімкнеш...

Я зняв телефонну трубку.

— Ти кудись зібрався дзвонити? — здивувалась дружина.

— Пригадав, що Петро вічно нарікає: «Ніколи не зайдеш, ніколи не подзвониш».

— То серед ночі? Людина, може, спить...

— А може, так, як і ми... Подзвоню. Коли не візьме трубку, значить, спить, коли візьме — не спить...

Набрав номер. Почувся хрипкий Петрів голос.

Я тихенько, щоб не розбудити сусідів:

— Алло! Це ти? Привіт? Що? Чого я не сплю? А ти чого не спиш? Бо я розбудив?.. На добраніч... Спи спокійно...

— Тепер він уже ніколи не буде скаржитися, що ти йому не дзвониш,— посміхнулася дружина.

— А ти не дорікай... Краще он зодягни дитину. Підемо на вулицю, погуляємо. Саме раз. Машини не їздять, повітря чисте.

— Слушно,— зраділа дружина моїй пропозиції.

За кілька хвилин ми тихесенько випхали в коридор дитячий візочок. Навшпиньках пройшли за ним до вихідних дверей. Двері так тихенько відчинили, що не тільки сонні сусіди, а й їхні пси не почувли.

Викотили на вулицю. Добряче погуляли. Потім так само тихенько й непомітно повернулися, повкладались.

Вранці нам ніби на голову впала бомба: весь будинок гудів про нашу нічну вилазку. Одні твердили, що ми сно-види. Інші запевняли, що ми в забороненій секті й отруємо свідомість свого дитяти. Треті казали, що в дитячому візочку цієї ночі ми везли не дитя, а щось крадене...

Дружина плакала. Дорікала, що винен у всьому я. А мене тішило тільки одне: з такими сусідами не пропадеш. Вони не дрімають.

ЗАПАХ ХЛІБА

У мені все нуртувало. У мені все переверталось. Ну, думаю, прийде він зараз. Спущу шкуру, посолою й знову зодягну, і геть. Геть, далі від хлібного цеху, навіть

далі від заводу. Справедливо пишуть скаржники: «Трудяща людина має їсти хліб, а не закалець із запеченими капроновими панчохами».

О! З'явився. Стоїть у дверях.

— Що ж це,— кажу,— Леоніде Самійловичу? Що ж це у вас виходить?

Завмер. Навіть не дихає. Хоча б огризнувся. Хоча б слово бовкнув. Знову, сучий син, поборе мене своєю безпорадністю.

— Навіщо ви цех завалили? — веду далі.— Який же з вас начальник?

Мовчить, як у рот води набрав. Тільки плями червоні по лиці блукають. Соромно, значить. Чи не дуже суворий я з ним?

А тут ще й своє давноминуле зринуло в пам'яті, як дурний з конопель. У вухах ніби різонував отой далекий голос директора школи: «Тобі, Зябличок, треба було б поставити заслужені двійки та вигнати зі школи. Але я не хочу брати гріха на душу. Випхаємо тебе якось. А там іди в інші руки...»

— Підходьте ближче, Леоніде Самійловичу. Сідайте...

О! Йде як кіт по стерні. Ніби підлога пече його в п'яти. Опускається, наче гуска на гніздо з гусенятами. Видать, розуміє свою провину.

— Як ви керували кондитерським цехом, то в тортах люди що знаходили?

Почервонів ще дужче. Прокловтнув гіркоту свою. А з вуст ні пари. Ніби рота йому заклеїли.

— Кісточки птеродактиля знаходили? Тож треба зуміти. Птеродактилі вимерли десятки мільйонів років тому, а ви їхні кісточки у торт запікаєте... Після того з кондитерського цеху тільки солодкі спогади zostалися.

Опустив голову. Нерозторопний він якийсь. Вигнав би. Та шкода. Не хочеться брати гріх на душу.

— На бубликах ви сиділи. І що? Забули, як на килимку з вами стояли за ті бублики? Забули, як нас благо-

словляли: «Закрийте той злощасний цех, бо вже півміста без зубів ходить».

Потер рукою спітнілого лоба. Безпорадно поплямків губами. Візьми та звільни його, то все життя мучитиме совість.

— Ну що ж... Доведеться нам прощатися...

Здригнувся. Майже крізь сльози мовив:

— Так люблю запах хліба...

Аж в мене самого кольнуло серце.

— Прощатися вам доведеться з хлібним цехом. Підете начальником пиріжкового цеху...

Він випростався. Очі прояснилися. Мовчки поплямків губами. І в мене з душі сповзла крига... Тепер і на виклик керуючого трестом я з'явився з чистою совістю.

— Сідайте,— кивнув мені він.

Сів. Бачу, неспокійний він. Очі з кутка в куток переводить.

— Що ж ви,— мовив глухо,— Степане Васильовичу, завод завалили?

Я затиснув колінами долоні. Втупив донизу погляд.

— Це вже який за рахунком, третій? І лише за два роки. Ні, це треба вміти.

Я мовчки проковтнув гіркий клубок. Втягнув голову в плечі.

— Ну що ж, доведеться нам прощатись...

Він обірвав фразу. Мені чомусь згадався запах хліба. Я аж тепер відчув, як люблю запах свіжого хліба. Ковтнув слину. І підвів очі на керуючого. Наші погляди зустрілися. В його очах світилися сльози.

— Добре,— сказав,— підете на четвертий...

Я не встиг мовити й слова. Задзвонив телефон.

«ХАТХА-ЙОГА»

Ситий не розуміє голодного. Здоровий не розуміє хворого, а той, хто має міцну будову тіла, не відає болів і переживань того, в кого ноги, як дві вузлуваті тички, груди запалися, мов невикисла паляниця, й руки висять, наче багатги.

Не відає він, як той нишпорить по книжках, газетах і журналах, вишукує кваліфіковані поради, щоб себе вдосконалити.

То чи дивно буде, що, побачивши в кіно вправи індійських йогів, я вигукнув:

— «Хатха-йога» — мое життя!

До того, як вигукнути цю сакраментальну фразу, я добре все обдумав. Вправи йогів створені ніби навмисне для мене. По-перше: вони виконуються в повільному темпі. Я хоч і холеричного темпераменту, але темпи люблю флегматичні. По-друге: вправи йогів виконуються сидячи або лежачи. І всі вони короточасні. Як холерик, я терпіти не можу довготривалості одного заняття. Хоч як людина, що має нахили до флегматичних темпів, можу терпеливо пролежати й цілий день.

Скористався з того, що вдома не було дружини. Поїхала кудись набувати досвід. Одразу ж приступив до тренування.

Почав із дихання. Кладу перед собою годинник. Руку на пульс — видих і — раз, два, три...

А найменшенький мій:

— Тату, дядь голсцик.

Дав. Погладив по голівці.

Знову видих і — раз, два...

Старшенький:

— Тату, а корова їсть горіхи?

Пояснив.

Ще видих. Раз, два...

Найстаршенький:

— Тату, що ви робите?

— Дихаю.

— Для чого?

— Для того, щоб довше жити й вас годувати.

Він підстрибнув:

— Гі! Наші тато дихають!

І гайнув на вулицю.

Довелось приступити до вправ зосередження уваги. Його вважають, що для цього найкраще дивитися на свічку.

Повиганяв дітей з хати. Засвітив свічку, поставив на стілець, а сам сів на підлогу, заплівши ноги, як турецький султан. Зосереджуюсь.

Коли це в шибку шкряб-шкряб. Глянув — там їх із десятеро. І мої, й сусідські. Попритуляли носики до шибки, пороззявляли ротики, а очі аж світяться...

Надвечір приходить голова місцевкому. Так ласкаво:

— Чи важко без жінки? Коли вона приїде? Я тобі ось книжечку приніс «Релігія — опіум». Прочитай неодмінно...

Наступного ранку вибрав момент, коли дітлахи вибігли на вулицю. Сів на підлогу, ногу за шию — не йде. В дитинстві це мені вдавалось одразу. Значить, і тепер піде. Тільки слід напружитись.

Ривок. У сідниці щось хруснуло. Мене зігнуло в дві погібелі. Але заклав. Тепер основне не зупинятися на п'ядорозі, закласти другу.

Вхопив її за ступню. Ривок. В очах потемніло, але заклав.

Тепер мене носом притиснуло до підлоги. Чую, що не витримаю. З сідниці ніби хтось жили витягує. А ноги скинути з шиї не можу...

Вбігає до хати найменшенький.

— Клич Василька, — благаю найменшенького.

— Со?

— Василька клич!

— Со?

Вбіг до хати середульший. Глянув на мене. Сів на підлогу. Ноги за шию бриць, бриць і сидить.

— Ти,— стогну,— чого? Ану встань зараз же!

— Ага, а ти сидиш...

— Встань, карбованця дам... Поклич Василька.

Вбігає найстаршенький з цілим виводком сусідських.

— Васильку,— прошу,— й ти, Семенку,— це сусідський.— Ану легенько беріть за оту ногу — й до себе.

Взяли.

— Куди, іроди! Не в той бік! — заревів я, бо в очах аж вогнем блиснуло.— Біжи, Васильку, поклич дядька Данила. Він, здається, вдома сьогодні.

Вибіг Василько на поріг.

— Дядьку Даниле! Дядьку Даниле! Ходіть сюди, бо наші тато замоталися в ногах!..

Прийшов Данило. Аж присвиснув:

— Може, на тебе шафа впала?

— Не питай,— молю,— допоможи.

— Не можна,— каже Данило глибокодумно.— Не можна по-кустарному. Треба по-вченому. До лікаря треба. Стривай, я зараз...

За кілька хвилин прибіг Данило, взяв мене на руки, вініс на подвір'я й посадив у вистелену сіном тачку.

— Поїхали,— каже.

Везе мене вулицею. Юрба дітлахів вистрибує навколо тачки, викрикує. Люди стоять у воротах і співчутливо кивають головами. Василько на їхні запитання авторитетно пояснює, що «тато замоталися в ногах».

У поліклініці мене розмотали. Правда, встати одразу я не міг. Щось там порозтягувалося.

А лікар сказав:

— Щастя, дядьку, що ви опанували тільки «хатху-йога», себто першу сходинку. А то б вас уже й сам бог не розмотав.

ЗВАНИЙ ОБІД

Високі гості всілися за столом. А на столі пусто. Ні тарілки, ні виделки, ні келиха, ні чарки. Перед кожним тільки олівець і клаптик паперу.

— Він нас зібрав на званий обід чи на прес-конференцію? — шепнув професор Кадило академікові Валуйченку.

Той стелував плечима:

— Досі мої учні не підводили навіть на банкетах... Але минуло стільки років...

Стривайте, думаю. Похвилюйтесь ще трохи. Зараз я вас приголомшу.

До гостей вийшла моя дружина:

— Шановне товариство! Перед кожним олівець і папір. Прошу написати, хто що бажав би з'їсти й випити. І скільки.

Гості презирнулися.

У дружини доктора хімічних наук Затовченка злетіло з язика:

— Збожеволіти можна...

Та доктор Затовченко сіпнув дружину за рукав.

Дружина професора Кадила шептала дружині академіка Валуйченка:

— Скнари! Бояться, щоб не витратитись...

Дружина академіка Валуйченка хихикнула:

— Тепер ще з годину чекайте, поки зготують... Навіщо було до столу запрошувати?

Згодом руки потягнулись до олівців.

Дружина зібрала замовлення... Коли вона поставила перед кожним наїдки, я сказав:

— Дорогі гості! Перед вами хліб, виготовлений хімічним способом із відходів лісопильних заводів...

Гості скося позирали одне на одного.

— ...М'ясо з природного газу, — вів я далі. — Калорій-

ністю не поступається перед пташиним. Смакові якості дуже високі. Штучно відтворений аромат...

У гостей почали рухатися вола.

— ...А ось паштет,— не вгавав я.— З парафінових фракцій нафти. В'язкий і приемний на смак... Решта все з дріжджів...

Професор Кадило несміливо взяв шматочок хліба, поклав на нього паштету. Академік Валуйченко потягнувся до ікри. Його дружина довго розглядала й нюхала шматочок м'яса. На зуб узяти не зважувалася.

На столі з'явилися пляшка й чарки.

Всі полегшено зітхнули. Налили. Випили. Крекнули.

Я повідомив:

— Напій, що не поступається перед натуральним коньяком. Добуто з молекул сірчаної кислоти в сполученні з молекулами каустичної соди.

Доктор хімічних наук Затовченко гикнув і відсунув од себе чарку.

Я припросив:

— Запийте водою,— й налив йому кухоль води.

Затовченко відпив кілька ковтків. Я сказав:

— Це очищена від нечистот і опріснена морська вода...

Тепер уже гикнув академік Валуйченко. І, ледве проковтнувши шматочок штучного хліба, помащеного штучним маслом та вкритого штучною ікрою, видавив:

— Колос-сально!

— Геніально! — підтакнув професор Кадило, ледве запахаючи в рот шматочок штучної шинки.

— Епохально! — дивлячись на штучну картоплю, підтакнув доктор хімічних наук Затовченко. — Уявляєте, нарешті ми покінчимо з колорадським жуком!

— Вивільнимо грандіозні площі землі з-під картоплі, пшениці та інших культур,— сказав академік Валуйченко. — Набудуємо хімічних заводів...

— Вивільнимо мільйони робочих рук, що працюють у тваринництві. Частина з них можна буде кинути на ви-

добування нафти, а частину — на видобування з нафти білків. Тваринництво, що знищує мільйони тонн чарівної зелені, кане в забуття. Люди забудуть, що таке свиня... — розійшовся професор Кадило.

— А що буде з коровою? — поцікавилася дружина академіка Валуйченка. — Корови шкода. Вона має такі гарні очі.

— Корова відіграватиме для людини не більшу роль, ніж відіграє сьогодні кицька, — пояснив доктор наук Затовченко.

— Невже? — здивувалася дружина професора Кадила. — А коли хтось живе на п'ятому поверсі?.. Не у всіх є ліфт...

— Вчені виведуть до того часу мініатюрну корову, — пояснив дружині професор Кадило. — Наука на місці не стоїть. Наука шукає, дерзає...

— Нарешті людина, яка відірвалася од природи, віддячить природі, — зауважив академік Валуйченко. — Нарешті місто віддячить селу.

Нараз усі вмовкли. Поглядами втупились у куточок їдальні. В тих поглядах було стільки жадоби й заздрості, що мені стало моторошно.

Я глянув у куток. Там мій кіт Беньо наминав підсмажену курячу ніжку, що зосталася від вчорашнього обіду.

Професор Кадило затарабанив пальцями по столу. Його дружина вже поглядала на натюрморт. Доктор хімічних наук Затовченко ліпив з паштету якогось чортика і вставляв йому з зерняток чорної ікри очі.

А Валуйченко сказав:

— Друзі! Я від душі радий за великі успіхи свого учня кандидата хімічних наук Микитки. Думаю, що мої колеги і їхні жінки, присутні тут, поділяють зі мною цю радість. Тому пропоную зараз же всім піти в ресторан...

Всі почали зводитися з-за столу.

Й ми подались до ресторану.

ПОБАЧЕННЯ

Гарапоненко зібрався зателефонувати подрузі своєї юності. Але, опустивши в автомат дві копійки, механічно набрав номер телефону своєї квартири:

— Алло!

Звідти обізвався приймний жіночий голос. А тому, що телефони в Києві завжди працюють із музичним супроводом, Гарапоненко голосу дружини не впізнав.

— Слухаю вас...

Дружина Гарапоненка чекала дзвінка від друга своєї юності й теж не впізнала голосу чоловіка.

Гарапоненко залився солов'їним щебетом:

— Мила моя! Без тебе мені світ — не світ, сонце — не сонце, а весна — не весна...

Серце дружини Гарапоненка билось швидко-швидко:

— Чарівний мій,— туркотіла вона.— Любила тебе й любитиму...

У трубках щось гуло, потріскувало, дзеленчало. А голови обох друзів юності крутилися від щастя.

— Твого нема? — діловим тоном спитав Гарапоненко.

— Поїхав у відрядження,— вдоволено відповіла Гарапоненчиха.— А твоя?..

— Моя вдома,— байдуже сказав Гарапоненко.— Та це не страшно. Вона з хати не вийде. З самого ранку скаржилася на серце.

— То де? — тепер уже Гарапоненчиха спитала діловим тоном.

— У Піонерському парку. Біля кози. О двадцятій нуль-нуль.

По телефонних дротах назустріч один одному полетіли два поцілунки.

О двадцятій нуль-нуль Гарапоненко, тримаючи в руці букет троянд, уже зіперся на козу.

Гарапоненчиха, окропивши себе з п'ят до голови духами «Ночі Парижа», бігла на умовлене місце.

Погляди їхні зустрілись — і вони закам'яніли.

Мовчанку порушив Гарапоненко:

— Я не поїхав... Запізнився на поїзд. Іду додому... Став перепочити... Ось квіти... Тобі...

Гарапоненчиха радісно кинулася чоловікові на шию:

— А мое серце відчуло... Я йшла на вокзал... Тобі назустріч...

Щасливе подружжя радісно поверталось додому.

«Хто їй сказав?» — ламав голову Гарапоненко.

«Хто міг дізнатися?» — сушила мізки Гарапоненчиха.

У весняному повітрі пахло трояндами й «Ночами Парижа».

НЕ ХОЧУ БУТИ СВОЇМ

Це вже як кому на роду написано. Кожному в житті своя полицка, й кожному на тій полицці своє місце.

Я, наприклад, усе життя скрізь посідаю місце свого.

Пам'ятаю, ще в дитинстві потягнувся до пиріжка. А мати так лагідно:

— Синочку, візьми краще картопельки. Бо придуть до хати чужі люди, то не буде що на стіл покласти...

Потім, коли вже парубкував, пішов на весілля до двоюрідного брата. Тітка, що розтицькувала за стіл гостей, лагідно попросила мене:

— Івасику, встань, голубчику. Тут хтось із чужих сяде. А ти свій. Де-небудь притулишся.

Я притулився під кушем у садку. Стріляв листочками до вечора. Та ніхто мене не помітив. Тоді я, щоб не образити нікого, крадькома подався додому.

Коли женився рідний брат, усі зібралися їхати до нареченої. Дядько щось ворожив на подвір'ї біля машини, розсаджував кого куди. А тоді заявив:

— Гості хай сідають у машину, а свої ідуть пішки. Сім кілометрів не така далечинь...

Я, зодягнутий у все парадне, в полудневу літню спеку чалапкав у сусіднє село. І за кожним кроком згадував брата. Снаги мені надавало усвідомлення того, що я йду до цього села раз, а брат ходив два роки майже щодня. Тоді я собі й дав слово, що ніколи не оженюсь так далеко від дому.

Опівночі на весіллі почалася бійка. В шарварку хтось крикнув:

— Бий своїх, щоб чужі боялись!

І врїзав мене по носі.

Потім з'ясувалось, що мене справді стукнув свій. Троюрідний брат. Бо йому з п'яної голови видалось, нібито я чужий...

Якось я зайшов до чайної.

— Зозулько, — кажу буфетниці, — мені пляшечку пива.

— Нема пива.

— Як нема? Он переді мною дала чоловікові.

— Так то чоловік не наш. Гість. Із сусіднього села. А ти свій...

— То мені, виходить, треба йти в сусіднє село?

— Переб'єшся...

Перебився. Й ще не раз.

Тільки так уже кортить мені в гості!..

СЮРПРИЗ

Нарешті ми знайшли нову форму відзначення наших кращих працівників. Умовно її назвали «Сюрприз». У новорічну ніч Дід Мороз і Сніжинка йдуть до передовиків виробництва, поздоровляють їх і вручають нагороди.

Спочатку вирішили, що за Діда Мороза буде головний бухгалтер. Він матеріально відповідальна особа. Нічого не наплутає. Бо ж як-не-як, а подарунки цінні.

Та бухгалтер сказав:

— Ви що, товариші! А мій авторитет? Ви про нього подумали?

Справді, як це ми не подумали про авторитет головного бухгалтера?

Тоді висловили думку, щоб за Діда Мороза був слюсар Василь Мумрик, а Сніжинкою — контролер Світлана Ященко.

— А за матеріальні цінності хто буде відповідати? Дядя? — суворо спитав головний бухгалтер.

Справді, а хто відповідатиме за матеріальні цінності?

— Правильно, дядя! — радісно сказав член місцевого Диня. — Дядя Стьопа. Представник бухгалтерії...

Остаточо було вирішено так: Дідом Морозом таки буде Василь Мумрик, Сніжинкою — Світлана Ященко. Дядя Стьопа — представник бухгалтерії — носить відомість і відповідає за те, щоб усі, хто отримав подарунки, розписалися. Представник від адміністрації заводу, Іван Батій виголошує коротку доповідь про історію заводу, його досягнення й завдання у прийдешньому році. Представник від комітету комсомолу Михайло Півень відповідає за програму Діда Мороза і Сніжинки. Загальне керівництво здійснює член місцевого Петро Григорович Черкун.

Крім того, фотокореспондент заводської багатотиражки Ігор Цімельс фотографує найурочистіші моменти.

Найперше ми зайшли до токаря Грабарчука.

У Грабарчука повнісінько гостей. Коли Дід Мороз відчинив двері, Грабарчук приємно посміхнувся. А коли побачив на порозі цілий натовп — лице його посіріло. Він окинув сумним поглядом гостей, що сиділи за столом, ніби шукав вільного місця. А потім знову повернувся до новоприбулих:

— А-а-а, дорогі гості! Прощу, прощуну...

Дід Мороз, як і було умовлено, врочисто проголосив:

— Ступаю в хату чесним кроком, вітаю передовика...—

Тут він затнувся й підглянув у шпаргалку: — А. С. Грабарчука з Новим роком.

Сніжинка, як і було умовлено, при цих словах мовчки всміхалася й виконувала танець помираючого лебедя, який вона вивчила в самодіяльності. Потім Дід Мороз сягнув рукою у торбу, дістав звідти статуетку Миклухо-Маклая і вручив господареві. Представник бухгалтерії підсунув відомість, простягнув ручку й тицьнув пальцем у графу, де стояло: «Вартість — 3 крб. 37 коп.»

Коли представник адміністрації почав читати історію заводу, гості вже з оплесків переходили на овації. Одна дама підійшла до оратора, обняла його руками за шию й заспівала:

— Сватай мене, козаченьку, люблю тебе дуже...

Оратор хутенько скоротив історію заводу, а фбтокореспондент фіксував усі події на плівку.

Чоловік дами підійшов, зняв руки своєї жінки з шиї Івана Батія й лагідно заспокоїв:

— Не бійся, вона жартує...

Якийсь гість весь час брався за живота й вигукував:

— От молодці! От диваки! От зморозили!

Господар стояв у кутку і від захоплення не міг роззявити рота. Тоді глянув на одне вільне місце за столом і схвильовано вимовив:

— Пр-рошу до столу, дорогі го...

Та в цю хвилину жінка сіпнула його за руку так, що він мало не прикусив язика.

Ми щиро подякували. Сказали, що відмовляться не годиться. І хто де міг — всунулися між гостей. Представник місцевкому відразу ж став тамадою. Віртуозно наливав у чарки, заохочував їсти. Михайло Півень затягнув: «Ой наступала та чорна хмара...» Господар і гості зачудовано мовчали. А коли вже всі пляшки й тарілки були порожні, представник місцевкому вклонився від усіх:

— Вибачте, що не можемо посидіти довше. В мішку у Діда Мороза ще одинадцять сюрпризів...

В УСЬОМУ ВИННА ШКУРА

Чорт сидів на зборах. Розпач краяв йому серце: «За що? За яку бісову маму вони так мене бештають?».

З-за столу підвівся головуючий. Оголосив:

— А зараз приступимо до розгляду персональної справи Чорта.

У кількох кутках залу хихикнули.

Головуючий вів далі:

— Тиждень тому в нашій установі стався прикрий випадок. Кинули недопалок. Згорів цілий відділ. Ми радися і прийшли до єдиної думки, що це робота Чорта.

«Господи, яка несправедливість,— подумав Чорт.— Я вже рік тому кинув палити».

— Але ж я не палю! — обурився Чорт.

— Хе! Він не палить! — кинув хтось із президії.— А що, може, Ангел палить?

З місця підвелась прибиральниця:

— Це міг зробити тільки Чорт. Скільки з його кімнати я винесла порожніх пляшок, знає один бог...

«Та вони підуріли»,— подумав Чорт.

— Я два роки вже в рот нічого не беру. У мене нирки болять. А в кімнаті я сиджу не сам. Зі мною Ангел...

— То що, ти вважаєш, Ангел п'є?! — зацітькали Чорта з усіх боків.— Ви чуєте? Ви бачите, куди він гне? Хоче спаллюжити Ангела!

— Звичайно, пожежа — це Чортова робота,— підвівся в залі ще один співробітник.— Чорт, узагалі, аморальний тип. Він вчащає до жінки Ангела.

«Ні. Вони справді божевільні,— подумав Чорт.— Ангел залицяється до моєї відьми, а з мене шерсть scuбують».

— Та ви що?! — обурювався Чорт.— Та ви знаєте, що це Ангел до моєї жінки заскакує...

Зал вибухнув реготом.

З-за столу підвівся головуючий. З іронією зауважив Чортові:

— Вибачте, ви справді дивак. Тут нема логіки. Для вас, звичайно, ваша жінка — красуня. Але все-таки вона відьма. Де ви бачили, щоб Ангел кинув ангела і бігав до відьми?

У залі знову захихикали.

— Воно справді дивно,— затинався Чорт.— Чорт його знає, як ту логіку зрозуміти. Але воно факт. Ангел таки злигався з моєю відьмою.

— Ну ось бачите,— сказав лагідно головуючий до Чорта.— Самі визнаєте...

Далі Чорта не слухали. За моральну розбещеність його хотіли вигнати з колективу. Але, зваживши, що він сам визнає свої помилки, обмежилися суворою доганою з останнім попередженням.

Приплентавши додому, Чорт написав оголошення:

«Міняю добротну, нову, велику, з густою блискучою шерстю чортячу шкуру з цінними рогами на голові і хвостом із художньою китицею на кінці на будь-яку, поношену, стареньку, потріпану, облізлу ангельську шкуру. Можна без крил і без пір'я. Аби тільки був ярлик, що вона ангельська».

ШУКАЮ НОВИХ ДРУЗІВ

Я позбувся всіх друзів. То було, як божий день настане і до глибокої ночі: «Привіт, Женько!», «Здоров, Євгене!», «Скільки літ, скільки зим!», «Вітаю, золотце».

І раптом «золотце» залишилося саме, як Робінзон на острові.

Кількох друзів я втратив дуже просто. Позичав їм гроші. Тепер вони мене обходять десятою дорогою.

Найближчого друга позбувся тому, що віддав йому його дитину.

Якось він прийшов до мене з своєю трирічною донечкою й попросив:

— Ти все одно на бюлетені, хай коло тебе посидить Нам із жінкою треба на пару днів гайнути до рідних.

Сиділа дитина біля мене день, сиділа другий, сиділа третій. Хоче молока — біжу по молоко, хоче «мами» — плачемо обое.

На четвертий день кажу до жінки:

— Візьми на пару днів за свій рахунок відпустку. Бо сам я не дам ради.

Взяла жінка відпустку. Сіли вдвох біля однієї дитини.

На шостий день жінка каже:

— Давай відведемо. Може, вони вже приїхали.

Пішли. Ступили на поріг, а вони очі на нас, як лупавки:

— Що-о-о? Вже насиділися? Ото називається друзі. Ходи, Лялечко, від цих людей краще триматися далі! — смикнули за руку дитя й клацнули дверима перед нашими носами.

Ще одного друга я втратив через його жінку. Правди-віше, через те, що влаштував її на роботу.

Колись він спитав мене, чи не знаю гарної роботи для його жінки.

Я знав. Сказав.

Вона пішла. Влаштувалася.

— Жінка зачепилася. З мене — вечір у ресторані! — сказав друг.

Я відповів, що вчинив так не заради відвідин ресторану, а просто з товариських почуттів.

Наступного дня друг зустрів мене привітною усмішкою, підніс руку й вигукнув:

— Ресторан за мною! Я пам'ятаю!

Я знову став переконувати його, що вчинив так не заради відвідин ресторану...

На третій день друг знову:

— Жінка працює! Ресторан за мною.

Я знову пояснював, виправдовувався.

На десятий день те саме й на двадцятій...

Протягом місяця друг повідомляв: «Жінка працює! Ресторан за мною!»

У мене вже не було сили переконувати друга. І я спересердя сказав:

— Иди ти під три чорти з твоєю жінкою і з твоїм рестораном!..

Друг пішов. Назавжди.

До мене тільки долетіли чутки, ніби він говорив іншим:

— А ще другом називається. Кроку задаром не ступить. Знайшов якусь зачухану роботу і вже напувай його в ресторані...

ДІРКА В БЮДЖЕТИ

Якось, коли ми з дружиною поверталися з пляжу, вона запропонувала:

— Давай купимо човен. Це ж лише п'ять відсотків нашого річного бюджету.

Давай то й давай. Я ніколи не перечив дружині. Вона за професією економіст. Усе в сім'ї вираховує на відсотки.

Наступного дня взяв п'ять відсотків бюджету й подався в магазин «Спорттовари».

— Ви що? Звідтіля впали? — показав продавець пальцем на стелю.

Я не зрозумів його запитання.

— Ні. Я пройшов крізь оці двері, що під вивіскою «Ласкаво просимо!».

— Бачили? — підморгнув продавець до якогось покупця. — Жартівник! Човен захотів. Він думає, що човен — це гачок чи поплавець. Ще й жартує.

— Вибачте, — промимрив я. — Невже ніде нема човнів?

— Чому ж ніде? — східно посміхнувся продавець. — На базі є. Але потрібен дозвіл завідувача роздрібно-контори Дерішійка... А доступитись до нього...

Коли я вийшов із магазину, мене наздогнав якийсь чоловічок.

— Стривайте! — сіпнув мене за рукав. — Я можу вам влаштувати доступ до Деришийка. Точніше, не я, а один знайомий. Я собі саме так діставав човен. Тільки це обійдеться...

Я відразу згодився:

— Навіщо зайві балачки!

Чоловічок відрекомендувався:

— До речі, мене звать Петром...

Коли я виклав перед дружиною всі карти, вона клацнула арифмометром і сказала:

— Що ж, лише вісім відсотків нашого цілорічного бюджету. Не так страшно.

Чоловічок звів мене з іншим чоловічком, якого звали Іваном.

— Човен? Можна. Через одного знайомого, — сказав Іван. — Я собі так діставав. Але...

— Що тут говорити! — розвіяв я його сумніви.

Жінка підрахувала:

— Десять відсотків бюджету. Але про що може бути мова...

Іван прийшов до мене з новим знайомим. Звали його Василем.

— Я чув, що вам потрібен човен, — сказав Василь. — Я діставав собі через одного знайомого, то... Але...

— Ясно, — кажу.

Жінка, ніби між іншим, клацнула арифмометром і показала мені на пальцях чотири рази по п'ять.

Я скривився.

З Василем ми пішли до його знайомого Пилипа.

Той підозріливо зміряв мене з ніг до голови:

— Човен? Є тут у мене один приятель...

Я відчув, що в мене холонуть п'яти. Але ж машина вже крутилася. Молола відсотки за відсотками нашого сімейного бюджету і тягнула нових знайомих. За тиждень їх

було вже в мене близько двадцяти. А Деришийковим дозволом ще й не пахло.

Через чотири тижні впертої біганини ми з жінкою, нарешті, сиділи у власному човні серед водного плеса.

На той час ми вже не розмовляли. Це сталося після гостренької розмови напередодні. Вона сказала:

— З таким торгашем можна зостатися без спідниці.

Я відповів:

— З таким економістом можна піти з торбою.

Тепер жінка сиділа на своїй половині човна, а я — на своїй.

Повз нас на повній швидкості промчала якась моторка. З неї махнув мені капелюхом один із тих, хто допомагав пробитися до Деришийка. В другому човні побачив ще одного знайомого. В третьому — ще одного... Там — четвертого... Всі чемно вітались. Усі питали:

— Ну як? Плаваєм?

— Плаваєм, плаваєм, — не відповідав, а стогнав я. Бо коли дивився на свій човен, то в порівнянні з їхніми, він здавався коритом. А як пригадаю, скільки в те корито вкладено, то воно здавалось мені есмінцем.

— Ти ще з ними вітаєшся? — вперше за час холодної війни мовила дружина.

— Я вітаюся з відсотками свого сімейного бюджету...

Через якийсь тиждень я стояв біля прилавка в магазині «Спорттовари». Коли, розчарований розмовою з продавцем, якийсь чоловік вийшов за двері, я наздогнав його.

— Вам, здається, потрібен човен? У мене є один знайомий, в якого... Але... Самі розумієте...

— Навіщо зайві балачки! — радісно вигукнув він.

І ми пішли. Колупати дірку в його бюджеті, а латати в моєму.

АПЕНДИЦИТ

Маруняк побачив її на привокзальній площі. Вона несла дві чималенькі валізи. Кроків за п'ять за нею йшов дебелий чоловік. Курив цигарку і дивився, як бабуся вправно несе валізи.

Маруняк подумав: «Є ж такі ще в нашому суспільстві!»

І так його зацікавила психологія цього типа, що він пішов слідом. Обізветься, думає, совість чи не обізветься?

Проїшли близько півкілометра: бабуся повернула ліворуч, тип праворуч.

Маруняк наздогнав бабуся. Висловив своє обурення:

— От безсовісний! Йде, як бугай, а не допоможе.

Бабуся глянула на Маруняка. Поставила валізи.

— Ти про кого, синку?

— Он про того,— кивнув Маруняк на незнайомця.— Замість того, щоб допомогти вам, іде й пускає димові кільця.

— Та нехай, синку. Я ще сама здужаю.

Бабуся взяла валізки й рушила.

Маруняк ішов поруч.

— Здужаєте то здужаєте. А де та мораль? Де те виховання? Де та повага до старших, до жінки?

Трохи пройшли. Бабуся знову поставила валізи.

— Я сам допоміг би,— вів далі Маруняк.— Та ось рука зайнята, тримаю сумку. Та головне не те. Головне, що мені не можна важкого нести, бо в мене апендицит хронічний.

— Та не клопочися, синочку, я й сама,— заспокоювала бабуся.— Я ще здужаю...

— Та ні, я не могу. Я не такого виховання. Я завжди ото про людей. Дайте я хоч одну валізу візьму. Правда, в мене грижа. Я тільки зовні отак здоровий. А середина — як решето. Всередині нема нічого. Всередині пусто. Але живу, ходжу. І завжди беруся людям допомогти. Давайте одну валізу.

— Не треба, синку, а то ще погіршає. Я краще сама,— забідкалася бабуся.

— Ну що ж, дивіться. Але я не такий, як отой, що йшов і придивлявся. Такий вже в мене характер. Може, сам завтра і помреш, але сьогодні жінці допоможи. І, може, та жінка здорова, як кінь, та обов'язок є обов'язок.

Бабуся поставила валізки. Дістала хустинку, витерла непрохану сльозу.

— Добра ти людина, видать, синку. Добрі, видать, твої батьки були.

— Обов'язок кожної людини, бабуся, бути доброю. Допомогати одне одному. Я ось кажу: мені недавно сліпу кишку вирізали, але я не тікаю, як отой тип. Я хочу вам допомогти, хоч у мене одна рука зайнята, хоч мені самому важко.

Бабуся поставила валізи.

— Ну ось і прийшла я, синку. Спасибі тобі, золотенький, за допомогу, за слово добре. Ніколи не забуду. Та зачекай-но хвилину. Ген онуки біжать. Валізи мої заберуть, то я допоможу тобі торбу донести. Бо як же ти з тим апендицитом...

УСЕ В ЦЬОМУ СВІТІ ВІДНОСНЕ

Був у мене один добрий приятель. Ще в юнацькі роки. Так він завжди говорив: «Ніколи не бери собі чогось близько до серця й не суши голову. Бо все в цьому світі відносне. Он стрібає жаба. А порівняти з комарем — вона як віл. Або ж он кукурікає півень. Для нас його спів, що скрипіння дверей. А для курки він соловей...»

Я так глибоко засвоїв цю теорію, що керувався нею чи не на кожен випадок життя.

Сиджу в школі на екзамені. Намагаюся щось добре сказати, але воно тільки доходить до горла й назад

падає. А те, що випхаю з себе, неймовірно дивує екзаменаційну комісію.

— Що ж ти, Герасименко, нічого не знаєш? — не дорікає, а ніби просить класний керівник.

— Бачите, як вам сказати, — відповідаю йому. — Ось вам здається, що ви все знаєте. А ось по відношенню до директора школи, то ви не знаєте нічого. Все це відносно...

Класний керівник почервонів.

А директор школи сказав:

— Ставимо тобі трійку тільки відносно. Щоб тебе конкретно випхати зі школи...

Більше мені так не таланило.

Коли вже працював на заводі, набрав повну кишеню напівпровідників. Там їх достобіса. А на товчку розбирають умить.

Зупинили мене на прохідній. Туди — сюди. Скликали збори. Читають мораль. Соромлять. Б'ють на совість.

— Ти розумієш, що ти злодій? — питає голова місцевому. — Розумієш, що тягнеш державне?..

— Розумію, — погоджуюся покірно. — Але це я злодій по відношенню до того, хто не бере зовсім. А по відношенню до того, хто тягне тоннами, я чистий, як сльоза, і чесний, як новонароджений.

Все одно покарали мене. Позбавили прогресивки. Ніби навмисне зменшили мої прибутки, щоб я брав далі.

І я взяв. Тепер уже цілий прилад. Бо навіть після того, як мене позбавили прогресивки, я їм не менше. А інколи ще й хочеться випити.

Засікли мене знову. Знову збори. Знову мораль. Знову удар по кишені. Тепер уже, правда, відчутніше. Оштрафували на місячний заробіток. Ще й викликав директор:

— Ви, Герасименко, крадете, виявляється? Державне майно розтягуєте?

— Та ви не сушіть собі голову, — заспокоїв я директора. — Усе в цьому світі відносно. Ось ви мене лаєте, ви

мені мораль читаєте за те, що я взяв. А може так фортуна повернутися, що завтра хтось викличе вас. І лягатиме. Шню милитиме. За те, що техніка під снігом пропала. А може бути й інше. Може бути, що сьогодні ви директор, а завтра, вибачте, не директор.

— З такими, як ви, довго директором не будеш,— ви-тер хустинкою потилицю директор.— Ось що. Ідїть. І щоб я більше не чув, що вам до рук щось липне.

Згодом я поцупив на заводі цілий агрегат. Не сам, звичайно. В супрязі з одним колегою.

І знову влипли.

Тепер на збори мене не викликав ніхто. Тепер мене викликали на слідство. А потім провели на лаву підсудних.

— Що ж ви,— бив на совість прокурор,— злодіякою стали? Державне майно розтягуєте?

— Розумієте, товаришу прокурор,— пробував пояснити я.— Розумієте, все в цьому світі відносно...

Та багато говорити мені не дали. Тепер мені дали конкретно. Мовляв, за відносно ставлення до дійсності...

ОМОЛОДИВСЯ

Було вирішено остаточно. Кожного дня встаю о сьомій годині ранку, вибігаю на вулицю і біжу. Спортивний костюм — дурниця. Можна обійтися і без нього. Можна в звичайному. Для серця основне — не в чому ти бігаєш, а як бігаєш. Основне — аби вправно перебирав ногами. Бо лікарі підраховували, що чим більше людина рухає ногами, тим краще працює її серце. А я підраховував, що кожних десять кілометрів бігу скине з мене місяць старості. Через якихось десять років мені буде не шістьдесят, а сорок. А там ще трішки — й до тридцяти недалеко.

Аж солодко стало на серці. Так можна добігти й до свого босоногого дитинства. Та чоловікам краще зупи-

нятися на тридцяти. Це те саме, що для жінок сімнадцять.

Отже, до тридцяти й не нижче.

Вперед. Важливо, щоб під час бігу не зупинятися. Не обривати ритм. Маршрут: мій будинок — вулиця Коротка — провулок Стрімкий — вулиця Болотяна — мій будинок.

— Агов! Макаре Петровичу! Куди це ви так біжите? Щось сталося?

Тьху ти! Й треба ж було стрінути сусіда!

Махнув рукою. Мовляв, одчепись. А сам думаю: «Тільки й чекає, щоб мене ногами наперед понесли. Оближешся, як побачиш, що мої сиві вуса чорніти стали...»

Пробіг метрів сто.

— Макаре Петровичу! Макаре Петровичу! Заждіть...

Сусідка. Лупає очима, наче апостола живого побачила.

— Може, щось із Марією Петрівною сталося?

— Е-е! — кркнув я спересердя й побіг далі.

Та на розі — вже інша постать.

— Макаре, що скоїлося? — ще один сусід. — Стривай, ти сам на себе не схожий.

Спробуй пробігти триста метрів без тренування, та ще й з животиком, то теж не будеш схожий сам на себе. І ще кожному пояснюй, куди біжиш і навіщо.

Наступного дня я вирішив змінити маршрут. Пробіжу вигоном коло базару. Потім маленькими провулочками — й до хати.

До базару, на щастя, не зустрів жодного знайомого. Щоправда, зупинялись незнайомі, дивилися вслід і співчутливо кивали головами. Та я кивав їм п'ятами. Коли зрівнявся з базаром, якась жінка крикнула: «Варваро! Вже дають!» І кинулась за мною. Не встиг я оглянутись, як за мною вже тупотів чималий гурт.

Ще бракувало, щоб я весь оцей виводок привів за собою додому.

Зупинився. Весь кагал пробіг повз мене. Ніхто навіть не кинув на мене оком. Усі зупинились коло якогось магазину, де, видно, давали щось дефіцитне.

Я зрозумів, що і цей маршрут мене не омолодить. І на завтра вирішив бігти до річки, а потім берегом, берегом.

Та не встиг добігти стежиною до берега річки, як до рогу загородив якийсь парубійко:

— Чоловіче, я вас розумію, але це не найкращий вихід.

Я хотів його обійти, та він міцно взяв мене за руку.

— В крайньому разі чинити так я вам не дам. У мене теж не жінка, а пилорама, але я топитись не біжу...

Ще не пояснив парубійкові, що й до чого, як навколо мене зібрались гаволови. Вже й з'явився міліціонер.

— Що вкрав? — запитав залізним голосом.

Парубійко щось шепнув йому на вухо.

— А-а-а! Пізно ти, батя, про це подумав. І такі речі на моєму чергуванні робити не годиться. Тобі що? Ти бульк — і кінці в воду. А я за тебе відповідай!

Наступного дня до мене прийшов Рябушинський. Член місцевого на місці моєї останньої роботи.

— Вибачте, Петровичу, — сказав, — за справами забули про людей. Не нарікайте... Знаючи вас, ніжну й вразливу людину, місцевком доручив мені самому поговорити з вашою дружиною. А якщо вона й надалі знущатиметься з вас, ми цього так не залишимо... Ми не допустимо, щоб наші кращі люди щоранку тікали з дому...

СТРИВАЙТЕ, ВИРОСТУ Я...

Почалося з того, що я побачив, як тато маму погладив кулаком по ребрах. Мама крикнула «ой» і скривилась. Я теж скривився. Мама запримітила це й затигнула: «Ой не світи, місяченьку...»

Я дуже люблю пісні. Мама це знає.

На слові «не світи нікому» вона боляче вщипнула тата. Він зойкнув і присів. Але побачивши, що я скривився, почав танцювати по хаті, приспівуючи собі: «Гоп, мої гречаники...»

Я дуже люблю танці. Тато це знає.

— Ти бачиш, він уже все розуміє! — сказала крізь зуби мама.

Тато мовчав і тільки чухався.

«Уже все розуміє». Я давно розумію. Мені ці танці й пісні знайомі давно.

Колись тато з мамою півдня отак співали й танцювали. Тоді мама збрала вузлик. Посадила мене в корзину, сказала, що тато негідник, і кудись понесла мене.

Я сидів у корзині й думав собі: «Неси, неси. Все одно завтра прийде тато. Посадить мене в цю саму корзину й принесе додому. А потім і ти прибіжиш. Покажеш пальцем на мене. Скажеш татові: «Якби не воно, то ти б і сліду мого не бачив!» Тато відповість: «Якби не воно, то ти б не чула і мого духу».

Я не знав, який татів дух чула мама і який мамин слід бачив тато. Але в корзині мене схиляло до філософії: «Очевидно, в усьому винен я. Важко їм, мабуть, мене отак носити щодня. Де я тільки взявся на їхню голову?»

Мама колись, правда, сказала якійсь тьоті:

— Воно в мене серед зими знайшлося...

А тато зауважив:

— Як будеш його так часто в корзині носити, то можеш загубити.

І мені стає страшно. Невже мене загублять? Випаду отак із корзини — й шукай вітра в полі.

Тепер, коли мене садовлять у корзину, я репетую на всі заставки. А коли мама починає співати, а тато танцювати, я думаю: «Стривайте, виросту я. Заспіваете ви мені тоді. І затанцюєте».

НЕ СХВАЛИВ

Після того, як поета Цвіркуненка на зборах нашого літоб'єднання звинуватили, що він відірвався від свого трудового колективу, я задумався. Зі мною так не повинно статися.

Першу свою гумореску, написану після критики на адресу Цвіркуненка, я вирішив прочитати двірникові.

— Ви мені даруйте,— кажу,— що турбую. Але хотів би почути вашу думку.

Двірник терпляче вислухав. Тоді сказав:

— Скарга хороша. Написано грамотно. Без лайки...

Наступного разу я вирішив запросити двірника до себе. Поставив пляшку.

Я читаю. Він чаркує й слухає.

Коли я закінчив, він стукнув кулаком по столу й сказав:

— Йй-богу, ви пишете, як прокурор!

Пізніше він завітав сам. І ще з порога:

— Ну, на кого написав нову скаргу?

Я, наповнюючи чарки, довго й терпляче пояснював йому, що пишу не скарги, а гуморески. Фантазія, мовляв. Отак у голову лізе, а ти пишеш. А йому, мовляв, читаю для того, щоб не відриватись від колективу.

Просяючись, він заспокоїв мене:

— Ви не переживайте. Це по молодості. Ці художества пройдуть. Із моїм племінником гірше було. Буянив. Шість місяців просидів. А це юринда... Це пройде...

Якось мені вдалося переконати його, що я чиню добре діло. Й показав йому газету, де було видруковано мою гумореску.

— І скільки за таку статейку дають? — спитав він.

Я пояснив двірникові, що для мене не важить, скільки дають, а важить, що друкують...

Цінитель мого художнього слова сміливіше налив собі ще чарку. І, закусивши цибулиною, порадував мене:

— Коли тобі треба буде щось допомогти, то ти не соромся, звертайся... Можу підсобити фактами...

Спершу він приходив щовечора. Ще з порога владно вимагав:

— Ану давай будемо читати твої фантазії!..

Потім став навідувати мене ще й ранками.

Я витратив усі свої заощадження. Зате радів, що ніхто мені не зможе закинути того, що закинули Цвіркуненку. Ніхто мені не скаже, що я відірвався від колективу.

Одного ранку, коли двірник прийшов приймати черговий літературний опус, у мене на столі пляшки не було.

Він зовсім не слухав, що я йому читав. Нервував, тарбанив пальцями по столу. А виходячи сказав:

— Щось не в той бік ви повернули. Досі у вас було все правильно. А тепер — не в той бік...

Тоді я вирішив на кілька днів утекти з дому. Ночував у знайомих. За той час у газеті було видруковано мою нову гумореску. Я завітав у редакцію, щоб подякувати за увагу. Та завідуючий відділом простягнув мені листа:

— Ось прочитайте. Відгук на вашу гумореску.

На клаптику з учнівського зошита було виведено: «Песатель Бабочка відірвався від нашого колективу. Його писательства ми не схвалили!!!»

ПЕДАГОГІЧНИЙ МАНЕВР

Після інституту я переступив поріг школи з твердим наміром: не випустити через цей поріг у світ жодного дурня.

І почав учити.

Першою жертвою моєї принциповості став відмінник Віталій Шпарко.

Питання було конкретне: «Хребетні і безхребетні».

Віталій спочатку відповів абстрактно:

— Хребетні ті, що з хребтами, а безхребетні — не мають хребтів...

— Точніше, конкретніше і ширше,— сказав я.

— Ширше? — перепитав Віталій. І почав широко: — Про хребетні говорити не будемо. Хребетним добре. Вони з хребтами. А ось безхребетні — нещасні. Їм важко. Вони без хребтів...

Мені теж було важко. Ставити двійку. Але я поставив.

Ця новина облетіла всю школу.

Першою на неї відгукнулася класний керівник Ліда Максимівна Пиріжок:

— Круто ви починаєте, Богдане Михайловичу. Дивіться, щоб та принциповість не вилізла вам боком... Ви підриваєте успішність школи...

Я довго кліпав очима. Ніяк не міг уторопати, чому успішність школи підриваю я, а не учень Шпарко?

Потім до мене підійшов завуч. І делікатно спитав:

— Кажуть, ви Шпаркові поставили двійку?

— За такі знання й надалі ставитиму! — мовив я категорично.— Вчитель має бути безкомпромісним... Дурнів зі школи випускати не хочу...

— Бачите, Богдане Михайловичу, все це правильно. Проте...— він по-батьківськи поклав руку мені на плече.— Може, з часом Шпарко витягне на медаль... Він порівняно з іншими... Та й математику добре знає, літературу... І батько його провідний хірург нашої лікарні... Всяке може статись. Я не кажу, що саме до нього вас доля заведе... Не кажу, що неодмінно хребет... Може, сліпа кишка... Чи там гланди...

Над словами завуча я довго думав.

Тоді вирішив. Один дурень погоди в світі не змінить. Тим більше до випуску йому ще далеченько. А тут, не приведи господи, справді штрикне під ребром...

Матері Шпарка, що, схвильована двійкою сина, прибігла до директора школи, я сказав:

— Добре. Застосую ще один педагогічний маневр. Витру цю двійку...

Минув тиждень. Я вів урок у десятому класі. Викликав до дошки Лілю Скомороху.

— Розкажи нам,— звертаюсь,— про роль праці в процесі перетворення мавпи в людину.

Ліля приклала вказівного пальця до своїх пухкеньких вуст і кинула на мене кокетливий погляд. У цьому погляді я прочитав, що думки її в цю хвилину дуже далекі від процесу перетворення...

— Роль праці має грандіозне значення. Бо хто не працює, той не їсть. Дармоїд — це бич для суспільства. Дармоїд — це не людина. Мавпа це зрозуміла й почала працювати. І стала людиною. Ті мавпи, які лінувалися працювати, так і не змогли стати людьми...

Я енергійно тер долонею лоба. Рука вже тягнулася до ручки, щоб належно оцінити знання учениці. Та раптом чомусь пригадав, що мати Лілі працює директором універмагу.

Очі мої опустилися на поношений костюм, впали на стоптані туфлі. Й зустрівся з очима Лілі, що саме в цю хвилину, як тільки могла, поганила мавп-дармоїдів, проводячи чітку паралель з дармоїдами нашого райцентру.

Добре, подумав я. Застосую й до неї педагогічний маневр. Не поставлю на цей раз двійку.

Син м'ясника Бреуса Петько на медаль не тягнув. Він, узагалі, ледве тягнув. Проте весь педагогічний колектив нашої школи ходив довкола Петька, як довкола дорогоцінної порцелянової вази.

Петько дивився в підлогу, а я на нього:

— То що таке одноклітинні?

Петько благально глянув на клас.

— Одноклітинні... одноклітинні... це... це...

— Амеба... Амеба... Туфелька,— шепотіли з класу.

Петько схопив:

— Одноклітинні на небі... у туфельках...

Клас вибухнув сміхом. Петько й сам осміхнувся.

— Скільки тобі поставити? — спитав я Петю.

— Три,— видихнув важко Петько і витер рукавом спітнілого лоба.

Я знову пішов на компроміс зі своєю совістю. Застосував педагогічний маневр...

Уже через рік на педагогічній нараді мене назвали кращим.

На вулиці мене чекала ще одна радість. Зустрів м'ясника Бреуса з сином Петьком.

— Поздоровляйте, Богдане Михайловичу! — вигукнув Бреус.— Ось повертаємося з перемогою... Петько вступив до медичного інституту... Скоро матимемо свої кадри...

Мене кинуло в холодний піт. По спині забігали мурахи.

СКІЛЬКИ ТРЕБА ДЛЯ ЩАСТЯ

Скільки людині треба для щастя?

Одному досить позачергово взяти пляшку. Другому — «Волгу». Третьому сісти в півпорожній автобус...

Мені для щастя потрібен був вітряк. Звичайний чотирьох-лопатевий легенький вітряк. Я збирався літати.

Організм кожної людини чогось потребує. Організм гурмана потребує їжі. Організм алкоголіка — напоїв. Мій організм потребував літати.

Тому я конструював персональний літальний апарат. На вигляд то була дуже проста машина. Схожа на вертолїт. Звичайний з алюмінієвих трубок стілець, які бувають у їдальнях. Під сидінням невеличкий двигун. Від сидіння тягнулася алюмінієва труба, як ото розвора в возі, а на ній вітрячок. Такий, як на хвості у вертольота. По спинці догори тягнулася вісь. А на тій осі мав бути отой вітряк, якого мені так бракувало для щастя.

Я перепитав усіх своїх колег-механізаторів. Перенюхав усі навколишні села. Вітряка не було.

А мене нестримно вабило небо!

Нарешті одного дня хлопці, що працювали в місті на заводі, привезли мені вітряк. Що то був для мене за день! Жінка, яка щодня висмикувала мені нерви, здавалася найчуйнішим невропатологом. Діти, яких я називав безхвостими чортами, виглядали безкрилими ангелами.

Я не пішов на роботу. Одразу ж узявся монтувати вітряк.

Десять опівдні все було готове.

Повідганяв дітей. Зодягнув мотоциклетний шолом. Прив'язався до сидіння й сіпнув за ручку двигуна.

Подвір'я наповнилося диркотінням.

Діти з-за огорожі стежили за кожним рухом. А коли лопасті вітряка почали розганяти з подвір'я пилюку, дружно закричали: «Ура!»

Мене почало підносити вгору. Було таке відчуття, ніби ангели несуть на руках на сьоме небо. Щоправда, вертоліт крутило в горизонтальній площині, хитало у вертикальній, але я летів.

Саме в ту хвилину, коли я був над сусідовою хатою, мотор чхнув, і мене різко сіпнуло. Я збив сусідові телевізійну антену і впав у кукурудзу.

Цей мій випробувальний політ довго коментували в селі. Проте я не звертав на те найменшої уваги, як не звертають уваги закохані на пересуди недоброзичливців. І я був щасливий, як закоханий. Крім свого вертольота, я нічого не бачив. За торохкотінням його мотора не чув навіть торохтіння жінки. Я готувався до серйозного польоту.

Був погідний недільний ранок. Шофер Семен вивіз мене за село. Де менше очей і менше язиків. Я ще раз перевіряв ходові вузли. Вмостився у сидінні. Сіпнув ручку. І мене понесло. Теж крутило й колихало, як і першого разу. Тільки тепер піднесло вище. Йї несло швидше. Земля піді мною почала витанцьовувати. Семена не бачив, тільки чув ізнизу його крик. Я заплющив очі. Розплю-

шив — і все в мені затерпло. Мене несло на лінію високої напруги. Я сіпав ручки управління. Але моя машина витанцьовувала, як корова на льоду. Нарешті пронесло над дротами. Винесло над ліс. Повиснути на дереві було не так уже й приємно. Але радше це, ніж на лінії електропередачі.

Коли Семен і кілька пастухів допомогли мені спуститися з дерева і я торкнувся землі, невимовна радість охопила мене. Я, здавалось, був найщасливіший у світі. Я плюнув на свій понівечений літальний апарат. Глянув радісно навкруги. Сказав Семенові:

— Яке щастя, що я не замотався в електродротах, яке щастя, що я приземлився!..

Справді, як небагато людині треба для щастя!

ЯК МОЖНА ПОМИЛИТИСЬ

Відкрила мене вона. На танцях. Білявенька така. Не знаю, як її звуть.

До того я майже ніколи не ходив на танці. Сидів удома. Залишався в своїй однокімнатній з усіма вигодами квартирі, лягав на диван і дивився в стелю.

Бувало, хлопці кажуть:

-- Семене, ти як монах. Скоро тридцять. Думаєш, жінка сама до тебе прийде. Її треба шукати.

Та я все одно не йшов.

А то пішов.

Узяв її, білявеньку оту. Обхопив її стан. А вона шепоче:

— Дивіться, як інші танцюють...

Подивився. Відпустив її стан. Я до неї — вона від мене, вона до мене — я від неї. Як ото в житті. Потім я на лівій нозі розворот, а вона коліном об мое коліно: лусь. І присіла.

Я погладив її по голові:

— Не переживайте,— кажу.— Усе пройде. Мені колись корова ратицею як всікла по коліну, то аж сине було. Та зажило. Ваше теж заживе...

Отут вона й сказала. Крізь зуби, щоправда:

— У вас унікальний слух. Ви, мабуть, на чомусь граєте...

Я тільки встиг відповісти:

— Угу..

І музиканти замовкли.

Раз у мене слух, то чому б мені й справді не навчитися грати, подумав я. Тим більше, коли дівчата люблять отих, що з музикальним слухом.

Купив тромбон. Дув у нього з ранку до вечора:

— Пу-у-у! Па-а-а! Пу-у-у! Па-а-а!

Вривається сусід. Кричить:

— Ти що?! Цілий місяць з ранку до вечора пиляє два звуки. Збожеволіти можна.

— А чого ви кричите? — питаю спокійно. Я, взагалі, спокійний.— Чого нервуєте? Я в своїй хаті граю. Як ваша водонапірна труба виспіває цілі ночі, то я не кажу нічого. А я тільки до двадцять третьої нуль-нуль граю.

Бачу, що він від культури далекий, як Юпітер від Землі. Розбили корито.

Прийшов другий сусід. Лагідно:

— Семенку, а ти б отак одного дня грав «Гоп, мої гречаники», наступного — «Что по ночам так мучила меня». І так далі. Обновляв би трохи репертуар. Грав би на всіх нотах, а не на одній.

Кажу йому:

— Бачите, на всіх грає той, хто шукає. І не знає, на якій зупинитися. А я граю на одній, бо вже знайшов.

Сусід махнув рукою. Пішов.

Я відчинив вікно. Висунув тромбон:

— Пу-у-у! Па-а-а! Пу-у-у! Па-а-а!

Сусідський Федько яйцем по голові мені — хляп.

Я швиденько з такою головою до сусіда:

— Оце наслідки вашого виховання...

— Ні. Це наслідки твоїх концертів...

Привели Федька. І він зізнався:

— Я хотів влучити в трубу...

Більше у вікно я не висувався. Перейшов із кімнати на кухню.

— Пу-у-у! Па-а-а! Пу-у-у! Па-а-а!

А в стіну: гуп-гуп!

— Головою! — кричу. — Шкет нещасний! А я, може, спеціальність набуваю. Може, я у філармонію вступлю. А може, я вже в оркестрі якомусь. Звідки ти знаєш? Ти питав мене? Гупає...

Якось мене викликають у житлову контору:

— Скаржаться люди, що ви їх своєю трубою дорізуєте...

— А мене добивають. За два тижні я викинув із кімнати п'ять відер гнилиць, назбирав півмішка картоплі й вісім разів мив підлогу від тухлих яєць. І все це кидають через квартиру. В той час, коли я серйозно займаюсь музикою...

Залишив контору. На душі тоскно. Ніби після перепою. От сусідоньки, думаю. Ну-ну. Вже починають наклепи варганити. З'їдять. Замучать. Звірі, а не люди... Ні, в такому оточенні я не житиму.

Написав оголошення на обмін.

Через тиждень і знайшовся клієнт.

Почав пакувати речі. Збіглися сусіди. І всі в один голос: — Семенку, ти справжня людина! Ти — герой нашого часу. Ми тобі на прощання купили саксофон.

У мене під лівим ребром щось ворухнулось. Як можна помилитись, майнуло в голові. Я взяв тремтячими руками новенький саксофон. З ока викотилася сльоза:

— Рідні мої! — кажу тремтячим голосом. — Як я помилився! Тепер нікуди не поїду... Не кину вас ніколи...

...САМА ТАКОЮ БУДЕ

Діти — наше майбутнє!
Незаперечна істина

Синенького конверта він завжди чекав із нетерпінням. Чомусь вона посиляла листи саме в таких. Із поштарем умовився, щоб листи віддавав йому особисто. Та так, щоб ніхто не знав.

А тоді вже залазив далі в кукурудзу, щоб спокійно його прочитати.

Лише чорний Любась був свідком його трепетної таємниці. Вмощувався йому в ноги, розумними очима вдивлявся в його очі, ніби хотів у них вчитати, що вони прочитали в листі.

Тремтячі пальці розкривали конверт:

«Милий Гришо!

Туга за тобою роз'їдає моє серце...»

З кутика його ока викочувалася сльоза. Любась жалібно гавкав і лизав йому руку.

«...Живу тільки спогадами. Щодня граюся з дітьми, а думки біля тебе. Отак крадькома напишу тобі листа й на душі полегшає. Все мені тут чуже. Хіба що діти. І місто чуже, й хата чужа. Ти хоч ходиш тими стежками, якими ходили ми разом. Хоч це тебе гріє...»

Він відривав очі від чорнильних рядків. Дивився на грушу в плодах. Згадував, як стояли під грушею. Як вона ніжно пригорталась до нього й питала:

— Навіки?

А він, цілюючи її палкі вуста, відповідав:

— Навіки!

Спалахувала думка: кинути все. Поїхати в місто. Забрати її. Податися кудись далеко-далеко. Звити кубельце. І бути разом.

«А діти? — спиняла його інша думка. — Крихіточки білоголові. На чужі руки їх віддати?»

«...Чи будемо ми ще разом, а чи вже довіку не стрінемося?..»

І раптом над кукурудзою ніби громом проносилось:

— Тату! Куди вас чорти занесли? До дитини йдїть!..

Ковтав гіркий клубок. Засував листа за пазуху. Гладив Любася. Виходив із кукурудзи. І тільки ставав коло дочки, як лист випадав на землю.

Дочка грізно питала:

— А це що? Знову лист від мами? Знову стогне про те, що вас поділили? Знову ви мене обмовляєте, а вона Василя?..

РОДИЧ

У трамваї зі мною стався прикрий випадок. Я відчув, що хтось мені пхає в кишеню руку. Легенько взяв ту руку за палець. І палець зламався.

Власник пальця наробив вереску на весь вагон. Так ми й познайомилися. Його звали Петя Голубець. З міліцією він уже був знайомий давно. Так, що новий акт був мізерним доповненням до його творчої біографії. Зате цей акт спричинився до перевороту в біографії моїй.

Маючи доказ, що «при спробі запахнути руку в кишеню гр. Куріпці гр. Голубець одержав від останнього травму», Петька подав на мене заяву до суду.

У заяві вказував, що я зіпсував його молоде життя, зробив його інвалідом. Що залазити в мою кишеню він не збирався. Просто в трамваї було так тісно, що переплутав мою кишеню зі своєю.

— І ви вірите в те, що тут написано? — спитав я суддю.

— Бачите,— почав дипломатично суддя.— Ми не віримо його жодному слову. Але чим доведеш, що він справді не переплутав кишені? Доказів нема!

— Ну, а палець! Той палець, який я зламав?

— Той палець проти вас. Палець засвідчує, що ви вчинили незаконно,— пояснював суддя.— Ви вчинили само-

суд. Не знаючи, що й до чого. Не вникаючи в справжні наміри суб'єкта.

— По-вашому,— обурювався я,— спочатку мені треба було перед ним вибачитися, спитати, чи він, бува, не переплутав кишені, спитати, які в нього наміри, а тоді вже хапати його за руку?

— І хапати обережно,— зауважив суддя.— Треба знати міру. А то ж ви, слава богу, як бугай. А воно миршавеньке. І в результаті... Якби ви були вхопили за пальця й тримали — інша справа...

Словом, справа повернулася проти мене.

Мені присудили платити Петьці за лікування. Як ото за травму на виробництві...

Минуло трохи часу. Якось увечері до мене приходять Петька. З пляшкою в кишені. Напрасований. Підстрижений. Напарфумлений.

— Навідати вирішив,— заявив.— Ми тепер вроді родичі. Ти мені, старик, вроді батько рідний...

ЧАС — ВИРІШАЛЬНИЙ ФАКТОР

З фасаду будинку, з реклами, усміхалася стюардеса: «Час — вирішальний фактор. Економте час. Літайте літаками Аерофлоту!»

Я кулею полетів в аеропорт.

— Давайте,— кажу,— квитка до Запоріжжя. Скільки туди приблизно летіти?

— Не приблизно, а точно,— поправили мене.— В авіації приблизно нічого не робиться. Годину й десять хвилин.

— Прекрасно! — розцвів я.— Розумієте, там у мене дівчина. Післязавтра у нас весілля...

Касирка ніяк не зреагувала на мою радість. Можна подумати, що мало не всі їхні пасажири щодня літають женитись.

Я глянув на годинник. Через півгодини вилечу. Ополудні буду там.

Раптом диктор приголомшила мене оголошенням:

— Рейс на Запоріжжя затримується в зв'язку з метеумовами на дві години.

Мені не сиділось. Я побіг до диспетчера:

— Що ж ви,— скаржуся йому,— так керуєте, що літаки ваші запізнюються?

— Туди скаржетеся,— показав пальцем у небо.— Там керують.

З нудьги я обнюхав усі кутки аеровокзалу. Півгодини дивився на вітрину сувенірів. Півгодини вивчав вітрину: «Вони роззяви — забули свої речі». Сягнув рукою в кишеню, чи не загубив квиток. І диктор знову приголомшив мене:

— Рейс на Запоріжжя затримується до вісімнадцяти...

Треба було вбити три години часу. Я пригадав, що ніде так успішно це не можна зробити, як у ресторані. Пішов туди.

Не пам'ятаю, за якою чаркою, але все-таки почув:

— Рейс на Запоріжжя відкладається до п'ятої години ранку...

Я так голосно висловив своє обурення, що аж сам зашарівся.

Цілу ніч марнував час під аерофлотівськими осокорами. Ходили ще з одним пасажиром і співали:

— Тільки самолетом можна долететь...

Ледь зоріло, як нас запросили на посадку в літак.

В літаку я заснув і прокинувся тоді, коли під нами вже були білі баранці хмар. Глянув на годинник. Сказав сусідові:

— Значить, через п'ятдесят хвилин будемо в Запоріжжі.

Сусід посміхнувся.

— Хто де. Я через п'ятдесят хвилин буду у Львові.

Дивак, подумав я. І спитав:

— А ви що, до Львова летите?

— Звичайно,— відповів той, ніби нічого не сталося.—
Ось квиток.

Мені ще ніколи не було так смішно.

— Агов, стюардесо! — гукаю на весь салон.— Тут один дивак летить із нами до Львова.

— А ви куди летите?— посміхнулася стюардеса.

— Як куди? Куди всі. До Запоріжжя. Ось квиток...

Пасажири зустріли мої слова дружнім сміхом. У мене чомусь почала свербіти спина.

Зі Львова до Запоріжжя я добирався ще добу.

Коли прибув до своєї нареченої, з квартири почув якісь дивні звуки. Ніби грала музика. З'ясувалось, весілля гуляли без мене. Моя наречена вийшла заміж за дублера. Щоб не пропадали страви, зготовлені на весілля.

Тепер я був переконаний остаточно, що час — вирішальний фактор.

ШТУРМ ПІКУ НАДІЇ

Найкращий відпочинок — альпінізм. У цьому, нарешті, мене переконав плакат, що три роки висів на фасаді нашого будинку. В себе на заводі я організував команду відчайдухів, і ми сказали: «Не йде гора до Магомета, то ми підемо до гори».

Великих гір поблизу не було. Проте на Україні, мабуть, нема району, де б не було якщо не «скелі кохання», то бодай «каменя кохання».

Стримить така скеля і в нас. Посеред річки Ікавки. Чималенька. Близько п'ятдесяти метрів. Така крута, що чорт голову зламає. Назвали ми цю скелю умовно піком Надії. Попросили одного рибалку, щоб нас перевіз до її підніжжя, й задумалися: «З чого починати?»

— Мабуть, із пляшки,— сказав начальник цеху Соломаха.— До вечора далеко. Гора ж невисока, подолаємо!

— Ні,— заперечив я.— Давайте спочатку складемо план, візьмемо зобов'язання.

— Так то й так. Ти профорг, тобі видніше,— згодилися всі.

— В кого які пропозиції? — спитав я.— Може, хтось хоче виступити з якоюсь ініціативою?

— Я,— сказав слюсар Дирунець.— Я закликаю всіх узяти пік у скорочені строки і беру на себе конкретне зобов'язання на п'ятнадцять метрів понад план...

Ініціативу Дирунця було схвалено одностайно. Й ми дружно приступили до питання, поставленого на порядок дня начальником цеху Соломахою.

Випили. Закусили. Роздягнулися... Благодать! Сонечко світить. Водичка — як сльоза.

Заспівали «Червону руту». Розповіли масу анекдотів.

Задрімали.

І раптом дрімоту порушив голос начальника цеху:

— Хлопці! Полундра! Горить план! Уже сонце заходить...

Зодягнули швидко на себе альпіністське спорядження. Об'єдналися вірвовкою. І вгору.

Я поліз першим. Видерся на найближчий виступ.

— Давай! — кричу.— За мною! — І почав дертись вище.

Вже проліз майже половину гори. Відчуваю, хтось мене донизу тягне. Оглядаюсь — начальник цеху Соломаха висить і ніби підшви об скелю точить.

— Вбивай гак! — кричу йому.

— Вбивав уже. Не лізе. Отой чорт,— кивнув униз на слюсара,— виготовив гаки з низькопробної сталі.

Щойно Соломаха зачепився за кам'яний виступ, щойно я проліз трохи догори, як ізнизу, де замикаючим був постачальник Козюля, долетіло:

— Що ж ти, ідіоте, не тягнеш! У мене вже руки терпнуть.

Оглянувся я вниз. Слюсар Дирунець вперся ногами в кам'яний виступ і пускає димові кільця.

— Ти що, збожеволів? — ревнув я.— У такі хвилини перекур!

Раптом моя нога ковзнулася по каменю. В останню мить я зачепився льодорубом за виступ. Хочу дотягнути-ся ногою до найближчої сходинки — й очі пол'ялись на лоба: сокирище вже на сантиметр вилізло з льодоруба.

— Соломаха,— благально зойкнув я.— Підстраховуй.

На щастя, намацав ногою якусь зачіпку. Вмостив надійно ногу. Серце тріпоче, як баранячий хвіст. Ноги тремтять. А до вершини добрих десять метрів.

— Агов! — гукаю вниз.— Як ви там?

— Давай проведемо невеличку нараду,— просить начальник цеху Соломаха.

— Хлопці,— подав несміливий голос завпостач Козюля.— На віршовку не дуже надійтеся. Вона близько десяти років у коморі пролежала.

— Шлямбури намагайтеся вбивати у м'яке місце,— додав начальник цеху.— Бо я не встиг погартувати їх.

— Драбину краще не чіпайте, бо я забув пофіксувати дюралеві сходинки,— докинув слюсар Дирунець.

Я витер піт із чола.

— Хай вам грець! Раз ви такі, то відв'язуйтеся від мене й лізьте самі.

— Що-о-о? — заревли трьома голосами.— Ти профспілка, ти нас і веди. До половини витягнув, а тепер у куці?..

Я собі подумав: «Де я від вас подінуся? Подряпає хтось носа, то мені відповідати доведеться...»

До заходу сонця ми таки видерлись на вершину.

Козюля відразу ж висік на камені: «Ми тут були».

— А як тепер злізти? — заскiмлив начальник цеху Соломаха.

Ми поглянули вниз і охнули. Прірва. Поглянули на своє альпіністське спорядження, і всі троє зітхнули.

Схід сонця зустріли на вершині.

Захід теж.

Наступного ранку кинули у воду останню пляшку з останньою запискою:

«Юні слідопити! Всі, всі, всі, хто знайде цю пляшку! Рятуйте нас! Ми на піку Надії!»

ТРАМВАЙНИЙ ГЕРОЙ

Буряченко їхав у трамваї. Ввійшла жінка. Буряченко встав. Чемно сказав:

— Будь ласка, сідайте.

Жінка звела свої ясні очі на двометрового Буряченка. Лице її засяяло, ніби їй поступилися місцем у раю.

— Дякую, дуже дякую.

Буряченко скромно стояв і скромно дивився у вікно. Його чемність дуже схвилювала жінку. Вона висловила свою радість на весь трамвай:

— Одразу видно виховану людину. Ви, певно, з хорошої сім'ї.

Всі повернулися до Буряченка. Буряченко почервонів. Переступив із ноги на ногу. Ще більше витягнув шию до вікна.

— Який же ви молодець, чесне слово! В наш час такі зустрічаються рідко.

Всі знову повернулись до Буряченка. Цікавими очима міряли його з ніг до голови.

Буряченко горів внутрішньо й зовнішньо.

Жінка не вгавала:

— Боже, який же він скромний! Дивіться, людоньки, вогнем палає... Натє вам яблуко.

Буряченко замахав руками:

— Що ви! Що ви! Дякую. Я-а-а...

З переднього сидіння долетів чийсь тенорок:

— Беріть, юначе, негарно відмовлятись. Ви заслужили...

Буряченко простягнув тремтячу руку по яблуку. Засунув його в кишеню.

— Одружений чи ще не жонатий? — спитала сусідка жінки, якій Буряченко поступився місцем.

Буряченко то втягував свою довгу шию в плечі, то витягував її, мов черепаха. Весь трамвай бубонів про його лицарство й скромність. Нарешті Буряченко сам повірив, що він вчинив щось героїчне. Розправив плечі. Підніс високо голову. Окинув усіх зневажливим поглядом. Розчинив кулаком двері. І на ходу виплигнув із трамвая...

ЦУЦЕНЯ ПОНІМАЄ

Воно сиділо за пазухою в свого господаря. Виставило чорну голівку з білою лисинкою. Двоє оченят, як дві стиглі тернини, цікаво розглядали натовп, що оточив його.

— Гав! — відповіло воно худому довготелесому чоловікові, що морщив перед ним свого довгого гачкуватого носа й гундосив: «Гар-гар-р-р!»

— Диви! Обізвалося, — здивувався натовп.

— З собакою треба по-собачому, — філософським тоном сказав довготелесий. — З котом по-котячому. Бо кожне понімає свій язик. Ось дивіться...

Довготелесий витягнув трубочкою свої м'ясисті губи:

— М'яв! М'яв!

Цуценя перебакирило голівку. Мордочка з блискучим чорним носом нахилилася то в один бік, то в другий.

— Бачите? Бачите? — коментував довготелесий. — Не понімає. Удивляється, що воно за ідіот м'явкає.

У натовпі загомоніли.

— Оцього теж не пойме, — сказав він і хрипким басом почав: — Рох-рох-рох! Куві-куві-і-і-і!

Цуценятко жалібно заскімлило. Заховало носика за лацкан господареві куртці.

— А що я вам казав? — розцвітав в усмішці довготелесий. — Не розуміє. Боїться. Думає, справжня свиня перед ним. Собака свині боїться!..

У натовпі почалися суперечки. Хтось кидав репліки.

Підохочений знавець справ собачих переможним поглядом оглянув натовп і знову сказав:

— А зараз пойме. — І, вишкіривши зуби, загавкав: — Гав! Гав! Гав!

Цуценя сховало голову ще глибше й завовтузилося. Через якусь хвилину з господареві пазухи висунувся його чорний з білим кінчиком хвостик.

Натовп зареготав.

Якийсь чоловік зауважив довготелесому:

— Нарешті воно «пойняло», з ким має діло...

— Я вас не розумію, громадянин! — мовив розгублено довготелесий.

— А воно ж не дивно, що ви мене не зрозуміли, — пояснив чоловік. — Ви ж самі стверджували, що «кожне розуміє свій язик».

ЩОДЕННИК КУРОРТНИКА

(Знайдено у дуплі осокора на курорті «Трускавець»)

День перший. Приїхав. Зважили, потягнув дев'яносто сім. Зміряли. Витягнув сто сімдесят. Обміряли. Не обхопили. Подув. Надув півтори тисячі. Сказали: «Не в той бік дуєте. Усе в живіт. Дуйте ще раз». Подув. Ще менше. Взяв зобов'язання: до кінця сезону надуті вдвічі більше.

День другий. Прогулювався по лісу. Видерся на бука. Вирізав на корі: «Тут відпочивав П. Ф. Куцяк». Сповз. Ледь не сів на голову білявої молодички. Стояла під буком і дивилась, що я роблю. Сказала: «Я хочу теж».

Видерся знову. Додав: «+ Елла». Якийсь піжон вишкірив зуби: «З таким животом тільки по деревах лазити». «Цить,— кажу,— сухоребрый! Бо як упаду на тебе, то по шию зажену в землю».

День третій. Був на процедурах. Поставили під стіною й стріляють водою по животі. Санітарка, що править отим шлангом, каже: «Боже, як то ті люди хліб переводять. Об'їдається, нагулює сало, а потім збиває його водою».

День четвертий. Фотографувалися з Еллочкою. На пеньку трьохсотлітнього дуба. Удвох не вмістилися. Вона сіла. Я став. Фотограф каже: «Погано. Ніби два пні. Сідайте ви на пень, а вона хай стане біля вас. Буде етюд «Біля пня».

День п'ятий. Ходили на екскурсію. На гору. Дивилися вниз. На свій санаторій.

День шостий. Ми з Еллочкою. Вона каже: «Знаєш, що мені в тобі подобається? Що ти простий слюсар-сантехнік. Що з однієї труби витягнеш, те в другу пустиш».

Я зауважив:

«Моїй жінці теж це сподобалося. Щоправда, тільки те, що я з труби беру. Вона залишила письменника-гумориста, а прийшла до мене. Казала, що я з кількох кранів більше можу видіти за день, ніж він зі своєї гумористичної кози за місяць».

День сьомий. Сьогодні у нас читали лекцію: «Дельфін — друг людини». Я вважаю, що найкращим другом людини є те, що вона може з'їсти. А за дельфіном спробуй поганяйся по морю. Та ще й не знати, чия візьме, раз він такий розумний.

День восьмий. Проспав.

День дев'ятий. Були з Еллочкою в «Колибі». Це такий ресторанчик у лісі.

День десятий. Сиджу на лавочці. Підсів якийсь тип. Показує книжку. Питає:

— «Собор Паризької богоматері» читали?

— Ні,— кажу.— Я релігійних книжок не читаю. Я невіруючий.

День дванадцятий. Сидимо з Еллочкою в ресторані. Поруч якась пара. Офіціантка не дала здачу. Він зчинив бучу:

— Вам мало, що ціни на коньяк високі, то ви ще й здачу не даєте!

Я кажу йому:

— Брось, парень! Вона піднімає ціну на свій труд...

Потім шепчу Еллочці:

— А я ніколи не зчиняю бучу. Пляшка подорожчала — в мене кран чи прокладка подорожчали. А прейскурантом мене не виміряєш. Хочеш плати, хочеш ні. Я тобі на шию не чіпляюсь. А трубу прорвало — куди дінешся...

День тринадцятий. Поганий сон. Ніби в мене повипадали зуби. Ввечері дістав по зубах. Дверцятами від телефонної будки. Якийсь тип набирав номер. А я хотів йому підказати, що телефон заїдає. Він ногою зачинив дверцята. І мені заїло щелепу.

День чотирнадцятий. На обід дали апельсини. Кожному по одному.

День п'ятнадцятий. Знайшов секцію від батареї. На подвір'ї санаторію. Зовсім новенька. Якийсь тип у білому халаті:

— Куди ви це тягнете?

— Як це «тягнете»? — обурився я.— Я беру як сувенір.

День шістнадцятий. Обійшовся без пригод.

День сімнадцятий. Сьогодні Еллочка радісно повідомила мені сумну звістку. Я знову буду батьком. В мене відняло руки й ноги. І почало трясти.

День вісімнадцятий. У мене манія переслідування. В кожній дамі бачу переодягнену свою жінку. Лікар каже, що це від нервового струсу.

День дев'ятнадцятий. Струс і далі трясє. Починаю марніти. А що, коли вона справді поїде до жінки? Згадалася

затишна домашня обстановка. Мило, як у раю. Рожеві спогади обірвала Елла:

— Я ризикувати здоров'ям не збираюсь. Вибирай, що хочеш. Або тисячу відразу, або вісімнадцять років по двадцять п'ять процентів заробітку.

День двадцятий. Пішов до лісу. Ледве видерся на бука. Зрізав біля свого прізвища «Елла». Про всяк випадок затер прізвище. Зсувався. Зірвався. Впав. Вивихнув ногу.

День двадцять перший. Смалю жінці телеграму: «Знайшов те, що треба. Шли тисячу».

День двадцять другий. Нервовий струс трясє ще далі.

День двадцять третій. Отримав гроші. Елла взяла їх — і як крізь землю провалилась. Я сів на пеньку трьохсотлітнього дуба. Заплакав.

День двадцять четвертий. Шлю жінці телеграму: — «Нещастя. Збройний напад. Не переживай. Живий. Забрали гроші і вивихнули ногу. Цілую діточок і тебе».

День двадцять п'ятий. Наколупав півчемодана мозаїчних плиток зі стіни санаторію. Сувеніри для дітей і жінки.

День двадцять шостий. Дав ще одну телеграму: «Зустрічайте. Іду. Ваш рідний тато і вірний чоловік».

ВЕЗУЧИЙ

Вперше мені сказали цей комплімент у дитинстві. Коли витягнули з річки:

— Видать, везучий. Інший на його місці вже б давно задубів...

З того часу мені справді почало везти.

Уже через кілька днів я впав із ясена. На голову свого товариша Федька. І скругив її. А собі тільки переламав руку.

— Він у тебе народився в сорочці,— казали сусіди батькові.— Везучий...

Якось так виходило, що чим більше я входив у літа, тим частіше мені везло.

Одного разу в парку на мене наскочило трое. Зняли ондатрову шапку, витрусили з кожуха гонорар, який я одержав за гумореску.

— Вам повезло,— порадував мене сусід.— Могли ще якоюсь залізкою по голові стукнути або ножем під ребро штрикнути.

До речі, про ребра.

Я їхав у таксі. По дорозі підсіло трое. Шофер петляв-крутив поміж машин, а тоді вривався в зустрічного МАЗа. Сам до лікарні не дотягнув. Ті теж дух випустили. А мені лікар каже:

— Ви везучий. Відбулися десятима ребрами й одною ногою...

Коли я повернувся з лікарні, мені знову повезло. В кімнаті на столі я застав записку:

«Васю! Не осуджуй мене. Ти знаєш, що я люблю Андрія. Я пішла від тебе назавжди!»

Я полегшено зітхнув. Нарешті. Сталось, як жадалось. Я вже давно зауважив, що виконую функцію стовпа, до якого моя жінка прив'язана, щоб Андрій знав, де її шукати.

Та тут до кімнати зайшов товариш. І всю мою радість як рукою зняв:

— Знаю, знаю,— кивнув на записку.— Бачив, як ішла... Не повезло тобі, Васю... Не повезло.

ДИХАЙТЕ, ДИХАЙТЕ...

(Моршинські образки)

Якось в автобусі Стрий — Болехів їхало подружжя з Польщі, що гостювало на Львівщині. Коли автобус наближався до Моршина, чоловік поспіхом глянув у вікно й крикнув жінці:

— Дихай, Франю! Юж Моршин...

Не всі чоловіки дбають, щоб їхня «Франя» дихала чистим курортним повітрям. Як і не всі жінки дбають, щоб дихали їхні чоловіки.

Та є такі відчайдухи, що кажуть:

— Ну добре. Раз уже так приперло, їдь на той курорт. Подихай свіжим повітрям. Тільки дивись — май голову на плечах,

ОСНОВНЕ – ДИХАТИ

На курорті нема ні директора, ні секретарки, ні голови колгоспу, ні доярки. Тут усі одним миром мазані — «відпочиваючі».

Кожному відпочиваючому рекомендується дихати свіжим повітрям. І чим більше він дихає, тим краще для нього.

Буває, що відпочиваючий індивідуально дихати не може.

Одна відпочиваюча до того була хирлява й знеможена, що благала чергову сестру:

— Принесіть мені їжу в палату. Бо ледве дихаю...

Та за хвилину зустріла в коридорі такого ж кволого й хирлявого відпочиваючого, який теж «ледве дихав».

Осміхнувся він до неї вставною щелепою:

— Може, підемо подихаємо?

Вона відповіла такою енергійною усмішкою, що з глибоких борозен на лиці посипалася пудра. І схвильовано прошепотіла:

— Я зараз...

Подихали відпочиваючі якихось пару годин у весняному лісі, назбирали пролісків. І вже повертаються з піснею:

Полюбила, полюбила,
И не надо мне другого...

ПОДИХ ДИТИНСТВА

Діти дуже люблять гратися у дорослих. А дорослі — в дітей. Щоправда, діти при цьому обходяться без сторонньої допомоги. Вони ділять ролі самі:

— Ти будеш мама, я буду тато, Оленка буде наша дитина, а Петро буде корова...

У тат і мам так просто не виходить. Їм неодмінно потрібен підштовхувач. Для цього на кожному курорті є масовик-витівник. Тати й мами сидять півколом, сором'язливо затиснувши колінами долоні, а масовик-витівник командує:

— Права половина — 1 «А» клас. Ліва половина — 1 «Б». Хлопчик з 1 «Б», он крайній! І дівчинка з 1 «А» — крайня зліва — вийдіть на середину.

Лисий вусатий «хлопчик з 1 «Б» виносить на середину свій солідний живіт. Сивоголова «дівчинка з 1 «А» змахнула руками, як крильцями, й випурхнула до «хлопчика».

— Ви будете,— каже масовик «хлопчиківі»,— Вовк, а ви,— каже «дівчинці»,— Червона Шапочка. Завдання Вовка упіймати Червону Шапочку і з'їсти. За це одне очко. Раз, два, три! Гайда!

Червона Шапочка кокетливо крикнула «ай» і рушила з місця. Вовк кинувся за нею.

Якусь хвилину в залі чути було тільки жалісливий стогін паркету і важке сопіння. Потім знову дуже кокетливе «ай». Вовк Червону Шапочку упіймав.

— Іж! — кричать йому з 1 «Б» класу.

Вовк окинув поглядом із ніг до голови широку постать Червоної Шапочки, подивився з розпачем на свій клас, роззявив рот і тицьнув пальцем у єдиний зуб:

— Нема чим,— відповів майже кризь сльози,

ХІБА ДИХНЕШ?

Я побачив її за сніданком. Перше, що почув:

— Негідник чоловік. Не дозволив узяти святкового одягу.

До обіду вона з'явилася в наймоднішому одязі. Знову віддала належне своєму чоловікові:

— Хвала господу, що я хоч на місяць здихалась його. Уявляєте, замкнути в шафі усі мої сукні...

До вечері зодягнула щось спереду розстебнута, а ззаду зав'язане. Ще не встигла взяти ложку:

— Ні! Щоб далі я з таким телепнем жила? Уявляєте, не дати дружині на курорт її найкращі сукні...

До сніданку прийшла в чомусь ззаду розстебнутому, а спереду зав'язаному:

— Сьогодні написала йому листа. Або хай висилає мені мое вбрання, або я подам на розлучення...

До обіду прибула в чомусь затягнутому в талії і підперезаному широким білим поясом.

Ще не встигла розтулити рот, як я її запитав:

— Ви, напевне, працюєте модельєром, що так прекрасно, із смаком зодягаєтеся, маєте такий широкий вибір...

Вона засяяла, як дитина. Більше чоловіка не лаяла.

ДИХАННЯ З НАВАНТАЖЕННЯМ

— То як ви відпочиваєте?

— Ой, не питайте. Дихнути ніколи. Оце вчора поїхала до Стрия на товчок. Убила цілий день. Ледве притягла ноги. Сьогодні від ранку стояла в черзі, поки взяла оце покривало. Ви не знаєте, де можна купити польські чоботи?

— Знаю.

— Де?

- У Польщі.
— Хо-хо-хо! Ви завжди жартуєте. Зараз побіжу в галантерею. Зайняла чергу. Щось будуть давати.
— А як у вас із водою?
— З якою водою?
— Ну з мінеральною! Яку ви приїхали пити!
— Вода — дурниця. Води напиться завжди встигну.
А покривала дають не щодня...

ЗДИХАЛИСЯ

— Ні. Ви таке бачили? — він тряс перед моїм носом шойно прочитаним листом. — Рідна жінка. Рідні діти. Ви бачили? Прочитайте. Ось тут прочитайте.

— Що ви! Навіщо мені читати чужі листи!

— Ні. Ні. Ви прочитайте. Або слухайте: «Дорогі тату. — Це доця. Рідна доця пише! — Просите прислати вам грошей. Не вишлемо. Досить ви вдома на чотирьох находилися. І так люди сміються. Мало тут належались по калюжах та грязях, то ще й на курорт поїхали по грязеві ванни.

Коли мама пішла на роботу взяти вашу зарплату, то їй сказали:

— Ми йому вже дали ту безплатну путівку, щоб трохи від нього відпочити.

Дільничний уповноважений зустрів якось маму й питає:

— А де ваш чоловік, Семенівно? Щось його у витверзнику давно не було.

— Слава богу, — каже мама, — знайшлися добрі люди, відправили на курорт. То хоч із дітьми трохи повисипаємося за той місяць.

Отаке-о. Ви тільки там ні в кого не позичайте, бо я вас знаю. Вип'єте, то ще можете втопитися в тих грязях. Маєте хліб і до хліба, то дихайте чистим повітрям...» Ви

чуєте? Ви бачите, що то за виховання? Ви бачите, що то за молодь пішла? Ну стривай-но мені. Приїду, то я тобі покажу чисте повітря!

ПОДИХ ВЕСНИ

Дрімав під сонцем весняний ліс. На зеленому моріжку лупали синіми оченятами фіалки. Пташки щебетали хвалу природі.

Утоптанною стежиною повагом ішли він і вона.

Він повернув голову. Ніжно подивився їй в очі. В його погляді було стільки ласки й ніжності! На обличчі стільки щастя! Вуста ледь-ледь здригались. Шукали того слова, якого так чекала вона. І несміливо мовили:

— У вас гастрит чи холіцистит?

Вона вдячно повернула до нього свого напудреного носика. Очі її, як дзеркало, відбивали ласку й ніжність його очей. Напомаджені вуста відповіли:

— І коліт.— Потім несміливо спитали: — А ви аналізи вже всі здали?

Він відчув, що в них є щось спільне, щось їх єднає, і задоволено відповів:

— Ще завтра маю здати шлунковий сік.

Ступали далі. Сонце крізь гілки дерев, наче крізь сито, сіяло на них весняне проміння. Він ніжно взяв її за руку. Вона ніжно погладила своїми пальчиками його вузлуваті пальці. Радісно заявила:

— Нарешті мемі зробили промивання шлунка!

Він, окрилений щастям, мовчав. Та все енергійніше гладив її тендітну ручку...

На деревах заливалися пташки. На зеленому моріжку лупали синіми оченятами фіалки. Бубнявіли під сонцем бруньки весняного лісу.

НІБИ ПРИМІТКА

Читач питає:

— А як дихав автор оцих рядків?

Найповнішу характеристику цього дихання дала санітарка, коли вперше прийшла мастити тіло автора цілющими грязями:

— Господи! Яке воно худе! Ледве дихає. Немає куди навіть жменю грязюки покласти.

СВОГО ДОБИВСЯ

Він переступив поріг мого кабінету. Зіщурився:

— Здоров! Не впізнаєш?

— Чого. Впізнаю. Петро. Здоров! Сідай.

— Оце приїхав... А ти зажирів...

Я оглянув Петра з ніг до голови. Його надутий живіт, обвисле підборіддя. Тоді повів рукою по своїх ребрах. Сказав:

— Жартуй, жартуй.

— Які тут жарти. Ти в столиці. Маєш окремий кабінет. А твій колишній однокласник Петро Зубець — на низах.

— Скрізь потрібні руки. Кожна робота почесна, якщо вона чесна.

— А чому ти не залишився в селі?

— Як чому? Закінчив школу. Інститут. Послали сюди, тут і працюю.

— Заливай, заливай. Десь мав добру руку. Ось чому я не потрапив до Києва? Чого не маю окремого кабінету? А ти що, розумніший за мене? Що, ти маєш ліпшу голову? Так же алгебру списував, як і я... А тепер ось зажирів... Забув своїх...

Мені стало ніяково. Я сказав:

— Хто ж винен, що ти кинув дев'ятий клас і почав парубкувати.

— Я закінчив десятирічку вечірню,— поправив Петро.

— У нас кожен може добитися того, чого бажає,— продовжував я.

— От я за тим до тебе й прийшов,— зрадів Петро.— Я бажаю працювати в Києві.

— Але ж...

— Що «але ж»? Ти можеш, а я не можу? Якщо ти добрий земляк, якщо ти не зажирів... То допоможеш...

Я потер долонею лоба.

— Ким ти можеш працювати?

— Можу комірником,— набрав солідності Петро.— Можу десь невеличким начальничком... Як ото ти... Розумієш, я не раз сиджу отак ввечері вдома і думаю: «Чому, Петре, всі твої товариші свого добилися, а ти не можеш?» І жінка так каже. «Разом, каже, яблука красти ходили, а тепер він у столиці, а ти — у Саливонівці. Що ти — дурніший за нього?..»

Мені стало незручно. Я відчув, що червонію. Подумав. Це ж поїде у село, буде всім торочити, що я зажирів, що не хочу землякам допомагати.

— Ти десь зупинився? — спитав я делікатно.

— Отут і зупинився. Бачиш, валізка, плащ.

— То почувати, мабуть, підемо до мене?

— Куди скажеш, туди й підемо.

За вечерею Петро спитав:

— А пам'ятаєш Гриця Кулябку?

— Пам'ятаю, чого ж.

— Він уже не в селі. Вже тут, у Києві. Василь Манашовський, отой, що сидів з ним на одній парті, забрав його. Прописав у себе як брата.

Через тиждень я прописав у себе Петра. Теж як брата.

Незабаром до Петра приїхала жінка.

— Слухай,— сказав Петро.— Треба прописати Марину. Не будемо ж ми жити, як на різних полюсах.

Я подумав: пропишу жінку, може, вибереться Петро. Знайдуть квартиру та й житимуть, Не розлучатися ж їм.

Петро з жінкою зайняли одну кімнату нашої двокімнатної квартири. Через якийсь час привезли двох своїх витрогонів.

Пару місяців ми з дружиною та дітям тулилися в одній кімнаті.

Я делікатно натякнув Петрові: може б, він підшукав собі квартиру. Він відповів прямо, що кращого місця, ніж у мене, він не знайде ніде.

Тоді дружина моя не витримала. Забрала дитя й подалася до своїх батьків.

Петро уже наступного дня подався у своє рідне село. Повернувся з новими клунками і своїми батьками.

— Розумієш,— пояснив,— ми з Мариною на роботі, а дітей треба ж комусь доглянути. То, може, старі у твоїй кімнаті поживуть трохи. Ти все одно сам...

Я стояв на вокзалі. Зібрався їхати у рідне село.

Раптом над вухом:

— Привіт землякам! Чого витріщився? Не впізнаєш? Зажирів? Однокласника Данила не впізнаєш? А я ось щойно з поїзда. До тебе зібрався. Петра, кажуть, влаштував... Може б, і мене...

ДЛЯ ЗВІТУ

Дивуляничка приїхав у відрядження. В місто Буки. Прийшов до готелю, тижнувся носом об вивіску «Місце нема».

— Що ж робити? — важко зітхнув Дивуляничка. — Може, хоч розкладачку?

— Немає! — адміністраторка остаточно вбила надії Дивуляничка. Йї показала рукою на тих, хто притулювся у вестибюлі як зміг. — Бачите, не ви один.

Дивуляничик бачив. Але надворі було так темно, так мокро й так холодно, що він нічого не хотів бачити. Дивуляничик пошкодував, що він не кажан і не може причепитися до стелі.

«Здам чемодан у камеру схову, а там видно буде»,— подумав Дивуляничик.

Дідусь у камері схову виявився дуже привітним і симпатичним. Його добродушне лице після пісного циферблата адміністраторки подіяло на Дивуляничика, як сонце після сльоти.

— Ви не проти, щоб я отут біля вас перекусив?— спитав Дивуляничик.

— А чого ж?! На вулицю під дощ не підете,— погодився дідусь.

Дивуляничик розкрив чемодан. Дістав звідтіля смажену курку, пляшку. Налив собі, налив дідусеві.

— Воно б на службі не годилося,— зауважив той.— Але я ж не за кермом автомобіля. Тут можна керувати й під газом. Правил вуличного руху не порушу...

Дивуляничик, щоби ще більше задобрити старого, зауважив, що бувають серйозніші «керма», якими правлять керівники «під газом», але якось виїжджають. І вони випили, закусили.

— Тепер треба йти,— важко зітхнув Дивуляничик, дивлячись на загразоване вікно, по якому шмагали пасма негоди.

Дід подивився на зажуреного Дивуляничика й мовів:

— Якби ви були чемоданом, я поставив би вас на найкраще місце.

«А що?»— подумав Дивуляничик. І з його вуст злетіло:

— А що, коли я ліг би отам, на полицю?

Дідусь хвилину подумав.

— Воно-то нічого. Але начальство може наскочити. Сторонній у камері. Як-не-як, а я матеріально відповідальна особа.

— Чого там «сторонній»? — подав ідею Дивуляничик. — Ви мене оформите. Як три чемодани. Або — як мішок.

Дідусь глянув на заплакане вікно й потягнувся за олівцем. Окинув Дивуляничика з ніг до голови, ніби виміряв.

— Десь так на чотири чемодани потягнете.

— Пишіть хоч п'ять, — зрадив Дивуляничик.

— Я не шкуродер, — зауважив спокійно дідусь. І простягнув Дивуляничикові чотири квитанції.

Дивуляничик подякував. Видряпався на полицю, постелив кілька газет і захропів...

За кілька днів Дивуляничик сидів перед своїм бухгалтером зі звітом у руках і вперто доводив:

— Розумієте, чемодани — це я. Місць не було. Я лежав на полиці в ролі чемодана. Ось один, два, три, чотири... Все законно. Квитанції...

— Чекайте, чекайте, — потер чоло бухгалтер. — А хто ще ті три з вами? До чого тут вони?

— Ті три — це також я. Бо ось дивіться... — Дивуляничик став навтяжку. — Я, ось дивіться, довший за чемодан?

— Ну, довший, — пробубонів бухгалтер. — Але ж ви то один, а тут — чотири.

Дивуляничик ліг на підлогу, витягнувся.

— Візьміть лінійку, — сказав він бухгалтерові. — Візьміть лінійку і зміряйте мене від п'ят і до лисини.

Бухгалтер узяв лінійку. Проїшовся по Дивуляничикові.

— Один метр і вісімдесят сантиметрів.

— О, бачите! — зрадив Дивуляничик. — Бачите! А тепер зміряйте мій чемодан.

Бухгалтер зміряв чемодан Дивуляничика.

— П'ятдесят сантиметрів.

— А тепер помножте на чотири.

— Чому чотири? — злостився бухгалтер. — Ви ж один у відрядження їздили?!

— Але ж я був, ніби чотири чемодани, — вперто доводив Дивуляничик. — А якби я оформився як один мішок?

— Як один мішок — інша справа. Але цих трьох оформити не можемо, — категорично заявив бухгалтер. — Бухгалтерія любить рахунок точний.

І написав на звітві Дивуляничка: «Касирові. Оплатити тоб. Дивуляничкові за зберігання у камері схову 1 (одного) чемодана протягом 2 (двох) діб, згідно з квитанцією».

А потім відірвав ручку від паперу:

— Стривайте! Що я пишу?! За зберігання власних речей у камерах схову оплата інструкцією не передбачена...

Дивуляничик стояв, як паралізований. У руках тримав нове командировочне посвідчення,

САМОАНАЛІЗ

Чим менше зостається до Нового року, тим більше мене тягне на роздуми. Вдаюся до самоаналізу. Як прожито рік? Що зроблено? Добре. Погано. Зважую.

Таки я безсовісний. Таки безсердечний. Таки черствий. Галяновському квартири не дав. Тільки тому, що він мене критикував на зборах. А в нього ж діточки. Дрібненькі. Як макове зерно. Неправильний підхід до критики...

Галайченка звільнив. Безпідставно. Бо потрібне було місце. Для свояка. А Галайченко був непоганий працівник... Кумівство...

Людей з кабінету виганяв. Не приймав.

Державну машину в своїх інтересах використовував. Дівчат катав...

Гидко стало. І це я. І це той, хто був зачинателем стількох добрих справ. Це той, що бюрократизм і черствість розпеченим залізом випікав. Це той...

А хабарі? А машину за які гроші купив? А третю нову квартиру як отримав?..

Ні! Ні! Ні! Далі так неможливо! У новому році — зовсім по-новому. У новому році тільки чесно. Тільки сумлінно...

Десь на вулиці горлопанять. Певне, хильнули вже за старий рік. Зараз підіймуть келихи за новий.

Дивна традиція. Старий рік провести у хмільному тумані. Новий зустріти п'яними очима. А чому б не завести отак: за кілька годин до Нового року людина усамотнюється, десь зачинається, ізолюється від житейської суєти. І думає. Аналізує. На тверезу голову. На свіжий розум. Що зробила вона за пройдений рік? Як жити в майбутньому?..

У дверях заскрипіло вічко. Крізь загразоване віконечко просунулася рука вартового:

— Гей, громадянине! Що ти там задумався? На ось яблучко. З Новим роком тебе!

МОЇ ЗУСТРІЧІ З ГЕНІЯМИ

(Ніби мемуари)

Скільки втрачено

З геніальним гумористом і геніальним теоретиком Артуром Сухоребрим уперше я зустрівся під мостом біля гастроному. Він тремтячою рукою тримав склянку вина, а втомленими очима щось у ньому вишукував.

— Хочеш стати генієм? — спитав мене. — Пиши так, як я. А хочеш, щоб я тебе визнав як сатирика, постав мені ще скляночку вина...

Я почав нишпорити по кишенях. На превеликий жаль, до скляночки не вистачало рівно однієї копійки...

Я так і залишився невизнаним.

Усе для людей

Віч-на-віч ми зустрілися в калюжі. До того я не знав, що він відомий педагог Віолет Аркадійович Куцовський, а він не знав, хто я.

А сталося це зовсім несподівано.

Стояв тихий вечір. Я, обминаючи калюжі, прогулювався другорядною вуличкою першорядного міста. Напроти йшов низенький чоловік. Раптом його наздогнав добре зіпшений молодик. Щось почав у чоловіка вимагати.

Бачу, чоловік вивертає перед молодиком кишені, виправдується. Кому не відомо, що означають ці жести! Я поспішив на допомогу.

За три кроки побачив, як чоловік дав молодикові ляпаса.

За два кроки побачив, як молодик підняв руку — і чоловік гепнувся в калюжу.

За крок я нічого не побачив. Тільки відчув удар по шиї. І впав на щось живе, слизьке і мокре.

Коли ми вилізли з калюжі, він відрекомендувався:

— Я педагог Віолет Аркадійович Куцовський. Читали підручник «Виховні форми та етичні норми...»?

Я схилив перед педагогом вимазану грязюкою голову.

— ...Я все віддав для людей, для виховання чужих дітей. Тому своєму, від якого нам обом шойно перепало, від мене не перепало нічого...— Віолет Аркадійович зітхнув, ніби після сповіді: — Думаю, ніхто не посміє звинуватити мене в тому, що я діяв за принципом «своя сорочка ближче до тіла». Ви цьому свідок...

Секрет таланту

Серед зірок світового кіно його прізвище шукати дарма. Нема його і серед знаменитих театралів. Бо через свою надлюдську скромність він ніколи не вважав себе артистом.

Сценічна діяльність Василя Гавриловича Хомутенка обмежувалася скромним місцем за трибуною. Але цього було досить, щоб народ з усієї округи говорив:

— Це колосальний артист.

Я мав щастя знати Василя Гавриловича особисто. Наскільки він земний був у житті, настільки небесним став за трибуною.

Я не раз задумувався: у чому ж секрет його таланту перевтілюватися? Та якось відповідь прийшла сама собою.

Василь Гаврилович стояв за трибуною. Він говорив переконливо, твердо:

— Ось, візьмімо, наприклад, оцей п'єдестал... вибачте, оцю трибуну...

У цей час я мало не вигукнув знамените й заявлене «еврика!». Погруддя Василя Гавриловича справді виглядало на трибуні так, ніби стояло на п'єдесталі. Тільки махало руками і викрикувало.

ЧУЧЕЛО, РОБОТ І Я

У нашій сім'ї з'явилося трете. Воно перевернуло все догори ногами. Перш за все поламало мені режим дня. Пропали мої ранкові фіззарядки. Пропали мої вечірні прогулянки. А основний мій домашній робочий час зводився до того, що я чергував біля колиски свого чада і стежив, щоб воно не виплюнуло пустушку. Бо тільки-но пустушка виплигувала з його ротика, в чадові ніби автоматично влючалася сирена. І тоді сусіди зверху починали частіше совати по підлозі стільцями. Сусіди знизу щось прибивали на стелі, а сусід збоку починав на повні груди співати.

Та все це ще півбиди. Найгірше те, що вдень, коли я був на роботі, воно висипалося. А вночі йому дуже подобалося дивитися на мене, коли я сиджу біля колиски.

Уявіть собі. В кімнаті темно чи напівтемно. Дружина, вимучена за день щасливим материнством, спить як уби-та. Воно ж, виспане за день, лежить і лупає в темряві оченятами. Я ж — кляю носом біля колиски. Тільки-но встаю зі стільця, воно знову включає свою неповторну сирену, і сусіди знову сигналізують крізь стіни про свою солідарність.

— А що, коли зробити чучело? — висловила свої міркування дружина.— Все одно в темряві воно твого обличчя не бачить, тільки тінь.

Я погодився з дружиною, що воно бачить тільки тінь. Але чучело? Уявіть собі біля колиски нащадка чучело батька.

— Ні. Ні в якому разі! — категорично заперечив я дружині.— Спочатку буде про чучело думати, що то батько, а потім батька вважатиме за чучело.

Та через кілька ночей довелося здатися. Я взяв свій комбінезон. Напхав у нього всякої всячини. Замість голови причепив м'яч. На м'яч приліпив жінчин шиньйон, і вийшов непоганий батько. Посадив я цього «батька» на стілець біля колиски, а сам навкарачки відповз до свого ліжка.

— Якщо,— кажу дружині,— не зауважило того, що в батька над коліскою висів ніс, а в цього немає носа, то битва виграна.

Чадо моє часом кілька разів кркнуло, але змирилося. Мабуть, йому було все одно, що батько з носом, що без носа, аби сидів біля нього...

Проминуло кілька років. Мій нащадок уже добре в'язав слова у речення, і чучело не відповідало посаді, яку займало. Довелося його увільнити від обов'язків батька. І тут жінка висунула нову ідею:

— Слухай. А що, як ти змонтуєш робота? Такого, як у тебе в лабораторії.

Тепер я дружині не перечив. Через тиждень удома, в кутку, стояв робот. І моє чадо прив'язалося до нього, як

до рідного батька. Воно засипало робота запитаннями. І він на всі відповідав точно і правдиво. Дружина була в захопленні і висловила думку: чому б мені не написати дисертацію на тему «Роль робота у вихованні молодого покоління»?! Та через невеличкий відтинок часу, відповідаючи на питання мого чада, робот почав заїкатися й блимати лампами. А коли чадо поставило перед ним питання руба: «Звідкіля беруться діти?» — робот блимнув одночасно всіма лампами, зашипів і згорів...

Зараз моему чадові чучела вже не треба. Скоро він сам змушений буде робити чучело. Правда, часом чучелом він називає свою маму, тобто мою дружину. Мабуть, отой шиньйон на футбольній голові у ті далекі роки сплутав усі карти, і він думав, що біля коліски сиділа мама. Проте без робота не обходиться й досі. Функції робота виконую я, його рідний батько.

БУДА

Курсівка в мене була. Залишалося знайти квартиру. Я стояв посеред подвір'я, перед господарем, і просив:

— Може, хоч на горищі?.. Літо ж, погода..

— На горищі живуть,— повідомив він байдуже.

— А в'отой хлівчик?

— Вчора зайняли.

— Ви знаєте, я уже й з курми жив би, щоб тільки курсівка не пропала. Так важко було дістати,— признався я.

— У курнику вже одна сім'я живе.— Його погляд упав на здоровенну собачу буду: — Хіба що он, буда. Рекс, нехай йому земля буде пухом, віддав богові душу... Ви маленький... Вміститеся вільно. Тут перед вами один жив. Навіть вищий за вас. Ноги в дірку висовував.

Я погодився. Нехай буда, аби на подвір'ї. Подвір'я огорожене щільним дощаним парканом. Усе ж не намет

десь на відшибі, куди будь-хто може залісти й потягнути останні штани.

— Матрац вам, звичайно, не потрібний,— вводив мене в курс господар.— Настелемо морської трави... І тепло... І безпечно тут. І ніхто не залізе. Подумає, що пес там...

У буді мені навіть сподобалося. Як-не-як, сам. Наче в особняку. Ніхто під боком не хропе. Буда в тіні, під гіллястим абрикосом. Не пече сонце. В разі потреби можна буде її перетягнути в інше місце.

Ніч переспав. Нічого. Можна терпіти. Снилось, правда, ніби я прив'язаний за ший ланцюгом.

Вранці до мене підійшов господар.

— Вночі ви кілька разів гавкали. Як справжній собака. Я розумію, це ви жартома. Але якби ви погодилися щоночі отак: кілька разів погавкувати, я менше з вас узяв би за житло... Самі розумієте, сад... город...

Згодився. Що мені важко кілька разів серед ночі гавкати?

Насобачився так, що під кінець тижня став навіть підвивати. Тільки трохи маркотно бувало, коли підходив до брами й читав попередження: «Обережно! У дворі злий пес!»

Наприкінці сезону я так увійшов у роль, що коли господар, прощаючись, подав мені руку, я гаркнув і вкусив його за пальця. Тоді кинувся до горла. Хотів перегризти.

Його врятував сусід. І заявив при цьому:

— Буда! В усьому винна буда. З людини робить звіра. Мій також кусався. Так я його, сплячого, на ланцюг прив'язував... За ногу...

**З ЖИТТЯ
ЛЮДЕЙ
І ТВАРИН**

ВАЖКО БУТИ ДРУГОМ ЛЮДИНИ

Рябко лежав у буді. Голову висунув надвір. Поклав на лапи. Погода — золото. Летять лапаті сніжинки. Одна з них сіла Рябкові на ніс...

Глянув на хатне вікно. З нього б'є, як із прожектора. За вікном виграє ялинка. Рипнули двері. Вийшов господар. Рябко навіть не ворухнув хвостом, бо господар подався до хвіртки. Вже конопадиться. Чекає гостей.

О! Йдуть! Вітаються. Гаморять. Декого Рябко впізнає. Отой рудий завжди лізе до Рябка цілуватись. А отой в розстебнутому пальті минулого року цілу ніч сидів на Рябковій буді й виводив:

Чому я не сокіл?
Чому не літаю?

Рябкові вже й самому хотілось, щоб той став соколом і полетів.

Усі зайшли до хати. Рябко заплющив очі. Легка дрімота сповила його тіло. Сниться Рябкові, що з хати вийшла господиня. Йде до Рябка, несе полумисок з м'ясом і каже:

— З Новим роком тебе, Рябко! На ось поласуй...

Рябко тільки роззявив рота, як хтось над самим вухом запищав:

Ой, чорна я си чорна...

Рябко аж підскочив. До нього хитаючись ішла дебела молодиця. Щоб уникнути напасті, Рябко втягнув голову до буди.

З хати вийшов отой рудий, що завжди з Рябком цілується. Прощай, сон!

Рудий почовгав до хвіртки. Щось там довго бубонів. Потім поплентав до Рябкової буди.

— Рябко! А, Рябко! А де ти там? М-може, ти вмер?.. Ви дасте вмерти, подумав Рябко.

Рудий став навкарачки перед будою. Хрипким басом загавкав на Рябко. Тоді почав пхати голову в дірку.

Рябкові хотілося вкусити рудого за носа. Або хоч налякати. Але вирішив краще з п'яним не зв'язуватись.

Рудий витягнув голову. Сів біля буди.

— Рябко! А, Рябко! Давай вип'ємо. За Новий рік. За те, щоб ми були людьми...

Ти собі будь людиною, думав Рябко. А я не хочу.

— Рябко! Сучий син! — кричав рудий. — Ти що, оглух?! Я до тебе говорю? Давай вип'ємо! На!

Рябко вирішив не загострювати стосунків. Виліз із буди. Привітно помахав хвостом. Рудий підставив йому лице. Рябко поцілував у губи. Фу! Вдарило, як із тієї бочки, яку господар ховав колись за його будою.

— На! — підніс рудий до носа Рябкові пляшку. — Давай на двох...

Рябко понюхав. Відвернувся.

— Рябко, ти мені друг? — закричав рудий ображено.

Рябко похитав ствердно хвостом.

— Тоді на, пий. Ах, пардон. Ти з чарки не п'єш. На. Я тобі буду лити на м'ясо.

Рябко ковтав шматочок за шматочком. Дерло в горлі. Крутило в носі. З очей капали сльози. Але рудий кричав: «Ти мені друг?» Торкався чаркою Рябкового носа. Хлюпав із чарки на м'ясо. М'ясо давав Рябкові, а сам допивав із чарки.

Рябкові стало дуже весело. Він почав цілувати рудого куди попало. Кинувся за дамою, що горланила «Ой, чорна я си чорна», і розірвав їй спідницю. Налякав kota.

Потім на когось гавкав. Когось кусав. Хтось його бив. Далі нічого не пам'ятає...

Вранці Рябко прокинувся в буді. Одне око так запухло, що не бачило сонця. Нив хребет. У голові гупало.

Погода — золото. Плавно летять сніжинки. Одна з них опустилась Рябкові на ніс. Рябко згадував учорашній вечір. Рудого. Подумав: важко бути другом людини.

ПОЄДИНОК

Сірий прокинувся від несамовитого гамору. Нашулив вуха, як антени радіолокаторів. Так і є. Облава.

Гамір наближався. Сірий підрахував: до ста загонщиків. Видать, мисливець приїхав не простий. Бо навіть сам лісничий гулюлюкає.

Нічого. Чим бундючніший мисливець, тим гірше стріляє.

«Треба тікати. Добре, що зайчиха в надійному місці. Може, якимось вислизну. Не перший раз».

Що поробиш — закон природи! Ми гриземо капусту. Вони стріляють нас. Але знали б якусь міру. Я залишився один самець на все лісництво.

Годі. Треба виносити ноги.

Зробив обережний стрибок. Другий, третій. Зупинився. Сів на задні лапи. Спрямував вуха-локатори назад. Гулюлюкають, як скажені. Добре, що псів не чути.

Стрибнув далі.

Не сліши. Будь обережний. Скоро узлісся. Основне — не вискочити, як дурний з конопель.

Та-ак. Ще стрибок. Другий.

А ось машина. Він із рушницею. Друга машина. Другий.

Зупинись. За кущ. Оціни обстановку.

Серце калатає. Дурниця. На те воно й серце, щоб калатати. Крім заячого серця, ти маєш ще й заячі ноги.

Та-ак. Котрий з них начальник? Лівий. Бо байдужіший і спокійніший. Того не бійся. Той промаже. Бійся правого. Той з шкіри вилізе, щоб тебе вбити. А потім візьме за ноги й піднесе лівому. Мовляв, беріть, влучили ви.

Гулюлюкання близько. Не гарячкуй. Хай кажуть, що заєць боягуз. Може, й так. Але в такій ситуації і лев стане зайцем.

Уперед! *

Ліворуч пролунало: бах, бах!

Праворуч: бах, бах!

Сірий шмигнув, як ракета.

Долинуло здалеку:

— Іване Петровичу, ви стріляли в лівого?

— Дурень! Я стріляв у середнього...

Щастя, подумав Сірий, що їм в очах двоїлось:

ХАЙ ДУМАЄ КІНЬ

Буланий схилив голову над лопухами. В лопухах лежав його господар.

Випив, думав Буланий. Тепер він сам у сідло не видряпається. Тверезого жінка завжди підсаджує.

Як же воно сталось?

Вранці, як завжди, я повіз його до чайної. Потім до того худого, що ходить із палицею.

Під яблунькою за столом сиділи худий і круглолиций.

Круглолиций сказав господареві:

— Мені треба машину дров.

Господар відповів:

— Поки я лісничий, бери хоч увесь ліс.

Втрутився худий:

— Ти, Макаре, різав би якимось по-людськи. Ліс на очах гине. Про завтра треба думати.

Господар махнув рукою:

— На мое життя вистачить лісу.

Круглолиций поплескав господаря по плечу:

— Правильно, Макаре. Про себе треба думати. А про завтра хай думає кінь. Він має велику голову...

Отак завжди. «Хай думає кінь, він має велику голову». «Хай працює кінь, він має конячу силу». «Хай терпить кінь, він має товсту шкуру». Все звалюють на мене. А самі тільки дудлять...

Зашелестіли лопухи. Господар поворухнувся,

Буланий обізався:

— Го-го-го-го.

— Це ти, Буланий? — промимрив господар. — Молодець. П-правильно я роблю, що тебе на мотоцикл не міняю. Бо хто мене буде тоді додому возити? М-мотоцикл треба водити, а ти с-сам ходиш. І правила вуличного руху знаєш. Б-бо т-ти кінь... А я к-козак... Ф...

О-гой, коню, м-мій коню,

Н-не стій наді мною...

Теж мені козак, подумав Буланий. Козацтво те в сідло не влазить... Може, й справді не стояти над ним? Таке чорті-що. Дивитись гидко. Хіба над такими «лицарями» схиляли голови мої предки після боїв? Та й чого це я про нього маю думати? Казав той круглолиций: «Треба думати про себе». Піду додому...

І Буланий пішов. Уперше в житті залишив свого господаря в лопухах.

НЕНОРМАЛЬНИЙ ДЕЛЬФІН

В зоопарку з'явився новий житель. Дельфін. Для нього збудували басейн. Максимально наближений до природних умов. Дельфін вистрибував з води. Позував перед об'єктивами фотоапаратів. А потім занурювався в воду й подавав сумні звуки.

Шакали дивилися на дельфіна й гавкали:

— Дивак! У таких благах живе — і скиглить. Нам належить нити, й то ми мовчимо. А він...

Десь ополудні в басейн кидали живу рибу. Дельфін обідав. А потім занурювався в воду й жалібно нив. Вовки косували зі своєї клітки. Жадібно ковтали слину. Й вили:

— Дурень. Такі обіди, а він ще скиглить...

Мавпа зачепилася хвостом за клітку. Вп'ялася в дельфіна пильними очима. Гундосила:

— Я й то не маю таких умов. А він ще скиглить...

Якось до басейну прийшло кілька людей. Звірі впізнали в одному з них директора зоопарку. Він розкрив папку. І доповідав найсоліднішому:

— Дельфін. Жоден дельфін у жодному зоопарку світу не має таких життєвих благ. Годуємо найкращою рибою. Створили йому мікроклімат. І чомусь невдоволений. Весь час сумує...

— Ненормальний! — сказав авторитетно найсолідніший. — Списати. Щоб не заразив весь зоопарк. А м'ясо віддати вовкам і шакалам.

Шакали радісно заскавуліли. Вовки завили. Мавпа триумфально загойдалася на власному хвості.

Дельфіна списали.

ЯКБИ НЕ РОЗТУЛИВ РОТА...

(Майже байка)

Бобра викликали на лісовий килим.

Лев сказав:

— Слово для інформації має Ведмідь.

— Боброві було доручено відповідальну ділянку господарства — будівництво, — інформував Ведмідь. — Проте Бобер досі лапою об лапу не вдарив. А проминуло вже два місяці.

Лев докірливо подивився в очі Бобру:

— І не соромно?

Бобер опутив очі долу. Розтули рота, скажи всю правду — виженуть.

Бобер скромно мовчав.

Громада вирішила: «Враховуючи правильне розуміння Бобром критики, обмежитися зауваженням...»

За кілька місяців Бобра знову викликали на лісовий килим. Інформував знову Ведмідь:

— Бобер досі не зробив відповідних висновків. Будівництво у лісі не просунулося ні на крок...

Боброві довго милили шию. Били на совість. Наприкінці оголосили догану.

Бобер думав: відкрию рота — виженуть.

Мовчки почухав потилицю і на задніх лапах покинув лісовий килим...

Насувались морози.

Лев стукнув лапою по пеньку:

— Скільки це буде тягнутися? Зима на носі! Молодий, енергійний, а роботи ні на йоту...

Розтулю рота, подумав Бобер, виженуть. Краще помовчу.

Лев удруге стукнув лапою по пеньку:

— Розжирів, розлінився!..

Тут Бобер не витримав. Пан чи пропав, думає, Розтулив рота:

— Колеги...

Усі глянули на Бобра, і очі їхні зробилися круглі від здивування. У роті в Бобра не було жодного зуба...

— Як це зрозуміти? — по хвилі мовчанки спитав Лев. — Де?

— Вигризав матеріали у Головліспостачбуді...

ТАКИ ДОВЕЛИ

(З життя в заокеанській калюжі)

Хряк лежав посеред двору в калюжі. Згори парило сонце. Знизу остуджувало болото. Благодать!

Щось поруч зачалапкало. Розплющив око: качка. Пройшла, перевалюючись з лапи на лапу.

«Теж мені персона,— подумав Хряк.— Господар на неї й дивитись не хоче. А воно хизується... Лінки вставати. Витовк би в болоті. Мене все ж таки господар поважає. І персональна куча. І підстилка завжди чиста. Завжди повне корито».

З хліва почулось:

— Му-у-у-у!

Хряк самовдоволено покрутив хвостиком.

...Навіть корова й та не в такій повазі. По три рази на день її доять, а пастися сама мусить.

На городі закричали:

— А киш! А киш, кляті! Щоб вам уже печінки дерло!.. «...Господар кишкає курей»,— констатував Хряк. Ох і не любить Хряк отієї курячої шпани. Мало їм двору. Норовлять через загорожу вилізти. Порпаються. Чогось шукають. Кудкудакають. І вже у них грудячям кидають, псом полохають. Ніщо не допомагає. Ще чого доброго озлоблять господаря...»

Відлежав бік. Звівся на передні ратиці. Став над калюжею. І лупнув од здивування очима: з калюжі на нього дивилось відгодоване рило.

Хряк обережно спитав:

— Рох? Рох?

Рило так само запитало:

— Рох? Рох?

Потряс вухом.

Рило теж потрясло вухом.

«Ясно,— подумав Хряк.— Це мое рило. Он яке стало! Солідне. Уже не той сухоребрый підсвинок, яким мене

купив господар. Відгодував. Даремно я на нього сердився тоді, як він мене кастрував. Добре зробив. Щоб зайві думки в голову не лізли. Щоб міцно спалось».

Хряк знову плюхнувся у калюжу. Затягнув на честь господаря:

— Куві-і-і-і! Куві-і-і-і!

І незчувся, як підійшов сам господар.

— Ану вставай, лежню! — сказав так, що в Хряка похолонуло в ратицях. — Годі хліб переводити!

Хряк розплющив очі. Побачив у руках господаря ніж.

Кавкнуло всередині. Зірвався, кинувся до кучі. А серце його роздирав біль і розпач: «Таки довели. Таки довели господаря клятї кури...»

МАГІЧНА СИЛА

Він царственою ходою вийшов на арену. Ніс гордо патлату голову. Владно і впевнено ставив могутні лапи. Навіть хвіст із китицею на кінці тримав з гідністю.

— Лев! — шелеснуло в рядах публіки. — Цар звірів.

Приборкувач ляснув гарапником позаду.

Він повернув голову. Показав зуби. Гаркнув: «Ну! Ну! Делікатніше! Бо як лясну...»

Побачив перед собою палаючий обруч. Зі злості стрибнув через вогонь.

Навколо заляпали в долоні. Почулося захоплене:

— Ти диви, який покірний! Приборкувач молодець!

Приборкувач підійшов до нього. Простягнув руку.

Звір подумав: отак тільки клацну щелепою — і твоя рука хрусне, як соломинка. Та згадав, як та рука кидала йому телятину. Облизався. Примружив очі.

Рука вчепилася в його патлату гриву. Друга взяла за нижню щелепу.

Звір нічого не міг зрозуміти. Приборкувач встромив йому голову в пашу.

Публіка завмерла. Сусід шепнув сусідові:

— Ні! В цього приборкувача справді магічна сила...
Царя звірів перетворив на домашню кицьку...

В лева нестерпно зсудомило зуби. Стиснулися на лапах пазурі. Кров у жилах обернулася на вогонь. Зараз він покаже, яка з нього домашня кицька. Зараз він здавить щелепи, голова мага лусне, мов качине яйце...

Та враз кров із вогню обернулася на лід. Пазурі сховалися в м'які подушечки. Зуби ніби затерпли. А щелепи ще більше розтягнулися, щоб не пошкодити зачіску приборкувача...

...Бо пригадав клітку, наївні очі маленького левенятка.

НА МІЙ ВІК ВИСТАЧИТЬ

(З життя черв'яка)

Черв'як висунув голівку з яблука. Надворі парило.

«Мабуть, знову на дощ,— подумав черв'як. І міркував: — Коли нема дощу — краще. Можна більше з'їсти».

Під яблуньку сіли двоє. Він і Вона.

Вона сказала:

— Як гарно!

Він відповів:

— А скільки тієї краси понищено.

Черв'як оглянувся навколо. Йому подобалося усе: і яблуко, у якому він сидів, і дірка. Є де сидіти, є що їсти. Краса. А що ж понищено? Де?

Вона погодилася:

— Не без того. Людина живе, значить, мусить щось нищити.

Він гаряче доводив:

— Мусить. Але мусить і відтворювати, відновлювати. Природа не бездонна бочка.

Вона заспокоїла:

— На наш вік вистачить.

— На наш. А на вік нашого третього?

Черв'як здивовано оглянувся. Ніякого третього він не бачив. І знову подумав: розумніша вона, видно, за нього. Чого це панікувати? Ось для прикладу я. Маю яблуко. На мій вік його вистачить...

Раптом він з острахом втягнув голову у дірку. Рука того, що сидів під яблунькою, простяглася вгору. Яблуко тільки хруснуло.

— Червиве,— сказав він.

Лезо ножа розсікло яблуко навпіл. І черв'як упав у розпечену сонцем пилюку.

ЛІСОВА КАЗКА

(Для дорослих)

Одного сонячного ранку в лісовому господарстві отримали чергову колоду. Колода була незвичайна. На корі висічено якісь знаки. Збоку на шнурочку теліпалася сургучева печатка.

Начальник лісгоспу Ведмідь радісно заревів:

— О, нарешті надійшла вказівка з тресту.

Сіли. Читають.

«Негаймо вишліть сто колод у трест і тисячу колод у главк. Нема на чому писати».

Ведмідь скликав загальні збори. Намітили рубежі. Взяли зобов'язання. Врізали. Відправили.

Незабаром лісова пошта доставила в контору лісгоспу десять колод.

— Розгорнута інструкція,— зауважив Ведмідь.— Як інвентаризувати ліс.

Провели інвентаризацію. Послали в трест звіт із п'ятдесяти колод. Другий примірник в об'єднання. Третій у міністерство.

З міністерства не забарилися вислати брошуру зі ста п'ятдесяти колод. Як оберігати ліс від паразитів.

З главку прислали буклет із п'ятдесяти колод. Розтлумачували, як правильно розуміти брошуру з міністерства.

З тресту додали тридцять колод інструкції, як розшифрувати буклет із главку.

У лісгоспі не забарилися. Негайно ж склали на двохстах колодах звіт про те, як вони зрозуміли вказівки зверху й що думають чинити. Заодно відправили п'ять тисяч колод у трест, десять тисяч — у главк і двадцять тисяч — у міністерство. Як і вимагалось.

Незабаром у лісгосп прийшла брошура. На триста колод. У супроводі двохсотколодної пояснювальної записки з об'єднання і стоколодної інструкції з тресту.

У цих керівних матеріалах йшлося про те, як берегти ліс від буреломів.

З лісгоспу негайно ж повідомили всі три керівні установи, що вказівки отримали. Розробили й вислали звіт на п'ятдесяти колодах, яких заходів вжито для безпеки лісу.

У новій депеші, що надійшла зверху, хвалили лісове господарство за вчасне вжиття заходів по охороні лісу. І надіслали інструкцію з п'ятисот колод, як берегти ліс від пожежі.

Працівники лісгоспу, як і годиться, матеріал опрацювали. І доповіли в звіті на тисячі колод, що лісові не загрожують найстрашніші пожежі...

Якось у кабінеті Ведмеда пролунав телефонний дзвінок. Керуючий трестом почав дорікати за те, що річний звіт лісгосп надіслав на трухлявій палиці з ліщини.

А наступного дня лісова пошта доставила Ведмедеві наказ по тресту, написаний на виламаний із стільця ніжці. У ньому повідомлялося, що лісове господарство ліквідується.

— Нічого,— заспокоював Ведмідь своїх підлеглих.— Мобілізуємось, розкорчуємо пеньки та й візьмемося за землеробство.

А ЩО БУДЕ ДАЛІ

(Випадок на риболовлі)

Старий окунь, з багатьма рубцями від гачків на пащі, притаївся під стовбуром поваленої у воду верби. На стовбурі сиділи два рибалки. Один ногами вліво, другий ногами вправо. Майже біля самого носа окуня висів на гачку скоцюрблений черв'як.

«Нема дурних,— думав окунь.— Мене на це не візьмете. Ще трохи фосфору в моїй голові лишилось».

— Перевелася риба,— зауважив один рибалка.

— Не перевелася, а перевели,— поправив другий.— Забороненими методами ловлять, воду всякими нечистотами отруюють.

«Розумний чоловік,— констатував окунь.— Такому хочеться й черв'яка трохи посмикати, щоб серце порадувати».

— А ви читали в газеті,— вів другий рибалка,— що коли будемо так по-варварськи до річок ставитись, то через тридцять років прісної води на землі не вистачить?

Окунь затремтів од такої звістки.

— А що потім? — запитав перший.

— Потім? Потім поздыхаємо, як руді миші. Хіба що з Марса воду доставлятимуть. Там, кажуть, багато каналів є.

— Ге-ех,— зітхнув важко перший рибалка.— Не буде рибки. З вудочкою не постоїш, душу не відведеш.

«Повідводило б ваші душі на той світ,— подумав окунь.— Живодери. Отак мою стару на той світ пере-

вели. Правда, сама вона трохи винна. Полізла на якогось модного черв'яка...»

— Душу то душу,— зауважив другий рибалка.— А ви знаєте, що таке риба? Риба — це фосфор. А фосфор — це розум. Мозок людини працює на фосфорі, як машина на бензині. Не буде риби — не буде фосфору. Не буде фосфору — не буде розуму...

«Нічого собі перспектива»,— подумав окунь.

— Уявляєте, що буде? — вів другий рибалка.— Вам здається, що ви найрозумніший чоловік, а ви найбільший йолоп.

— Що?! — обурився перший рибалка.— Що ви сказали?

— Те, що чули,— відповів спокійно другий.

— Значить, по-вашому, я дурень?

— Не по-моєму, а за теорією всі мають бути дурні.

— Тоді ви теж дурень!

— А я чого?..

Окунь цікаво стежив, що буде далі.

Рибалки вже так швидко й так гостро сікли язиками, що, здавалося, над водою гримлять громовиці.

— Тобі бракує фосфору,— тицяв перший під носа кулак другому.

— А в тебе його ніколи й не було,— брав за барки другий першого...

«Господи! Це тепер,— подумав окунь.— А що буде далі? Що буде, коли на землі води не стане? Ех, була не була. Треба людей виручати. Все одно скоро на той світ відправляться. А так, може, хтось добрим словом колись згадає».

Він роззявив свою по-страдницькому зігнуту пащу. І відчайдушно кинувся на скоцюрбленого черв'яка. Поплавець смикнувся під воду.

— Тягни, телепню! — крикнув перший рибалка другому.

— Лови! — крикнув другий рибалка першому.

— О, диви, який красень,— сказав перший, підставляючи підсаку.

— На двох вистачить,— констатував другий.

Окунь глянув критичним оком на рибалок. На порожні пляшки, що валялися поряд. На розчервонілі спиті мармизи, червоні очі. І востаннє майнуло в його свідомості: «Не вистачить. Таким і тонни фосфору не вистачить... Даремно я тільки на гачок кидався...»

ПЕРСОНА ГРАТА

Сірко зі своїм господарем переїхав у нове село.

Село Сіркові сподобалося. Річка. Луг. Ліс. Бігай собі досхочу. Жодна машина за тобою не женеться. А найбільше Сіркові сподобалось, що псів у цьому селі не тримали на прив'язі. Сірко змалечку не терпів нашійника. І вважав, що він принижує собаку гідність. Справжнього друга на ланцюгу тримати не треба.

Вже першого дня Сірко оббігав подвір'я, садок. Обнюхав кожну яблуньку, кожен стовп. І авторитетно визначив, що тут недавно побувало принаймні п'ять сусідів.

Одного з них Сірко побачив на межі. На високих міцних ногах. Хвіст помелом. Настовбурчені вуха. Мабуть, батько його був із вівчурів. Передніми лапами щось завзято випорпував. Раз по раз принохувався до дірки.

Із сусідського подвір'я дитячий голос покликав:

— Рябко! Рябко!

Він підвів голову, повернувся. Й знову заходився рити.

Нараз на межі з'явився руденький патлатий цуцик із обрубаним хвостом. Худі кривенькі ноги. Жовтий, ніби облізлий, ніс коцюбою догори.

Підбіг до Рябка. Понюхав кінчик його хвоста. Нахилився над ямкою й загарчав.

Сірко ще не бачив такого зухвальства. Біля чужої ямки поводить, ніби коло своєї власної.

«Нічого,— подумав Сірко,— зараз Рябко ухопить тебе за патли, нахабо нещасний. Дух із тебе випустить».

Але Рябко, на диво, відскочив од своєї ямки. З жалем стежив, як цуцик, залізши в ямку, викидав звідти землю. Від здивування Сірко перебакирив голову.

Та небавом Сіркові довелося ще раз здивуватися.

Сірко стояв біля тину. Дивився, як із того боку вулиці великий чорний Беньо, вигнувши хребта, гриз костюмаху. Раптом де не взявся рудий цуцик. Гаркнув на Бенья. Той вайлувато відскочив. А цуцик забрав костюмаху й потягнув у куші.

Якось на вулиці Сірко побачив, як цуцик підскочив до здорового кудлатого Рекса і вкусив за лапу. Здавалося, мить — і з цуцика зостануться тільки кігті. Але Рекс винувато заскавучав і, підібгавши хвоста, (втік у кукурудзу.

Та найбільше здивував Сірка ще один випадок. Під кушем бузини, в холодку, сиділа Жучка. Сюди прибіг Рекс, приплентав Беньо. Потім із кукурудзи висунув носа Рябко. І тут знову цей рудий цуцик! Спочатку гаркнув на Бенья. Потім смикнув Рекса за хвоста. Тоді накинувся на Рябка. А ті лише відгавкувались. Та вискочив господар Жучки. Потягнув пужалном Рекса по хребту, усмалив Бенья, зачепив Рябка, замахнувся на цуцика і... рука його з пужалном залякла в повітрі.

Здивований Сірко так-таки нічого і не втямив.

— Слухай,— спитав якось Сірко вайлуватого Бенья, з яким уже встиг обнюхатися.— Що ото за рудий? Пристав до мене вчора, як реп'ях до хвоста. Я йому ледь горло не перегриз.

— Ти що! — перелякано глянув Беньо.— Ти краще подалі від гріха. Барона через нього забрала будка. А Муху звинуватили, що вона скажена. Це ж Пуфик нашого гицля.

СЕРЕД СТЕПУ ШИРОКОГО

І сюди степ широкий. І туди степ широкий. Таврійський степ. А посеред того широко Таврійського степу — диво. Зветься те диво Асканійським заповідником.

Складається Асканійське диво з двох див. З дива звірино-го. Та дива рослинного. Історія виникнення заповідника Асканія-Нова така довга й широка, як і сам Таврійський степ. А нам треба коротко. І ми коротко констатуємо, що створив те чудо не господь бог і не поміщик. Створили золоті руки простої трудової людини. То ж честь їм і слава!

Тепер автор ще коротенько зауважить. Що не збирається він описувати ні однієї половини дива, ні другої. Автор оповість читачеві про зустрічі з представниками чарівної асканійської флори й фауни. Може, ті оповіді кому-небудь стануть у пригоді.

ТУРИСТИ-ГУМОРИСТИ

Де чудо — там і туристи. В Асканію-Нову їдуть і старі з малими, і малі зі старими. І дорослі. І підлітки. Ходять отарами. Блукають поодинокі. Одні без екскурсовода. Інші — з екскурсоводом.

Дріботить група алеєю дендропарку. Екскурсовод, мов квочка, попереду, туристи, мов курчата, за нею.

— Оце, — каже екскурсовод, — дуб.

— О-о-о! — вигукують туристи захвплено. Ніби вперше в житті побачили дуба.

Обмацують дуба очима, торкаються його руками. Шукають у цьому дубі того, чого в інших дубах не бачили. Якийсь чоловічок відійшов од стовбура на кільканадцять метрів і став розглядати дуба у бінокль.

— Багато дубів? — по-діловому спитав хтось,

— У парку мало. А взагалі — багато... — авторитетно відповіла екскурсовод і продовжувала: — Перед вами платанова алея. Колись тут було багато платанів. А тепер лише один. І того спалило громом. Бачите, тільки стовбур і дупло.

— Ф-i-і! А яке дупло!..

— Залізти можна...

— Не пролізеш...

— Руку!

— Товариші! Біжіть сюди! Швидше! Жора у дупло платана впав.

Прибігли всі. Витягли Жору.

— Товаришу, я попереджала. Лазити по деревах заборонено.

— А я по дереву не лазив. Я лазив у дереві... ?

— Пішли далі... Озеро... На озері ви бачите крякву. Біля неї плавають кряквенята. А ото збоку крутиться кряк... крякун... кряквун... Бачите, вона його гонить. Бачите, поплив до іншої...

— Донжуан.

— Товаришу! Як вам не соромно? Тут діти...

— А коло крякви теж діти. А він лізе. І правильно вона робить, що гонить його...

— Кряква, як ви знаєте, підсадна качка. Її використовують мисливці. Спочатку підгодовують. Тоді вона приводить за собою цілий табун качок.

— Качка-провокатор.

— Товаришу, не перебивайте... А втім, то люди її зробили провокатором. Прищепили свої звички. Качка вірить людині. Думає, що людина заманує її, аби побратися, а не для того, щоб здерти з неї шкіру...

— Диви! Така молода, а знає навіть, що качка думає...

— Екскурсовод усе повинен знати... Товариші! Чия це дитина полізла в трубу?

— То не дитина. То пес.

— З другого боку. Там вода...

— Ха-ха! Люди кажуть, що вдома сієш, те на людях збираєш... Ха-ха!.. Марино! А де наш Ромко? Ромку, вилазь!.. Тягни його за ногу!.. Та швидше!..

Ромко виліз. Правда, з другого боку. Мокрий, як хлющ.

— А де ж пес?

— Ось побіг...

— І як вони розминулися в такій вузькій трубі...

— Товариші! Товариші! Держіть його... В озері купатися не дозволено!.. Куди ви пливете?! Розполохаєте качок!.. Це вам так не минеться. Товариші, де його штани?

— А він у штанях поплив...

«Він» кілька разів пірнув. За чимось по воді ганявся. Тоді виліз на берег.

— Як вам не соромно! Доросла людина...

— Якби ви сім років не їли раків, вам теж не було б соромно.

— При чім тут раки?

— А оті червоні карасі. Вони мені видались вареними раками. Думав, що на сонці зварилися...

— Товариші! Давайте до виходу... За мною...

РЕЗЮМЕ

До загорожі підійшла група екскурсантів.

Екскурсивод тицьнула на нього пальцем і сказала:

— Гну. Антилопа гну. Найзліша тварина...

Один з екскурсантів, зарослий патлами і бородою, сказав:

— О-о-о! Бачите? Морда, як у чорта!

«Поглянув би ти на свою»,— подумав він і повернувся до екскурсії хвостом.

— А хвіст як у корови,— додала дама з китицею буклів на голові.

«Зате овій»,— подумав він.— А в тебе конячий».

Екскурсивод продовжувала:

— Гну вічно невдоволений...

«Чим вдовольнитися? Отією загорожею? — думав гну.— Загнали б тебе сюди, а я водив би своє стадо щодня на тебе дивитися».

— До речі, ця тварина надто дивна. Чим більше в неволі, тим стає дикішою і неприступнішою. І тим більше не любить людей...

Його аж затрясло від злості. «Ні. Які нахаби. Та за що вас любити?!»

Блискавкою метнувся до загорожі. Екскурсивод не встигла прийняти з сітки долоню, як він дряпнув її своїм рогом.

Повітря сколихнуло тривожне:

— Ай-й-й!..

— Ах ти тварюка безсердечна!..

— Невдячне мурло!..

А лисуватий екскурсивод резюмував:

— Таких треба вбивати! Або каструвати. Щоб не плодили на світ своє людиноненависницьке потомство...

ПІРАТ

Сімейство з'явилося в дендропарку біля гроту. Того самого, на якому екскурсиводи постійно наголошують: «Грот. Тут знімали кіно «Діти капітана Гранта»... Пам'ятаєте, Черкасов провалюється...»

Вадик запам'ятав. І тепер привів тата, маму, діда, бабу і неодружену тітку з фотоапаратом.

— Будемо гратися в піратів! — сказав твердо Вадик.

Усі підтакнули Вадику:

— Будемо! Будемо!

Вадик розподілив ролі:

— Тато буде капітан, дід — боцман, мама й баба — команда, я — пірат. А тітка буде фотографувати...

— Будемо! Будемо! — схвалили всі одногolosно.

— Капітан — на грот! Боцман — за грот! Команда — в грот! — скомандував безкомпромісно Вадик.— А я вас атакую!..

— Єсть! — вигукнули всі і зайняли позиції.

Вадик озброївся дубцем і каменюкою. Крикнув:

— Гей, там, на шхуні! Здавайтесь!

Бабця і мама в гроті дуетом захищали:

— Ай-й-й! Рятуйте!

Дід і тато на гроті застогнали:

— Ого-о-ох!

— Ура! — крикнув Вадик і кинувся в атаку.

У команду, що в гроті, шпурнув каменюку. Вибіг на грот. Капітана й боцмана потяг дубцем. Знову взявся за каменюку. Знову атакував. Бив. Рубав. Колов. Несамовито кричав: «Ура!»

У гроті закричали: «Рятуйте!» На гроті важко стогнали: «О-ох!» А тітка поспішно фіксувала усе це для сімейного альбома.

В кінці битви Вадик переможно став на грот. На сходинках біля його ніг сиділи бабуса і мама. Мокрою хустинкою відмочували синяки. З другого боку, на сходинках, батько й дід зачухували сліди Вадикової «шаблі».

Неодружена тітка фіксувала момент перемоги для родинного альбома.

— І що з нього буде, коли він виросте? — захоплено глянув на переможця батько.

Вадик відкопирив губу:

— П і - р а т !

МІЖ ІНШИМ

Група зупинилася біля ставка. По тихому плесу, мов казкові кораблики, плавали чорні, білі та сірі лебеді.

— Перед вами — лебеді! — сказав екскурсовод.— Зразок грації...

— А я, між іншим, танцювала танок умираючого лебедя,— шепнула вона одному з групи так, що почуло ще троє.

— Лебідь — символ вірного кохання...— продовжував екскурсовод.

— А я, між іншим, танцювала танок умираючого лебедя,— шепнула вона другому. Так, що почуло коло нього четверо.

— Подивіться, як гордо він несе голову,— говорив екскурсовод.— Існує легенда, що коли лебідь умирає...

— А я, між іншим, танцювала танок умираючого лебедя,— шепнула вона третьому так, що почула вся група.— Кілька разів вмирала на сцені...

Третій виявився невихованим і нестриманим:

— Якщо ви так танцювали, як умирали, то добре робите, що не танцюєте далі...

ВІЯННЯ ЧАСУ

Умерла лебедиця. Зоставила лебедю чорний смуток.

— Може, його зачинити в клітці? — радився директор зоопарку.— Щоб не покінчив життя самогубством... Шкода птаха...

— Нечесно,— протестував зоолог.— Смуток втрати подруги й до цього ще смуток неволі. Хай краще уже летить до сонця. Співає свою лебедину пісню. Падає кулею вниз і... розбивається... Така його лебедина доля...

— Доля, доля,— втрутився бухгалтер.— А інвентаризація? Добре, коли він упаде на територію зоопарку, А коли хтозна-де?

Радили, радили.

— Хай лебідь вирішує свою долю сам.

Тільки ж усім нестерпно хотілося побачити, як він буде це робити.

Заховалися в кущі біля озера. Стали пильно стежити за птахом.

— Ще ніколи не бачила, як з любові розбиваються,— таємниче шептала секретарка директора.

— Тобі витрішки в голові,— сердився бухгалтер.— А я мушу тримати отут членів інвентаризаційної комісії, щоб на власні очі бачили...

Лебідь плавав самотньо.

— О, бачите! — шепнув зоолог.— Підпливає до гурту, Прощатися. Зараз почне прощальний танець...

Лебідь дивно й граціозно біля гурту витанцьовував. Тоді затанцював біля однієї самочки. Тільки той танець зовсім не походив на прощальний.

— Весільний танець? — здивувався зоолог.

Відтанцювавши весільний танець із своєю новою подругою, лебідь раптом її залишив. Став витанцьовувати перед іншою.

— Ловелас! — констатував директор.— Гарем заводить...

— Ще такого не бачив,— признався зоолог.— Його поведінка абсолютно суперечить законам лебединого співжиття...

— А може, це лебідь не наш. Може, це лебідь турецький,— сказала секретарка.

— Слава богу! — зітхнув полегшено бухгалтер.— Вже й дичина розумнішає.

— Контакт,— пояснив директор.— Контакт з людиною — велика виховна сила...

ДИКЕ Є ДИКЕ...

Мешканці озера в зоопарку були явно чимось обурені. Гелготіли, кричали, шипіли. То одне, то друге око повертали в бік доріжки, що ховалася між деревами. Задержли

голови, раз по раз поглядали на небо. Й знову націлювали око на доріжку.

Тоді одна гуска вилізла на берег. До неї приєдналася кряква. Потім дика полярна гуска. Словом, назбиралося осіб із десять отого пташиного люду. Щось ця братія між собою погелготіла, покрякала й організованою ходою рушила доріжкою між дерев.

Не доходячи до кормокухні, птахи зчинили такий галас, що з кухні повискакували всі, хто там був.

— Аделю, готуй швидше їжу, бо вже делегацію при- слали!..

— З чого? Завгоспа ж нема. Комора зачинена...

— А де він?

— Хто його знає. Може, десь загуляв...

— Послати по нього треба...

— Ти що! Хочеш болячки на свою голову?..

Парламентери не вгавали. Їхне гелготіння, крякання, шипіння різало ранкову тишу, глушило все навколо.

— Щось треба думати. Воно ж не людина. Йому не поясниш, що запізнився завгосп.

— Дике є дике... Йому, крім свого дзьоба, усе до хвоста...

ГОЛОВНЕ — ВЧАСНО КУКУРІКНУТИ

Якось у зоопарк прийшло таке собі невеличке цабе. Цабе бундючно підійшло до вольєра павича.

Тієї хвилини павич описував крильми коло. І повернувся до цабе хвостом.

— Так,— проказало невдоволене цабе.— Правильно, значить, говорять, що подоба ангела, кроки злодія, а крик сатани. Чи не забагато біля його клітки зборищ? Нездорове захоплення...

Цабе підійшло до загорожі, за якою були поні.

Поні чомусь саме у ту хвилину повернулися і відійшли у протилежний куток свого стійла. Може, вони ще до того

задумали пройтися. А може... хто його знає, що було у їх понячих головах.

— Теж мені цабе,— сичало невдоволено цабе.— Два вершка від горшка, а коня з себе корчить... На біса їх тримають. Лиш їжу переводять...

Поважні кроки перенесли цабе до вольєра верблюда. Той не відвертався і не тікав. Стояв непорушно. Гордо тримав голову і зверхньо дивився на цабе.

Якусь мить тривала напружена тиша. З обох боків загорожі один проти одного, гордо тримаючи голови, стояли дві непорушні істоти.

— Ну,— обізвалася істота на двох ногах.— Ти хоч знаєш, хто перед тобою?

Істота на чотирьох ногах стояла так само непорушно. Ніби це не до неї тичилося.

— Ну, що! Отак і будемо стояти?

Верблюд трішечки повернув морду. І плюнув. Прямо в обличчя цабе.

Вибух обурення потряс увесь зоопарк.

Цабе чимчикувало алеєю парку і докоряло:

— На якого біса ото тримати! Ні краси, ні користі! Три корови можна вигодувати... Безгосподарність... Марнотратство...

При виході з зоопарку цабе нахилилося за лопухом. Витерти рештки верблюжого привіту. Як з лопухів вискочив волоський півничок. Сів на перекладину і хвацько загорланів:

— Ку-ку-рі-ку!

Цабе завмерло від несподіванки.

— Впізнав! — пробелькотало радісно.— Впізнав... Молодець, Петю!.. Ну, що? Як ти живеш тут? Ображають тебе малого? Затискають... Навіть вольєра не зробили. По лопухах тиняєшся... Не дамо пропасти...

Наступного дня Петю перевели у розкішний вольєр. Поруч з павичем. І екскурсоводи почали складати про нього легенди...

Потойбічні історії

ОПЕРАЦІЯ «СЛІПЕ ОКО»

Релігійний детектив

Центральне розвідувальне управління США, по суті, є державою в державі. Воно все більше розпускає свої отруйні шупальця далеко поза межами Сполучених Штатів, розпоряджається долями не лише окремих людей, а й цілих народів.

З газет

*Мета виправдовує засоби.
Зі статути ордена єзуїтів*

ПРОЛОГ

Сіро. Ні дня, ні ночі. Ні сонця, ні місяця. З правого боку — сяючий Рай. З лівого — чорне Пекло. Між ними — сіре Чистилище. Цей клапоть Всесвіту обсаджено густим незгораючим терням. Через непомітну діру в цьому терні проходять душі померлих. Представники всього ходячого, літаючого й повзучого. Тут їм чіпляють ярлики «грішник» або «праведник». Звідсіль їх піднімають у Рай або кидають у пекельну безодню.

I. ХЕРУВИМ П'ЯТИЙ Б'Є НА СПОЛОХ

Начальник Чистилища Ной не спав уже вісімсот тринадцяту ніч. Він не палив сигар. Не відганяв сон чорною кавою. Зімкнути втомлені повіки не дозволяв йому святий обов'язок.

Ной добре пам'ятав ті часи, коли бог Ягве шепнув йому:

— Будуй ковчег, садови в нього свою сім'ю, по парі всякого повзучого гада і паняй до Арарату. Ви мені будете потрібні. А всю решту топитиму зараз...

Перед Ноем різнокольоровими лампочками блимала карта Всесвіту. Кожна лампочка — це агент Чистилища — херувим. Ось Ной поклав перста на кнопку біля зеленої лампочки. З гучномовця, вмонтованого в пультовому столі, почувся густий бас:

— Я Херувим Восьмий. Перебуваю під ліжком пророка Давида. Все гаразд. Пророк мислить точно за програмою...

Ной натиснув на кнопку. Бас увірвався.

Молодець, подумав Ной. Знає, де лежати. За пророком Іллею стежити не треба. Він власною рукою зарізав чотириста жреців, богу не угодних. В його відданості й стійкості сумніву нема. А от Давид щось не те пописує... Мда-а-а. Техніка. Нарешті ми добилися свого. Нарешті ми можемо читати думки ества кожного ще задовго до того, поки його душа в Чистилище потрапляє.

В дверях з паперами в руці з'явився Каїн:

— Дозволь, Ною!

— Заходь, хлопче, заходь.

— Підрахунки показали, що на кожну душоодиницю ми маємо по півagenta штатного, себто по півхерувима, і по два агенти позаштатних.

Ной поплескав Каїна по плечу:

— Молодець! А як там ті три грішні душі, що поступили вчора?

— Одна з них, та бліденька, погодилась бути нашим позаштатним агентом. То я підкинув її в Рай до святих. А за цими двома тільки загуло...

— Добре, Каїне, ти вільний! — сказав по-батьківськи Ной і втомлено опустився у м'який фотель.

Коли за Каїном рипнули двері, Ной подумав, що з таким заступником перевернути можна Всесвіт. Пригадалось, як бог Ягве сказав:

— Вибирай хоробріх. Приведи їх до річки. Хто буде хлебтати воду язиком, як пес, того відбери.

А Каїн не тільки по-песячому воду хлебтав. Каїн братові рідному Авелю ножем межи ребра штрикнув. Недаремно господь йому за це мандат недоторканості видав. І наказав: «Усякому, хто вб'є Каїна, відомщу всемеро».

На карті забликала червона лампочка. Клацнула кнопка:

— Я Херувим П'ятий. Перебуваю на вавілонській торговіці. Стежу за суб'єктом, що продає маслини. Товар його має підозрілий відтінок. Що діяти далі?

— Негайно з'ясувати, що в голові в цього суб'єкта! Куди клониться його душа? Надалі суб'єкта іменувати Маслина.

— Єсть!

Ной натиснув на кнопку під столиком. За мить у кабінеті з'явився Каїн, син Каїна Ламех, що обіймав посаду начальника оперативної групи херувимів, начальник відділу особливого допиту Хам і начальник групи нагляду за виконанням правил «Символу віри» Іуда. Ще не встигли всі виструнчитись, як лампочка знову тривожно забликала.

Клацнула кнопка.

— Я Херувим П'ятий. Душа суб'єкта Маслини не нашого «Символу віри». У голові в нього думки не нашого стандарту, а свої власні.

— Чули!? — кивнув Ной у бік гучномовця. Йй відразу ж наказав Херувиму П'ятому: — Не спускати ока! Шлю підмогу!

II. ВІДЧАЙДУШНИЙ ВЧІНОК ХЕРУВИМА П'ЯТОГО

Херувим П'ятий був не хто інший, як праведник Ісаак. Ще немовлям батько хотів зарізати його й засмажити богу на обід. Батькову помилку син виправив. Ісаак вчинив за правилом: «Не продав ти мене, отче, то сам продамся». Він себе не різав і не смажив. Він віддався богу

живцем з усіма потрухами й своїм чудовим нюхом. На рахунку Херувима П'ятого було понад триста душ. Ще задовго до винайдення портативних магнітофонів та апаратів для читання думок і почуттів цей агент своїм нюхом безпомилково встановлював, де грішник, а де праведник. Він міг цілими ночами просиджувати в громадському туалеті, щоб підслухати хоч одне богу не вгодне слово й цим всевишньому вгодити. Він цілими тижнями тримав ухо на телефонній трубці, а потім слово в слово відтворював розмову двох абонентів. А одного разу для безпеки господи свого поправ навіть святий «Ісход» — конституцію небесну. Поправ пункт глави, що гласила: «Не свідчи ложно на ближнього твого». Поправ і інший пункт: «Не бажай дому ближнього твого, жінки ближнього твого...» Поправ, бо вже дуже отой «дім ближнього» очі чесному праведникові муляв.

Тож Херувим П'ятий стояв на вавилонській торговиці, за кілька метрів від суб'єкта Маслини й думав:

— Візьму я його, сучого сина, руками власними і єдиними. Тоді ні славу, ні доларів ділити не доведеться. А то ти ходи, полюй, а вони на готове...

Суб'єкт Маслина саме обтирав полою сірячини свого довгого й горбатого носа. До нього підійшла грудаста молодиця. Стала торгувати маслинами. Суб'єкт Маслина був молодий і червонопикий. Херувим П'ятий усе розраховував, усе враховував. У ту мить, коли повні груди молодиці, що випиналися з декольтованої сукні на волю, засліпили Маслині обидва ока, Херувим П'ятий вихопив револьвера:

— Р-руки вгору! Ви арештовані!

Суб'єкт Маслина не встиг відірвати свого погляду від грудей молодиці, як та вихопила мініатюрний браунінг і тицьнула йому прямо під ніс.

Ніхто на всій вавилонській торговиці не підозрював, що скромна перекупка дріжджів Мері — позаштатний агент Чистилища.

III. МАСЛИНА РОЗКОЛЮЄТЬСЯ

У кабінеті спецдопиту, де стіни мають вуха, а меблі — очі, де ніяк не втямиш, де двері, а де шафа, за масивним столом сидів Хам. У куточку, на стільці, прибитому до підлоги, — Маслина.

Хам стукнув кулаком по столу:

— Ну, розтуди бога твого й матінку його! Ти будеш говорити!?

Маслина знітився:

— Що? Я вже все сказав. Я звичайний торговець маслинами.

— Ні! Ти скажи, чого в голові твоєї баранячій думки такі блукають?

— Які?

— Ну, не такі, як у мене, не такі, як в інших, а свої?..

Маслина переконливо:

— Бо в мене ж голова своя власна. Тому й думки в ній свої...

Хам вибухнув гнівом. Знову вдарив кулачеськом по столу:

— Мовчати! Богохульнику... А чи знаєш, що ти єдиний ідіот, єдина істота в нас інакомисляща? Чи знаєш ти, що в нас усі мислять так, як богу Ягве угодно?! І душі всі клоняться до нього?

— Не знаю, — промимрив Маслина. — Я й бога такого не знаю. Душа моя поклоняється богу Ваалу...

— Що-о-о? Ва-а-лу!? Та як ти смієш, гнидо патлата, богохулити?! Та я з тебе душу витрясу! — Хам підійшов до Маслини, вхопив його за патли й почав трясти, ніби справді намагався витрясти душу. Потім наблизився до стіни. Тицьнув на виписку з небесної конституції «Ісходу»: — Читай, вилупку! Отой перший пункт читай! Це для кого написано? «Да не буде у тебе інших богів перед лицем моїм...»

Маслина почав затинатись:

— Але ж у мене й нема інших, крім Ваала.

— Ва-а-ла?! — зневажливо обірвав Хам.— А чому душа твоя поклоняється якомусь Ваалу, а не богу Ягве?

— Бо дід мій поклонявся Ваалу, батько поклонявся Ваалу і я йому поклоняюсь... Це наші традиції...

— Ах, традиції! — передражнив Хам,— і ти їм поклоняєшся. А прочитай оцей пункт закону: «Не роби собі кумира на землі, не поклоняйся йому, бо я, бог-ревнитель, караю дітей за вину батьків. До четвертого коліна включно», Вкумекав?! Тепер я твою душу таки вимотаю й запроторю в пекельну геену огненну.

Маслина затремтів увесь. Лице його вкрив густий діт. Очі посоловіли.

— Вмикайте оту машинерію,— кивнув на магнітофон.— Я розповім усю правду.

Хам засіяв од радості.

— Ця не працює. Тут ввімкнуті й без того. П'аняй!

— Я справді торговець маслинами. Спекулянт себто. Купую їх в одному місті, а перепродую в іншому. І до вас я приїхав з контрабандою.

— Як це так «до вас»? — здивувався Хам.— А ти чий?

— Ну, я... з Содома, з Гоморри... Чули такі міста? В джунглях вони за Жовтим морем. Там у нас усі поклоняються Ваалу...

— Стривай, стривай! — обірвав його Хам.— З Содома, з Гоморри, кажеш? Це з тих міст, які відмовилися визнати господа Ягве всемогучим і єдиним владикою своїм? Ясно... Так ти ханаанець...— Хам натиснув на кнопку під столом. З-під землі вирости два гевали-херувими.

— У спецкамеру! До особливого розпорядження! — кинув Хам і зняв телефонну трубку.

IV. ЗАДУМ НОЯ

Ной нервово ходив по кабінету. Нервово гриз нігтя великого пальця. Нервово думав: «Сучий син цей Маслина. Категорично відмовився нам служити».

Блимнула лампочка. Клацнула кнопка.

— Я Херувим Тринадцятий. Перебуваю в духовній семінарії. Добився небувалих успіхів: семінаристи стежать один за одним, один одного бояться, як чорт ладану, один одному не довіряють... Пильність і безпеку поставлено на небувалий рівень. Ніхто не скликає ніяких зборів, крім офіційних, не проводить вечорів, які не присвячені богові Ягве. Навіть про футбол дискутують найбільше в компанії трьох...

— Молодець! — сухо кинув Ной і натиснув на кнопку. Дзенькнув телефон. Ной зняв трубку.

— Куди відправити тих сорок вісім душ, що приречені бути в Пеклі? — питав пискливий тенорок.

— Я, здається, говорив про це сто разів: усі душі, засуджені на вічну геєну огненну, відправляти спочатку в холодильник. Хай відчують різницю температур, коли не відчували різниці між гріхопадінням і праведністю.

Ной став у куток. Знову почав нервово гризти великого пальця. За сірим вікном протікала вісімсот сорокова сіра безсонна Ноева ніч. Раптом начальник Чистилища лягнув себе долонею по лисині.

— Ура! Здається, є ідейка!..

Підійшов до пульта. Натиснув на кнопку. Гавкнули двіри. Перед Ноем постав Хам, Каїн і начальник групи нагляду Іуда.

— Сідайте! — вказав Ной на стільці.— Поговоримо.

Стільці скригнули.

— Як Маслина? — звернувся до Хама.

— Категорично! Каже: «Хай я зварюся в пекельній смолі, а віри предків своїх не зраджу. І побратимів своїх не запродам».

— Мда-а! Видно, Ваал там твердо на ногах тримається. Нічого. Скоро ці ноги в колінах підкосяться,— сказав упевнено Ной, опустився в крісло й вів далі по-діловому: — Якщо Маслина — спекулянт і контрабандист — відмовився стати нашим агентом, то сподіватись на інших не так просто. А Маслину ми все ж таки використаємо... На, Іудо,— Ной простягнув Іуді аркуш паперу,— прочитай вголос.

Іуда взяв аркуш, відкашлявся:

— «Переважна більшість жителів Содома і Гоморри ненавидить бога Ваала і прагне потрапити під десницю бога Ягве. Вони розуміють, що тільки Ягве найсправедливіший, найлюдяніший бог. Тільки Ягве принесе їм щастя. Але вони знають жорстокість Ваала і його мстивий характер. Вони мусять мовчати. Жителі Содома й Гоморри знають і про те, що ці два міста споконвіку були невіддільні від царства Ягве. Вони знову прагнуть цього. Вони з нетерпінням чекають тої хвилини, коли господь Ягве задушить ненависного Ваала і знову візьме Содом і Гоморру під свою божу ласку».

Іуда закінчив. У кабінеті якусь мить панувала мовчанка. Потім її порушив Ной:

— Ну, второпали?

Всі мовчали.

— Даємо Маслині прочитати цього папірця вголос. І непомітно записуємо на магнітофон. Всі його обурення і спростування потім можна буде вирізати. А його сповідь змонтувати так, як нам хочеться... Спробуйте,— кивнув він Іуді,— записати набір таких його слів, з яких ми змогли б змонтувати все, що нам треба... А його, Маслину, після цього в смолу. Операцію назвемо «Сліпе око»...

Знову блимнула лампочка. Кляцнула кнопка.

— Я Херувим Шостий. Сиджу під столом пророка Матфея...

— Що пише Матфей? — перепитав Ной.

— Пише, що всякий гріх — убивство, згвалтування дитини, крадіжку — можна пробачити й простити. А ось хулу проти духа святого не треба пробачати ніколи...
— Правильно пише,— сказав Ной і вимкнув кнопку.

V. ПАРШИВА ВІВЦЯ

У кожному стаді є паршива вівця. У стаді жителів Содома й Гоморри цією вівцею був учений-історик Гедеон. Налезав до тієї категорії вчених, які славляться не так своїм розумом, як заздрістю. Від кожної удачі його колеґ-учених у нього з голови вискакував один волосок, а жовчний міхур збільшувався на один міліметр. Тому в сорок років він мав абсолютно лису голову й коров'ячий живіт. Крім цих двох наукових досягнень, в Гедеона більше нічого не було. Він уже п'ятнадцятий рік намагався захистити дисертацію на тему: «І царству Ваала не буде кінця». Проте навіть така ходова тема не проходила. Колеґи-історики вказували Гедеону, що він дуже кострубато й невміло повисмикував цитати з творів своїх попередників і білими нитками намагався зшити для себе мантию бакалавра наук.

Тому, коли Гедеон почув по радіо «сповідь» жителя Содома й Гоморри, який «втік від тиранії Ваала під добру десницю Ягве», його осяяла думка: чому б назву дисертації «І царству Ваала не буде кінця» не замінити на «І царству Ягве не буде кінця»?

Він тут же написав таємного листа на адресу, яку пропонувало Чистилищне радіо.

Відповідь не затрималася. Саме в той час, як жителі Содома й Гоморри пережовували підлий вчинок їхнього земляка, що продав свою віру і волю, ще один їхній земляк читав закодовану телеграму працівників Чистилища:

«Візьми телицю зі стада отця твого й другу телицю семилітню, зруйнуй жертовник Ваала, який у батька твого. Зрубай священне дерево, яке при ньому».

Розшифрували цю телеграму так: «Візьми свою дисертацію, прихопи з собою таких, як сам, зруйнуй усі культурні пам'ятники твого народу, знищ усі археологічні пам'ятники, спали всі історичні документи, які свідчать про віковичну незалежність Содома й Гоморри і всього ханаанського народу, і паняй до нас».

Гедеон задоволено потер руки. На губах його з'явилась робоча піна.

VI. ПОДВИГ ХЕРУВИМА ОДИНАДЦЯТОГО І ХЕРУВИМА ДВНАДЦЯТОГО

Херувим Одинадцятий і Херувим Дванадцятий нарешті добралися в Содом. Перед тим вони довго готувались: вивчали ханаанську мову, звичаї. Вони знали, яке відповідальне завдання покладено на них. Знали, чому саме Ной образ їх, а не когось іншого. Херувим Дванадцятий не хто інший, як Йосиф Прекрасний. Він зажив неабиякої популярності серед жіночої половини всіх суспільств. А в градоначальника Содома й Гоморри Лота — дві дочки. Херувим Одинадцятий був неперевершеним майстром «забивати баки». Крім того, обидва агенти були досвідчені й випробувані на сотнях відповідальних операцій.

З Содома до Гоморри було недалечко. Від якогось пастуха вони дізнались, що палац Лота в Гоморрі. Агенти ввіймали попутне таксі й гайнули туди. Щоб не привертати до себе уваги, дорогою співали ханаанських пісень і пересипали свою мову ханаанськими народними прислів'ями. Біля будинку Лота розраховувалися з таксистом і дали йому на чай.

— Ти бачив,— шепнув Одинадцятий Дванадцятому,— як цей бурмило вивчав нас у дзеркальце?

— Плюй на нього. Пригадай прислів'я: «На злодієві шапка горить». Давай зайдемо в під'їзд. Передамо радіограму.

Вони вскочили в парадний під'їзд будинку Лота. Тільки Херувим Одинадцятий наблизив губи до лацкана під-

жака, де було вмонтовано мікрофон, як над його вухом пролунало:

— Хто ви такі і що тут робите?

Одинадцятий і Дванадцятий вже, було, хотіли вихопити пістолети, та своєчасно схаменулись. Перед ними стояв черговий охоронець будинку Лота.

Охоронці завжди більші патріоти, ніж ті, кого вони охороняють. І більше турбуються про їхню безпеку, ніж ті про безпеку свого народу. Саме тому охоронець Лота сказав:

— Якщо вам до Лота, то я зараз наведу справку.

Він зняв телефонну трубку. Дуже ввічливим голосом спитав:

— Тут до вас якісь незнайомці. Пропустити?

Лот, що не відійшов ще від учорашнього офіційного прийому з нагоди приїзду інспектора бога Ваала, не почув, що й до чого. І повелів:

— Пропустити!

Одинадцятий і Дванадцятий не сподівались, що все обійдеться так гладко. З досвіду знали, що з «верхами» набагато легше домовлятися, ніж із «низами», але тут на такий успіх не сподівались. Тому полегшено переступили поріг квартири Лота. Той саме сидів за горіховим столом у вісоновій білосніжній сорочці й клював сизим носом дорогу онісову чорнильницю.

Агенти досвідченими очима окинули кімнату. Більше тут нікого не було. Тому одразу ж приступили до діла.

— Лоте,— переконливо мовив Одинадцятий,— ми з царства бога Ягве...

Лот здригнувся.

— Ти не бійся,— втрутився Дванадцятий,— тобі ми нічого поганого не заподіємо. Ти ж чув не раз по радіо розмови Гедеона. Знаєш, в якій він у нас пошані.

Лот витер хустинкою спітнілий лоб.

— Сідайте,— мовив тремтячим голосом.— Що від мене треба?

— Ти повинен від імені всього ханаанського народу підписати оцей документ.

Лот узяв тремтячими руками з рук Одинадцятого листок паперу:

— «Ми, ханаанський народ, що володіє територією Содомо й Гоморри, доручаємо нашому градоначальнику Лоту просити бога Ягве вирвати нас із-під ярма бога Ваала і взяти навічно під свою опіку. Доручаємо своєму градоначальнику Лоту прикласти за нас усіх до цього історичного документа свою десницю й печатку міст наших».

Лот важко зітхнув. Одинадцятий скористався зі слухного моменту:

— Ти, Лоте, волею бога Ягве будеш повічний і незмінний градоначальник цих міст і надалі.

— Що ж,— полегшено зітхнув Лот.— Однаково, якому богу молитись, аби при тому не мерзли коліна і в животі не бурчало.

Дванадцятий настроївся на хвилю начальника Чистилиця.

— Я Херувим Дванадцятий. Все йде за планом.

Ной давав настанови:

— Дивіться, щоб документ був неодмінно підписаний. І з печаткою. Хай документ підпишуть ще кілька ханаанців. Не має значення — міністри чи шарлатани. Якщо не вдасться засліпити більшості, виривайте, що можна...

Лот чув настанови Ноя. Почав у пам'яті підбирати представників громадськості. Ну, заступники обидва підпишуть. Содомський і гоморрський торгові правителі також підпишуть. Для них де гешефт, там і бог. Від низового люду візьму рабів своїх Іефая, Марка, Якова і Семена. Рабу все одно, якому хазяїну служити і якому богу молитись. Аби було перед ким навколішках стояти і хребта гнути...

Щоб не викликати підозри, Лот дав своїм дочкам два документи, і поїхали вони по підписи.

Поки дочки Лота гасали по Содому й Гоморрі, Лот з обома херувимами в ханаанських винах топили ханаанський народ. Вони співали пісень, пили на брудершафт, цілувались.

Надвечір втомлені дочки повернулись у батьківський дім. Обидва примірники документа рябіли підписами. Йосиф Прекрасний на radoшах почав по черзі цілувати дівчат. Одинадцятий зв'язувався по радіо з Чистилищем.

Нараз крізь відчинені вікна з вулиці долетів багатоголосий гамір. Здавалось, ніби реве ціле стадо диких биків. Лот виглянув через вікно. Біля його будинку збирався великий натовп. Серед натовпу побачив обох своїх заступників, обох торгових правителів. Їх вели на мотузках. Гамселили по їхніх спинах кулаками.

— Лота сюди! Гидоту цю продажну! — лунало знизу.—
На гілляку зрадника!

Лот здригнувся. Прибіг знизу його тілохранитель:

— Лоте, народ зібрався. Вимагає тебе і цих двох типів, що в тебе.

Йосиф Прекрасний витягнув свою руку з-за пазухи дочки Лота. Устроїв за свою пазуху. Вмить у руці блиснув пістолет.

На сходах уже тупотіли кроки.

— До криївки! — крикнув Лот і першим кинувся в чорну пашу потаємного виходу. Останнім шугнув туди Херувим Одинадцятий і міцно зачинив двері.

VII. У КАБІНЕТІ НОЯ

Ной не спав вісімсот п'ятдесяту ніч. Усіх працівників Чистилища було піднято на ноги. Що сталося з Одинадцятим і Дванадцятим? Від того часу, як крикливими вигуками обірвалась радіопередача, про них ні слуху ні духу. Підсилали в Содом і Гоморру інших агентів. Ті наче безодню канули.

Нарешті вісімсот п'ятдесят дев'ятого безсонного ранку в Ноевому кабінеті з'явився Херувим Дванадцятий. Він був неголений, обдертий. Йому можна було б дати ім'я не Прекрасного, а Препоганого.

— Як? — було перше запитання Ноя.— Де Одинадцятий?

— Там,— простогнав Дванадцятий і показав пальцем на землю.— Вони його живцем роздерли. Пронюхали... Ми втекли потаємним ходом. А потім пригадали, що документ забули на столі. Одинадцятий повернувся, щоб його хоч знищити. Та знищили Одинадцятого.

— Чорт побери! — вилаявся Ной.— Як же ви так прогавили!

Херувим Дванадцятий трохи відсапався.

— Перед тим, як піти в це пекло, я зняв копію з цього документа. Підписані були обидва. Один у мене. Ось...— Йосиф тремтячою рукою подав листок Ноєві.

— Молодець! — вигукнув Ной.— Молодець, чорт побери! В тобі я не сумнівався. Це ж історичний документ! Це колосально. З нинішнього дня ти, Йосифе, не тільки прекрасний, а й святий.

VIII. СТРАШНА ПОМСТА

В кабінеті Ноя проходила важлива нарада. Попід стінами на стільцях сиділи всі начальники відділів і служб Чистилища. Тут же сидів і Гедеон, який вже встиг завоювати таке довір'я, що обіймав пост судді Чистилища.

— Документ у наших руках,— вів далі Ной.— Але один примірник потрапив у їхні руки. Тепер вони підіймуть рейвах на весь всесвіт. Ханаанці — це такий народ, що засліпити його нелегко. Ми могли б на підставі цього документа вступити в Содом і Гоморру. Але якщо його копія потрапила на Всесвітню раду богів, то...

Слова попросив Гедеон. Тут, у Чистилищі, він відзнався карколомними вигадками. Яких тільки мук суддя

не придумував для своїх підсудних, яких тільки вироків не виголошував!

— Я думаю, що той документ, який потрапив їм у руки, сам по собі нічого не значить. Навіть якщо він уже потрапив на всесвітню раду богів. Ми можемо його опротестувати, сказати, що це вигадка, шантаж.

— Але ж ти, Гедеоне, забуваєш, що цей документ бачили сотні ханаанців. Вони все витягли з тих, хто цей документ підписував. Та й рабів залишили як живих свідків. І самі — живі свідки.

Тут Гедеон на хвилину замислився.

— У нас вистачить сили, щоб усі живі свідки стали неживими. Навіть якщо документ бачили всі ханаанці. Було б тільки бажання, — він ехидно посміхнувся.

Всі зблідли. Кожному доводилось не одну душу перепустити через свої пальці, але цілий народ...

Гедеон наче читав їхні сумніви.

— Глава тринадцята «Второзаконія» гласить: «Заріж брата брата, жінку, дітей, якщо вони задумали поклонятися якомусь іншому богові, крім Ягве...»

Знову запанувала тиша. Навіть Каїн не міг наважитись схвалити задум Гедеона. Але тепер вони самі боялись його. Бо Гедеон до всього підшивав статтю «Второзаконія», яке на даному етапі богу Ягве дуже підходило.

Ной підніс руку. Це означало, що він просить уваги.

— Гедеоне! Всесвітня рада богів одразу ж зрозуміє, що ми знищили ханаанців, щоб замести сліди свого втручання в долю інших народів.

Гедеон хитро примружив очі.

— Ми, Ное, слідів замітати не будемо. Бо ми не наслідили. Ми нічого не знаємо. Содом і Гоморру спіткає стихійне лихо. Якоїсь ночі їх залле вогненний дощ. А ми одразу ж після загибелі цих міст трубимо в усі труби: «Бог Ваал розгнівався, що ханаанці не захотіли поклонятись йому, і жорстоко знищив увесь народ. Ханаанці

просились під десницю бога Ягве. Ось документ. Його доставив єдиний представник ханаанського народу вчешній-історик Гедеон. Він чудом урятувався від загибелі».

ЕПІЛОГ

Лот прокинувся від штурханів у бік.

— Батьку, вставай! Дивися, Содом і Гоморра вогнем покрилися...

Чорна печера була освітлена відблеском заграви. Сюди, в гори, долинали лемент і зойки.

Лот потягнувся рукою до збана з вином.

— Однаково,— бурмотів п'яним язиком.— Однаково ми туди не повернемось. Хай горить. Усе хай горить дотла. А ми з вами рід Лотів продовжимо...

ВО ІМ'Я ОТЦЯ, І СИНА, І СВЯТОГО ДУХА

Коротенька повість з райського життя

I

Бог-отець сидів на керівній хмарі. Приставивши вказівного перста до непогрішимого лоба, задоволено мовив:

— Хар-раш! О'к-кей!

Бог-син підвів осяяну німбом голову:

— Що «харашо»?

— Все харашо. У Раю не може бути нехарашо.

У небі затріпотів крилами бог-дух святий:

— Вседержителю, а може, не треба нам того саду? Далекувато трохи це від Сьомого Неба.

Бог-отець невдоволено підніс десницю.

— Хто з нас вседержитель?

Бог-дух святий схилив перед богом-отцем свою голу бину голову. Бог-отець подобришав:

— Отож. А хто вседержитель, той і непогрішитель. Ти не забувай, святий душе, що ти тільки дух, тобто пшик. Тільки для форми існуєш. Хай собі думають, що нас трое. Демократія ніби. А який толк з отого бісового сина, що в піску порпається? Бешкетує тільки. Бабахкає цілими днями то тут, то там. Правда, і це потрібно. Чортів хоч трохи полохає.

— Я, отче наш,— почав заїкатися святий дух,— вірою в твою непогрішимість і знаю, що твоє всевидяще око бачить скрізь і всюди. Але мислив собі на краще. Сади ті вже на території не нашій райській, а тільки примикають до неї. Та й кажуть, ніби на одній половині цього саду господарює якийсь Адам, а на другій — якась Єва.

Бог-отець іронічно посміхнувся:

— Ото й добре, що господарюють. Пусті сади нам потрібні, як мертвому кадило. Треба цього Адама і цю Єву переконати, що якби не ми, то не було б їх. Тоді вони з усіма потрухами будуть наші.

Бог-дух святий важко зітхнув:

— Але ж як це зробити, вседержителю? Неможливо...

Бог-отець підніс свого вказівного перста. Нахмурих брови.

— Для бога неможливого нема, святий душе. Ти дух господній. Отже...

II

Адам сидів під гіллястою яблунею. Латав фіговий листок. Над пишним яблуневим цвітом жебоніли бджоли. Недалечко, енергійно потрясаючи хвостиком, скубала траву коза.

Раптом десь із висот заігримів голос:

— Адаме, рабе господній...

Адам здригнувся. Підвів очі до неба. Там непорушно стояв сірий голуб. Навколо нього розсипалося святе сяєво.

— Ей, ти, невідома птахо! Щось не второпаю я мови твоєї. Ніби не по-людськи говориш.

— Я говорю по-божеськи. Бо не птаха я. А бог-дух святий. Посланець бога-сина і бога-отця — вседержителя твого.

Адам довго думав над почутим. А потім як заре-гоче.

— Скажи богу-отцю і богу-сину, що я нічим рабом зроду-віку не був. Бо я козак вольний. Це раз. Ота коза і отой сад — найкращі мої вседержителі. Це два. І хай твій бог-отець разом зі своїм богом-сином ідуть під три чорти. Це три.

— Не богохуль, Адаме. Бог-отець милостивий і хоче тебе під свій захист узяти, яко своє творіння мудре.

Бог-дух святий розплився в хмарах, Адам же спантеличений стояв і чухав потилицю.

— І що воно за bestія? — мовив сам до себе. — Чого воно до мене чіпляється? Жив собі спокійно, пас козу, вирощував яблука. Тепер, диви, якийсь вседержитель з'явився. І від кого мене захищати?

Плюнув Адам спересердя. Взяв цеберку і почав козу доїти.

III

Бог-дух святий підносився на Сьоме Небо. Поки добрався на керівну хмару бога-отця, то ледве крила волочив.

— За тобою ніби сто чортів гналося, — зауважив вседержитель.

— Гірше, отче. З Адамом ще сяк-так поговорив. Хоч він мене розумів мало, бо по-божеськи глаголив, а я його розумів мало, бо він по-людськи. А ось ця Єва навіть слухати не хотіла. «Знаємо, — каже, — вас, духів святих. Спочатку отак літає, викидає кренделяси крильцями, а потім ти ходи від цього духа святого, як набубнявіла диня».

— Жінка є жінка, святий душе. До неї треба спеціальний підхід і спеціальну мову. Я отак мислю своєю лисою головою: чи не варто нам було б їхню людську мову вивчити, по-їхньому до них заговорити. Воно й слово боже легше до серця їхнього дійде, й віри більше до нас буде. А вже потім, коли осідлаємо, то вони по-нашому заглаголять. Основне зараз — час виграти. Щоб Люципер про ті сади не довідався й своєї нечисті туди не напустив.

IV

Над квітучим садом спокійно плив серпастих місяць. Заховавшись у віти, тьохкав неспокійний соловейко.

Адам скинув фіговий листок, повісив його на гіллячку, а сам уместився під яблунею на шовковій травичці. Віддалік дрімала коза. Адама вже почало клонити на сон, коли тьохкання соловейка перебила ніжна дівоча пісня:

Я би'м собі полюбила
Хлопця, не ледащо,
Якби мала'м йти до пекла,
То хоч було б за що.

Адам зірвався зі свого леговиська. Зодягнув швиденько фіговий листок. Заспівав на весь голос:

Ой, візьму я свою козу,
А ти візьми свою,
І будемо разом жити
В мирі і спокою.

З того боку, звідки линула чарівна дівоча пісня, заворушились кущі. Перед Адамом, опустивши довгі, як два віники, вії, стояла неповторна красуня. Адам од щастя не міг затулити рот.

Красуня простягнула руку. Сказала:

— Єва.

Адам простягнув тремтячу десницю:

— Адам.

Сонце вже стояло в zenіті, коли Адам і Єва прокинулись. Над ними в повітрі знову висів бог-дух святий.

— Дай вам боже щастя, раби господні! Бог-отець, творець ваш і вседержитель, знову послав мене, щоб skierувати на стежу вірну...

— Які ми раби твогому богу-отцеві? — обурилась Єва.

— Бо ж творець він ваш, бог-отець. Зліпив він тебе, Адаме, з райської глини. Вдмухнув у тебе дух життєдайний. А потім з ребра твого змайстрував Єву. Щоб весело було тобі. Так що й ти, Адаме, райський, і Єва райська, і сад оцей райський. Тож господарюйте волею божою в саду цьому, вирощуйте плоди на славу й добро всевишнього. Тільки не торкайтеся плодів цих. Бо спокуса це диявольська.

— Як це диявольська? — посміхнувся Адам.

— Ти, Адаме, не смійся. Ось Люципер — є такий сатана, найсатаніший над всією сатаною — вже помишляє ваш сад захопити. І вас в ярмо пекельне загнuzдати. Чортів хоче сюди напустити. Тому отець вседержитель думає вас під захист узяти. Всі святі гуманні. А боги тим паче. Вони ніколи не дадуть свою паству в наругу нечистій силі.

— Може, й справді якийсь дідько замишляє наше щастя затьмарити, — шепнула Єва на вухо Адамові. — Ось позавчора якийсь вуж чисто мою козу виссав.

— І мене щось уночі за чуба смикало, — відповів пошепки Адам.

— То, може, дамо згоду? Хай ті боги вже нас охороняють, коли вони такі гуманні й безкорисливі. Але щось мені не віриться, щоб отак богові хотілось ні за що працювати. Тільки давай домовимося з ними, що ми не їхні раби, а вони не наші вседержителі. А так собі. На рівних правах.

Бог-дух святий мав під крилом вмонтований мікроапарат і прекрасно чув усю цю розмову. Його голубино-боже серце аж затріпотіло від радості. Згадав настанови бога-отця: «Будьте хитрі, як змії».

— Адаме і Єво! — загримів знову голос із голубино-божого дзьобка.— Бог-отець вседержитель, бог-син і я, бог-дух святий, присягаємо всією нашою честью і совістю божою, що ви будете ви, а ми будемо ми. Бог-отець справедливий і демократичний. Він навіть Раєм керує в особі своїй непогрішимій, бога-сина і бога-духа святого, колегіально тобто.

Адам подивився на Єву, Єва на Адама.

— Раз так,— сказали майже одногolosно,— то ми готові вступити в спілку з вами.

Бог-дух святий радісно затріпотів крилами:

— І тільки в спілці й не інакше...

Бог-дух святий розтанув у хмарах. Адам і Єва стояли мов укопані.

VI

Сад кишів од ангелів. Одні з них чіпляли на воротях вівіски «Райський сад», інші прибивали на яблуньках написи: «Слава господу всемогущому!», «Хай живе свята трійця — бог-отець, бог-син і бог-дух святий!» В наймальовничішому куточку саду, біля невеличкого озерця споруджували вілли для бога-отця, бога-сина і бога-духа святого. Гучномовець, що був почеплений посеред саду, передавав пісні на честь господу вседержителя і святої трійці.

Коли сонце вже клонилося до заходу, у сад прилетів сам бог-син зі своїми іграшками — ракетами, бомбами, танками й солдатиками. То тут, то там гупало, бабахало. Коза з переляку відірвалася з прив'язі і, як навіжена, гасала по саду. Адам і Єва ганялися за нею і ніяк не могли спіймати.

Раптом над ними знову повис святий дух.
— Раби господні! Зараз сюди завітає бог-отець вседержитель... Приготуємося зустріти його достойно.

VII

Зведений духовий оркестр ангелів у білих касках вже з годину விடுвав браві небесні марші. Почесний караул ангелів стояв біля воріт саду. Бог-дух святий наказав написати на брамі: «Ласкаво просимо господа бога всемогущого завітати до нас!» Адам і Єва, зодягнені в свіжі фігові листки, стояли збоку й повторювали за богом-духом святим текст привітання. Два ангели готували хліб-сіль, яким Адам і Єва мали зустріти бога-отця.

Нарешті в ескорті поважних сорока святих з'явився бог-отець.

Яблука падали від гучних привітань і музики. Бог-син стріляв зі своїх пукалок.

Бог-отець зупинився одразу ж за ворітьми. Прийняв від Адама і Єви хліб-сіль.

Бог-дух святий шепнув Адамові і Єві, щоб вони стали на коліна. Адам і Єва схилили голови. Схрестили на грудях руки.

— Присягаємо господа богу всемогущому,— читали вони з паперу, що лежав перед ними,— що будемо вірні його святості й нині, і присно, і во віки віків. Що будемо трудитись не покладаючи рук во ім'я бога-отця, бога-сина і бога-духа святого.

Бог-отець зробив над головами Адама і Єви хресне знамення і простягнув їм паркерівську авторучку. Спочатку Адам підписав присягу, а потім Єва.

В саду до ранку лунали веселі співи, музика, промови на честь генія божого.

Адам і Єва сиділи під яблунею. З яблуні звисали соковиті яблука. А на стовбурі красувалась дощечка: «Древо пізнання добра і зла. Їсти яблука Адаму і Єві суворо заборонено!»

Навпроти також росла розкішна яблунька. На ній теж дощечка: «Древо життя. Адаму і Єві їсти яблука суворо заборонено».

— Дожилися,— пробурмотіла Єва.— В своєму саду не маємо права зірвати яблука.

З того боку, де були господні вілли, долітало п'яне: «Гей, г-гуляю я, гуля-ляю я». Адам упізнав голос богасина і бога-духа святого. Бог-отець вже зо три місяці не показував сюди носа. Прилітали якісь святі з німбами навколо голів, набирали яблук і відлітали.

— Маєш право,— посміхнувся ехидно Адам.— Оті, що обпадають. А вся решта йде на Сьоме Небо. На всю решту мають право оті,— кинув у бік господніх вілл,— що з німбами на голові.

— Чорт знає, що робиться,— сказала з гіркотою в голосі Єва.

— А таки знаю! — почувлося з кущів.

Єва повернула голову. До її вуха нахилився чорновусий Змій:

— Бо знає бог, що в день, коли звідаєте плід отой заборонений, розплющатся очі ваші. І ви будете, як боги, знати добро й зло. Візьми. Звідай плід із дерева пізнання. Боги ж їдять і не вмирають. І ти, Адаме, звідай. А тепер з дерева життя яблуко з'їжте. Бо плід цей — то соки землі вашої, то сила ваша і вічність. І навіть коли вас виженуть із вашого саду, то ви ніколи його не забудете. І силу матимете повернутись до нього... А тепер візьміться за руки. Поцілуйтесь.

Спокусник зник. А Єва з Адамом у п'яному чаді цілувались ще зо дві години. А потім Адам вирізав на дереві пізнання «Адам + Єва = Любов».

Ангел-хранитель, що був приставлений стежити за кожним кроком Адама і Єви, щодуху мчався на Сьоме Небо. Ледве він видряпався на керівну господню хмару і побачив сяво вседержительського німба, як у нього підкосились ноги.

— Знову налилався чарівного нектару! — вилаявся бог-дух святий, що відзначав богу-отцю сторінки з святого письма для чергової доповіді.

— Ні! Ні! Ні, госпode душе святий,— запищав перелякано ангел, вигинаючи хребта, як гумового шланга.

Бог-отець заспокоїв перстом бога-духа і спитав ангела:

— Що там сталось?

— Господи всемогущий! На дереві пізнання написано: «Адам + Єва = Любов».

Бог-дух святий зареготав. Але, побачивши насуплені брови бога-отця, замовк.

— Ти, святий душе, завжди був недалекоглядний,— сказав бог-отець повагом.— Ти знаєш, що таке любов? Де є любов — там єдність. Де єдність — там сила. А де сила його — там безсилля наше...

Не встиг бог-отець договорити фразу, як на керівну хмару видряпався другий ангел-хранитель.

— Го-о-осподи! — заїкався він.— Адам з Євою обтрусили древо пізнання і древо життя...

Всіх ангелів у Райському саду було піднято на крила. Бог-син привів у бойову готовність всю свою амуніцію. Бог-дух святий давав настанови ангелам-хранителям, що обнюхували сліди Адама і Єви. Бог-отець із Сьомого Неба керував операцією по радіо.

— Адаме, де ти? — линув його густий бас.

Адам відповів:

— Голос твій, боженьку, я почув. Але з'явитися перед твоє всевидяще око не можу, бо я голий. За час твого царювання у моєму саду я не заробив навіть на фіговий листочок...

— Хто тобі сказав, Адаме, що ти голий? — знову запитав бог-отець лагідно.

— Хіба ти, господи, не бачиш своїм всевидящим оком? Я звичайним і то бачу... Та й Єва моя каже...

Тут ангели-хранителі зацеленгували схованку Адама і Єви. Зв'язали їм руки і вивели на суд праведний господній.

Бог-дух святий зачитав вирок бога-отця вседержителя:

«За те, що ти, Адаме, послухав голосу жінки своєї, а вона послухала голосу диявола і ви разом (їли яблука з дерева пізнання. За те, що рвали яблука з дерева життя, виганяю вас із Райського саду на нині, прісно й во віки віків. І все це роблю во ім'я бога-отця, бога-сина і бога-духа святого.

Амінь!»

НА СЬОМЕ НЕБО

Майже фантастична кінопритча

Трагічний голос диктора:

«Упокоївся сатирик Арнольд Шило. Перебазуватись на той світ допомогли йому підлабузники, холуї, затискувачі критики, бюрократи і горлохвати. Об'єднавшись у монолітний кулак, вони одним ударом переправили Шила туди, де чорт каже добраніч».

I

Мертва тиша. Ні душі живої.

Запхавши в авоську свої анкетні дані, голий, як турецький святий, розгрузлою пекельною дорогою шкандибає Шило.

Віддалік із болота висунуло зацікавлену морду чортеня.

— Ей, містер! — гукнув Шило. — А де тут Пеклопарламент?

Чортеня свиснуло, зареготало і шубовснуло в болото.

— Ну й виховання, — похитав головою Арнольд. Та не встиг ступити й двох кроків, як шматок болота заліпив йому очі.

— Кира! — почув Арнольд біля самого вуха гундосий голос. — Ти чому малютку ображаєш? Ану дай сітку і рви, щоб я духу твого не чув!

Хтось вирвав із рук Арнольда авоську, штрикнув його рогом під ребро й плюхнувся в калюжу.

— Віддайте-е-е! — закричав розпачливо Арнольд. — Там тільки мої анкетні дані... Як мені тепер без них?..

II

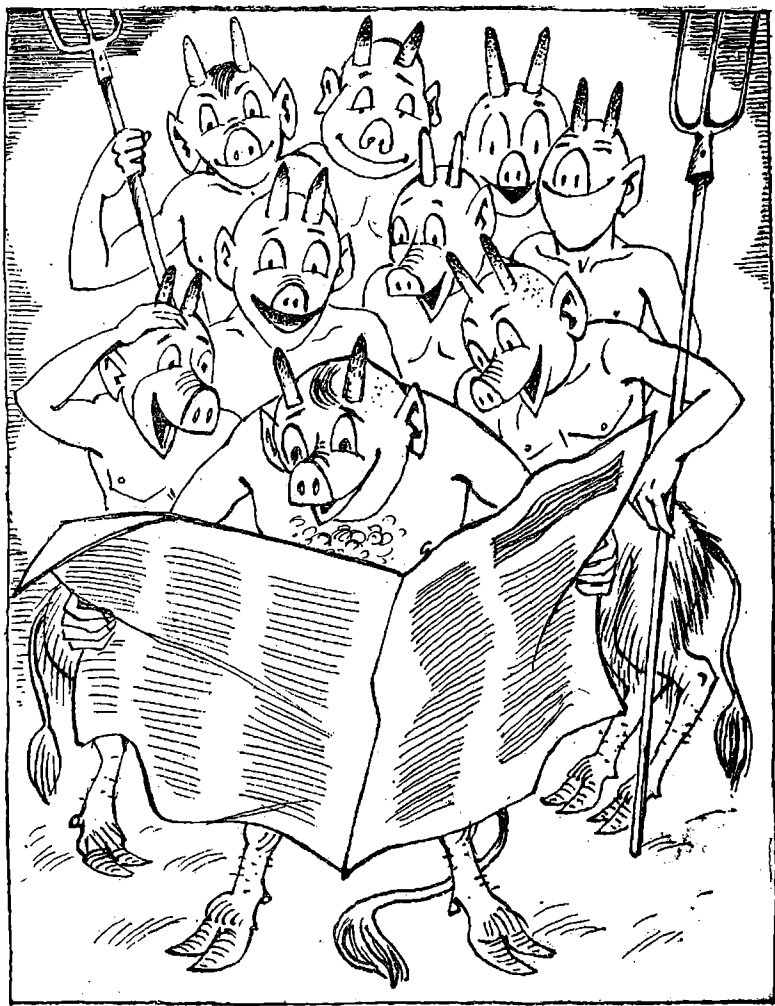
Будівля Пеклопарламенту зовні схожа була на грандіозну дивовижну істоту. Зіпершись на масивні колони, десятками вікон вона пильно вдивлялася в Арнольда Шила, який прямував у її пашу.

Дванадцять разів Арнольд підходив до цієї будівлі і дванадцять разів уже в самих дверях чорт перегороджував йому вилами дорогу.

Сьогодні тринадцятий. Чорта біля входу не було. Арнольд здивувався, але пригадав, що «тринадцять» — чортова дюжина. «Ясно, — подумав Шило. — Сьогодні в Люципера день прийому, і тому вхід вільний».

В довгих вузеньких коридорах панувала могильна тиша.

З дверей, на яких була табличка «Сектор прощупування», вискочив худий чорт і, насвистуючи мелодію рок-н-ролла, промчав мимо Шила.

— Алло! Пане містер! — кинув йому вслід Арнольд.—
Вибачте, як пройти до Люципера?

Чорт повернув голову, злісно блимнув очима:

— Ти що, з неба звалився?!

III

Приймальна Люципера. За столом молода відьма. Роги на її голові якимось кумедно позакручені. Хвіст лежить аж на плечі. Довгими, покритими червоним лаком, пазурами вона дзьобає клавіші машинки й час від часу нахиляє горбатого носа до тексту, ніби хоче його клюнути.

Як тільки Щило переступив поріг приймальні й почував до дверей з написом «Люципер», відьма вишкірила пощерблені зуби і гаркнула:

— Зайнятий!

— Але ж я вже тринадцятий місяць не можу до нього добитися...

— Таких, як ви, мільйони, а він один...

У цей час двері Люципера з гуркотом відчинилися. З них, підібгавши хвоста, кулею вилетів пострижений чорт, за ним — другий, третій. З кабінету чувся грізний голос:

— Я вам покажу, як на вітер долари пускати!..

IV

Кабінет Люципера. Масивний горіховий стіл. На стіні — план Пекла. У глибокому фотелі — Люципер. Шерсть на його виповненому животі акуратно прилизана, біля пупа зроблено кокетливий завиток. До блиску начищені копита. Морда в Люципера широка, повна, ледь звисає нижня губа, і з-за неї виглядають рідкі почорнілі зуби. В зубах сигара.

Коли Шило став на порозі кабінету, Люципер, не підводячи від паперів голови, буркнув:

— Чого тобі?

— Я з Чистилища,— почав несміливо Арнольд...— Шило — мое прізвище... На тому світі був сатириком...

Люципер підвів голову.

— Анкетні дані?

— Нема... украли їх... Тут, уже в Пеклі... Шпана...

— Заливай, заливай. Бачили таких,— хитро посміхнувся Люципер.— З Раю підсланий...

— Що ви. Я справді Арнольд Шило...

Люципер натиснув кнопку дзвінка. На порозі з'явилися два дебелих чорти з вилами. Люципер кинув на Шила:

— Прощупати!

v

Кабінет начальника сектора прощупування. Кусаючи нервово передню ратицю, від дверей до вікна міряє кроки начальник сектора — Сатанаїл.

На столі задзеленчав телефон. Сатанаїл узяв трубку:

— Що? А, давай, записую.

Сідає на стіл, бере ручку й папір. Записуючи, повторює вголос:

«Шило Арнольд Максимович. Народився в 1912 році. Дід — Федір Шило — мав домового чорта. Баба — Горпина Шило — впадала від своєї матері відьомське ремесло. Вміла нащипувати й замовляти. Батько Арнольда — Максим — церкви не відвідував. Мати — Олена — з віруючими контакту не мала.

Арнольд Шило в бога не вірував. У Раю з рідних не мав нікого (промацано аж до тринадцятого коліна), членом церковних братств не був ніхто.

Шило — сатирик. Критикував переважно попів, духовенство. Висміював Рай. З того світу вигнаний за критику начальства. Характер спокійний, витриманий».

Сатанаїл відклав ручку:

— Все? Ну молодець! Не поганий дебют... Дивись, щоб у районі Смолянних складів нам з Раю свиню не підсунули. Бувай!

VI

Кабінет, За столом — злий дух.

Перед столом, на стільці — Шило.

Злий дух лагідно дивиться на Шила й ласкаво каже:
— Нам відомо, що ви хороший сатирик. Відомо також, що рід ваш споконвіку був духовно зв'язаний з нами. А в нас, у Пеклі, ніде гріха таїти,— ще є що критикувати. Є випадки хуліганства: обламують роги, обривають хвости. Тож радились ми оце й вирішили видавати всепекельну сатиричну газету «Вила». Редактором її хочемо призначити вас. Основне, агітуйте проти того світу, з якого вас зігнали. Очорнюйте його. Чим більше дьогтю вилете, тим більше доларів відхопите.

У душі Арнольда щось тенькнуло.

— Дуже вдячний за довір'я.

— От і чудово! Завтра можете приступати до роботи. А зараз загляньте в ательє індпошиву. Там для вас ми замовили шерсть, роги, хвіст і копита...

Голос диктора:

«Перший номер газети «Вила» наробив у Пеклі великого переполоху. Чорти впізнавали себе в карикатурах і фейлетонах, кривились незадоволено й потайки перепитували: «Хто такий Шило?»

Вже після виходу другого номера в сектор прощування Пеклопарламенту надійшли анонімки, що Шило агент райської розвідки, що він навмисно підсланий підірвати престиж Пекла. Один анонім навіть повідомив, що бачив Арнольда в компанії якоїсь підозрілої відьми в кафе «Копита й роги».

Святково прибраний зал Пеклопарламенту. На костюмах повбиваних у стіни, сидять гордовиті сичі, зі стелі звисають летючі миші. За столом, між статечними й солідними чортами, сидить Арнольд Шило.

Виступає Люципер. Він читає доповідь. Жестикулює верхніми кінцівками, б'є ратицями об трибуну.

В залі мертва тиша.

Та ось Люципер згадав прізвище Шила, і всі чорти насторожено підвели голови.

— Він прийшов до нас із того світу,— вів далі доповідач.— Ввійшов у русло нашого життя. Бореться за нашу чистоту й мораль, воює проти райської пропаганди, яка всіма засобами намагається очорнити Пекло. Він істинно наш герой...

В цей час Сатанаїл торкнув ліктем злого духа:

— Це я його нащупав...

Злий дух підморгнув Сатанаїлу:

— А хто запропонував призначити редактором?..

Голос диктора:

«Пекло висіло над прірвою економічної катастрофи. Давно повиходили з ладу котли, бракувало смоли, не було палива. Майже всі цехи простоювали. Чорти ходили голодні й злі. Вони насвистували крамольні мелодії, збирались купками і страйкували.

У газеті «Вила» з'явилася стаття Арнольда Шила. Загрозливе становище в Пеклі він пояснив як наслідок неправильного принципу керівництва Пеклопарламенту. Зокрема вказувалось на стихійність душоваріння і душопостачання. Основну біду Арнольд Шило бачив у тому, що окремі цехи Пекла належали персонально Люциперу, Сатанаїлу, злому духу й іншій пекельній знаті, а чорти були в них тільки найманою силою. Це породжувало й нерівність розвитку пекельної економіки.

Газету зачитували до дірок. Шило не сходив із чортячих язиків».

Кабінет Люципера. Під стіною сидять бліді й схудлі Сатанаїл та Злий Дух. Люципер нервово ходить по кабінету.

— Роззяви! Шкури дерти з вас мало... Взяли на свою голову. Замість критикувати їх, він критикує нас.

Злий дух, вичекавши, коли Люципер заспокоївся, обережно почав:

— А я запідозрив недобре ще тоді, коли він відмовився перемінити своє прізвище на Шлоїл, більше того, навіть не захотів прийняти шерсть, копита, роги і хвіст. «За змістом,— каже,— я ваш, а за формою хочу залишитись тим, ким народився». Бачите, він вважає, що не повинно бути якихось особливих форм, а всі форми повинні бути такими, якими їх створила природа, сильніші не повинні навіязувати свої форми слабшим.

— Виявляється, в його роду не все вже так і гладко,— почав делікатно Сатанаїл.— Нещодавно поступили дані, що прабабуся його діда поставила якомусь святому в церкві свічку, а дід, напившись на трійцю, лежали з попом в одній калюжі...

— Тепер говорити пізно,— зауважив Люципер.— Треба думати, як його позбутись...

— Є вихід,— вставив Сатанаїл.— У мене в Чистилищі є своя людина. Ми часто фабрикуємо дані, передаємо йому, а він там уже підкладає куди слід. От давайте й сфабрикуємо документи, що, мовляв, Арнольд Шило — душа сумнівна. Просимо ще раз перевірити матеріали суду. Ми любимо справедливість і не хочемо, щоб людина незаслужено мучилась у Пеклі. От вони й пришлють нам депешу такого змісту: «Поверніть Арнольда Шила, який внаслідок халатного ставлення до своїх обов'язків працівників Чистилища був неправильно засланий

в Пекло». Відішлемо його в Чистилище, а там хай вони собі голови морочать.

— Пропозиція слухна, — погодився Люципер, — Фабрикуйте дані.

ІХ

Зала суду в Чистилищі. До стелі почеплено велику вагу правосуддя. В одній тарілці ваги сидить Арнольд Шило. На другу члени суду кладуть анкетні дані.

Голова суду читає документи:

« — Прадід Арнольда Шила під час громовиці тричі хрестився і казав: «Ти єдиний, господи, всесильний».

— Батько Арнольда на поминальну неділю дав попові медяника, дякові дванадцять варених яєць, паламареві — кільце ковбаси.

— Арнольд Шило по народженні був хрещений у православній церкві. Вісім разів сповідався і причащався».

Тарілка з анкетними даними починає переважувати тарілку, в якій сидить Шило.

Голова суду оголосив вирок:

— Іменем чесного й незалежного правосуддя сатирик Арнольд Шило звільняється від пекельних мук і відправляється на вічне життя до Раю.

В залі знявся легенький вітер. Два ангели вхопили Арнольда Шила за руки й понесли на Сьоме Небо...

Чудотворці

РОСТИ, РОСТИ, ТОПОЛЕНЬКО...

Росла тополенька. Плавав лебедонько. На душі було сонячно. На серці солодко.

Линула пісня. Ніжна. Трепетна.

Полонила. П'янила. Брала на свої крила. Несла у казку.

Співала Діана Петриненко.

Казали древні греки, що у давнину біля берегів Італії водилися сирени. Такі собі птахи-жінки, чи жінки-птахи. З хвоста — птаха, а з голови — жінка. І ті жінки-птахи так зачудовано співали, що своєю піснею зваблювали найстійкіших морських «вовків». І ставали ті грізні «вовки» овечками смирними. Пливли за сиренами, зачаровані їхньою піснею. Пливли, поки запливали на той світ.

Приємна була подорож. Із піснею.

Нікому не було порятунку від жінок-птахів. Ніхто не зумів вистояти перед їхніми таємничо-божественними голосами.

Та знайшовся один парубок, який вистояв. Одиссей. Наказав команді прив'язати його до щогли, а самим позатикати вуха воском. Щоб нічого вони не чули і не піддалися спокусі. А він, хоч і чув, мотуззя порвати не зміг...

Але не було на Одиссея справжнього божества. Не було на нього справжнього божественного голосу. Які б там ті жінки-птахи були співучі, які б чарівні були їхні голоси, та далеко їм усім було до голосу Діани Петриненко.

Піддався б Одиссей чарам її голосу. І завела б його та пісня не туди, де чорти бугі-вугі висвистують. Завела б його та пісня під зоряне небо Радянської України. На розлогі степи. У темні ліси. На тихі плеса. І сказав би Одиссей:

— Оце, хлопці, голос! І звідкіля в цього голосу ті чари дивнії?

А хлопці відповіли б:

— Від отієї топольки. Від отієї лебідки. Від калини червоної. Від матері молодой, щасливої. Від гомону поліського лісового. Від шепоту полтавського степового. Від теплого подиху землі рідної...

НЕЗВИЧАЙНА ГАЛЕРКА

Зелена чаша Зеленого театру гула могутнім вуликом. Біля входів до неї зібралися натовпи людей. Огорожу обступили, як при облозі. Це були ті нещасливці, які не дістали квитків, але ті щасливці, яким удалося «забронювати» місця біля огорожі. Підмощували хто що міг, щоб здертись вище і хоч одним оком побачити, що діється на сцені. Найбільше об'єднувалось у пари: перший троху стоїть на плечах другого, другий — троху на плечах першого.

Нашій групі пощастило. Ми ще вдень захопили розлогий клен, що ріс поблизу, й тепер на кожній гілці було студентської братії, мов горобців.

Тільки-но до клена наближався черговий міліціонер, ми обсипались, як перестиглі груші. А коли відходив, то всі злітали догори, як пташки.

Та ось чашу Зеленого театру, а разом з тим і весь львівський Парк культури і відпочинку імені Богдана Хмельницького сколихнула пісня.

Пролунали перші оплески.

На нашому клені й на кронах прилеглих до огорожі інших дерев зринуло могутнє «браво!». Аплодувати ми не могли. Бо хоч однією рукою мусили триматися за гілляку!

Нам здалось, що хористи нас побачили. І, мило усміхаючись, кивають головами на знак подяки. А може, це так і було. Бо навіть дехто з публіки повертав голови в наш бік.

Пролунала остання пісня програми: «І в вас, і в нас хай буде гаразд!» І тут крони дерев дружно заскандували:

— Дідуся Верьовку на сцену!

Григорій Гурович став перед хором. Підніс руки і стиснув їх у дружньому-привітанні.

Тепер ми добре бачили, що він махає нам. І ми ще дужче закричали:

— Слава Верьовці!

Коли закінчився концерт і церемонія вшанування Українського народного хору, ми, троє студентів-сміливців, вирішили:

— Давайте підемо до Григорія Гуровича.

Поміж натовпу, що ринув із Зеленого театру, пробилась на сцену.

Хористи вже зібралися і чекали, поки вийдуть глядачі. Григорій Гурович стояв і розмовляв з якимсь статечним чоловіком.

— Ну, підходь! — штовхнув мене в спину товариш.

Я повторював у пам'яті слова, які за домовленістю з товаришами, мав сказати Григорію Гуровичу: «Шановний Григорію Гуровичу! Студенти дякують вам за чудові пісні. Дай вам боже доброго здоров'я і сто років життя!»

Щоправда, при обговоренні цього привітання один із товаришів засумнівався, чи варто говорити «дай вам боже». Мовляв, не в душі часу. Але, стоячи недалечко від такої видатної людини і готуючись підійти ще ближче,

я забув про час, як і про те, що мав казати. Я ступив кілька кроків, розтулив рот, і язик застряв у горлі. Єдине, що видушив із себе:

— Скажіть, ц-це ви?..

— Я,— тепло всміхнувся Григорій Гурович.

Я простягнув руку з гілочкою клена. Рука так тремтіла, що шелестіли листочки.

— Ц-це від нас...— ледве мовив я і мало не впав, почувши свій голос.

— Від отої зеленої галерки? — кивнув сивою головою на крони кленів.— Спасибі! Велике спасибі, хлопці!..

МАЛА Я, МАЛА...

Було то свято. Виступав хор імені Григорія Верьовки. Хористи співали. Ніна Матвієнко вела соло, публіка скандувала:

— Біс! Браво! Браво! Біс!

Тоді, диви! Зірвався один і цугом на сцену. За ним — другий, третій, десятій. І все з квітами. І все парубки. І все чорнобриві.

А вона стоїть уся в тих квітах. І сама — як чічка чарівна. Тільки голівоньку сором'язливо нахиляє. І малиновими вустами ворушить.

Товариш мій Маркіян стусає мене ліктем:

— Йой! Господи! Тридцять сім літ не женився. Усе вгався. А з нею — хоч би сьогодні...

Вона ж набрала повні груди повітря і таким чарівливим неповторним голосом:

Висока лісочка,
Мала я дівочка,
Не можу дістати
Горішок з вершочка.

Маркіян мій аж пальці ламає і шепоче схвильовано:

— Та я для тебе не те що горішок дістану. Я для тебе місяць з неба зніму і зорі всі повиловлюю.

А вона виводить, як соловейко:

Хто його дістане,
Той мене дістане,
Хто його розкусить,
Мене взяти мусить.

— Боженьку! Та я зараз! — сіпнувся з місця Маркіян. Ніби той горішок ріс отут на сцені.

— Зупинись! — шепчу йому. — Он скільки парубків на той заклик підвелось. Чи пройдеш ти за конкурсом зі своєю лисиною?

Сам чомусь плюнув на долоню і погладив своє неслухняне волосся.

А зі сцени дзвенить чар-голос:

Мала я, мала,
Так всі називають,
Та за сім великих
Мене не міняють.

— Навіщо ж тебе міняти, — шепоче, ніби молиться, Маркіян, — коли ти так чарівно співаєш?..

Зал знову вибухнув оплесками.

— Біс! Браво! Браво! Біс!

Я ж б'ю долонею об долоню, як праником об праник, і думаю: «Еге, дівчино. Не така ти вже мала. Полонила своїм голосом усіх та ще й бідкається, що мала. Знаємо таких...»

БЕРЕ ЗА ДУШУ

В одному райцентрі якось я натрапив несподівано на таке оголошення:

«Сьогодні в клубі плодоконсервного комбінату привселюдно буде обговорюватись персональна справа А. П. Вітряка.

Запрошуємо всіх бажаючих».

Хто такий А. П. Вітряк, я не знав. Його персональна справа мене цікавила не дуже. Просто здивувало те, що «привселюдно» і «запрошуються всі бажаючі». Тому й став одним із бажаючих.

У залі клубу — повнісінько людей.

Питаю одного юнака:

— Хто такий цей Вітряк?

— Лобуряка... Он, бачите, сидить у першому ряду.

В першому ряду сиділо щось худе, патлате, чи то в майці, чи то у футболці, через яку проглядали ребра.

З-за столу підвівся чоловік, попросив тиші.

— Товариші! До нас надійшов лист від односельців матері Арнольда Петровича Вітряка. Вони пишуть, що Вітряк забув свою стареньку матір, кинув її напризволяще, нічим не допомагає, ніколи не навідується...

Хтось обурився:

— Бездушний!..

Хтось докинув:

— Бевзь непострижений!..

Ще хтось додав:

— Гнати його з комбінату і гнати з райцентру!..

Тут слова попросив старенький сивоголовий чоловік:

— Стривайте-но, шановні! Вигнати встигнемо. Кажете, він бевзь. Може, й бевзь. А от що бездушний — неправда. Має він душу. Тільки черству, зашкарублу...

— То що з тієї душі! — обірвала молодиця. — Коли її ніщо не бере?

— І це неправда,— спокійно вів далі сивоголовий чоловік.— Мій теж був отаким бевзем. Теж забув дім і нас із маїр'ю. Тинявся десь і не подавав вісточки. А то раз приїжджає додому. Подарунки привіз. Мармиза така покірна, як у тої Маґдалини, що каялася. Ми зі старою очам своїм не віримо. Що за чудасія сталася? Думаємо, пересипаємо в голові то те, то се. Може, хтось присоромив десь. Може, по службі щось не ладиться, то й рідне гніздо згадав. А то увечері він ставить на столі самогря, що привіз із собою, й крутить платівку:

Чорнобривці посіяла мати
У моїм світанковім краю...

Крутить раз, другий, третій.

«Чого це, сину,— питаю,— так тобі до вподоби ця пісня?»

«Це,— каже,— тату, пісня не звичайна. Ця пісня мені очі відкрила. Оце був я на одному концерті. Виступав Андрій Іщенко. Співав цю пісню. І так мене тая пісня за душу взяла! Я й пригадав, що в мене ще й ви є».

Отож я раджу: запросити до нас у район артиста Андрія Іщенка. Бо, крім Вітряка, що ото сидить, у нас іще таких чимало знайдеться. А піснею цією Андрій Іщенко справді бере за душу...

ЦАРИЦЯ КВІТІВ

Усе почалося з троянди. Як і годиться, з червоної. Вона заспівала «Червону троянду» і вже далі без квітів не могла.

Квіти їй несли переважно композитори.

Першим, як уже було сказано, встиг Анатолій Горчинський зі своєю «Червоною трояндою». А тоді як пішли, як пішли!

Володимир Верменич приніс їй «Ромашку». Потім ночей не досипав, сидів у лісі й таки знайшов «Квіт папороті». Теж приніс його Валентині Купрій.

Борис Бувєвський, як справжній лицар, виліз на небо й дістав для співачки «Зоряні лілеї». А Леонід Вербицький скромно подарував Валентині «Жоржини». Тоді композитор Жербін вирішив принести «Конвалії», а Ткаченко довго віз, але все ж таки доставив «Севастопольские розы».

Анатолієві Горчинському вдалося, що однієї «Червоної троянди» замало, і він подарував ще й «Троянди на пероні».

Молодий композитор Владислав Толмачов подумав: а хіба я не годен знайти гарні квіти? Тим більше, коли живу так близько від Карпат! Разом із поетом Борисом Демковим подались вони в гори. Довго вони там ходили, а потім приїхали до Валентини Купріної і кажуть:

— Нате вам «Квіти ромена».

Співачка квіти прийняла, подякувала красенько. А Толмачов подумав і каже:

— Раз так, то нате вам ще й «Едельвейси кохання».

Отак Валентина Купріна і стала царицею квітів, чи не найбільшим любителем квітів серед усіх співаків. Слава квітникарки лине ген-ген.

Любителі квітів пишуть листи Валентині Купріній: «Вишліть, будь ласка, насіння «Зоряної лілеї».

Якийсь юнак прислав авіаліста «Благаю вас! Накладною оплатою за мій рахунок надішліть насіння «Едельвейсів кохання». Бо не витримаю».

Якийсь уже, мабуть, підтоптаний нещасливець просить: «Мені в житті не везе. Сім разів женився і сім разів розлучався. Дітей маю багато, а грошей не маю зовсім. Кажуть, у кого є квіт папороті, той матиме, що захоче. Якщо не зможете надіслати весь квіт папороті, то надішліть хоч одну пелюстку».

А один працівник фінвідділу авторитетно запевнив мене:

— Купріна крадькома продаватиме ці квіти людям. Бо навіщо одній людині стільки квітів? Тим більше, що вони можуть зів'янути...

А я відповів підозріливому фінансистові:

— Неправда ваша. Валентина Купріна дарує ці квіти людям безплатно. І не тихцем, а на повен голос. І не в'януть ті квіти, а розквітають ще дужче. А люди в подяку за ці квіти душі дарують їй справжні квіти. Сам бачив.

ШЕДЕВР

Мій знайомий, який у 1969 році відвідав Ніццу, розповів отаку історію.

— Якось надвечір я ще з одним товаришем зі Львова прогулювалися по набережній. Погода стояла чудова. Настрій теж. Ми жваво розмовляли, сміялися.

Та враз товариш торкнув мене ліктем:

— Бачиш, оці четверо молодят ніби до нас прив'язані.

Я крадькома поглянув назад. Справді, на віддалі кількох кроків за нами йшли два дебелі хлопці і дві дівчини. Здавалось, наче вони уважно прислухаються до кожного нашого слова.

— Грець із ними! — кажу. — Вони з нашої розмови зрозуміють те, що ми з їхньої.

Через кілька десятків кроків до цих чотирьох пристало ще четверо.

Я оглянувся. Один із них посміхнувся мені й вигукнув:

— Бонжур!

Якось мить — і переслідувачі обступили нас. Вони зацікавлено оглядали нас, радісно жестикулювали. Та з їхньої розмови я зрозумів тільки одне: вони кілька разів повторили слово «Галичина».

— Як вони знають, що ми з Галичини? — здивовано глянув я на свого товариша.

— О! Галичина! — радісно загомоніли хлопці й дівчата.— Мсьє Тшупертшук. Шарман! Шедевр!

Підхопили мене на руки й почали підкидати.

Я кричу, б'ю себе в груди.

— Товариші мосьє! Громадяни французи! Правильно, я з Галичини, зі Львова. Але я не Тшупертшук. Я — Кочнарчук.

Вони ще більше зраділи.

Коли опустили на землю, я витягнув хустинку. Ще не доніс до спітнілого лоба, як чиясь рука перехопила її. Два юнаки підняли мою праву ногу, зняли сандалет, зняли шкарпетку, шкарпетку заховали, а сандалет знову настромили мені на ногу. Те саме повторилося з лівою ногою. І все це творилося під вигуки: «Мсьє Тшупертшук! Галичина! Шарман! Шедевр!»

Потім вони веселим натовпом кудись подалися, весь час оглядаючись і махаючи на прощання руками. А ми з товаришем стоїмо як укопані: я напівбосий, він напівживий з переляку.

— Я,— каже,— думав,— що вони тебе розірвуть. Нічого собі метод. Підкидають догори, ніби вітають, а в цей час тихенько роззувають...

В готелі ми все з'ясували. У Ніцці на міжнародному фольклорному фестивалі представники двадцяти восьми країн світу змагалися за Велику золоту медаль. І саме цього дня медаль ту завоював заслужений вокально-хореографічний ансамбль «Галичина» зі Львова. Юнаки й дівчата, що йшли за нами, почули, що ми з товаришем розмовляємо українською мовою, і я здався їм чомусь славнозвісним художнім керівником «Галичини» Ярославом Чуперчуком. І вони по-своєму тепло привітали, а на пам'ять собі залишили скромні сувеніри.

САМОРОДОК

Знався я в студентські роки з дівчиною. З геологічного. Або, як ми говорили, з геологинею.

Сиділи ми раз увечері на лавочці біля гуртожитку. Задерли носи до місяця. І вона замріяно каже:

— Хотіла б я знайти самородок. Отакий, як Місяць...

— Хіба тобі мало такого самородка, як я? — питаю лагідно.

— Ти, — осміхається вона, — виродок, а не самородок. Я хотіла б знайти справжній самородок. Такий дорогоцінний камінь. Щоб переливався усіма барвами. Щоб кожний його кристалик був по-своєму красивий і неповторний.

Я глибоко усвідомив свою невелику дорогоцінність. Тому й вирішив, що інтимні зустрічі варто розінтимлювати.

Наступного вечора сказав своїй геологині:

— На Місяць дивитись годі. Підемо на концерт. У нашому студентському клубі виступає фольклорно-етнографічний ансамбль Київського університету імені Т. Г. Шевченка «Веснянка»...

Вийшла на авансцену дівчина така кругленька, як чічка, і задзвеніла:

— Виступає фольклорно-етнографічний ансамбль «Веснянка». Художній керівник ансамблю Володимир Нероденко...

І тут зал вибухнув бурею.

Скубнув я за вухо хлопця, що сидів попереду:

— Слухай, Нероденко — це заслужений чи народний?

А він мені:

— Бери вище. Істинно народний. Самородок. Артист-геолог.

Моя геологиня аж сіпнулася:

— Невже справді геолог?

— Справді,— підтвердив я навмання.— Але вже одружений. А сусід вів далі:

— Отак кристали талантів з-поміж студентів вишукує, як геолог дорогоцінне каміння. А потім із тих кристаликів — диви, які чарівні букети творить...

На сцені вигравав кольорами веселки справжній букет високого артистичного мистецтва. Не вірилося, що виступає самодіяльний колектив. Здавалося, заслужений професіональний ансамбль. Стільки у танцях «Веснянки» було ніжної плавності й молодецького пориву. Стільки в піснях «Веснянки» було задушевного трепету й милої сонячної посмішки.

— То хто ж він насправді, цей Нероденко? — не витримав я.— Артист, геолог чи збирач народної творчості?

— Сам не втямлю. Мабуть, і те, і се, і третє. Кандидат геологічних наук, значить геолог. Та ще неабиякий. Щоб створити отакий ансамбль, треба бути не лише неабияким артистом, а ще й неабияким керівником, ентузіастом, неабиякою людиною. Ну, а щоб віднайти оті таланти-пуп'янки, виплекати їх, щоб вони розквітли своєю повноцінною красою, щоб шукати і відтворювати зерна народної творчості — треба неабиякою любов'ю любити свій народ і його культуру...

— Чуєш? — мовила моя геологиня.— Це тому, що він геолог.

Повертався наступного дня ансамбль «Веснянка» до Києва. Поїхав із ним його керівник і душа ансамблю Володимир Нероденко. Та, як справжній геолог, залишив після себе у Львівському університеті імені Івана Франка цілюще джерело — фольклорно-етнографічний ансамбль «Черемош».

...Співала в тому ансамблі й моя геологиня.

ЧЕРЕМОШЕ, «ЧЕРЕМОШЕ»...

Черемош — карпатська ріка. «Черемош» — студентський вокально-хореографічний ансамбль Львівського університету.

Є між обома Черемошами щось спільне і щось відмінне.

Черемош-ріка несе з гір цілющу життєдайну воду.

«Черемош»-ансамбль несе цілюще народне мистецтво.

Про Черемош-ріку співають пісні.

А «Черемош»-ансамбль сам пісні співає.

Черемош-ріка древній, як Карпатські гори.

А «Черемош»-ансамбль юний, як його учасники студенти.

Юний, але вже зажив і хвали, і шани, і визнання...!

АН-10, отака собі чималенька повітряна пташка, ніс пасажирів до Ленінграда. Табло вже давно показало, що земля-матінка за вісім кілометрів під ногами. Дозволило запалити цигарки. І дехто поринув у димок, а дехто — у легку дрімоту.

Раптом у салоні зойкнула скрипка, і хтось упевнено їй підтягнув:

Я до тої дівчинюньки
Не піду ніколи,
Бо до неї хлопці ходять,
Як діти до школи...

Пасажири нагородили виконавців оплесками. І з тих оплесків знову вродилася пісня. Тепер уже співало півсалону. Хтось навіть між рядами крісел виконав кілька танцювальних па.

Стюардеса не знала, що їй чинити. У правилах перевезення пасажирів не сказано, можна на борту літака давати концерти чи не можна.

Тоді прийшов командир корабля. Послухав, похитав задоволено головою. І сказав:

— Можна. Такі концерти можна давати. Тільки танцюйте не всі разом, а по черзі. Бо дірку в літаку проламаєте. Незручно буде збирати учасників ансамблю по всій Білорусії...

Ленінградський глядач знає ціну мистецтву і ціну своїм долоням.

І ось сцена Палацу культури імені Кірова. І ось на сцені «Черемош». А в залі тисячоголосе:

— Молодцы! Молодцы! Молодцы! Bravo! Bravo! Bravo! А у фойе палацу плакати:

«Львовяне! Приезжайте в любое время года и в любую погоду», — «Львовяне! Семафор в наш город для вас всегда открыт!»

Для «Черемосу» семафор всюди «открыт». Бо всюди люблять народну пісню, люблять темпераментні гуцульські танці, дотепну коломийку.

А для того, щоб перед «Черемошем» семафори завжди були відкриті, немало сили та енергії докладено. І засновниками цього ансамблю Юрком Брилинським, Зіновієм Буликом. І його керівниками — Богданом Михайловичем Антковим, його сином Богданом, Тарасом Ремешилом, Марією Ткачик, Володимиром Когутом, Олегом Голдричем. І ветеранами ансамблю — Романом Слабим, Олегом Шаблієм, Василем Дерешем, Євгеном Дунським, Богданом Марцинківським, Степаном Будзом, Танею Бойко, Ромою Дорош, Любою Олег. І ще багатьма, багатьма, багатьма. А точніше, не «багатьма», а «всіма». Всіма тими, хто керував і керує, хто танцював і танцює, хто співав і співає, хто сприяв і сприяє.

Отому «Черемош» так зустрічають. Тому перед ним не лише семафори до своїх міст відкривають. А й щиро відкривають свої серця.

ЧОМ, ЧОМ, ЧОМ?

Сиджу. Слухаю. Милуюся. Вже який раз слухаю і вже який раз милуюся. І душа завмерла. І все завмерло. Тільки серце гунає. Не аплодує. Не кричу «біс». Не скандую «браво».

Коли співає народний артист СРСР Дмитро Гнатюк — мене нема. Нема моїх рук. Нема мого язика. Є тільки мое серце. І воно під гіпнозом його голосу.

Чом, чом, чом,
Земле моя,
Так люба ти мені,
Так люба ти мені?
Чом, чом, чом,
Земле моя,
Чарує так мене
Краса твоя?

Сиджу. Слухаю. Думаю. Чом, чом, чом так любий мені голос Дмитра Гнатюка? Може, тому, що ким би він не був — Демоном чи Фігаро, Жермоном чи Ескамільо, Ренато чи Ріголетто, Альфіо чи Петруччо, Онегіним чи Єлецьким, навіть генералом Раєвським, графом Тельрамунда або й самим князем Ігорем, він зостається Дмитром Гнатюком. Отим Дмитром Гнатюком, що маленьким хлоп'ям увібрав у своєму рідному Старосіллі рідну пісню і несе її, як вічний вогонь.

Чим, чим, чим
Манить мене
Пташні твоєї спів,
Пахучий цвіт лісів?
Чим, чим, чим
Манить мене
Вода річок твоїх,
Що тут плыве?

Питаю себе: чим, чим, чим манить мене спів Дмитра Гнатюка? Може, тим, що він нагадує мені «пташні моєї спів», «пахучий цвіт лісів»? Може, тим, що чистий такий

і глибокий, як вода річок моїх? А може, ще й тим, що він, як вітер рідного краю, то ніжно торкається струни душі моєї, то бурю вривається у моє серце?

Тим, тим, тим,
Дитино, знай,
Що тут уперше світ
Уздріла з ранніх літ.
Тим, тим, тим,
Дитино, знай,
Що води ті, ліси —
Твій рідний край.

І відповідаю собі. Тим, тим, тим, що як «уперше світ уздрів я з ранніх літ», то почув: «Ніч яка місячна, зоряна, ясная...» З того часу місячна, ясная, зоряна ніч вписалася назавжди у мою пам'ять.

Тут, тут, тут
Діди твої
Пролили кров свою
За правду зоряну.
Тут, тут, тут
Усі твої
Найближчі серденьку
І дорогі.

Тут, тут, тут я зрозумів. Що саме тому голос Дмитра Гнатюка найближчий серденьку моему і дорогий. Бо то так, тлумачив я собі, що води ті, ліси — твій рідний край. А спів Дмитра Гнатюка — то спів твого рідного краю.

ВІД ПОЛТАВИ ДО ХОРОЛА

І далі за Хорол. На всю Україну полинула пісня полтавської заслуженої самодіяльної капели бандуристок.

Співає капела багато пісень. Співає мило й чарівно. Милі та чарівні учасниці капели. Дивишся на них — і не надивишся. Так радісно, так тепло на серці.

А ось мій товариш Василь принципово не хоче слухати полтавських бандуристок.

— Не піду,— каже,— й годі!

Сказати, що Василь не любить пісню — ні. Сказати, що боїться дивитись на дівчат — теж ні.

З'ясувалось, полтавські бандуристки дуже Василя обрали. І цього він їм ніяк не може дарувати.

— Колись сидів я на концерті цієї капели,— відкрився мені Василь.— Сидів у першому ряду. Я завжди беру перший ряд. Хто любить мистецтво, той грошей не шкодує. Тим більше, коли виступають дівчата. А я парубок. Може, якась приглянеться мені, може, якійсь я приглянуся. Аякже. На печі жінку не знайдеш.

Купив кілька червоних троянд. Для зачіпки. Приготував собі листочок із блокнота й олівець. Про всяк випадок. Може, записочку доведеться написати і в букетик покласти.

Заспівали дівчата «Від Києва до Лубен».

Радісно так на душі. Аплодують люди, аплодую я. Потім:

Жито, мати, жито, мати,
Чому не полова?
Як дівчину не лобити,
Коли чорноброва?

Дивлюся і думаю. Справді. Як не любити таких дівчат? Наче писанки.

А далі — «Баркарола» Людкевича. «Об човен хвилі б'ються... Немов русалку ніжну, замріяну уздрів».

Це мене вже остаточно розніжило.

Серцю в грудях немає місця. Рветься на сцену.

І тут я уздрів її. Чорняву, струнку. Правда, так мені видалося, ніби вона на голову вища за мене. Але тепер це навіть модно.

Так, вирішив я. Від сьогодні моя доля вирішена. Від сьогодні моя доля навіки зв'язана з цим колективом. Мої троянди — цій чорнявці. В антракті напишу записку.

Видалося, що вона глянула на мене і ледь осміхнулась. Я так і подався вперед.

Та раптом задзвеніли бандури. Зі сцени наче громом ударило:

Ти до мене не ходи,
Кудий-коротенький,
Бо до мене ходить хлопець
Високий, чорненький.

Мене наче обухом по голові вгрили. Тепер добре бачу, що вона глянула на мене зверхньо.

Мене в піт укинуло. Я дістав хустинку. Витерся. А вони всі зі сцени так і дивляться на мене, ніби у залі більше нікого нема.

Встав я демонстративно. Стиснув у руці троянди. Кинув на сцену і демонстративно залишив зад...

Василь зітхнув полегшено, ніби висповідався.

— Більше ноги моєї на їхніх концертах не буде!

— Васю, кумедний, — розраджую його. — Ти ж не зрозумів. Це дівчата співали, щоб «кудий» цінитель мистецтва не ходив на їхні концерти. Бо співають вони на високому рівні. А на тебе дивилися так уважно тому, бо бачили в твоїх руках букет троянд.

БІЛАШЕВА КРИНИЦЯ

Приїхав до мене в гості один чоловік. З мого села. Похилого вже віку. Але ще моторний.

— Покажи мені, — просить, — Київ.

Водив я його, возив. Показував. Розказував.

— Оце пам'ятник Володимирі. Князеві, що хрестив Русь...

— Ото знаменитий Софійський собор...

— Це Богдан Хмельницький, що визволив Україну з-під шляхетського ярма і приєднав її до братньої Росії...

— Ото Печерська лавра...

— Ото мощі...

— А ото вже сучасний Київ. Метро. Дніпро. Палац культури «Україна». Красень Хрещатик. Знамениті київські каштани... А оце «Київський» торт...

Коли ми вже добре наїздилися, находилися, надивилися і наїлися «Київського» торта, мій односелець раптом спитав:

— А де мешкає Білаш?

Я здивовано глянув на нього.

— Отой Білаш, що пісні пише,— тлумачив мені гість.

— А навіщо вам?

— Та так. Хотів подивитися.

Де мешкає, не знаю. Але для цього є довідкове бюро...

Незабаром ми були коло будинку, в якому мешкає Олександр Білаш.

Мій гість поволі пройшовся вздовж будинку. Уважно розглянув, здається, кожен камінець. Зайшов у двір. Добре вивчив подвір'я. І якось розгублено спитав:

— А точно Олександр Білаш тут мешкає?

— Точно,— кажу.

— А де ж криниця?

— Яка криниця? — здивувався я.

— Ну та, Білашева криниця. Хіба не знаєш? — тепер уже здивувався гість.

Коли я нарешті переконав його, що справді нічого не чув про криницю, він мені розповів ось що.

— Розказував мені чоловік із сусіднього села. Приїжджав до нас. Співали тоді якраз по радіо пісні Білаша. Про ясени, про лелеченьки, про два кольори. Питаю його: «Де воно ті пісні в того Білаша так беруться? Чи він їх із голови бере, чи хтось йому наспівує?» «Я чув,— каже той чоловік,— що Білаш нібито має криницю. Криниця та нібито зачарована. Отак нахилиться над нею, прислухається, а звідтіль, від джерел, йому мелодія пісні. І він записує. А тоді вже віддає ту пісню людям. Щоб співали.

Кажуть, та криниця йому від матері дісталася...» Я спочатку не вірив. Але якісь дива на світі таки є... Бо звідки ж у нього такі пісні беруться...

— Знаєте,— кажу односельцеві своєму,— той, хто вам розповідав про ту криницю, мав рацію. Є така криниця. Вона, правда, не Білашева власна. Вона, так би мовити, громадська, народна. Але композитор Олександр Білаш знайшов свою власну стежину до тієї криниці. То криниця народної творчості, криниця народної пісні. Вона невичерпна. І невичерпна саме тим, що такі господарі, як Олександр Білаш, не тільки черпають із неї перлини, а поповнюють її своєю творчістю.

ГОЛОСНИЙ ПАЦІЄНТ

Цього пильного чоловіка я зустрів в Івано-Франківську на вокзалі. Не знаю, звідкіль він довідався, хто я, але підійшов так, ніби йому одночасно відмовили всі суглоби, і шепнув:

— Ви з «Перця»?

— З «Перця».

— Ш-ш-ш! — зашипів, як змія.— Тихіше. Бо хтось може почути.

— Так що? Я не засекречений.

— Не в тому діло. Я вам хотів дати один матеріальчик... Один чоловік передав...

— Давайте той матеріальчик,— сказав я, щоб відв'язатись.

Він мацнув очима по боках, сьгнув рукою в кишеню злинялого піджака й крадькома тицьнув мені складений папірець.

— Натє. Сховайте. Тепер я вас не знаю, ви мене не знаєте.

— Хай тебе чорти знають,— прошепотів я і пішов до скверика.

Сів на лавочку. Розгорнув папірець: «Доношу до вашого відома, що лікар Богдан Волосянко, який є кандидатом наук медичних, має у селі Радче підпільну клініку. Є точні докази, що в тій клініці він випробовує якісь нові методи лікування, не інакше, як заборонені. Громадянин Пильний».

Пильних я вже зустрічав не раз. Не раз переконувався, як вони з мухи робили слона, з тріски поліно, а з чесних людей злочинців. Тому надумав цей папірець викинути на смітник. Але перед тим порвав на шматочки, щоб часом не потрапив перед очі «пильному» двірникові.

Вже, було, вирішив, стати в чергу по квиток на поїзд. Та в голові майнуло: «А що, як справді в тому селі Радче таке є? Кажуть, диму без вогню не буває. Поїду. І ляну».

Віднайшов я автобус, що до того села котить, увіпхався, їду.

— Добридень вам!

— Доброго здоров'ячка!

— Ви з Радчого?

— Так, сину. А ти?

— Та я здалеку.

— До Радчого-таки?

— Та до Радчого.

— А що, може, дівку там маєш?

— Та де там!

— Не кажи. Я б тобі нараяв файну дівку. Вчену. І не таку, як оті, що литками світять. Гречна. З доброго дому. Батько її бухгалтером, а мама продавцем. Живуть файно... Поїдем. Ти, певне, теж учений?

— Та де там.

— А торбу маєш, як той дохтор...

— Який дохтор? — мало не підскочив я.

— Та там їздить до нашого села... На прізвище Волосянко.

Тепер я жадав якнайшвидше прибути до села. Мене непокоїло, що сонце вже хилиться до заходу. І я сказав:
— Мені теж треба було б до цього лікаря. Але доведеться вже чекати до завтра, бо ось вечір.

Мій співбесідник махнув рукою:

— До Волосянка? То вам вгараздило. Він якраз приїжджає надвечір. Може, вже приїхав, а може, туй-туй буде.

— А від яких він хвороб лікує?

— Ой чоловіче! Він лікує від усяких. То є екстра-дохтор.

«Мабуть, лікує травами,—подумав я.—Тепер це модно».

— Лікує в лікарні чи по хатах?

— Та як тобі сказати? Він лікує не по одному, а кагалом.

«Не інакше, як гіпнозом»,— майнула думка.

Автобус зупинився. Чоловік подався додому, сказавши мені на прощання:

— Як треба буде тобі дохтора, то шукай його ввечері у клубі.

Іду до клубу. Зустрів юнака.

— Лікаря Волосянка,— питаю,— не бачив?

— Там,— каже.— В онтому залі зі своїми людьми.

Що б це мало значити?

Підходжу до залу, а звідти багатоголосе лине: «Сонце ся сховало». І так гармонійно, так чарівно, що сам Воробкевич якби почув, не прискіпався б до жодного звуку.

— Що там таке? — питаю дівчину, що нагодилась.

— Як що? Репетиція хору.

— Якого хору?

— Як якого? А ви що, не знаєте?..

І дівчина мені розповіла, що в Радчому є самодіяльна хорова капела, яку організував лікар Богдан Волосянко з Івано-Франківська. Організував ще тоді, коли працював у Радчому. А тепер продовжує нею керувати. Наїжджає з міста. І сам уже виспівався у кандидати медичних наук. І капела удостоїлася звання заслуженої...

Ото молодець чоловік, думаю. Ото клініку організував! Дай йому, сило добра, років довгих і щастя. Бо любить, видно, Богдан Волосянко людей дуже, лікує їх не тільки пігулками та скальпелем, а й піснею. Немарно кажуть у народі, що того, кого вже не можна вилікувати нічим, лікує пісня. І я, слухаючи виступи радчанського хору, в цьому переконався абсолютно і категорично.

ЗНАЙШОВСЯ

Мій приятель Адам, прізвище його з певних міркувань приховаю, влетів до кімнати, мов шуліка:

— Можеш мене привітати. Я знайшовся...

Наскільки мені було відомо, за останні десять років Адам нікуди не губився. Може, саме тому я дивився на Адама, як теля на мальовані ворота. Либонь, думаю, зайвого хильнув.

— Значить, знайшовся? — перепитую обережно.

— Так, — підтвердив. — Іду завтра ж...

Я уважно глянув на Адама. Начебто тверезий...

— Слухай, Адаме, — кажу, — хоч ти й первісна людина, але міг би говорити якось зрозуміліше. Де ти загубився? І як ти знайшовся?

— Але ж ти сам казав, що я пропаща людина.

— Казав... Тобто як казав?.. Тридцять п'ять років, а не одружений... Люди кажуть, що парубок у літах схожий на ялову корову. Невже ти за тою наукою красивих дівчат не бачиш?

— Не бачив. Уяви собі, не бачив. Ходив повз них, як ото повз нашого завідуючого кафедрою, якого з роботи зняли. Зовсім не цікавили вони мене. Але це все в минулому. Тепер уже...

— Що тепер, Адаме?

— Тепер... Ти послухай:

О сизокрилий птах, ти моє серце
Із синіх верховин поніс вдалечину,
Лишив мене саму зустрінути весну.
О сизокрилий птах, зрубився шлях твій
У житах...

Я непорозуміло дивився на Адама.

Він прокоментував те, що співав:

— Звичайно, я не сизокрилий птах, але й не мокра курка. Коли вона так заспівала, у мене з серця ніби лід посунувся. Мені з очей ніби хтось зняв полуду. Я побачив таку чарівну дівчину! Сидів перед екраном телевізора, як заворожений. Думаю, господи, вона там, а я тут. Вона на одному кінці світу ходить і мучиться...— І знову проспівав:

Серце, наче птах, полинуло б у світ
на ста семи вітрах,
Та рветься із грудей лише палкою пісні туга...

А я, опецьок зашкарублий, ходжу на другому кінці світу, і в мене ніщо не рветься... Тепер усе! Вже рветься! Тепер потягнуло...

— Куди потягнуло, Адаме?

— У Крим. Ти б тільки побачив її. Ти б тільки послухав її. Не голос, а чар-зілля. Як заспівала:

У Карпатах ходить осінь піснею трембіти,
О, як серце моє хоче знов тебе зустріти...—

То моє серце мало не вискочило з грудей. Коли вона співає, здається, співає сама природа. Так ніжно-ніжно. Так тепло-тепло. Так задушевно, що твоя душа тане, як віск на сонці. Шкаралупа твого черствого серця репається, і в ньому ніби виростає пролісок...

— Хто ж вона, Адаме?

— Як хто? Солістка Кримської філармонії Софія Ротару... Стіну головою проб'ю... На коліна перед нею впаду. І скажу: «Ти мене воскресила, як та весна. Ти мені відкрила очі на те, чого я досі не бачив. Ти запалила у моє-

му серці вогонь! Я твій. І якщо моя «юначча врода» тобі до серця, то я тобі «намалюю ніч», і «зорі», і все, що тобі хочеться...»

Мовчу й думаю. Пропав ти, Адаме. Знайшовся і знову загубився. Спасибі їй, Софійці-чарівниці, що чар-голосом своїм зсунула лід із твого серця, розбудила в ньому весну!

ГЕЙ, ЧУЛИ ГОРИ...

Чули гори й не тільки гори. Всі чули, як співає «парубоцький» хор Ужгородського державного університету.

А парубки в тому хорі неабиякі. Професори й доценти, доктори наук і кандидати наук, асистенти і лаборанти, завідувачі кафедрами і декани, та й навіть сам проректор. Словом, хлопці-молодці. Організували вони шість років тому чоловічу хорову капелу. І вже встигли почути їх і гори, і Тиса, і вже встигли вони лауреатами Всеукраїнського конкурсу стати.

Побий мене сила небесна, якби я колись у студентські роки повірив, що декан чи проректор уміють співати! Та який студент може собі уявити декана, котрий співає! Студент уявляє собі декана з черствою, як семимісячна паляниця, душею. І щоб та душа коли-небудь співала «День, день, білий день, вставай, дівко, клади вгень» або ж: «Струнка, як смерека, близька і далека знайома гуцулка живе».

Ця душа в уявленні студента ніколи не дозволяє собі публічно, та ще й зі сцени, проголосити, що десь живе «близька і далека» гуцулка, що дівка може сказати «нема того, що-м кохала». Та й, взагалі, що хтось когось може кохати. Хіба що студент може «кохати» той предмет, який декан читає.

А тут, уявляєте, ціла капела деканів і не деканів на повні груди заявляє піснею про «рожеві серпанки і дівочі світанки».

Якось уже в післястудентські роки я керував університетським клубом. Підійшов до одного викладача, не доктора і не кандидата ще, й кажу йому:

— Шановний ім'ярек, у вас такий чарівний тенор. Чому б вам не заспівати щось на сцені.

А він мені заспівав такої:

— Ви усвідомлюєте, що говорите? Мені, викладачеві університету, виходити на самодіяльну сцену? Ви не подумали, що скажуть мої студенти? Ви не подумали, як упаде мій авторитет!

Тепер ось слухаю, як співають викладачі Ужгородського університету, і думаю: як зростає їхній авторитет серед студентів! Бо ж вони, крім знань, крім любові до праці, сіють в серця студентів ще й любов до рідної пісні. То хіба ж можна не любити таких викладачів? Хіба можна таким викладачам не сказати:

— Спасибі вам, дорогі мої! Хоч ви мені й поставили двійку за те, що я мовчав на екзамені, але я на вас не серджуся.

ТАМ, ДЕ «ЯТРАНЬ» КРУТО В'ЄТЬСЯ...

Спочатку, читачу, я не говоритиму тобі, що діється там, де круто в'ється «Ятрань», а розповім одну оказію.

Приїхав у місто Кіровоград географ. Не дуже великий, але не такий вже й маленький. На грані кандидатської дисертації про річки України.

І спитав на вулиці перехожого:

— Чоловіче добрий! Чи не підказали б мені, звідкіль впливає Ятрань?

Чоловік не задумуючись відповів:

— З агрегатного заводу.

Науковцеві мурашки поповзли по хребту. Але наука вимагає жертв. І він став пояснювати перехожому:

— Ви, певне, не зрозуміли мене. Я питаю вас про Ятрань. Ну чули коли-небудь: «Там, де Ятрань круто в'єги-т'ється»?

— Чув. І не раз,— відповів перехожий.— І чув, і бачив.

— О-о! — втішився науковець.— То мене цікавить, де Ятрань?

— Точно вам не скажу,— задумався перехожий.— Але здається, що в Болгарії.

Науковець подумав, що перед ним або абсолютний телепень, або його беруть на глузи. Він розсердився:

— Слухайте, добродію! Ви коли-небудь вчили географію?

Чоловік чемно відповів:

— Уявіть собі, вчив. І навіть мав з цього предмета більше, ніж «два». А чи вчили ви етику, я сумніваюся... Тепер до побачення. Ах, так! Можу ще додати: у нас дві Ятрані, чи два. Вона і він...

Науковець довго стояв, як ошелешений.

Потім сів рукою в портфель. Дістав каталог річок і бубонить собі під ніс:

— Ятрань. Права притока Синюхи. Сто сім кілометрів довжина... А де ж друга?

Довго шукав науковець другої — й марно. Бо другої Ятрані нема. Є другий «Ятрань». Цілющий степовий потік, що витікає з чистих джерел народної творчості, пливе крізь барвистий килим українських народних звичаїв і обрядів, пісень і танців і впадає у великий океан світової людської краси. Цьому «Ятраню» нема кінця і краю, як нема кінця і краю народному генієві. І жити йому, і пливти, поки живуть ключові джерела народної творчості і поки він із тих джерел черпає свою наснагу...

Тепер годилося б оповісти читачеві, що твориться там, де круто в'єт'ється «Ятрань». Там — усмішки, там — зачудовані погляди, там — трепет серця і танець душі. Там скандують: «Ятрані» слава! Кривохижі (себто керівни-

кові.— Є. Д.) слава!» Там — подив і захоплення. Там — біс», «браво» і бурхливі оплески.

Аплодує робітник, аплодує хлібодар, аплодує студент і аплодує отой науковець, що шукав Ятрань. Аплодує і міркує: «Жаль того, хто не бачив, як виступає ансамбль «Ятрань».

ЗІБРАВ БАТЬКО КОМПАНІЮ

Компанію батько зібрав справді не велику, але чесну: Івана, Василя, Юрка, Петра і Дмитра. Сам батько — Василь Миколайович Мотрук — теж у цій компанії. Як заграла та компанія на сцені Жовтневого палацу культури у стольному граді Києві, то кияни авторитетно визнали:

— Така компанія заткне за пояс будь-яких професіоналів...

Професіонали. А хто його тепер утямить, де професіонал, а де самодіяльник? Тепер професіонали інколи виступають, як гірші самодіяльні артисти, а самодіяльні — як кращі професіонали.

Отак, як кращі професіонали, і виступили троїсті музики з села Микуличина Надвірнянського району на Івано-Франківщині Василь Миколайович Мотрук та п'ять його синів.

Та не про те хочеться поміркувати.

Збираємо ми огляди художньої самодіяльності всесоюзні, збираємо республіканські, збираємо обласні, районні. А уявіть собі огляд художньої самодіяльності села. Ні, не такий, щоб виступав у ньому, скажімо, ансамбль працівників лікарні, учительський хор або солісти-перукарі. А такий огляд, щоб у ньому брали участь винятково сім'ї.

Виходить, наприклад, на сцену ведучий і оголошує:

— Подружжя Іван та Ксеня Галтенки заспівають «Ми підем, де трави похилі».

— Подружжя Петро та Катерина Цівчуки виконають пісню «Кохались любившись, та розійшлися...»

— Сім'я Колупатенків у складі семи чоловік виконає українську народну пісню «Як засядем, браття, коло чари».

— Молодята Марічка та Василь Климки заспівають «По садочку ходжу». Акомпанує на мандоліні теща...

— Нінель Ляльченко заспіває «Мала я мужа пияка».

— Подружжя Кацавейчиків виконає танець «Ой лопнув обруч».

— Пісню «Якби мені не тиночки та не перелазі» заспіває закоренілий парубок Петро Грушка.

А потім після огляду виступає голова журі й каже:

— Перше місце і перший приз — будильник — присуджено сім'ї Козенків за сценку «У сім'ї, як на довгій ниві».

Зведений оркестр села заграє туш. Сім'ю Козенків по черзі привітають голова колгоспу, голова сільради, піонери вручать їм квіти.

Отак можна було б щороку у якийсь день весни чи літа. Бо не кожен може йти до клубу, брати участь у гуртках художньої самодіяльності. Не кожного відпустить туди жінка або чоловік. А вдома кожен зможе. І честь сім'ї відстоїть. І часу не згаїть.

Тож я за те, щоб батьки частіше збирали такі компанії, як зібрав Василь Миколайович Мотрук. Честь і слава таким батькам, що мають таких синів. Честь і слава таким сином, що мають таких батьків.

ТРІО БОГАТИРІВ

На перший погляд, у них нема нічого богатырського. Скоріше ангельське. І лиця ангельські, і посмішки.

Та й, здавалося б, що за богатыр у спідниці?

А вони у спідницях усі трое. Бо ж усі трое жіночого роду. Того самого роду, про який ми іноді, отак скептично скривившись, кажемо:

— Слабеньке воно створіння. Що з нього візьмеш? Коли вже його господь з чоловічого ребра виліпив, то де йому до того чоловіка тягнутися?

А тепер мусимо признатися: де тут нам, задержуватій і пихатій чоловічій братії, до них тягнутися! Коли їх трое увесь світ покорили. Та покорили його так, як ще не вдавалося жодним завойовникам.

Правда, все у них вийшло не так відразу.

Як ото в кожній з них тільки зародилися «завойовницькі» настрої, вони відразу ж об'єдналися в тріо. Тепер уже не було окремо Валентини Пархоменко, Юлії Гамової, Елеонори Миронюк. Тепер було тріо. Осідлало те тріо бандури, озброїлося піснею і рушило.

Брешу. Спочатку не рушило. Спочатку зіспівали свої голоси з бандурами, тоді зіграли бандури зі своїми голосами. Тоді ж усе це заграли і заспівали разом. А коли вже вийшло «Три — о!», себто тріо, тоді рушили.

Обрушилося тріо спочатку на обласні центри. Підкорило Полтаву, впав до його ніг старовинний Чернігів, здався Одеса-мама... Словом, перерахувати треба всі обласні і необласні центри у республіці та в Союзі.

Подивилося тріо, що на своїй території все підкорено, і рушило на сусідські країни.

Врізали «Ой, не ріж косу» і підкорили Болгарію, «Бджолами» взяли Угорщину. «Трьома порадами» завоювали Румунію. Потім довели, що «А калина, не верба», дали серію «ой» («Ой, не байка, моя мамко», «Ой, сяду я край віконця», «Ой, поплив, поплив», «Ой, Дніпро Славутич»). І захопили Німецьку Демократичну Республіку, Польщу, Югославію.

Так захопили Францію, Австрію, Голландію, Бельгію.

Де брали категоричним запитанням: «Нащо, Йванку,

цілував ти?» Де мрією: «Мала б я орлині крила». Де «Лелеченьками», де «Журавлями».

Тоді порадилися. Кажуть:

— Раз ми доскочили сюди, то чому б нам не махнути у Канаду!

Канаду також підкорили. Відразу. Там тільки побачили бандуру, то підняли руки вгору і... ні пером описати, ні словом розказати...

Тоді гайнули у країну сонця.

Японців узяли драматизмом нещасного кохання. Заспівали «Не питай, чому в мене заплакані очі», і японські чоловіки заплакали ревними сльозами.

Японські чоловіки дуже сентиментальні. Тож коли почувли ще своєю рідною мовою пісню «Сакура, сакура», капітулювали остаточно.

Для японця сакура, себто дика вишня, найсвятіше. Це символ його батьківщини. Коли японець комусь дарує гілку сакури, значить, він дарує ключ до свого серця. І тріо богатирів подарували гілку сакури. На телебаченні, перед мільйонами своїх співвітчизників. Ось яка сильна зброя — пісня...

Якось, коли тріо богатирів «Дніпрянка», себто заслужені артистки республіки, лауреати міжнародного конкурсу Валентина Пархоменко, Юлія Гамова, Елеонора Миронюк, підкорили Швецію, до них підійшов мер одного міста.

— Колись, — сказав мер, — шведський король Карл XII зібрав до зубів озброєну армію і рушив на Україну. Щоб її завоювати. Та, як відомо, погорів під Полтавою разом із своїм військом. Сьогодні ви, три українські богатирки, завоювали цілу Швецію, підкорили серця усіх шведів і запалили в них любов до вашої пісні, до вашого народу. Бо взяли на своє озброєння найнадійнішу зброю — пісню. То нехай тільки такі завоювання відбуваються у світі, нехай існують тільки такі завойовники...

Нехай!

ЯК В РОБОТІ, ТАК І В ПІСНІ...

Нарешті ми маємо ще один будівельний матеріал. Нарешті ми дізналися, що цукор стійкіший за бетон і міцніший за граніт. Про всяк випадок обмовимося, що маємо на увазі цукор Кам'янець-Подільського цукрозаводу.

Вже десять років по фундаменту з того цукру пливе «Дністровська хвиля». І не розмиває його. Навпаки, цукор твердне і солодшає. А «Дністровська хвиля» прозорішає і буруниться.

Кажуть, якийсь учений з Кам'янця-Подільського працює над дисертацією «Пісня і цукор». Хочє визначити, що первинне: цукор чи пісня? Чи пісня збільшує виробництво цукру, чи цукор стимулює кращий спів? І досі йому не вдалося встановити, яку продукцію видав спочатку Кам'янець-Подільський цукровий завод: цукор чи пісню? Бо і цукор перший пішов у 1961 році, і пісня перша полинула з «Дністровської хвилі» у 1961 році.

Правда, вокально-хореографічний ансамбль «Дністровська хвиля» тоді був ще не ансамблем, а хором. Але знаємо, що хор також лісу не рубає, а співає пісні. Хор таки видавав пісню, не гіршу за той цукор. А вже потім і заансамблилося. І вже до пісні додали танок.

Отак хвиля до хвилі — і вже, диви, лауреати Всеукраїнського конкурсу художньої самодіяльності, здобули високе звання народного колективу.

І вже на повну потужність видають понад план високої якості «Вишеньку», вокально-хореографічною сюїтою доводять, що вони з Кам'яниччини, розповідають людям, що було у дівчини Василини, а чоловіча половина ще й ділиться горем:

Оженився в неділеньку.
Гуся-сюся, гуся-ся-ся...

І оте «гуся-сюся» таке близьке кожному чоловікові, що він хоч-не-хоч вигукне: «Ото хлопці-молодці! Ото роздраконили мою Химку!»

Ще говорять, що отой вчений нібито доводить таке: мовляв, ансамбль має таку потужність тому, що живиться глюкозою. А цукор подільський такий солодкий тому, що настояний на мелодіях пісень ансамблю. І поєднали той цукор з тією піснюю два експериментатори: художній керівник ансамблю «Дністровська хвиля» Василь Королюк і керівник танцювальної групи Василь Пагін.

Тепер учасники ансамблю не вживають прислів'я: «Ми не з цукру, не розмокнемо». Тепер кажуть: «Не розмокнемо, бо ми з цукру». Та не з абиякого, а з подільського. А подільський цукор — з буряка. А буряк у землі росте. Отож і наше коріння глибоко в землі подільській. Не вірите, то приїжджайте до нас і побачите, що:

Гарно в нас на Поділлі,
Гарно в нас.
Як в роботі, так і в пісні
Славно в нас!

Що гарно, то гарно, а що славно, то славно.

СОЛОВЕЙ-КАНАРЕЙ

Досі було відомо, що рід соловейків на Україні один. Об'єднує той рід соловейка східного; соловейка західного і синьошийку, або, як його ще називають, варакушу.

Всі знали, що соловейки прилітають у квітні, пощебечуть закоханим у травні, виведуть малят у червні, а вже у серпні махнуть крильцями «па-па» і летять туди, де тепліше і де знову на природу виходять закохані.

Відомо досі було й те, що так, як витьохкує соловей, не витьохкує жодна птаха. Бо на те він і соловей, щоб усептаство пісню своєю перевершити.

Точаться, правда, суперечки між закоханими Курської та Київської областей. Дискутують закохані цих країв про те, чий соловей краще співає.

Курська молодь кичиться:

— Наш соловей навіть поетами оспіваний.

— Хай так,— відповідають їм кияни.— Де ви бачили поета, щоб не писав про солов'я? А ви нам покажіть соловейка, щоб грав на дудці... Ну, приміром, ваш курський соловей співає і раптом захрип. Ну, може, десь там на весіллі солов'їному перебрав трохи. Або ж, припустимо, десь протягом його проходило чи холодної води налився — ангіна горло заклала. Що тоді? Хто тоді вам витьохкуватиме: «Цілуй, цілуй, цілуй її, більш молодість не буде»?

А наш соловейко все одно буде тьохкати. Бо в нього стільки дудочок, стільки пищиків усяких, що йому не страшна ні хрипота, ні ангіна.

Тепер ще таке. Само собою зрозуміло, що найактивніше ви кохаєтеся навесні. Бо тут і листячко ускресає, і квіточки пролупують свої оченята. Але що ви вдієте, приміром, коли любов заскочить у ваше серце восени? Або взимку? Куди ви поїдете свого соловейка шукати? А любов без соловейка, скажемо вам одверто, все одно що весілля без музики.

Наш же соловейко нікуди не відлітає, не покидає нас ні восени, ні взимку. Живе він собі у Києві, працює у Державному заслуженому народному хорі імені Григорія Верьовки. Солістом, як і годиться кожному соловейкові.

Не належить він, правда, ні до виду східних, ні до західних, ні до варакуш-синьошийок. Цей соловей зовсім нового роду солов'їних, соловей роду Бобровникових. Батька-солов'я звать Євгеном. Сина — Віктором.

А витьохкують вони так, що будь-який співочий птах з ними не порівняється.

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ, БРАТЦІ!

Наука своє діло робить.

Наука викинула людину на Місяць. Наука загнала людину під землю. Наука залізла людині в печінку і навіть поставила їй штучне серце.

Усе це я знав. Але те, що наука може допомогти танцюристові вибивати на сцені гопака, не повірив би ніколи.

Хай читач не подумає, що я, боронь боже, маю на увазі науку танцю. Знаю ще з дитинства: коли тебе хтось танцювати не навчить, то й не танцюватимеш. Для підтвердження цієї істини маємо й народну творчість:

Як я був маленький,
Сидів коло хати,
Робив дівку з околота —
Вчився танцювати.

Отже, околіт був, так би мовити, професором танцю. Гопака з околотом не вріжеш. Щоб утяти гопака, скидав паска, прив'язував його до побічної ліжка, лівою рукою підтримував штани, а правою брався у підбоки й ішов навприсядки.

Можу із всією авторитетністю запевнити, що через цей етап танцювальної науки пройшли найяскравіші зорі балету. Тому ще раз підкреслюю, що маю на увазі науку іншу. Маю на увазі ту науку, яка саме робить чудеса на землі, під землею і в космосі.

Одного разу ми з молодим, але вже дуже відомим науковцем сиділи на концерті заслуженого ансамблю танцю України «Юність» зі Львова. Того самого ансамблю, що в Італії на фестивалі завоював великий приз.

Признаюся одверто: я сидів, як на їжакові. Підсмикувався, ляпав у долоні, кричав «молодці!».

Дама, що сиділа попереду і мала чуприну, мов копицю сина, висловила навіть таку необгрунтовану думку:

— Він самашедший! Він мені зіпхне шиньйон.

Правда, потім вона також стала підсмикуватися і вигукувати:

— От дають! От дають! Ваня, диви, як дають!

Ваня зауважив:

— А ти не вказуй. Мені не повилазило. Сам бачу. Тому дають, що вміють...

В антракті ми з молодим, але вже дуже відомим науковцем почали дискусію.

— Молодість є молодість,— сказав я.— Ансамбль повністю відповідає своїй назві. Юність, легкість, темперамент. Якийсь, я навіть сказав би, подих чи то весни, чи то першого кохання. Мабуть, саме ця юність допомагає танцюристам так легко й вільно триматися на сцені, майже літати.

Мій співбесідник іронічно посміхнувся. Ця посмішка мені пригадала далекі шкільні роки й слова вчителя:

«У тебе не голова, а мішок з половою»...

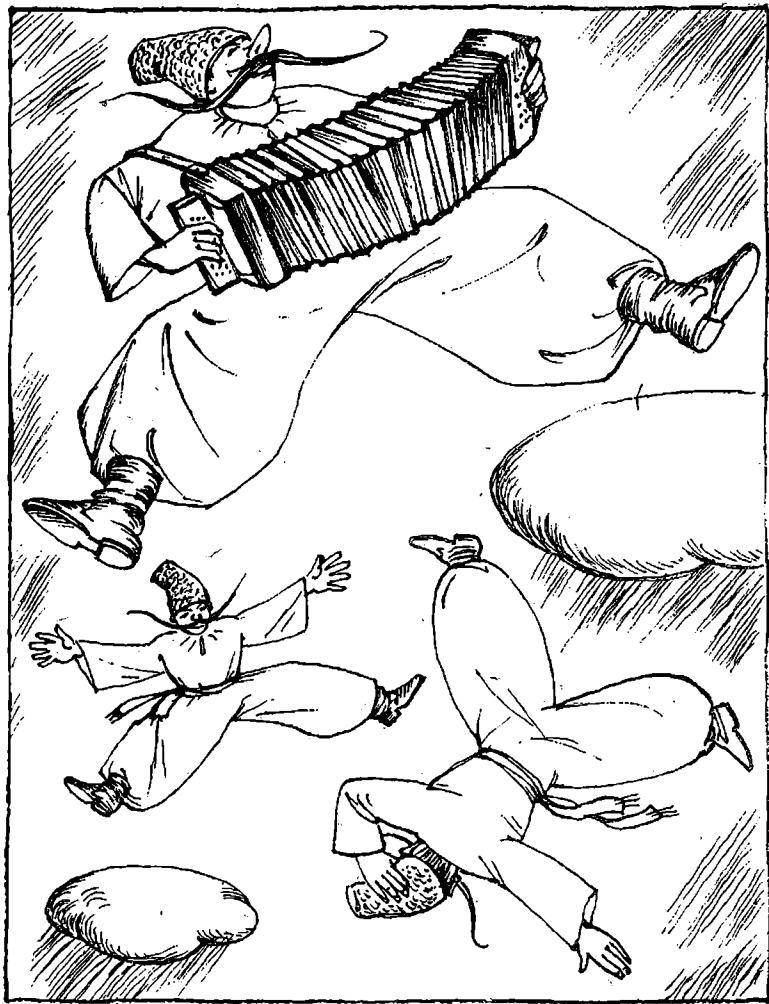
— Одрозу ж видно,— сказав молодий, але вже відомий науковець,— що ти далекий від сучасної науки й техніки. Ти коли-небудь чув про автомобіль на повітряній подушці?

— Чув,— кажу.— Але при чому тут автомобіль і повітряна подушка?

— А при тому. Тут цей самий принцип. Видно, що керівник ансамблю Мирослав Вантух хлопець кмітливий і добре обізнаний з технікою. Ти зауважив, що танцюрист висить в повітрі, а ногами рухає, ніби танцює. Це він уже сидить на повітряній подушці.

— Але ж як він виліз на ту подушку?

— Як виліз? Спочатку він танцював справді. Потім включив, так би мовити, космічну швидкість і вискочив на подушку. А тоді вже сиди собі і тільки ногами рухай. Хай люди думають, що ти танцюєш. Техніка, брат, наука. Рационалізація в танці...

ЩАСЛИВОЇ ДОРОГИ!

Він ще зовсім молодий. Він тільки зіп'явся на ноги. Але вже так твердо став на них, що й інших у похід кличе...

Де я тільки не побував у цей вечір!

Сидів на коні. При повному бойовому спорядженні, звичайно. Бо йшов у похід.

Потім нахилився з коня, поцілував свою Марусину, яка плакала ревними сльозами.

І вже тоді рушив. На ворога.

Раз це був ординець поганський, що з криком «Алла! Алла!» палив усе, що горіло, і різав усе, що жило.

Колошматив я його нещадно.

Другого разу це був «шляхціц уродзони», що садив на палю мого предка й пихато горланив: «Од можа до можа!»

Давав я йому такого духопелу, що його шляхетне пір'я сипалося з його шляхетної голови, як з паршивої курки.

Третій раз це був чистопородистий арієць, що, вмочивши рило в українську сметану, рохкав: «Дранг нах остен!»

Гнав я його з української землі «нах вестен». Та так гнав, що диміло за ним.

Правда, тоді я вже був не у формі запорозького козака, а у формі червоноармійця. Сидів не на вороному коні, а в танкові і колошматив чужинця не шаблюкою, а снарядами, топтав його не копитами, а гусеницями.

Та козак є козак. На якому б він коні не сидів, яку б він зброю у руках не тримав. Душа в нього козацька і рука в нього козацька.

Отак ішов я в атаку за атакою, бив ворога за ворогом. І голомого, і уродзого, і рудого. Який тільки шкірив зуби на мою землю, тому я і цідив по тих зубах. Сили в мене було хоч одбавляй, енергії, що дай боже кожному. То й не знаю, що було б далі, якби жінка не торкнула мене під бік:

— Що ти роззявив рота і сидиш як заворожений. Уставай і ходи. Концерт уже закінчився...

А концерт вже справді закінчився. Славний концерт оркестру українських народних інструментів хорового товариства України. Закінчилася і неповторна «Запорізька похідна». Неповторна, бо скільки б разів її оркестр не повторював, завжди слухач щось нове у ній почує.

Коли грає оркестр «Запорізьку похідну», то здається тобі, ніби душа танцює. Нібито вона вискочила з твоєї шкіри в той момент, як диригент махнув рукою, стрибає по струнах кобзи, залізла у сурму, вискочила на струни скрипки, заховалася у дірку сопілки, подріботіла каблучками по литаврі, загуділа у бугаєві, поки її знову диригент не загнав на своє душевне місце.

«Запорізька похідна» — це щось таке, якого я ще ніколи не чув і хто знає, чи й коли почую. Для отієї однієї похідної варто тримати і всіляко підтримувати оркестр українських народних інструментів, який також щойно вийшов у свій нелегкий, але благородний похід.

Вивели його у той похід керівник та головний диригент Я. Орлов, диригенти В. Гуцал і Т. Ремешило. Вивели і ведуть, як і подобає нащадкам славних лицарів запорозьких, дорогою праведною.

То й хай щастить їм у поході.

Щасливої дороги!

Я ПІДУ В ДАЛЕКІ ГОРИ

По горах я ходив не раз. Не никав, звичайно, «може, мила в Косові, може, мила в Вижниці». Але край цей мій моему серцю.

Смерічок бачив багато. І в Космачі, і в Брусторах, і в Кутах, і в Краснолі. Співав про них пісень: «Струнка, як смерека», «Закохався б у ялиноньку» і таких інших.

Бо пісень про карпатські смерічки скоро буде більше, ніж самих смерічок.

Воно й добре. Буде ліс пісень.

«Смерічки» я довго не бачив. Чув про неї.

Гомоніли всяке. Одні казали, що лісівник-аматор Левко Дутківський привіз ту «Смерічку» з Путили. І прийнялася вона у Вижицькому Будинку культури. А тоді її перевели у Чернівецьку філармонію. Інші запевняли, що він виростив її тут же таки у Вижниці.

Та як би воно не було, а «Смерічка» гарна. Як чічка.

Чарує вона дійсно з першого погляду, з першої зустрічі. А якщо подарує кому «Червону руту», то пиши пропало. Серце своє навіки віддаси «Смерічці». І душу свою віддаси, і себе усього «Смерічці».

Прокинешся отак зранку. Очі ще сплять, а душа вже співає:

— Там-та-рам-та, рам-та там-та...

Це вже й ніби натякаєш на те, що я, мовляв, піду в далекі гори.

— Я тобі дам гори!

Це жінка на щось натякає.

— Я ж не до дівчат піду. Я піду до отих хлопців Назарія Яремчука та Василя Зінькевича. Ти ж сама казала: «Які чарівні хлопці і як чарівно співають!»

Тоді вже й жінка починає оте «трам-та-рам-та рам-та там-та».

Тоді вже вона виправдовується:

— Я ж не до хлопців піду. Я піду до отих дівчат, про яких ти говорив: «Як чічки...»

Словом, хто до кого піде, не знати.

Ви хочете піти в гори, подякувати «Смерічці» за «Червону руту», за тихий шум карпатського лісу, за передзвін Черемошу і сказати: «Рости, «Смерічко», виспілуй, «Смерічко», на вітрах карпатських. Щоб твого ніжного віттячка не торкалися сиві морози, твоєї гордої крони не обла-

мували снігопади, твого стрункого стану бурі не гнули. Бо твоя врода — то є чистая вода. То є чистая вода з синіх гір».

НЕ ТА КУЛЬТУРА...

Приїхав я у свою рідну Озерну. Прийшов додому.

— А де, — питаю, — Богдан?

— Ой, не питай, — каже братова. — Коники викидає.

— Як? — глянув запитливо на братову. — Він, здається, і в чарку заглядав рідко. І в гречку його не тягнуло.

— У Будинку культури. Козу по сцені ганяє.

— Не вірте, дядю, — втрутився племінник Володя. — Тато — німець...

Пішов я у Будинок культури. Подивився на того «німця».

Дійсно. Ходить по сцені цибате таке. Справжнісінький фашистяра. А коло нього ще й поліцай.

Словом, на сцені йде «Трибунал» А. Макайонка. Грають, бачу, справжні актори. Не якісь там дилетанти, що вперше на сцену повискакували. Але чому тут, думаю, мій брат? Чому це він затесався між цю театральну братію? Чи їм уже артистів бракує, що звичайних учителів з села допозичають? Не інакше, думаю, їхали сюди на гастролі, а по дорозі загубили «німця». Або десь апендицит приховив його. Побачили першого-ліпшого з довгим носом та худого, почепили йому кольта на живота й випхали на сцену.

— Звідки театр? — питаю сусіда.

— Наш, Озернянський, — тицьнув мені програму.

Читаю: «Народний театр Озернянського Будинку культури. Режисер — актор Тернопільського драмтеатру імені Т. Г. Шевченка Мирослав Петрович Коцюлим. Колобок — Петро Пенгрин. Його дружина — Іванна Волошин, їхні діти — Текля Рій, Леся Самогальська, Любов Західна,

Євген Прейма, поліцай — Володимир Гушта. Комендант — Богдан Дудар»...

«Петре,— хотілося крикнути мені.— Пам'ятаєш, як ми з тобою на останній парті в підкидного грали? Ти мене мусиш пам'ятати. Я тоді тобі генеральські погони почепив. Ти ж, Іванко, також не приховуй, що мене знаєш. Ми разом з тобою корови пасли. Пам'ятаєш?»

Іванці, правда, зараз не до спогадів. Петрові тим більше. Бо взяла Іванка Петрову голову між коліна і навчає ремінякою розуму.

А мені згадалися перші кроки моєї «театральної» діяльності. Вирішили ми з товаришами Зенком і Миколою комедію поставити. Визначили, що найбільш придатним для цього буде свинячий саж, що на подвір'ї у Зенкового сусіда. Підмовили сусідського Дозика, щоб той випустив свиню. Принесли туди простирадла. Зробили завісу і... Тут повернулася з поля Дозикова бабця. Вийшла трагедія. Я встиг ускочити в коноплі. До мене долітали «оплески» і з Дозикового подвір'я, і з Миколиного, і з Зенкового.

Ці спогади перервало світло у залі. Антракт.

Аж тепер я запримітив, що зала Озернянського Будинку культури не поступається перед залом будь-якого міського театру. На сцені справжнє театральне освітлення. Видно, правління колгоспу не пошкодувало грошень на цей храм культури.

— Ну як? — питає мене директор цього храму, мій тезо Євген Михайлович Кузьмін.— Сподобалося?

— Не те слово. Захоплює...

А воно таки дійсно захопило. І знову у спогади. Повело мене у той старий невеличкий клуб, що вважався найбільшим і найпросторішим у районі. Колись, ще за часів панської Польщі, населення Озерної склалося хто скільки зміг і на свої кошти збудувало те приміщення. Завісу пошили з мішків і пофарбували, куліси теж. Освітлення — звичайні гасові лампи. Коли б не дивився на сцену, то весь час здавалося, що дія відбувається вночі. Тоді й гри-

му особливого не треба було. А тепер і грим справжній театральний, і реквізит справжній театральний, і декорації, і навіть режисер справжній, театральний. А зала нового Будинку культури могла б умістити шість зал старого. Сцена — вісім сцен.

Тепер настала моя черга запитати:

— Ну як? Ходять на репетиції? Бо коли я завідував отим старим клубом, то кожного «артиста» водив за руку. Дівчат заохочував флаконами духів, хлопців — іншими «флаконами». Бувало, на сцену його не випхавеш, поки півсклянки не націдиш... Для хоробрості. А грає вже тоді... Викладається... Зі сцени стягувати треба...

— А тепер відбою нема,— сказав теско.— Бажаючих більше, ніж треба... Тільки біда. Дівчат крадуть.

— Як? — здивувався я.

— На чужі села. Парубки. Вийде дівчина на сцену, зіграє кілька ролей. Через якийсь час дивись — уже якийсь із сусіднього села поцупив її.

— Заборонити.

— Що заборонити?

— Нехай правління колгоспу заборонить дівчатам йти за невістку на чуже село. Краще хай з інших сіл йдуть в Озерну приймаки.

І розповів мені теско, що в їхньому народному театрі — сорок самодіяльних акторів. Одним з них уже не загрожує, що їх украдуть. Їх уже в свій час розікрали. Інших треба пильнувати ретельно. Бо оті кляті парубки з чужих сіл вже знову зачастили на вистави Озернянського народного театру. Зачастили, щоправда, і дівчата. Видно, полюють і за парубками. А репертуар театру такий, що є в чому себе показати: І. Тобілевич «Наймичка», І. Франко «Украдене щастя», Л. Дмитерко «Суд серця», В. Собко «Бережи мою тайну», М. Савченко «Мій син», А. Макайюнок «Трибунал». Нехай кожную виставу хоч по п'ять разів зіграють, нехай кожного разу їх хоча б по п'ятсот чоловік побачить. То в когось з отих п'ятисот таки

тенькне серце не тільки від гри акторів, а й від їх симпатичних личок. Спробуй убережи їх усіх...

Тут знову відкрилася завіса. Знову стихло в залі.

Милювався я грою своїх земляків і думав: «Не та вже культура, що була колись. Не та вже гра, що була раніше. І як вони ото один з другим тверезі на сцену виходять? Як він ото без суфлера свою роль веде?» Колись грав я роль Омелька у п'єсі «Мартин Боруля». Вимазала мене сажею наш режисер Павлина Нич, випхнула на сцену. Я глянув, що у першому ряду сидить мій класний керівник Петро Петрович, і проковтнув язика.

Суфлер з будки шепче:

— Дивлюсь, на полудрабку чиїсь ноги лежать. Чи не Горпина, думаю, до мене на віз втислася...

А я дивлюсь у зал. А Петро Петрович на мене дивиться.

Суфлер голосніше:

— Дивлюсь, на полудрабку чиїсь ноги лежать. Чи не Горпина, думаю, до мене на віз втислася...

А я дивлюсь у зал...

Тоді суфлер висунувся з будки і сіпнув мене за штанину. Я від несподіванки втратив рівновагу, зачепився за суфлерську будку, гепнувся на підлогу і аж тепер заговорив:

— Щоб тебе шляк трафив з твоєю Горпиною!..

Тепер і суфлера не чути. І актори не забуваються. І грають. Грають же як! Не гірше як у професійному театрі.

Бо культура не та.

ПОЛУНДРА, ХЛОПЦІ!

Полундра, хлопці! Ми пропали. Тане наша чоловіча слава, як віск на сонці! Летить шкереберть наша чоловіча гідність. Жінки наступають нам на горло...

Позавчора вони поцупили наші споконвічні штани.

Вчора вони досягнулися до наших тютюнових запасів і відгородилися від нас димовою завісою.

А сьогодні. Що сьогодні! Сьогодні — під дудку однієї жінки танцює кілька десятків чоловіків.

Ну, гаразд. Хай ти не проста жінка. Хай ти навіть Чайка. То літай собі лагідно понад сімейним плесом, голуби своїх чаенят, свому чоловікові Чайці борщ вари. Бо ж не жіноча це справа командувати. Та ще й чоловіками.

Так ні. Бачиш, почувла жіночою інтуїцією своєю, що історія повертається лицем до їхньої жіночої половини. І взяла у руки стільки симпатичних чоловіків. Узяла й занастила. Танцюють вони у неї так, що землі під ногами не чують.

Скажете, що не може цього бути? (

Поїдьте у Чортків на Тернопільщину, подивіться виступ самодіяльного народного ансамблю танцю, а тоді побачимо, якої ви заспіваєте.

Видно, керівник цього ансамблю Марія Чайка таки добре цим хлопцям голови закрутила, що вони так хвацько на сцені крутяться.

Видно, що й командує ними, як фельдфебель солдатами. Бо всі вони так синхронно ногами вимолочують, що дивишся і надивитися не можеш.

Оце тобі жінка. Оце тобі слабка половина.

Вір їй, коли вона ото покладе тобі голову на плече, дивиться на зорі і важко зітхає. Жалій її у цей момент: А вона тебе потім візьме за вудила і скаже:

— Гопля, дорогой! Вище ніжку! Не топчися на одному місці, як ведмідь. І хребта випрями. І смійся, смійся...
Сміється доля над чоловіками!

ДИСЕРТАЦІЯ

Комедія на 2 дії, 5 картин

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Рябоштан Микола Михайлович — пенсіонер, колишній голова колгоспу, 65 років.

Юрій Миколайович — його син, науковий співробітник одного з інститутів, 35 років.

Скобелевич Віталій Іванович — товариш і ровесник Юрія. Співробітник того ж інституту, кандидат наук. Маленький, худенький, майже лисий.

Ліда — дочка Рябоштанового друга. Студентка. 22 роки.

Баранецька Ярина Петрівна — знайома Рябоштана. Жінка в літах. Дебела. Ще міцна.

Федір — її брат. Високий, міцно збудований. 50 років.

Ера Зудіна — сусідка Рябоштана, 28 років.

Дія відбувається в наші дні в одному з великих міст.

ДІЯ ПЕРША

Картина перша

Ранок вихідного дня. Вітальня в квартирі Рябоштана. Ліворуч — двері до передпокою, праворуч — до спальні. Під правою стіною легенький тапчан. Зліва, ближче до авансцени, стіл. На ньому настільна лампа, телефон, розкидані папери. Кілька стільців, книжкові полиці. На стіні висить гітара.

Я в а І

На тапчані, увіткнувши голову в подушку, спить Юра. До кімнати входить Рябоштан.

Рябоштан. Кахи-кахи!.. Юро! Спиш?

Переконавшись, що син спить, обережно виходить. За мить повертається з довгою вірвочкою, на якій розвішують білизну, прив'язує нею сина до тапчана. Потім знімає з штанів пояс, бере зі стола якусь брошуру.

(Прибравши позу: у правій руці пояс, у лівій — брошура, голосно). Сину! Агов! Прокидайся! Будемо розпочинати наукову дискусію.

Юра покрутив головою. Щось промимрив крізь сон.

Прокидайся, прокидайся! Форма дискусії, щоправда, не дуже прогресивна, але...

Юра *(підняв голову, силкується повернутися і не може)*. Тату, що це таке? Що це означає?

Рябоштан. Це означає, сину, що зараз, коли я з тобою дискутуватиму, ти вже від мене не втечеш. Вислухаєш усе... А я спростовуватиму деякі твої наукові докази. Буде у нас ніби такий колоквіум чи вчена рада. Не знаю, як воно зветься у вашому інституті...

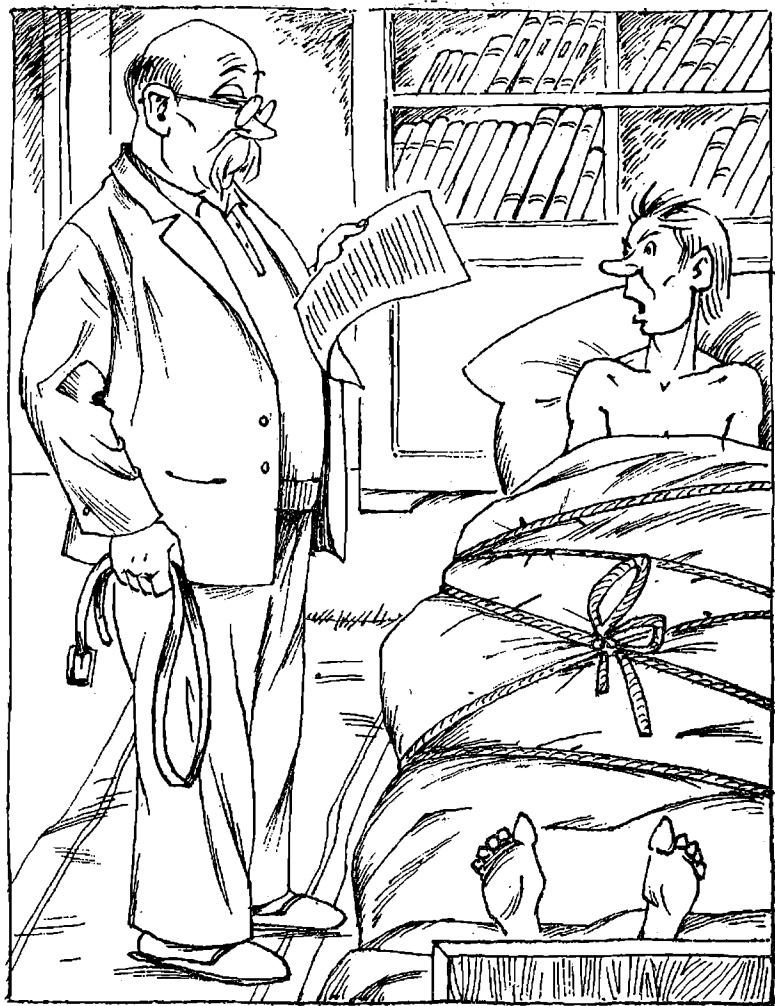
Юра. Тату, не жартуйте. Розв'яжіть мене...

Рябоштан. Та я ж, сину, розв'язаного тебе не втримаю. Ти он який вимахав. На коліні не перегнеш.

Юра *(нервово)*. Розв'яжіть, кажу вам! До чого це все?!

Рябоштан. Як до чого? Минулого разу я тобі доводив, що ти зі своєю наукою відриваєшся від дійсності. Що це не по-громадянськи. А ти мені сказав: «Не бийте, тату, по моралі». І втік з дому. То я ось вирішив зробити так, щоб ти не втік. І, в разі потреби, вдарити... не по моралі...

Юра. *(майже кричить)*. Та ви що! Ви серйозно?!

Рябоштан. Серйозно, синочку, серйозно. Оце твій реферат... З чого почнемо? *(Заглядає у брошуру)*. Мабуть, з самого заголовка: «Осушення заплави річки Ікавки та його народногосподарське значення...»

Юра. Тату, розв'яжіть, бо як вирвуся...

Рябоштан. Сину, давай не будемо гаяти час... Значить, так: «народногосподарське значення»... Дозволь спитати тебе, яке саме?

Юра *(роздратовано)*. Яке, яке! Там написано яке. Капусту можна буде садити, огірки, помідори... Чотириста гектарів городини на околиці міста...

Рябоштан. Ага! Вношу першу поправку. Заплава Ікавки — торфовище. Крім трави на сіно, там ніщо рости не буде. Переори її — і вітер знесе весь ґрунт, як попіл. Ти про це думав?

Юра. Та облиште ви... Думав, не думав...

Рябоштан. Дискусія, здається, набирає гострого характеру. *(Підходить ближче до сина, показує пояс)*. Сину, дивися, бо я зараз оцим предметом, ніби олівцем по графіну... Щоб дискутантів до порядку призвати.

Юра. Поводитесь зі мною, як з хлопчиськом... Це не-педагогічно... Некультурно...

Рябоштан. Тридцять п'ять років я поводився з тобою культурно і педагогічно. А тепер ти свої особисті інтереси прикриваєш «народногосподарським значенням»...

Задзвонив телефон.

(Зняв трубку). Слухаю. Юрія Миколайовича? Вибачте, шановна, він зараз дуже зайнятий. Терміново доробляє реферат. Дуже потрібний? Ну, якщо дуже... *(Бере телефон, підносить його до тапчана, тримає трубку біля Юркового уха)*.

Юра. Валя? Валечко, не можу відірватися ні на хвилину. Я буквально прив'язаний... Дисертація, Валечко. Дисертація. Наука вимагає жертв... До побачення!

Рябоштан (*відніс телефон на стіл*). Трохи та жертвність несправедлива. За голову мусить розплачуватися ось...

Юра. Ей, тату, тату! Як вам не соромно? Радянська людина, а поводиться, як трухлявий пережиток.

Рябоштан. Соромно, Юрку. За тебе. Що ти оту заплаву тридцять років топтав босими ногами і не відчув, чим вона дихає, чого вона хоче... (*Показує пояс*). А це — ніби попередження. Чи догана. Без занесення в особову справу...

Дзвінок у квартиру. Батько заховав пояс. Іде відчиняти.

Я в а ІІ

Т і ж і Скобелевич.

Скобелевич. Добрий день! (*Побачив Юру*). Ти що?..

Рябоштан. Приступ радикуліту схопив. То я прив'язав, щоб ним не дуже тіпало.

Скобелевич. Вперше чую, що ти хворієш на радикуліт. А хіба радикуліт тіпає?

Рябоштан. У нього якийсь не наш. Гонконгський чи парагвайський. Трясе, як малярія... Коли Юра заспокоїться, ви його розв'яжіть, а мені до магазину треба... (*Виходить*).

Я в а ІІІ

Скобелевич і Юра.

Юра. Розв'яжи мене.

Скобелевич. Уже перетрясло?

Юра. Не прикидайся... У старого затряслося в голві...

Скобелевич (*розв'язує Юру*). Ти що, справді захворів?

Ю р а (*підводиться, поправляє штани*). Ради вже з ним нема. Причепився до моєї дисертації: «І те неправильно. І тут не так...»

С к о б е л е в и ч. А він що, професор? Доктор наук? Чи кандидат? Теж мені знайшовся науковий опонент.

Ю р а (*спохмурнів*). Ти, Віталію, не дуже... Він не доктор. Але, сам знаєш, тридцять років працював головою колгоспу. І заплава Ікавки, на якій побудована дисертація і яку я пропоную осушити й переорати,— земля його артілі.

С к о б е л е в и ч. Я міг би сказати: «Твій батько, твоя дисертація». Коли б не був твоїм науковим керівником. А так скажу: не вступай ти з ним у конфлікти. Роби своє діло... З давніх-давен старе стояло на заваді новому, молодому. Він багато чого не розуміє. Не розуміє розмаху часу. Науково-технічного прогресу...

Ю р а. «Роби своє діло...». У тім-то й біда, що він не дає робити. Вперся: «До ЦК дійду, а заплаву осушувати й переорювати не дам!».

С к о б е л е в и ч. Навіщо говорити йому про переорювання? І, взагалі, я вважаю, що тобі не варто афішувати це. Насамперед треба подбати про захист дисертації...

Ю р а. А він вважає, що в основу дисертації покладена хибна думка, отже, захищати її не можна.

С к о б е л е в и ч (*нервово*). Хибна думка. Хто тобі запропонував тему дисертації? Я, кандидат наук. Хто керує твоєю дисертацією? Я. Ти віриш мені, своєму науковому керівникові, чи віриш кільциньому рядовому голові колгоспу, який господарював ще за царя Гороха і відповідно далекий від питань сьогоднішнього культурного землеробства? Вибач, зараз не будемо говорити, хто він тобі і хто ти йому. Не будемо говорити й про те, що господарював він на ті часи таки добре. Але на ті часи! Він жив масштабами свого господарства, інтересами свого колгоспу. А нам треба дивитися ширше. Ми мусимо

думати про завтрашній день. Про нащадків, яких треба чимось годувати!

Юра. Я не сказав би, що батько такий короткозорий. Навпаки, примушує думати саме про майбутнє землі.

Скобелевич. Для того ми з тобою і науковці, щоб планувати поведінку землі на майбутнє, диктувати їй те, що нам сьогодні потрібно!

Юра (*нервово ходить по кімнаті*). Коли б не ці конфлікти з батьком, суперечки... Вибач, я зараз... (*Виходить у передпокій*).

Скобелевич (*сам*). Хай йому чорт! Цього зараз тільки бракувало. Коли мою кандидатуру висувують на доцента... Спитають: «Який же ви науковий керівник?..» Хоча б місяць-два витримати...

Юра (*повертається*). Ти щось казав?

Скобелевич. Я обдумую ситуацію... (*Рішуче*). Батько він тобі? Вірно, батько. Але ж і ти не хлопчак. Не дитя. Четвертий десяток розміняв. Більше того, він стає на шляху наукового прогресу. Проявляє політичну короткозорість... Ти йому постанову про осушення боліт показував?

Юра. Він постанови краще за мене знає. Каже, що їх пишуть для розумних людей, а не для лобурів... В обком піде...

Скобелевич (*стривожено*). Ні в якому разі! Він там такого наговорить... (*Дістає цигарку. Запалює*). Хоч у будинок пристарілих його відправляй...

Юра (*схопив Скобелевича за барки*). Вважаєш мене останнім покидьком?

Скобелевич (*перелякано*). Що ти, Юро! Вгомнися. Я пожартував... Ти ж знаєш, що я твого батька поважаю... Хто, як не я, порадив тобі його забрати і прописати? Я ж не для себе. Для тебе краще хотів...

Пауза.

(Облесно). Юро, я тобі друг. І, як друг, не можу бути байдужим до твого майбутнього. А ти,— вважай, що цього не чуєш,— майбутнє нашої науки!

Ю р а. Облиш. З мене досить вже тієї похвали, що ти мій науковий керівник.

С к о б е л е в и ч (ніби не чує слів Юри). Розумію твої синівські почуття. Але що той батько у тебе бачить? Він уже в літах. Йому треба і теплу їжу, і чисту сорочку. Йому треба теплоти і турботи... Ти цього не даси...

Ю р а. Я сам перебиваюся на холодних закусках.

С к о б е л е в и ч. От-от. Коли б у нього була жінка... Слухай! Справді, чому б йому не одружитися?..

Ю р а. У тебе голова не болить? Мені тут не вистачає тільки «мамочки».

С к о б е л е в и ч. Та не тут! Женити його треба на такий, що має свою площу. Він людина працьовита, енергійна. Все життя звик щось робити. А на пенсії йому нікуди витратити свою енергію, тому й робить поправки до твоєї дисертації. Розумієш?..

Ю р а (після паузи). Взагалі, думка не погана...

У кімнату зазирнув Р я б о ш т а н. Прислухається.

Він мені сам не раз натякав, щоб я одружився. Мовляв, нікому й борщ зварити.

С к о б е л е в и ч. Бачиш? Знайдемо йому гідну пару! Вчора, до речі, я зірвав, на всяк випадок, оголошення. (Дістає з блокнота. Читає). «Одинока жінка здає кімнату. Вулиця Космонавтів, три, квартира шість...». Зверни увагу: о д и н о к а. Завтра ж зайду туди. Подивлюся, що й до чого. Як щось підходяще — проведу відповідну роботу... А ти підготуй батька... Знайдемо підходящу пару.

Рябоштан рішуче входить у кімнату.

Т і ж і Р я б о ш т а н .

Р я б о ш т а н (*ніби почув тільки останню фразу*). Давно пора знайти підходящу пару. Тридцятип'ятирічний парубійко в домі, мов ялова корова на господарстві.

С к о б е л е в и ч (*поспішно*). Це ми про одного нашого співробітника. Уявляєте, понад шістдесят років — і парубкує.

Р я б о ш т а н . У такому віці женитися — те саме, що дідові в жокеї податися. Сідати на стару шкапу, яка ледве тягне ноги, нецікаво. А сядеш на молоду, не об'їжджену, то й кісток можеш не позбирати.

Ю р а . Не треба крайнощів. Можна вибрати се-рединку...

Р я б о ш т а н . Серединка — це вже не жокейство. Це так, аби тільки їхати. А я мислю, що до шістдесяти років людина вже наїздиласть. І коли вона у літах вирішила стати жокеєм, то, либонь, аби востанне відчути екзотику або востанне з чогось упасти.

Ю р а і С к о б е л е в и ч переглянулися.

До речі, Віталію Івановичу, а чому ви не одружуєтеся? По-моєму, вісімнадцять вам уже стукнуло?

С к о б е л е в и ч (*посміхнувся*). От-от вдруге стукне вісімнадцять.

Р я б о ш т а н . Моему заважає дисертація. А ви ж уже кандидат...

С к о б е л е в и ч . Бачите, Миколо Михайловичу, людина, яка присвятила себе науці, мусить бути вільною від будь-яких умовностей, від сімейних уз...

Ю р а (*тоном Скобелевича*). Віталій вважає, що науковець, як і кожна творча людина, мусить мати повну

свободу. Інакше його ще не народжені думки потонуть у сімейних борщах, задихнуться під тягарем буденного дрانتя...

Рябоштан. Ага! Ланцюги Гіменя можна не одягати. Але як бути з любов'ю?

Скобелевич. Ну, тут уже джентльменська угода. Зустрічайся з такою ж вільною людиною, як сам.

Рябоштан. Гм... А як бути з отим «джентльменом», що з'явиться на світ після ваших «вільних» зустрічей? Кому він пред'явить претензії? Науці?

Юра. Ви, тату, завжди вдається до крайнощів.

Рябоштан. Люблю ясність.

Скобелевич. Один мій знайомий стверджував, що кожна людина — загадка. Цікава вона доти, поки не розгадана. А люди одружуються для того, щоб швидше одне одного розгадати, посваритися і розлучитися... Я, наприклад, не хочу нівечити комусь душу.

Рябоштан. Знав я одного такого «спасителя». Дуже обережно ставився він до вразливих жіночих душ. Можна сказати, навіть лікував їх, зціляв. Правда, жінки потім мучилися...

Юра. Тату, давайте обличимо цю розмову. Щось вас сьогодні з самого ранку потягнуло на дискусії. Ми ще молоді, виправимося...

Рябоштан. Воно, сину, коли у двадцять п'ять років у голові вітер, то в тридцять п'ять буде буря... Ви мені вже вибачте, простому дядькові, за такий тон дискусії... Але якби усі були такими ось «джентльменами», то де бралися б у нас нащадки? Що було б з майбутнім народом? Чи вас більше цікавить наука? Кому ж вона тоді буде потрібна?

Скобелевич. Ви, Миколо Михайловичу, мене трохи не так зрозуміли. Я не проти дітей...

Рябоштан. Знаю одну таку, вибачте на слові, яка теж не проти дітей. Кількох уже здала в дитячий будинок. А самій і тридцяти немає...

Скобелевич. Вибачте, Миколо Михайловичу, таких і я не виправдовую. Звір і той своїх дітей не цурається... Але що ви маєте проти Юркової дисертації? Пом'юму, він дуже сумлінно вивчив матеріал, опрацював. Навіть благородно поступив, що взяв землі колгоспу, яким керував батько. Думка смілива, можна сказати, нова.

Рябоштан. «Вивчив», «опрацював»... Ви, хлопці, дуже добре все зважили. Підраховали економічний ефект. Та є у ваших підрахунках один маленький дефект. Не має дисертація під собою твердого ґрунту. Ви не знаєте, як поведеться земля. Перекинете торф — і лобода не буде рости, не те, що капуста. Значить, ефект економічний: колгосп втратить кормову базу, річка обміліє, природи змарніє. Бархани передасте у спадщину своїм дітям?.. Чи то пак, вибачте, я забув, що ви на джентльменських умовах...

Юра. Ви певні, що ми помиляємося у своїх розрахунках?

Рябоштан. Впевнений.

Юра. Через вашу помилку може згоріти моя дисертація.

Рябоштан. Від того, що згорить твоя дисертація, всесвітньої пожежі не буде. А від того, що «згорить» чотириста гектарів землі, може статися таке, як у того передбачливого господаря: раз з'їв забагато, а тоді все життя жив упроголодь.

Скобелевич (*хитрувато*). Можна зробити так, щоб не обов'язково заплаву переорювати. Пізніше Юрко може у свою роботу внести деякі зміни. А зараз основне — не гаяти часу, захистити.

Рябоштан. А-а-а! Ось які ви розумні. Основне — захистити!.. А там...

Юра. Віталію, не треба. Батька ти не переконаєш. У нього свої погляди... Щоб зрозуміти сьогоднішній день, треба піднятися хоча б на кілька щаблів по драбині

часу, піднятися на рівень сьогоднішніх вимог і культури. А батько бачить ідилію у сіножатці і вважає, що, як не буде її, то людство загине.

Рябоштан. Бачиш, сину, дехто вважає, що культура — це вміння гарно зав'язати краватку, підібрати капелюх і штиблети, добре молоти язиком про високі матерії. А я вважаю, що культура людини — це культура її совісті. Це почуття відповідальності за все, що тебе оточує. За кожен клаптик землі, за кожен кущик, за кожну краплину води... Якої висоти не сягнеш, а все ж тягтимеш руку до хліба, все одно шукатимеш моріжок, щоб на ньому прилягти, шукатимеш кущика, щоб заховатися від спеки... Воно, виходить, так: ми — старі, як фундамент. Нас не видно. Нас більше у землі. А ви — стіни нової будівлі. Ви всі зверху. Та сила ваша, міцність, неохитність — у фундаменті...

Юра (*зайшов за спину батька, показує Скобелевичу, що треба йти*). Може, ви й маєте рацію...

Скобелевич (*глянув на годинник*). Ой, зовсім забув! Мені пора... (*До Юри*). Ти проведеш мене?

Юра. Ходімо.

Скобелевич. До побачення, Миколо Михайловичу!

Рябоштан. До побачення, Віталію Івановичу! Заходьте...

Юра і Скобелевич виходять.

Я в а V

Рябоштан сам.

Рябоштан (*пройшовся по кімнаті. Сів на тапчан*). Старію я. Задираюся. Треба було б спокійніше... Так дивишся, ніби й непогані хлопці. Ніби й серйозні, ділові. Тільки повіває від них якоюсь байдужістю, черствістю. Якимось практицизмом... А може, то я чогось не розу-

мію? *(Встав, пройшовся, посміхнувся)*. От бісові діти! Гідну пару вирішили мені знайти. От песиголовці!.. Космонавтів, три, квартира шість. Одинокa жінка... Підожди, підожди! Так це ж адреса Ярини Петрівни... Ну почекайте, хлопці. Я вам хвоста накручу... Бач, сват який знайшовся... Відповідну роботу проведе. Чекай, я тобі проведу... *(Витягує з кишені записник, гортає його)*. Баранецька Ярина Петрівна... Ось... *(Підходить до телефону, набирає номер)*. Алло! Ярина Петрівна?..

Завіса

Картина друга.

Квартира Баранецької. Простора кімната обставлена дещо застарілими меблями. Посередині стіл, кілька стільців. Під стіною старий з високою спинкою диван. Етажерка. На ній телефонний апарат.

Я в а І

Баранецька, потім Скобелевич.

Баранецька *(порається біля етажерки, наспівує)*.

Червону руту не шукай вечорами...

Дзвінок у квартиру. Баранецька поспішає у передпокій і за мить повертається зі Скобелевичем.

Проходьте, проходьте! Прошу сідати! Чим можу служити!

Скобелевич *(оцінююче глянув на господиню)*. Та я, бачите, у такій делікатній справі...

Баранецька. Говоріть, раз уже прийшли... Грошей, мабуть, позичити? Знаєте, до мене ходять, як до банку. Ви студент?

Скобелевич. Ні. *(Дістає з кишені оголошення)*. Я ось прочитав оце оголошення...

Баранецька. А-а-а. То чому ж ви одразу не сказали? Сідайте! *(Показує Скобелевичу на диван)*. Я зараз. Побудьте хвилиночку... *(Заметушилася по кімнаті. Вийшла)*.

Скобелевич *(сам)*. Ну, я вам скажу, така баба ще пів-Європи пішки прошкандибає і діда на спині пронесе... Дід буде біля неї, як винищувач біля бомбовоза...

Повертається Баранецька. Вона у чистому білому фартушку, квітчастій хустині. Сідає на диван поруч зі Скобелевичем.

Баранецька. Давайте знайомитися. *(Простягнула руку)*. Мене звуть Яруня. Яруня Баранецька.

Скобелевич *(ніяково простягає руку)*. А мене Віталій Іванович Скобелевич... *(Переходить на діловий тон)*. Значить, Ярино... *(Дивиться на Баранецьку, щоб та підказала, як її по батькові)*.

Баранецька. Кажіть просто Яруня.

Скобелевич. Значить, давайте, як кажуть, будемо відвертими. Ближче до діла. Ми обоє не маленькі. З оголошення я зрозумів одразу — «одинока жінка»... Знаєте, буває так: одинокий чоловік блукає з одного боку вулиці, а одинока жінка — з другого. І бракує тільки якогось випадку, щоб їх звів...

Баранецька *(хитрувато підморгнула)*. А ви, видать, діловий. Відразу берете бика за роги.

Скобелевич. Бачите, тепер такий час, що довго роздумувати нема коли.

Баранецька *(кокетливо)*. Це мені навіть подобається. Екзотично. І ви, скажу вам прямо *(відвертає сором'язливо погляд)*, сподобалися мені відразу...

Скобелевич *(витріщив очі)*. Я-а-а... Хотів...

Баранецька *(не дає йому говорити)*. Помовчіть. Зараз така хвилина... Дайте мені спочатку сказати... От вже й забула, що я хотіла... Ага! Сподобалися ви мені відразу... Правда, немічний трохи, лисуватий. Я більше люблю кучерявих... Та то дурниця. Ви хто за спеціальністю будете?

Скобелевич. Науковець... Я хотів...

Б а р а н е ц ь к а (*перебиває*). Нічого, нічого. До мене, правда, сватався навіть сам сантехнік.. Але науковець також людина... Аби любив по-справжньому...

С к о б е л е в и ч (*відсувається від Баранецької. Та підсувається до нього*). Я хотів...

Б а р а н е ц ь к а (*не дає сказати*). Ти не мучся. Я людина проста. Кажі мені просто...

С к о б е л е в и ч (*відсувається у самий куток*). Я-а-а... хотів сказати, що...

Б а р а н е ц ь к а (*присувається до нього, обнімає рукою за шию*). Ти мене не бійся. Ти почувай себе, як у бога за пазухою... Не ти перший до мене сватаєшся. І ще нікого не з'їла. А хвала господу, від старостів відбитися не може...

С к о б е л е в и ч (*несміливо зняв руку Баранецької зі своєї шиї*). Я не про себе дбаю... Я хотів...

Б а р а н е ц ь к а (*не дає договорити*). Приходив тут один студент. Каже: «Усиновіть мене, Ярино Петрівно. Я не про себе дбаю, а про ваше майбутнє...» Так я йому говорю: «Подивися на мене, сину. Здоров'я ще, слава богу, не бракує. Так що те «майбутнє», про яке ти думаєш, може наступити після твого...»

С к о б е л е в и ч (*хоче встати. Баранецька кладе йому долоню на лисину і присаджує*). Я так хотів з вами...

Б а р а н е ц ь к а (*перебиває*). А ти мені відразу сподобався. Ти, видать, не вертихвіст. Не люблю я тих сучасних дзигликів...

До кімнати заходить Ф е д і р.

Я в а ІІ

Т і ж і Ф е д і р.

Ф е д і р. Добридень вам!

С к о б е л е в и ч (*зрадів йому, як старому знайомому. Схопився з дивана*). Добрий день! Добрий день! Сідайте ось сюди!

Баранецька (трохи здивовано). Ви вже знайо-
мі?.. (Рішуче посадила Скобелевича біля себе).

Федір (похмуро). Вперше бачу.

Баранецька. Тоді я вас познайомлю. Це мій брат
Федір. А то... (киває на Скобелевича) мій суджений...

Федір (подає руку). А-а-а... Дуже приємно. Шурин,
значить? Родич? Свояк?.. Ну, давай, сестро, з такої на-
годи по чарці...

Баранецька. Я зараз. (Біжить на кухню. До Ско-
белевича). Віталік, дивись, щоб гість не нудьгував.

Федір. А чого я маю нудьгувати?

Скобелевич (дурнувато посміхається, хоче вста-
ти). У нас тут... якийсь непорозуміння.

Федір (по-панібратськи присаджує Скобелевича).
Сиди! Не ламайся. Я не батьшка, щоб ти переді мною
вставав... Воно, брат, де любов, там непорозуміння.
А Яруня, я тобі скажу прямо, жінка з характером. Вона,
брат, не кожного й полюбить. Бо любов, брат, штука
складна. Вона, брат, як грип. Як не затуляй носа, а коли
має ускочити, то вскочить.

Скобелевич (поспіхом.) Я не про себе хотів...
Тобто я не сам за себе, а...

Федір (перебиває). Кинь заливати. Хто тепер не для
себе? Але дивися мені: я сестру ображати не дозволю...

У цю хвилину Баранецька приносить пляшку, закуску.

Баранецька (до Скобелевича). Віталіку, хазяй-
нуй тут. (Підморгнула братові). Починайте. Я до сусід-
ки забіжу... (Виходить).

Я в а ІІІ

Скобелевич і Федір.

Федір. Ну, давай, наливай. Чого ти, як бариня, роз-
сівся на дивані? Приймай родича, вгощай.

Скобелевич (неохоче сідає до столу). Не треба...

Федір (подає чарку). Що треба, а що не треба, то я краще знаю. Ти, бачу, скромняга. Так, брат, тепер не проживеш... Бери, додає сміливості.

Скобелевич (взяв чарку). Я дуже поспішаю... Мені йти треба... (Вихилив чарку).

Федір (вихилив чарку). Куди ще там поспішаєш? Сиди. Яруня нас зачинила. Вона, брат, усіх женихів зачинає... Щоб я, бува... Ага! Коли я, брат, почну трохи буянити, ти не звертай уваги. Бо я трохи того... (Покрутив пальцем біля скроні). П'ятнадцять років відсидів. Мені людину кокнути — раз плюнути...

Скобелевич (відсунув їжу). Я вже...

Федір. Ти, брат, їж і пий. (Вихилив чарку. Налив Скобелевичу). Я таких компаньйонів не люблю... Позавчора сиджу в «Пінгвіні». А отак, як ти, сидить якийсь... Так я його пляшкою з-під коньяку по лисині тільки лусь, і... пляшка розсипалася...

Скобелевич (тремтячою рукою тягнеться до чарки). На дорогу ще трошки... На коня...

Федір. Ти що, в кругосвітню подорож зібрався, що так часто про ту дорогу говориш?.. Я ж тобі казав, що Яруня нас зачинила... А чого це у тебе така вібрація почалася? Як у літака при посадці. Може, у тебе якісь чорні думки в голові? Ти мені дивись! (Суне Скобелевичу під ніс кулак). Сестру мені не зобижай...

Скобелевич (ледь чутно). Не буду... Ніколи не буду.

Федір (дістає з кишені гарно оздоблену фінку). Клянись на фінку!

Скобелевич (тремтячим голосом). К-клян-нуся...

Федір. Я вчора отакого дурня, як ти, оцією фінкою тільки штрик!..

Скобелевич встав із-за столу. Зробив кілька кроків до виходу.

Ти куди?

Скобелевич (показує на мигах). Я туди... Треба...

Федір. Потерпиші! Який аристократ...
Скобелевич (*відходить далі від столу, опускається на диван*). Я трішки отут посиджу...

Федір. Слухай, родственничок, давай заспіваємо.

Скобелевич. Я не вмію... Я не маю голосу... Я зовсім глухий і... і... і...

Федір. Ти не ламайся. Я знаю, що ти не Карузо. Давай отієї:

Пє-хо-ро-нят меня...
І-гі ніхто не узнає,
Д-де мог-гилка м-моя...

До кімнати входить Баранецька.

Я в а І V

Т і ж і Баранецька.

Баранецька. Що це ви: п'єте за здоровіє, а затигнули за упокой?

Федір. Це у твого женишка такий настрої...

Баранецька. Що, він не радий нашому щастю?

Скобелевич (*швидко*). Тут сталася помилка. Я не сам. Тут непорозуміння... Я не сам хотів женитися... Я хотів свого приятеля посватати...

Баранецька (*після паузи, сердито*). Що-о-о?! Не сам? Уже в куші? Наївся, напився і тікать? Ні! Я тебе живого нікому не віддам!

Федір. Значить, так, браток? Уже задній хід? Уже розлюбив? (*Суне Скобелевичу кулака під ніс*). Ух ти! Донжуан клятий!.. Ти вже, мабуть, не одну так звів. Не одна вже, мабуть, по тобі плаче... Таку Яруню, таку невинну слабу жінку... Дарма. З моїх рук так легко не вилизнеш. На фінку клявся?..

Скобелевич (*тремтячим голосом*). Не треба. Я усе поясню... Тільки вислухайте мене... Не спішіть...

Баранецька. О, ні. Я тебе не віддам...

Федір. Чорна твоя душа. Бач, як швидко..

Скориставшись тим, що Баранецька відійшла від дверей, Скобелевич кинувся до виходу. Але жінка вхопила його за поперек і посадила на диван.

Баранецька (*суворо*). Ні, голубе! Від мене так легко не втечеш. Я тебе на краю світу знайду. Я тебе через Організацію Об'єднаних Націй на собі одружу.

Федір (*грізно підходить ближче до Скобелевича*). Чого з ним панькатися, Яруню!.. Осоромив наш рід... (*Засунув руку в кишеню*). На фінку клявся...

Скобелевич (*майже крізь сльози*). Не треба... Я усе поясню... Тільки вислухайте мене... Не спішіть...

Баранецька. Підожди, Федю! Може, він ще зрозуміє.

Скобелевич (*поспіхом*). Так, так. Я все зрозумів... Я уже усвідомив, що ви... Ярино...

Баранецька (*суворо*). Яруню... Жінка любить ласку.

Скобелевич. Прошу вибачення, Яруню. Ви для мене як... як... як...

Федір (*наливає чарку і подає Скобелевичу*). Випий, бо якатимеш до судного дня.

Скобелевич (*тремтячою рукою бере чарку*). Щиро дякую. (*Випив*).

Баранецька. Отак. Краще не упиратися. Ласкаве теля дві матки ссе.

Скобелевич (*дурнувато посміхається*). Так, так. Я ласкавий... Це я з переляку упирався... Я буду женитися... Аякже... Чого ж я тоді сюди прийшов?

Федір. Бач, защебетав, як соловейко.

Баранецька. А ти часом не хворий? Може, у тебе малярія?

Скобелевич. Ага! Ага! Малярія у мене! І той... радикаліт у мене... Той, що трясє... Гонконгський чи паргвайський...

Б а р а н е ц ь к а. То навіщо ж ти мені такий німічний здався? Аби тільки на ліки витрачатися?

С к о б е л е в и ч. Ага! І я так думаю... Помру... Ось-ось. Може, завтра, а може, ще й сьогодні... Ось-ось, дивіться. (*Навмисне трясє руками, дригає ногами*). Бачите, як мною трясє?.. Спеціально, думаю, оженюся, щоб було кому поховати мене...

Ф е д і р. А може, Яруню, давай трохи його підтягнемо?

Б а р а н е ц ь к а. Можна, Федю, й підлікувати. Все ж таки людина...

С к о б е л е в и ч. Ага! Мене треба до лікарні... Негайно...

Б а р а н е ц ь к а. Обійдемося. Ми тебе народним методом. Народні методи надійніші...

Ф е д і р. Безсумнівно! (*Показує пляшку сивухи*). І п'ється добре, і назавтра голова не болить...

С к о б е л е в и ч (*дивиться благально то на брата, то на Баранецьку*). Може б, я таки пішов до лікарні?

Б а р а н е ц ь к а. Не з твоїм здоров'ям по лікарнях ходити. Посадимо тебе на пару днів під бочку — і як рукою зніме. Ти з села?

С к о б е л е в и ч. Ні, ні. Я з міста.

Б а р а н е ц ь к а. Ото ж бо й е! Звідкіля тобі знати? У селі, як тільки курка починає квоктати, її садять на пару днів під бочку. Як рукою знімає. Через пару днів нормальна курка...

С к о б е л е в и ч (*благально*). Я і так стану нормальним... Не треба мене під бочку... У мене робота... Дуже відповідальна... Я не можу, як квочка, кілька днів відсиджуватися... Воно в мене само перестане. Ось бачите. (*Показує руки, ноги*). Уже не трясє. Уже минулося.

Ф е д і р. Псих якийсь... Що ж ти такий ненормальний? То ним трясє, то... І хто тебе такого на роботі тримає?

Скобелевич *(дуже лагідно)*. Держава. Держава тримає. Ну, я піду, бо мені ще треба сейф зачинити... Ой людоньки! Я забув сейф зачинити!

Федір *(зрадів)*. Ти що? У тебе є сейф? З грошима?!

Скобелевич. Ні! Ні! Не з грошима... Це профспілковий сейф... Там державні документи... Таємні... Шпигуни можуть викрасти...

Баранецька *(підморгнула братові)*. Ну, якщо таємні документи, то, може, Федю, на сьогодні його відпустимо?

Федір. А він завтра прийде?

Скобелевич. Прийду. Йй-богу, прийду. Ось. *(Невміло хреститься)*.

Федір. Ти що, католик чи протестант? Хрест якийсь у тебе не православний.

Скобелевич. Так, так, протестант. Бабуся *(була протестантка, а дід католик... І я... ось...)*

Баранецька. Хрест хрестом. Від чорта також хрестяться. Ти мені розписочку напиши. Я — бюрократ. *(Підходить до етажерки, дістає аркушик паперу, ручку, кладе перед Скобелевичем)*. Пиши...

Скобелевич бере ручку, пише.

(Диктує). «Я, Віталій Іванович Скобелевич, стверджую цією розпискою, що двадцятого травня 19.. року сватався до Ярини Баранецької, і обіцяю з нею одружитися. В чому і розписуюсь». Підписався?

Скобелевич. Підписався.

Баранецька. Ну, тепер можеш іти.

Скобелевич *(нерішуче встає зі стільця, боязко озираться, дурнувато посміхається до Баранецької та до її брата, задкує до дверей)*. То я пішов... Я прийду... *(Шле Яруні поцілунок рукою і швидко зникає)*.

Баранецька та її брат якусь мить дивляться одне на одного.

Іде завіса.

І тут із-за куліс лунає вибух гомеричного сміху.

Картина третя

Та ж обстановка, що і в першій картині.

Я в а І

За столом сидить Ю р а. Щось пише. Дзвонить телефон.

Ю р а (*знімає трубку*). Слухаю. Що? Ні. Це не трест. Квартира. (*Поклав трубку. Зосереджено пише*).

Знову дзвінок.

(*Знімає трубку*). Слухаю. Ні, це не Михайло Андрійович... Юрій Миколайович. Який Михайло Андрійович? Запайченко? Слухайте, це не трест, а квартира. Розумієте? А звідкіля я знаю... (*Поклав трубку. Пише*).

Знову дзвінок.

(*Знімає трубку*). Алло! (*Убік*). Щоб ви пропали з вашим трестом! (*У трубку*). Ну, трест, трест! Чого кричите? Вам кого треба? Запайченко слухає. Що? Тонну цементу? А це хто? Начальник п'ятого управління Галапченко? Тонну не дам. Половину. Що? Каракузін не дає? Скажіть, я розпорядився, щоб дав. Прошу... (*Поклав трубку*). О, хоч одне добре діло за цілий день зробив. (*Пройшовся по кімнаті. Зробив кілька вправ*).

Знову задзвонив телефон.

(*Зняв трубку*). Слухаю. Ну, трест, трест... Так, Михайло Андрійович. Арматури нема? Скажіть Каракузіну, щоб дав... Будь ласка! (*Поклав трубку*). Бідний Каракузін. Сьогодні я добродушно розтринькаю всі його квартальні фонди...

Знову дзвінок.

Ще чогось просять. (*Зняв трубку*). Слухаю! Каракузін дзвонить? Нема чого відпускати? А ви чим займаєтеся?

Байдики б'єте! Круглов винен? Кажіть Круглову, хай негайно пише заяву за власним бажанням і сьогодні ж приносить мені на стіл... Да, і ви. також... *(Кладе трубку)*. Фу! Правду кажуть, що телефон — нерви... *(Підійшов до стіни, зняв гітару. Сів на краєчку стола, Вдарив по струнах, наспівує)*.

Моя мама добре серце мають,
А папаша держуть магазин...

(Опустив гітару). Ех, папашо, папашо. Магазину у вас, звичайно, нема. Але впертість, вибачте на слові... Два роки копіткої праці сина через оту «принциповість» фіть!.. А коли у заплаві Ікавки щось та й буде рости? Га?

Дзвінок у квартиру. Юра виходить.

Ява II

Юра і Зудіна.

Зудіна *(входить у світлому домашньому халаті, у тапочках, з книжкою в руках)*. Дозвольте сісти!

Юра. Звичайно, будь ласка!

Зудіна *(сідає на тапчан, кладе ногу на ногу)*. Юрію Миколайовичу, давайте начистоту. Давайте будемо по-людськи, принципово, по-громадянськи.

Юра *(здивовано)*. Давайте.

Зудіна *(при розмові весь час пильно дивиться йому в очі)*. Значить, хто я?

Юра *(насторожено)*. По-моєму, сусідка.

Зудіна. Ви тільки не думайте, що я якась аферистка. Ера Зудіна просто любить усе начистоту. *(Встає)*. Дозвольте, я сяду за стіл. Я звикла...

Юра. Будь ласка.

Зудіна. Значить, так. *(По-діловому стукає кулаком об стіл)*. Юрію Миколайовичу, скільки вам років?

Юра *(спантеличено)*. Років? Ну, тридцять п'ять...

Зудіна. А мені двадцять вісім. О!

Ю р а. Нічого не розумію.

З у д і н а. Начистоту?

Ю р а. Ну, давайте начистоту.

З у д і н а. Я така: усе для людей. Я не егоїстка. Я прочитала у газеті статтю «Бережіть мужчин!» І скажу вам принципово: совісно мені стало за мою громадянську свідомість. Я сказала собі: «Що ж ти, Еро Зудіна, постійний активіст, передовик, можна сказати, виробництва, голова комітету Червоного Хреста і член Товариства потопаючих, що ж ти нікого не бережеш?»

Ю р а (*усміхаючись*). І кого ж ви вирішили берегти?

З у д і н а. Я буду начистоту. Без всяких нюансів. Вас, Юрію Миколайовичу.

Ю р а (*відступає назад*). Мене?

З у д і н а. Вас, Юрію Миколайовичу. Ви, сказати начистоту, світило науки... Гордість нашого двору...

Ю р а. Але ж...

З у д і н а. Будьте спокійні. Я з людьми працювати вмію. У школі була головою ради загону. Потім весь час на виборних посадах.

Ю р а. Але ж я...

З у д і н а. Знаю. Читала в газеті, що чоловіки від природи слабші... Значить, начистоту: вам потрібна не якась вертихвістка, а друг, бойовий, сказати, товариш. Морально стійка, громадсько свідомо і сердечно чуйна, якщо без нюансів, людина...

Ю р а. Бачите, Еро... Вибачте, як вас по батькові?

З у д і н а. Для вас, Юрочко, просто Ерозія. Я людина проста, без всяких нюансів... Знаєте, тут до мене один поет залицявся. Навіть прописатися хотів. Спеціально для нього «Робінзона Круза» прочитала. Сама вірша написала, безкорисливо підписала його прізвиськом і в газету вислала. Кажу йому: «Це ще не все. Буду підправлять тебе. Буду скеровувати на правильний шлях. Щоб ти на вулицю виходив підправлений і скерований... Бо я ж тобі друг...»

Юра (*усміхаючись*). Оцінив він ваші добрі наміри?

Зудіна. Оцінив? Собача душа! Він каже: «Спасибі! З мене досить того, що ти написала і в газету вислала. Я краще піду непідправленим і нескерованим...».

Юра. Бувають такі невдячні. Та нехай буде гірше йому.

Зудіна. От-от. І я так думала. Справжніх людей, таких, як Ера Зудіна, зі свічкою пошукати. Це без нюансів.

Юра. Господи, такий рідкісний екземпляр щастя і потрапить у руки заклятому атеїстові. Ви, Еро... зіе, видать, добра людина. Бачу, що у вас все... Ну, як сказати, і громадянська і моральна підкладка для сім'ї вже є. Вам треба ще тільки чоловіка...

Зудіна (*радісно*). Юрочко! Можете начистоту. Можете без нюансів. Прямо: «Вас, Ерозіє, люблю!» Я не ображуся...

Юра (*делікатно*). Бачите, про любов я сказати не можу...

Зудіна. Ясно. Так і в газеті написано: «Чоловіки стали нерішучі...» Я вас, Юрочко, зрозумію...

Юра. Ні, Ерозіє, ви мене не зрозумієте.

Зудіна (*ображено*). Юрочко! Це хто? Я вас не зрозумію? Це Ера Зудіна вас не зрозуміє? Та, яка розуміє усіх членів Червоного Хреста нашого будинкоуправління? Яка все життя на роботі з людьми? Та я вам буду не жінкою, а культсектором! Без нюансів.

Юра. Вдома я таки волів би мати жінку.

Зудіна. І будете її мати. У нас буде не сім'я, а камінь. Цемент. Залізо, якщо без нюансів... Я давно до вас придивляюсь. Дівчат не водите. Підозрілих компаній не збираєте. Сусідів не заливаєте. Сама я ідейно витримана і морально стійка. Щодня читаю газети...

Юра. Знаєте, а я не встигаю.

Зудіна. Юрочко! Про що може бути мова! Я ж вам не просто жінка. Я вам — друг. Я вас підтягну. Я кожного ранку буду з вами проводити політінформацію...

Юра (*ледве стримується, щоб не розсміятися*). Ерозіє, уся біда в тому, що я не збираюся одружуватися. Ніколи...

Зудіна (*вражена*). Як? А ви знаєте, що сім'я — це осередок держави?

Юра. От-от. Саме тому, що знаю. Не хочу підірвати державні підвалини.

Зудіна. Навіщо ж тоді оцю записку писали? (*Витягує з книжки папірець, розгортає, читає*). «Вельмишановна сусідко! Денно і нічно відчуваю вашу присутність за стіною. Та ніяк не наберусь сміливості вам про це сказати. Ваш сусід».

Юра (*бере з рук Зудіної записку*). На жаль, мушу вас розчарувати. Не я писав цю записку. Почерк мого батька. Очевидно, він...

Зудіна. Ну, знаєте!.. Ніколи б не подумала, що ваш батько... (*Суворо*). Але без нюансів. Я цього так не залишу. Я буду скаржитись... За кого він мене вважає?..

Юра. Якщо начистоту, то, очевидно, за власницю телевізора, який горлає на всі заставки денно і нічно...

Зудіна (*шокована*). Юрію Миколайовичу! Критику зрозуміла! Вибачте мені... А я думала... В газетах пишуть... (*Іде до виходу*). Треба ж комусь відгукуватися... Якщо начистоту... До побачення... Критику зрозуміла... (*Виходить*).

Я в а ІІІ

Юра, потім Скобелевич.

Юра (*з усмішкою*). Отак, Юрочко! У тебе за стіною живе така морально стійка і громадсько-корисна наречена, а ти, крім своєї дисертації, нічого не бачиш... Аж

їсти захотілося з тієї любові... А може, справді, одружитися? Щоранку нормальний людський сніданок і...політінформація?..

Дзвінок у квартиру.

Не дадуть ні одружитися, ні поїсти.

Виходить і повертається зі Скобелевичем.

Скобелевич. Ну, як ти тут, нудьгуєш?

Юра (з іронією). Хіба мені дадуть заскніти у нудній самоті? У хвилини громадських збочень підправляє пояс батька. Коли я хитаюся від цих підправлянь, мене підтримує плече товариша... (Кладе Скобелевичу руку на плече). У хвилини нервового виснаження з'являється ангел у подібі Ерозії Зудіної і каже: «Начистоту! без нюансів, мій обов'язок тебе берегти...».

Скобелевич (прикладав долоню до Юркового лоба). Температури нема? Що за ангели тобі з'являються?

Юра. Не питай. Приходила моя сусідка Ера Зудіна. Досі ми з нею тільки віталися. У коридорі, на вулиці. А оце просто з порога: «Без нюансів, начистоту...»

Скобелевич. Красива?

Юра. Хочеш — познайомлю?

Скобелевич. Поки не треба. Я ще від Яруні не відійшов. Чорт її знає, що вона з тою розпискою робитиме?.. Ага, слухай. Я, здається, знайшов вихід із твого становища.

Юра. Ти вже один вихід знайшов був. І ледве ноги виніс, якщо я тебе правильно тоді зрозумів...

Скобелевич. Проте виніс. А, правду кажучи, думав, що не винесу.

Юра. Може, мене тепер женитимеш?

Скобелевич. Перестань. Я серйозно. До подачі дисертації zostався місяць. Ти кажеш батькові, що погоджуєшся з ним, дисертацію будеш переробляти. А мо-

же, й зовсім переминиш тему. Даєш йому (*витягує з кишені путівку*) оцю путівку на курорт. Він їде, а ми за цей час своє діло робимо.

Юра. Думаєш, поїде?

Скобелевич. Залежить від того, як ти його переконаєш, що визнав свої помилки.

Юра. Ти знаєш, мені іноді здається, що батько таки має рацію з тою заплавою.

Скобелевич (*роздратовано*). Ні, ти таки збожеволів! Два роки нидів над дисертацією, уже все готово — і ось маєш... Невже ти не віриш тим, чії першоджерела використовував? Доктори наук! Академіки! Нехай ти мені, своєму керівникові, не віриш... Але їм!.. Чи, по-твоєму, вони нічого не тямлять у сільському господарстві? Адже теоретично ми все обґрунтували з тією заплавою. Комар носа не підточить.

Юра. А батько?

Скобелевич. А я?.. Ти не думав, що скажуть про мене?

Юра. Ну... Скажуть, що ти помилився. Буває...

Скобелевич. Помилився? А ти не подумав, як та помилка вплине на мою дальшу службу і наукову кар'єру?

Юра. Не хвилюйся. Твоя кар'єра не постраждає.

Скобелевич. Не постраждає? Якийсь дядько вправляє мізки науковцям — це, по-твоєму, нормально?

Юра. Той дядько шістьдесят п'ять років ходив по цій заплаві...

Скобелевич. Не розумію! Хто ж тоді писав оце? (*Схопив зі столу дисертацію*). Господарський підхід, науковий виклад, авторитетні першоджерела... Чи я маю перевіряти тебе, як першокурсника?

Юра. Добре... Залишимо... Вибач, нерви...

Скобелевич. Розумію, тому й вибачаю.

Пауза.

Усе буде гаразд. Старика відправимо на курорт. Минє час — будете обидва з цього сміятися.

Ю р а (*задумливо*). Може, ти й маєш рацію...

Скобелевич. Не стогни. Не ти перший, не ти останній. Зрештою, науки без риску не буває...

Ю р а. Філософія... Колись у дитинстві я довго не наважувався залізи у сусідський садок. Потім таки заліз. Хлопці настропили. Нарвав за пазуху яблук, приніс додому, заховав на горищі у сіно. Цілий день мені здавалося, що сусід усе знає і всі знають, що я злодій. Потім почав себе переконувати, що у сусіда дітей нема, а яблук у нього багато. Що вони все одно погнили б... (*Посміхнувся*). Навіть заспокоїв себе тим, що у сусіда дрібновласницька жилка. І яблука я взяв не його, а свої, народні... Від душі відлягло. Я навіть почувався героєм... І все ж ота крадіжка й досі скалкою стримить у моему серці...

Скобелевич. Сентиментальність. Дитяча сентиментальність... У наш час — розкіш...

Дзвінок у квартиру.

Ю р а. Ще хтось...

Виходить і повертається з Зудіною.

Я в а І V

Т і ж і Зудіна.

Зудіна. Ви мені, Юрію Миколайовичу, вибачте. Мені так незручно... (*Побачила Скобелевича, затнулася*).

Ю р а. Проходьте, проходьте. Знайомтеся. Це мій товариш...

Зудіна (*демонстративно простягає руку*).. Зудіна. Ерозія.

Скобелевич. Дуже приємно. Віталій...

Юра. Сідайте, будь ласка. Ми тут якраз затіяли дискусію... Може, ви допоможете знайти істину...

Скобелевич показує Юрі, щоб той мовчав.

Зудіна. Про що може бути мова, Юрочко! Кажіть просто, без нюансів. (До Скобелевича). Ви мені вибачте за пардонність, але ми з Юрочкою друзі...

Скобелевич (з відчутною зверхністю). Ми тут дискутуємо з приводу шерстистого носорога. Кажуть, що в Якутії на глибині двох метрів знайшли його скелет...

Зудіна (пильно дивиться Скобелевичу в очі). Що ви, Віталечко, кажете! Я так і знала, що знайдуть. Ясно. Значить, м'ясо таки з'їли, шкуру здерли, а кістки закопали. Щоб замести сліди. Звичайний почерк браконьєрів... Віталечко, вибачте за пардонність, але ми тут всі свої. Я люблю начистоту. Будьте спокійні, впіймають і їх! По відбитках пальців на костюмах...

Скобелевич. Так-то воно так. Але ж минуло двадцять тисяч років.

Зудіна (поплескала Скобелевича по плечу). Віталечко, повірте мені, є діла похлеще. І більше заплутані, ніж той носоріг. І що ви думаєте? Знаходять. Розплутують, як пить дати. (Нахиляється ближче). Начистоту? Сама бачила. Шпіона. Матьорого. Отак чик-чик — і навіть не пискнув.

Юра. Зарізали?

Зудіна. Ні. Їх живими беруть. Для язика... Віталечко, ці діла мені відомі. Ера Зудіна все життя на передовій громадянської боротьби. Щоб усе начистоту, по-людському, по-громадянському, без нюансів... Ось ви про цього бегемота...

Скобелевич. Носорога.

Зудіна. Вибачте. Все одно тварина... Прогавили. Черства байдужість... Я вас питаю, Віталечко, де була громадськість? Де був колектив? Щоб оточити увагою,

огорнути опікою, чуйністю. А як треба — просигналізувати, в газету пропечатати, на зборах продраїти. А так — що ми маємо наяву? Скелет. І скільки таких скелетів ще буде? Присікати треба на місці. Принципово, по-громадянському!..

У передпокої чути кроки.

Я в V

Ті ж, Ліда і Рябоштан. Ліда входить з валізою в руді. За нею з другою валізою йде Рябоштан.

Ліда. Добрий день!

Рябоштан. Проходьте, Лідочко, проходьте.

Юра і Скобелевич глянули один на одного. Дуєтом відповіли «Добрий день!» Заклякли у здивованій позі.

Це, Лідочко, мій син Юрій. Це його товариш Віталій Іванович Скобелевич, а це, по-моєму, сусідка наша.. Як вас?..

Зудіна (*поспіхом*). Ерозія. Ерозія Зудіна...

Рябоштан. А це — Лідочка. Від сьогодні член нашої сім'ї... Проходьте, Лідочко, у мою кімнату... Від сьогодні вона ваша.

Ліда йде у сусідню кімнату. Рябоштан за нею.

Юра (*шокований*). Невже старий у шістьдесят п'ять років вирішив стати жокеєм?!

Скобелевич (*потер лисину*). Знову горить план... Треба буде діставати ще одну путівку...

Зудіна (*підозріло*). Тут щось не чисто. Просигналізувати! Громадськість не дасть людині морально розкластися...

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Картина четверта

Та ж обстановка, що і в третій картині.

Я в а І

Ю р а сидить на тапчані. З другої кімнати на кухню проходить—
Л і д а. Вона у брюках, поверх яких одягнений фартушок.

Ю р а (*коли Ліда вийшла, встав, передражнив, як вона ходить*). Мамочка. Гасає, ніби тут народилася... Ну й молодь пішла! А батя на старість теж того... Каже: «Ви хотіли мене одружити насильно, то я краще зроблю це по любові...». Жокей. Ще побачимо, хто на кому їхати буде. Ще й тижня не побула, а вже з кімнати вижила. Там, дивись, обох з квартири витурить...

Л і д а (*проходячи мимо*). Ви щось казали?

Ю р а. Слухайте, метелику! У вашому інституті вчать, що перш ніж до дяді звертатися, треба казати «вибачте»?

Л і д а (*у тон*). Слухайте, дядю. А ви хіба досі не знаєте, що дамам зауваження не роблять? І, по-моєму, курка таки старша за яйце...

Ю р а. Не розумію: хто яйце, а хто курка?

Л і д а. Спитайте свого батька.

Ю р а. Сумніваюся, чи він здатний зараз щось розумне відповісти. У нього ж медовий тиждень.

Л і д а (*суворо*). Ще одно слово про Миколу Михайловича, і я...

Ю р а. Дивні Кицька дряпається. Слухайте, мамочко, а чому ви його називаєте Миколою Михайловичем? Чому не просто Миколка, Коля?

Л і д а. Це наші особисті справи... (*Сідає на кравчку тапчана*). А ви, любий, не думаєте, що нетактовно поводитесь?.. Адже я, крім усього, ще й дама...

Ю р а (*сердито*). Поки що переді мною не дама, а, вибачте, лантух чоловічого одягу, напханий жіночою нахабністю... По-моєму, ви зарано записуєтесь у мої родичі... Старий завтра, може, передумає — і ви підете туди, звідкіля прийшли... (*Посміхається єхидно*). Або закохаеться в іншу... У його віці всього можна чекати.

Л і д а. Не думаю. Я вірю йому. Я впевнена у ньому і, не задумуючись, віддала свою долю в його руки.

Ю р а. Звідкіля у вас така впевненість? Ви ж не розписані ще. Ах, до речі, коли плануєте зв'язати свої серця параграфами закону?

Л і д а. Думаю, що для вас це не має значення.

Ю р а. Чого ж? Мені треба знати. Весілля справлятиму я. Хто ж тепер вам найближчий родич? Підготуватися треба... Боярів уже намітили?

Л і д а. А ми не будемо розписуватись. Ми — на віру. Знаєте, як це? Колись люди вінчалися тільки в церкві, а були й такі, що не хотіли вінчатися. Жили невінчані. На віру! Їх не зв'язували слова присяги богів, не зв'язували параграфи закону. Їх єднало щось вище...

Ю р а. Ха-ха-ха! Невже і вас зв'язує ко х а н н я? Може, ще втечете кудись, як колись закохані втікали?

Л і д а. Нам і тут добре. Тепер закохані не тікають. Тепер тікають від закоханих.

Ю р а. На що ви натякаєте? Сподіваєтеся, що я втечу?

Л і д а. А ви мені зовсім не заважаєте.

Ю р а. Ну й ну!.. Але ж ви мені заважаєте! Ви, двадцятидворічна нахаба, яка сіла на шию старому дурневі...

Л і д а (*рвучко встає*). Ану замовкніть! Бо я зараз оцими пазурами...

Ю р а (*відсахнувся*). Скажена...

Л і д а (*хвилинку помовчала, заспокоїлася*). Слухайте, хлопчику. Ви тут у чоловічій компанії зовсім здичавили... З жінкою, як і з кицькою, треба бути лагідним. Інакше вона вам видрапає очі...

Ю р а. Овва!..

Пауза.

(Рішуче). Слухайте! З вами можна поговорити, як з дорослою?

Л і д а. Якщо ви вважаєте, що я доросла, то... (Сіла знову на тапчан). Слухаю вас.

Ю р а (ходить по кімнаті, не знає, з чого почати). Ви молода, вродлива дівчина...

Л і д а. Гм... Прогрес відчутний. Від «лантуха» до...

Ю р а (махнув рукою). Невже вам не соромно зв'язуватися з таким дідом?

Л і д а. Це ви так про свого батька?

Ю р а (намагається якомога лагідніше). Ви не боїтеся пліток? Не боїтеся того, що про вас будуть говорити в інституті, коли дізнаються?

Л і д а (незворушно). Я з тих людей, що живуть не плітками, а реальним життям... Поки мої однокурсниці, бігаючи по громхарчівських точках, будуть наживати собі виразки шлунку і одночасно вилизувати язиками мої кісточки, я, маючи солідну матеріальну базу в особі вашого батька і його помешкання, можу собі спокійно вчитися, ходити в кіно, до театру, не думати, у що я одягнуся, що їстиму... А там буде видно...

Ю р а (шокований). Ви так цинічно про це заявляєте? Хотілося б, щоб ваші слова почув батько...

Л і д а. Можете йому про це передати... Бачите, Юро. Мені здається, ви, як людина освічена, читаете багато, то й знаєте, до чого зараз іде людство...

Ю р а. В якому розумінні?

Л і д а. В усіх розуміннях... Скоро людина на землі не матиме чим дихати. Від шумів, створених її технічним генієм, вона остаточно оглухне...

Ю р а. Де ви у свої двадцять два роки набралися цього скептицизму? Зараз учені всіх країн активно шукають...

Ліда. Скептицизмом, Юро, нагороджують не роки, а люди... Один учений, з яким я була знайома, посіяв у мені зернини цього, як ви висловлюєтесь, скептицизму... Отакими активними «пошуками», як ваш.

Юра. Ви вже й це знаєте?

Ліда. Між друзями таємниць не буває. А ми з вашим батьком великі друзі...

Юра (*після паузи*). Що ви в ньому знайшли — зрозуміло. А ось що він знайшов у вас, ніяк не можу второпати.

Ліда. Може, колись второпаете...

Пауза.

Юра. У мене, Лідо, до вас одне прохання.

Ліда. Слухаю.

Юра. Я просив би, щоб ви дали спокій моему батькові... І не діяли мені на нерви...

Ліда (*посміхається*). Так, нерви у вас пошарпані таки добряче. З нервами вашого батька і порівняти не можна... (*Безтурботно*). Слухайте, Юро. Не я вашого батька знайшла, а він мене. Значить, я йому потрібна... Потім, розумієте, ваш батько дуже чарівна людина, і я його покинути не можу... А щодо нервів, то не турбуйтеся. В одній людини нервових клітин вдесятеро більше, ніж усіх людей на землі. Нічого з вами не станеться, як я їх трохи посмикаю.

Юра (*з розпачем*). Не вкладається в голову. За два роки ви будете лікарем. Невже такій несерйозній людині, як ви, хтось довірить своє життя?

Ліда. А я з людьми справи не матиму. Я не хірург і не терапевт. Я — сангігієна. Матиму справу з середовищем, що оточує людей...

Юра. А люди чим дихають?

Ліда. Хто чим має. Ви, наприклад, дихаєте своєю дисертацією.

. Ю р а (*ледве стримується, щоб не зірватися*). Ці колючки зовсім недоречні... Вам, наприклад, відомо, що людство щороку викидає в атмосферу чотири мільярди тонн вуглекислого газу, спалюючи вугілля, торф та інше пальне? Що кисню...

Л і д а. На мій вік кисню вистачить.

Ю р а. А діти? Внуки?

Л і д а. У мене дітей нема. І не буде.

Ю р а. То в людей є.

Л і д а. То нехай люди про своїх дітей і думають.

Ю р а. Але ж ви майбутній лікар! Ви мусите думати про здоров'я людей, їхнє довголіття...

Л і д а (*пустотливо*). Дитино моя! Мало хто про що мусить думати... Я знаю одного начальника, який мав збудувати лікарню. Але збудував собі особняк, провів газ, вимостив дорогу і відгородився від усіх високим муrom. Створив собі персональний мікроклімат і поки ним зацікавляться відповідні органи, він надихається вашим киснем по саму зав'язку.

Ю р а. Таких одиниці. Їх скоро зовсім не буде!

Л і д а (*хитрувато*). А чому я не можу бути однією з таких одиниць? Чим я гірша? Чи я з іншого тіста виліплена?

Ю р а. Людина для того й зветься людиною, щоб думати не лише про себе... Ви тільки починаєте свій життєвий шлях... Учіться, щоб потім свої знання віддати людям...

Л і д а. Не всякі знання людям потрібні... Я колись читала, що один учений розробив проект, як розплавити льоди Північного Льодовитого океану для пом'якшення клімату на землі.

Ю р а. Це безглуздя.

Л і д а. Чому безглуздя? Одному хочеться переорати заплаву, щоб вирощувати капусту. Інший прагне розводити на Північному полюсі канарейок і папуг.

Ю р а (*ніби не чує докору Ліди*). Бувають і помилки.

Ліда. Але ж цей учений знаменитий географ, світило!

Юра. На сонці також бувають плями. Коли б не було експериментів, наука не рухалася б уперед.

Ліда. Мені здається, що після вдалого експерименту цього вченого-географа на землі надовго припинилися б будь-які експерименти... Вам відоме таке поняття — рівновага в природі?

Юра. Про це зараз тільки й пишуть. Тому, мабуть, і не впровадили в життя проєкт цього географа. Знайшлися люди, які зупинили вчасно цей експеримент.

Ліда. А скільки таких проєктів упроваджено?.. (Хвилюю помовчала). Тепер послухайте мене, Юро. Я не та, за яку ви мене вважаєте. У вашу хату привело мене не безглуздя...

Юра. Звичайно. Безглуздя таким легким способом мікроклімату собі не створить.

Ліда (ніби не чує). Я мрію про дітей і про внуків...

Юра. Ого! Скоро в мене будуть братики і сестрички.

Ліда. Не кривляйтесь... Я хочу, щоб мої діти не ховались у кисневі камери чи одягали кисневі маски. Я хочу, щоб вчені зберегли їм природу, гаї, луки, озера, ріки, ліси, чисте небо, а не винищили все це своїми безглуздими експериментами, вручивши людству свої винаходи — портативні кисневі пульверизатори...

Юра. І для цього ви з'явилися тут?

Ліда. Тут я з'явилася тому, що так хотів ваш батько.

Юра. А ви?

Дзвінок у квартиру. Ліда виходить і за мить повертається з Зудіною, у якої на лиці марлева пов'язка.

Я в а П

Т і ж і Зудіна.

Зудіна. Добрий день! У мене нежить. Я ось для техніки безпеки натягнула... Щоб людей не заразити. Сусідка з третьої каже: «Ерочко! Це бенгальський грип. Будьте обережні!»

Ліда (посміхається). Не може бути!

Юра. Ви що, з бенгальським тигром цілувалися?

Зудіна. Юрочко, начистоту? Прочитала в пресі, що в головному мізкові людини має бути вісімдесят процентів води. І жахнулася: я майже не п'ю води! П'ять чашок підряд випила. І ось: бенгальський грип...

Ліда. У вас, мабуть, звичайна простуда.

Зудіна. Лідочко, у мене звичайного нічого не буває. Це я вже добре знаю. Бенгальський грип...

Ліда. Зніміть пов'язку, я подивлюся.

Зудіна. Лідочко! За кого ви мене маєте? Ера Зудіна не з тих, хто в чужу хату приносить бацили. Принципово! Не можеш людині принести в хату чогось доброго, грипу не носи. Лідочко! Я ж людина! У мене ж вища форма мислення. А ви хочете, щоб я перед вами роззявляла рот і дихала на вас бацилами? Я дихаю свідомо...

Юра. Я можу авторитетно підтвердити. Сусідка наша завжди дихає свідомо.

Зудіна. О, чуєте? Юрочка не збреше. Він учений. Без нюансів, Лідочко. Бенгальський грип виліковується чи?.. Принципово?

Ліда. Як у кого.

Зудіна. Ясно. Усе залежить від складу типажу. Як чий типаж складений.

Юра. Думаю, що вам боятися нічого.

Зудіна. Юрочко! Мені? Боятися? Радикуліт мене не звалив. Холера не взяла. І щоб Еру Зудіну якийсь, вибачте, бенгальський грип... Ги-ги-ги-ап-чхи!.. Тільки ось в носі крутить... Неприємно на візуальний вид... І щоб

потім ускладнень яких не було. На голову... А-пчхи!
Якийсь синдром...

Ліда. Вам треба було б лягти, чогось гарячого випити.

Зудіна. А навпаки не подіє? По інших органах не вдарить?

Ліда. Думаю, що ви окріп пити не будете.

Зудіна. Ну що ви, Лідочко. Я ж освічена жінка.

Юра. Найкраще візьміть півсклянки горілки, перцю туди... І... закусить часником. Все буде гаразд. Не вдарить нікуди... Хіба що в голову трохи...

Зудіна. Юрочко, не можна! У мене ж розумова праця. Ви ж знаєте, я комендант гуртожитку.

Ліда (*вийшла у свою кімнату. Повернулася*). Ось таблетки. Три рази на день по одній перед їжею...

Зудіна (*бере таблетки, пильно вивчає упаковку*). Підписані... Наші, вітчизняні...

Юра. Сумніваюся, чи ці таблетки вам допоможуть.

Зудіна (*насторожено*). Чому?

Юра. Грип не наш. Бенгальський.

Зудіна. Юрочко, мені допоможуть... (*Схопилася за голову*). Ой, у мене знову синдром починається. Біжу! Лягаю! (*Швидко вибігає*).

Ліда поспішає за нею.

Юра (*хапається руками за голову*). Скоро і в мене почнеться синдром...

Завіса

Картина п'ята

Та ж обстановка, що і в попередній картині.

Я в а І

Рябоштан, Юра. Один сидить на тапчані, другий — на стільці біля столу. Один дивиться в один куток кімнати, другий — в інший.

Ю р а. Ламаю голову і нічого не придумую. Чи прив'язати вас до тапчана, як ви мене? Сорому не маєте! А що, коли в райкомі дізнаються?

Р я б о ш т а н. Знімуть стружку, а жінку не одберуть... Ех, Юро! Та за таку жінку можна щодня на молитву ходити.

Ю р а. Моліться, моліться. Поки не показала вам роги.

Р я б о ш т а н. Я, сину, і чортів бачив. Уже звик. Мені роги не страшні.

Ю р а. А що вам страшне? Чого ви боїтеся?

Р я б о ш т а н. Мені страшно, як обірветься наш рід...

Ю р а. То ви поспішили продовжити його?

Р я б о ш т а н. Коли ти не спишиш, мушу спішити я. Сам розумієш, мені не сімнадцять.

Ю р а. Воно й видно.

Р я б о ш т а н. По-моєму, ти сам мене благословив на цей вчинок.

Ю р а. Так... Але ж...

Р я б о ш т а н *(усміхається)*. Знаю, знаю. Ти хотів підсунути мені підтоптану бабу. Можна сказати, мало не насильно, як у старі часи, хотів одружити. Ти мій син, і то я тебе насильно не женю... Хоч, правда, тепер старі дорожче ціняться, ніж молоді. Он твій Скобелевич ледь сам не женився...

Ю р а. Не проговоріться йому, що це ваша затія. Бо мені в інституті життя не буде... Хто ж знав, що вона ваша знайома... Ми хотіли для вас... спокійної старості, затишку...

Р я б о ш т а н. З вашого боку це дуже благородно. Але ж ти, сину, мене знаєш. Хіба я зможу жити у затишку? Я люблю вир життя, боротьбу... Чому б мені, сину, й тепер не поборотися? Тим більше, що під загрозу я ставлю тільки своє особисте.

Ю р а. Думаю, що це не та боротьба. Вона вам дасть такого духопелу... Зніме з вас не тільки стружку, а й останні штани.

Р я б о ш т а н. З мене, сину, вже нема чого знімати... А про Ліду ти даремно так. Вона дуже чарівна дівчина.

Ю р а. Міцненько вона вас причарувала.

Р я б о ш т а н. Вона причарує ще не одного.

Ю р а. І ви спокійно так про це говорите?

Р я б о ш т а н. Хіба я схожий на Отелло?

Ю р а. Так, як вона на Дездемону.

Р я б о ш т а н. То чого ж хвилюватися?

Ю р а. Ви, може, не хвилюєтесь. А я хвилююсь. Хвилююсь, як подумаю про той час, коли вона почне тягати нас по судах, щоб відсудити півквартири і поділити оті наші скромні пожитки.

Р я б о ш т а н. Облиш. Ліда не з таких. Ліді я вірю, як сам собі. І коли б вона хотіла квартиру, то знайшла б інші методи...

Ю р а. Звідкіля така віра?.. Невже ви вірите, що вона у вас закохалася?..

Р я б о ш т а н (*усміхнувся*). А чом би й ні?

Ю р а. Ха-ха-ха! Та неville ви не розумієте, чого їй від вас треба?

Р я б о ш т а н. Розумію, сину. Колись і ти зрозумієш...

Ю р а. Можливо. Але поки що мені нема спокою. Я не маю можливості працювати...

Р я б о ш т а н (*лагідно*). Хіба вона тобі заважає? Ти в одній кімнаті, а вона у другій. До полудня на заняттях. Там — у бібліотеці...

Ю р а. Вона мені діє на нерви...

Р я б о ш т а н. А ти б спокійно. Ставився б до неї, як до сестри. Пішли б разом у кіно...

Пауза.

Ю р а (*благально*). То навіщо вона вам? Ну, в крайньому випадку, знайдете собі колись іншу, трішки серйознішу... Не тільки світу, що у вікні...

Р я б о ш т а н. О, ні. Не в мої роки ходити попід інші вікна. На що сподіватися? На твого Скобелевича?.. Ні, ні! Це саме те, чого я все життя шукав...

Ю р а (*ходить по кімнаті, роздумує*). Добре! Женіться. Але щоб потім не нарікали.

Р я б о ш т а н. А чого мені женитися? Ось є у хаті, то хай буде. І нарікати мені нічого. Аби вона не нарікала.

Ю р а (*рішуче*). Тоді мені, як вашому найближчому родичеві, слід подумати, як вирядити вас по-людськи... На багато я не спроможуся. Кругосвітньої весільної подорожі вам не влаштую, але на курорт послати можу... (*Дістає з шухляди путівки*). Ось дві путівки... В Карпати... Походите по горах, згадаєте молодість... Екзотика. Враження...

Р я б о ш т а н (*бере з рук сина путівки*). Ти диви! Справді путівки. У санаторій «Карпати»...

Ю р а. Тільки прізвища ваші туди вписати.

Р я б о ш т а н (*дивиться на сина хитрувато*). Спасибі! Спасибі, Юрку! Оцього вже справді не чекав... (*Помовчав*). Тільки ж ти, бісова личино, щось надумав. Я твого батька добре знаю...

Ю р а. Хоч трохи чогось свого у мені визнали. А я вже грішним ділом думав, що мене таки цигани загубили...

Р я б о ш т а н. Справді, ми з тобою останнім часом, як пес із котом.

Ю р а. Ось давайте на цьому поставимо крапку. Тепер, здається, у нас причин для сімейного і громадського роздору нема.

Р я б о ш т а н. Невже нема? Щось я тебе, Юрку, не впізнаю... Ні, таки ти щось надумав.

Ю р а. Чому надумав? Просто зрозумів помилки... Я також не заскорузлий...

Р я б о ш т а н. Тоді вдвічі радий. А я вже, вибач старому, думав туди йти, вище...

Ю р а. І пішли б?

Р я б о ш т а н. Пішов би, Юрку. Дістався б на сьоме небо, а свого домігся б... Ти ось скажеш: «Подумаєш, що таке одна заплава? Ну, вдався експеримент, то вдав-ся. Ні, то й ні. Якихось кількасот гектарів землі погоди на нашій планеті не зроблять». А що як кожен із нас так подумає? Природа мільйони років виробляла своє саморегулювання. А нам здається так: отут створимо море, отут насиплемо гори, тут висушимо болото, тут прокопаємо канаву. Візьми ту ж річку Ікавку. З наших земель вона витікає. Тут її джерельця. А протікає вона через вісім районів. Через землі не одного десятка колгоспів. Осуши в нас — пересохне скрізь, піде під землю... Та навіть якби твоя капустана ідея вдалася, то не окупить вона шкоди, заподіяної нею ж... Отож і буває таке: хто проектує завод, думає тільки про свій проект. Аби його прийняли, а там хоч світ валися. Хтось будує завод і думає, аби прийняла комісія, а там хоч світ валися. Якийсь директор заводу думає тільки про план, аби цифра справна, а там хоч світ валися. І світ помаленьку вальється...

Ю р а. Ви хотіли, щоб директор заводу думав про те, внесли ви добрива на поля чи ні?

Р я б о ш т а н. Про добрива він може й не думати. Але про землю думати мусить. Завод його не за межами нашої планети. Дихає він та його колектив киснем нашим, земним. Воду використовує не з марсіанських каналів.

Ю р а. Тату, тату... У кожну людину свідомість не встромиш. Один, може, й думає, може, й хоче щось зробити, може, й пробує. Але наштовхнеться кілька разів на черствість, байдужість інших, і ентузіазм із нього обсіпле-

ться, як з ошпареної курки пир'я. І тягне потім він байдуже свою службову шлею, на ентузіазм інших дивиться як на дивацтва. А байдужість, як зараза. Якщо з нею не боротися, переростає в епідемію.

Рябоштан. Спитай себе: що зробив ти, щоб не було отієї байдужості?

Юра. Я себе питаю. І не раз. Ще будучи студентом. Ви знаєте, як я вступав до інституту, як я вчився. А декого батьки привезли в машині, упхнули через чорний хід. Він п'ять років протирав штани, а тоді його через той чорний хід «розподілили». Вчора він у мене списував, за нього я робив курсові роботи, а сьогодні він керує моєю дисертацією. І вчить мене... Бо його батько домігся, щоб сина залишили в аспірантурі. А мій батько сказав, коли дізнався, що його сина рекомендували в аспірантуру: «Піди спочатку попрацюй агрономом. Понюхай землі». Поки я нюхав землю, отакі, як Скобелевич, принохувалися до напрямку вітру, правдами і неправдами ставали кандидатами наук...

Рябоштан. Ти мені дорікаєш?

Юра. Не дорікаю, виправдовуюся перед вами... Зрозумійте, і мені хочеться на ноги твердо стати. Мені набридло бути на побігеньках. Не хочеться, щоб мною і такими, як я, керували скобелевичі. Не хочеться, щоб вони посідали чийсь місце, компрометували нашу науку...

Рябоштан. Вибач. Я думав, що у вас стосунки дещо тісніші, ніж між дисертантом і керівником...

Юра. Ти знаєш, ми з Віталієм п'ять років просиділи за однією партою. Жили в одній гуртожитській кімнаті під однією стелею, їли за одним столом. Але єднала нас тільки парта, тільки стеля і тільки стіл... Як товариш — він ніби й непоганий. Якщо не зачепити його гонору. Як науковець — випадковий. Та й студентом він був випадковим. (*Гірко посміхнувся*). І ось я мушу йти на його поводку. Бо, на жаль, на даному етапі саме від нього

залежить мое наукове майбутнє... Як людина... Мені інколи здається, що він складається з двох футлярів. В одному, службовому, ходить Віталій — кандидат наук, соціалістичний працівник інституту, підперезаний усіма параграфами і рамками громадського життя. А в другому, приватному, Віталій — індивідуаліст, який часто попирає ті параграфи і вискакує за рамки того, що пропонує на службі.

Рябоштан. Не розумію одного: ти знаєш, що Віталій хитрий пристосуванець. І раптом він твій науковий керівник... Продовжуєш з ним підтримувати товариські стосунки...

Юра. На жаль, не дисертант обирає керівника, а навпаки. Яким аршином вимірювати наше товаришування зараз? Не знаю. Може, старою інерцією.

Рябоштан. Все одно ти йому мусив би сказати відверто, що про нього думаєш.

Юра. Гадаєш, я йому про це не говорив? Ого! А він на це: «Нічого. Мине час, і ти пристосуєшся». І я вже пристосувався. Щоб захистити дисертацію. Мені страшно не хочеться висіти в повітрі. Мені хочеться твердо стояти на ногах, відчувати під собою ґрунт.

Рябоштан (здивовано). То хіба ти не відмовився від дисертації?

Юра (спохватився). Чого ж! Відмовився... (Помовчав). Я-то відмовився, а дехто... Ось ви не можете відмовитися від цієї верхівки.

Рябоштан. Ага! Жінка, сину, не дисертація. Написав, захистив — і на полицю.

Юра. Розумію. На полицю її не так просто закинути. Вона скоріше вас туди кине.

Рябоштан. Наскільки я зрозумів, ти ставиш мені умову. Відмовтеся, мовляв, тату, від майбутньої жінки, то я відмовлюся від ідеї осушення заплави. Ніби так за так. Правильно?

Юра. Я своє «так» уже сказав. А ви зі своїм «так» можете спокійно їхати на курорт...

Дзвінок у квартиру. Юра йде відчиняти. До кімнати вбігає Скобелевич.

Я в а П

Т і ж і Скобелевич.

Юра. Що з тобою?

Скобелевич (захекався). Зараз... (Киває на батька). Тс-с-с-с...

Рябоштан. Що, Віталію Івановичу, включилися в громадський рух: біг задля здоров'я?

Скобелевич. Я присяду... (Опускається на стілець).

Юра. Сідай, сідай.

Рябоштан виходить на кухню.

Скобелевич. Яруня біля твого під'їзду. Ніс до носа...

Юра. Сама чи з братом?

Скобелевич. Сама. Я нашттовхнувся на неї, відвернувся, а вона: «Віталію Івановичу!..» Ну, я — хода...

Юра (усміхнувся). Як вона ще й досі в інститут з цією запискою не пішла?

Скобелевич. Вона ж не знає, де я працюю.

Юра. Так важко дізнатися, коли є прізвище, ім'я та по батькові?

Скобелевич. Може, вони до цього не додумаються... От влип, брате. Я тоді з переляку ледь заїкою не став. Уявляєш, такий здоровило? Та й вона — слава богу... І бачу, що обоє якісь ненормальні. (Обурено). Не розу-

мію тільки одного: чому божевільні живуть отак між нормальними людьми? Невже нікому нема до них діла? Піду в міськраду...

Дзвінок у квартиру.

(Перелякано). Вона! Точно вона! *(Встав, метушиться по кімнаті, хоче десь заховатися. Тоді залазить під стіл, натягнувши скатертину майже до підлоги)*.

Юра *(сідає за стіл, ніби щось пише)*. Я тебе трохи прикрию.

З передпокою чути голос батька: «Проходьте до кімнати».

Я в а ІІІ

Т і ж і Баранецька.

Баранецька. Добрий день вам, Миколо Михайловичу! Добридень і вам... Юро!

Юра чемно вклоняється.

(Подає руку). Як час швидко збігає!.. Таким маленьким вас знала, а тепер... Гай-гай! Діти наші... Переростають батьків.

Юра *(тисне руку Баранецькій)*. Діалектика...

Рябоштан. Сідайте, Ярино Петрівно. *(До Юри)*. А Віталій уже пішов?

Юра. Ага, уже пішов...

Баранецька. Правду кажучи, то Віталій Іванович мене до вас привів.

Рябоштан. Інакше не завітали б. Ех-хе-хе... Все ніколи. А в одному місті живемо.

Баранецька. Правду кажучи, таки ніколи. То онуків мені підкинуть...

Рябоштан (*зітхнув*). Я був би теж радий, щоб мені онуків підкинули.

Юра нервово посміхається.

Баранецька. Так за чим же зупинка?

Рябоштан (*безнадійно махнув рукою*). Навряд чи я на онуків розживуся. Коли сам не постараюся...

Юра (*нервово*). У мене батько...

Рябоштан (*перебиває*). Розкажіть краще про себе, Ярино Петрівно...

Баранецька. А що розказувати? Ходила в міліцію...

Скобелевич насторожено прислухається.

Внучку хочу прописати. Йду повз ваш будинок, задумалася... Правду кажучи, я навіть забула, що це ваш будинок. Колись ви мені показували, а тепер... Аж тут Віталій Іванович звідкілясь... Та чогось такий переляканий... Десь зник...

Рябоштан. Ви хотіли, щоб він після такого сватовства кидався до вас в обійми?

Баранецька. Ви знаєте, аж самій мені тоді його шкода стало...

Рябоштан. Нічого з ним не сталося.

Скобелевич під столом раптом чхнув.

Юра (*стрепенувся і в унісон Скобелевичу*). А-а-ап-чхи! А-а-п-чхи!

Баранецька. Він ще й досі нічого не знає?

Рябоштан. Мабуть, що й ні. (*Раптом зареготав*). Ну й Федя!..

Баранецька (*теж хихикає*). Треба, щоб отак співпало! Ваш дзвінок і візит Феді.

Рябоштан (*регоче*). Уявляю, як все це було. Федя коли розповідав у лицах, як кажуть, я мало не вмер зо сміху.

Ю р а. А-а хто це Федя?

Б а р а н е ц ь к а. Брат мій.

Р я б о ш т а н. Артист. У заводському драмколективі й досі грає.

Ю р а. То ви все те розіграли?

Б а р а н е ц ь к а. Взяли гріх на душу.

Р я б о ш т а н. Молодці! Ай, молодці!

Скобелевич не знаходить собі місця під столом.

Ю р а. То виходить, що ви з батьком дуже давно знайомі?

Р я б о ш т а н. Давно, сину, давно. Ще до війни. Ярина Петрівна з нашого району... А під час війни партизанили разом... Завдяки Ярині Петрівні наш загін завжди знав про кожен крок песиголовців.

Б а р а н е ц ь к а. Ай, Миколо Михайловичу, не славб-словте. Що я там робила... Усі діяли, як могли, аби ту нечисть побороти.

Р я б о ш т а н. Діяли то діяли. Але так ризикували в тилу ворога далеко не всі...

Б а р а н е ц ь к а. Облишмо, Миколо Михайловичу... (До Юри). Шкода, Юрію Миколайовичу, що вашого товариша нема. Хотіла йому розписку віддати...

Скобелевич (поспішно вилазить з-під стола). Я тут, я тут!

Р я б о ш т а н (здивовано). Ви що, Віталію Івановичу, мишей під столом ловили? Чи нас підслуховували?

Скобелевич (щось хоче пояснити, але тільки жестикулює). То... Я...

Ю р а. То у нас своя робота... Пов'язана з дисертацією...

Р я б о ш т а н. Ти за столом пишеш, а він з-під стола підказує?

Б а р а н е ц ь к а (дістає з сумочки записку, подає Скобелевичу, посміхається). Ось, візьміть своє зобов'язання...

Скобелевич (швидко вихопив записку, глянув, щоб

переконатися, що це вона, поспіхом заховав у кишеню).
Та-ак!

Рябоштан (*сміється*). Тепер можете знову вважати себе парубком.

Скобелевич. Не бачу в цьому нічого смішного. (*Раптом міняється, набирає пихатості, агресивності*). Я цього так не залишу! Ви за це відповісте!

Рябоштан (*здивовано*). Тинди-ринди. Тримайте мене удвох, бо одному нема чого... Це я відповім чи Ярина Петрівна?

Скобелевич (*ще більше погрожує*). Обое! Це нечесно! Це не по-людськи! (*До Баранецької*). Хто вам дав право насміятися над людьми? Залякувати їх? Провокувати, вимагати розписки?.. Та знаєте, чим це пахне?..

Баранецька (*суворо*). Слухай ти, горобець! Мене попахуванням не лякай. Коли ти, хай мені вибачать добрі люди, ще не подавав ні лепету, ні запаху, я своїми руками... (*Махнула байдуже рукою*). Ет, з ким тут говорити...

Скобелевич. Вчорашні ваші заслуги не дають вам права на безчинства... Сьогодні наше суспільство...

Юра (*бере стілець, ставить його спинкою перед Скобелевичем*). На... Замість трибуни...

Скобелевич. Не розумію, що це означає?

Юра. Це означає, що мені набридла твоя демагогія.

Скобелевич (*шокований*). Невже і ти... заодно? А я думав...

Юра. Ти думав, що я все життя буду тобі підсвістувати?

Скобелевич. Ну... Юрію Миколайовичу, я не сподівався, що між нами таке виросте...

Юра. Той, хто сіє бур'ян, не може сподіватися, що виросте пшениця.

Скобелевич. М-да-а... А як бути з твоєю дисертацією?

Юра. А дисертації тепер просто не буде... Візьму іншу тему...

Скобелевич. Ну-ну... Виходить, добре забувається дуже швидко... Коротка пам'ять... Забуваєш, Юрію Миколайовичу, хто тебе на роботу влаштовував, допоміг житло отримати...

Юра. Ні, Віталію Івановичу, пам'ять мене не підводить. Я добре пам'ятаю, як в інституті ти виїжджав на моїх конспектах і курсових роботах, як лашдився до добрих людей. Я добре пам'ятаю, як в аспірантурі ти виїхав на аспірантові Вишнюку... Він тобі витягнув дисертацію. А потім ти, щоб не мати суперника, вижив його з інституту своїми анонімками...

Скобелевич. Це брехня! Мені заздять, тому й плетуть всякі нісенітниці!..

Юра. Заздять? Тобі нема чого заздрити... Бо тобі треба їхати далі в науку. Кандидат тебе не задовольняє. Ти мрієш про звання докторське. І ти пригадав, що був у тебе на курсі товариш. Апробований. Конкурувати не буде, бо ти вже в наукових чинах, а він — ніщо... Тим більше, що в аспірантурі були місця...

Скобелевич хоче щось сказати.

Почекай! Я ще про квартиру не сказав. Її мав одержати Траченко, з яким ти ворогував. Сам же мені говорив, коли я отримав ордер: «Я знав, що коли Траченко квартири не матиме, він піде з інституту. І я свого добввся...»

Скобелевич (істерично). Я не хочу слухати твоїх паклепів! Я цього так не залишу! Я доб'юся... Я піду...

Рябоштан (встає, йде до Скобелевича, затиснувши кулаки). Підеш! Підеш звідси під три чорти!..

Скобелевич (тікаючи). Я цього так не залишу!.. Я вам... (Зникає).

Пауза.

Баранецька. Піду і я, либонь, Миколо Михайловичу... Бачу, Юркові працювати треба... Та й вдома роботи назбиралося...

Рябоштан (тихо). Я вас трохи проведу... Юрку, якщо прийде Ліда, скажи, що я за годину буду...

Баранецька. До побачення, Юрію Миколайовичу!
Юра. До побачення, Ярино Петрівно.

Баранецька і Рябоштан виходять.

Я в а ІV

Юра, потім Зудіна і Ліда.

Юра (встав із-за столу. Пройшовся по кімнаті. Сів на тапчан). Отак, Юро. (З іронією). Втратив ти старого друга... А нового ще не знайшов... (Помовчав). Не життя, а пекло. За які гріхи я оце мордуюсь?.. Скоро прийде Ліда... Щось я частіше став про неї думати... Коли б не батько... Став би перед нею на коліна ось так... (Стає на коліна перед дверима до Лідиної кімнати). І заволав би...

В цей час на порозі за його спиною з'являється Зудіна.

«Я вас люблю! Будьте навіки моєю!..»

Зудіна (захоплено). Юрочка! Я знала...

Юра (здивовано повертається, схоплюється на ноги). Я-а-а...

Зудіна (кидається обнімати Юру, той пручається). Юрочко, не треба! Стійте спокійно! Без нюансів. Не бій-

теся мене. Я розумію, що, як у пресі написано, тепер усі чоловіки боязкі... Але я вірила, Юрочко, що ви колись це скажете... Зі мною ви не пропадете...

Входить Ліда.

Ліда (*розгубилася*). Вибачте, у таких випадках треба зачиняти двері.

Зудіна (*відпускає Юру*). Ой Лідочко! Без нюансів, начистоту. Іду, бачу, ваші двері прочинені. Зайду, думаю, скажу. А тут Юрочка прямо без нюансів: «Ерочко, я вас люблю! Будьте навіки моею!»

Юра (*перебиває*). Яка «Ерочко»? Що ви говорите?

Ліда (*з тремтінням у голосі*). Вибачте, Юрію Миколайовичу, я не навмисне. Двері, дійсно, були прочинені... Та й... Звідкіля я знала... що... тут... (*Ледве стримується, щоб не заплакати. Йде у свою кімнату*).

Зудіна. Юрочко, не звинувачуйте свою м-м-м...

Юра (*передражнює Зудіну*). Свою м-м-м я не звинувачую... І вас прошу залишити мене в спокої... Слова «Я вас люблю» стосувалися не вас...

Зудіна. Юрочко, розумію. Так треба. Іду. Вже йду. (*Біля дверей робить невдалий реверанс. Посилає Юрі повітряний поцілунок. Виходить*).

Юра. Чортійщо на мою голову звальюється...

Ліда (*виходить з кімнати. Ображено*). Ви мене маєте на увазі? Повірте, що я справді не сподівалася...

Юра. Я також не сподівався... Наскочила, як пантера...

Ліда (*дуже хвилюється, майже крізь сльози*). По-перше, я не наскочила, а увійшла до... Та... Не буду вас переконувати...

Юра (*лагідно*). Лідочко, мова йде не про вас. Зудіна наскочила...

Ліда. Не розумію... Виходить, що ми з вами цілувалися, а Зудіна наскочила... Саме тоді, як ви мені казали: «Я вас люблю».

Юра. Правильно. Зудіна наскочила саме тоді, коли я вам казав: «Я вас люблю! Будьте навіки моєю!»

Ліда. У вас що, шок? Ви що, сплутали мене із Зудіною? Як це так: з нею обнімаєтеся, а слова про любов адресуєте мені?

Юра. Це Зудіна сплутала.

Ліда. Тепер я вже зовсім нічого не розумію...

Юра. Я стояв перед дверима вашої кімнати. І казав: «Я вас люблю! Будьте навіки моєю!» А двері були відчинені... І Зудіна зайшла...

Ліда. Розумію... Тепер, здається, розумію... І ви вирішили, що це я... І... кинулися її обнімати?..

Юра (*довго дивиться на Ліду*). Давайте, як говорить Зудіна, будемо начистоту...

Ліда (*з іронією*). Вона настільки полонила ваше серце, що ви почали говорити її геніальними фразами?

Юра. Не іронізуйте. Я дійсно відчуваю, що не байдужий...

Ліда (*майже крізь сльози*). То одружуйтесь!.. Вона також не байдужа... То в неї бенгальський грип, то двері прочинені...

Юра. Лідо! Це серйозно...

Ліда. Бачу. Ви навіть уперше за три тижні зі мною по-людськи заговорили. Навіть Лідочкою мене назвали... (*Збирається з силами. Переходить на рішучий тон*). Не розумію тільки, що від мене вимагається? Щоб я, як майбутня мачуха, благословила?

Юра. Я... Я хочу... Я не хочу, щоб ви були моєю мачухою...

Ліда. Це я чула не раз. Тепер скажу одверто: навіть якби я була мачухою, то ніколи не бажала б собі такої невістки!

Юра (*радісно*). Прекрасно! Лідочко! Я теж не бажаю.

Л і д а. Розумію. Старий парубок, який вирішив присвятити себе науці, не має часу бігати по парках і заводити (з притиском) джентльменські знайомства для омолодження душі. А тут під боком живе надійна особа, яка, крім бенгальського грипу...

Ю р а (обурено). Як ви смієте?!

Л і д а. Не розігруйте ображеного. Ви смієте так поступати, а чому я не смію про це говорити?.. А я... А я була про вас крашої думки... І яке моральне право ви маєте після цього звинувачувати у чомусь мене? Хіба це не пристосуванство з вашого боку?..

Ю р а. Лідочко, зрозумійте. Я не той, за кого ви мене вважаєте.

Л і д а. Я теж не та. Не думайте, що перед вами наївне дівчисько... (Не витримує, починає схлипувати).

Ю р а (розгубився). Я-я-я... Я-я... Н-н-нічого н-не д-думаю... Т-тобто я д-думаю...

Л і д а (здивовано дивиться на Юру. Перестав схлипувати. Заклопотано). Ц-це в-ви серйозно заїкаєтесь?..

Ю р а (вловив стривожений тон Ліди, ще дужче заїкається). Й-йя н-не з-за-її-каюсь...

Л і д а. Як це не заїкаєтесь? А це що?

Ю р а. Ц-ц-це п-просто яз-зик...

Л і д а (підбігла до Юри, дивиться уважно, як ворухається його вуста). Нічого не розумію. Ви ж справді заїкаєтесь.

Ю р а (знижує плечима, мовчки ворухить губами, ніби щось хоче сказати, а не може). Л-л-лю... (Починає гикати і навіть чхає).

Л і д а. Господи! Ніде в медицині подібний комплекс не описано. (Кладе руку Юрі на плече). Що «л-л-лю»? Сідайте отут... (Показує на тапчан). Я зараз... (Вибігає у свою кімнату).

Ю р а (сам). Люди добрі! Та за таку турботу я готов усе життя заїкатися!..

Ліда (*повертається з фонендоскопом. Рішуче*). Роздягайтесь!

Юра (*швидко знімає сорочку, майку*). Т-т-т-тільки в-ви...

Ліда. Коли-небудь з вами уже таке було?

Юра. Уп-перше в ж-житті...

Ліда. Відкрийте рот... Скажіть: «А-а-а».

Юра. А-а-а...

Ліда. Не говоріть нічого.

Юра. Й-я н-не г-говорю. Т-то й-я т-так к-кажу а-а-а...

Ліда. Не кажіть ніяк. Дихайте! (*Пригуляє Юрі до грудей фонендоскоп, слухає*). Не дихайте.

Юра (*гикає*). Гі-ік! Гі-ік! Ап-чхи!

Ліда. Стримайтеся, не гикайте, бо я нічого не чую.

Юра. А-а-а в-ви в-вухом...

Ліда. Думаєте, так буде краще?

Юра. К-контакт...

Ліда (*приклала вухо Юрі до грудей. Завмерла. Закриває від хвилювання очі*). Ш-шумів нема...

Юра (*пригортає Лідину голову до грудей*). І не буде! (*Хапає Ліду в обійми. Цілує*).

Ліда спочатку пручається, потім завмирає, обхопивши руками Юрину шию. Поцілунок.

В цей час на порозі з'являється Рябоштан.

Я в а В

Т і ж і Р я б о ш т а н .

Рябоштан (*здивовано почував потилицю, відвернувся*). Ап-чхи!

Юра і Ліда стрепенулися. Ліда швидко вхопила фонендоскоп, почала спішно ним тицькати Юрієві по грудях, спині і навіть по ліктях.

Ліда. Ц-ц-це м-ми... Ц-це Юра почав заїкатися...

Рябоштан. І ви заразилися від нього?.. Допомогають від заїкання ці процедури?

Ю р а (ніяково). Вже... Допомогли...

Р я б о ш т а н. Лідочко, залиште нас на хвилину.

Л і д а (покірно). Добре, Миколо Михайловичу. (Повільно виходить у свою кімнату).

Ю р а (збуджено). Що хочете зі мною робіть, а вона не винна. Це я...

Р я б о ш т а н. Що Ліда не винна, я знаю і без тебе. Але що ти надумав, дорогий синочку?.. Невже вважаєш, що батько привів її тобі для легкого флірту?

Ю р а (рішуче). Тату, що хочете зі мною робіть: убийте мене, розпніть на хресті, порвіть мою дисертацію, а я... її... люблю...

Р я б о ш т а н (хитрувато усміхнувся, почухав потилицю). Так... Справа складна. Родичі ми то родичі. Але серце вимагає помсти... (Подумав). Вбивати тебе не буду, розпінати також... А дисертацію?.. Давай дисертацію.

Ю р а (киває на стіл). Вона там.

Р я б о ш т а н. Ні. Давай сам. Гріх на душу брати не буду.

Ю р а (підходить до столу, відчиняє шухляду, дістає звідти три папки. Потримав у руках. Задумався. Простягнув батькові). Натє...

Р я б о ш т а н. Ні, ти її породив, ти її і порви... Своїми руками...

Ю р а (сідає на підлогу, відкриває папки, дістає з них листки і шматує). Аж душа крається...

Р я б о ш т а н. Наукою доведено, що душі нема... А ти, бачу, все ж таки лицар. Упізнаю в тобі декого... (Помовчав). Тепер скажи, як ти ставишся до Ліди?

Ю р а (тоном батька, що вмовляє маленького хлопчика). Тату, все одно ви ще з нею не розписані... Ви собі знайдете іншу, кращу. А я... Люблю її... Ну, розумієте, не можу без неї...

Р я б о ш т а н (усміхається). Отак просто «знайдете собі іншу»?

Юра. Ну... Вам все одно... Ви на пенсії... Час є... А мені вона дуже сподобалася. Я вже тиждень ночей не сплю, все про неї думаю. Готовий одружитися хоч сьогодні...

Рябоштан. Оті процедури від заїкання так подіяли?

Юра. Я серйозно. Бачите, ось... *(Зі злістю шматує дисертацію).*

Рябоштан *(хитрувато)*. Бачу... Значить, ти вирішив відбити у батька наречену?.. Я, звичайно, у даному випадку нічого не вдію... Добре хоч те, що залишиться у нашому домі, а не чужим людям дістанеться. Дуже хороша дівчина... Лідол!

Ліда *(виходить зі своєї кімнати)*. Що, Миколо Михайловичу?

Рябоштан. Оцей опришок запевняє, що кохає тебе, що він без тебе не може жити, що він ночами не спить і готовий хоч сьогодні з тобою одружитися... Я, звичайно, йому вірю, бо трохи його рід знаю. А ти як на це дивишся?

Ліда *(опустила сором'язливо голову. Потім глянула на батька, щиро і тепло усміхнулася, підбігла до нього, обняла, поцілувала)*. Спасибі, тату!

Юра *(завмер з листками в руках)*. Ну, знаєте... Я, здається, починаю ревнувати...

Рябоштан. Тепер слухай, сину. Ліда — дочка мого найближчого друга Василя з Тясминець. Пам'ятаєш, ми колись до них у гості їздили? Ти ще був студентом, а вона маленькою школяркою... У цьому цивілізованому хаосі ми випадково з нею зустрілися. Виявляється, тебе вона не забула з тих дитячих років. Часто тебе бачила тут. Шукала якихось приводів підійти до тебе, але не наважувалася... А любить тебе... Оце й привело її сюди... Що ж, віддаю під твою опіку...

Юра *(підскочив, кинувся до батька, обняв його, Ліду)*. Спасибі, тату! Ви мене породили вдруге.

Юра пригортає Ліду до себе.

Рябоштан (*відійшов убік, дивиться на молодят*).
Ось вам ваші путівки... (*Подає*). Згодніся. Відпочинете,
по горах походите... І... може, онука звідти привезете...
(*Замріяно*). А я візьму його за рученьку і поведу по сіно-
жатах, до річки, до гаю. І скажу йому: «Оцей зелений
килим, дитинко, твій батько залишив тобі у спадщину...
І отой ліс... І оту річечку...» І дитя буде щасливо щебета-
ти. Буде всміхатися квіточкам... Травичці, сонечку...
І чистому, чистому небу...

Лірична мелодія,

Завіса.

МІЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ АВТОПОРТРЕТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Літературний портрет переважно пише хтось про когось. Я вирішив написати про себе сам. Чому? По-перше, переконався, що від критиків добра не дочекаєшся. По-друге, тепер усе скрізь переводять на самообслуговування.

ПЕРШІ СПРОБИ

Писати почав змалечку. І відразу смішно. Плакала тільки вчителька.

За перші спроби били по руках.

Про дальші спроби мовчать...

Поки що пробує далі.

ПЕРШЕ ВИЗНАННЯ

Один відомий у вузькому колі жартівник, покрутивши пальцем біля скроні, сказав про автора:

— Гуморист! Друзі крають серце, колеги пускають кольки під ребра, шеф милить шию, жійка гризе печінку, діти сушать голову, сусіди п'ють кров, а він сміється.

ЩО ВЛАСТИВЕ ТВОРАМ АВТОРА

1. Перш за все лаконізм.

Автор поважає працівників паперової промисловості й дуже любить ліс.

2. Ліризм.

Пишучи про будяки, автор думає про троянди.

3. Сентиментальність.

Пишучи свої твори, автор плаче.

4. Драматизм.

Після публікації творів автора в редакціях часто відбуваються драми.

5. Музикальність.

Майже кожен твір автора грає на чийось нервах.

СВІТ КРИТИКИ І ТВОРЧІСТЬ АВТОРА

1. Авторів часто приписували те, чого в нього не було:

а) чужих жінок;

б) чужих дітей;

в) чужі звички;

г) чужі переконання.

2. Авторів не приписували того, чого він як сатирик уже добився:

а) артрити;

б) бронхіту;

в) виразки;

г) гастриту;

д) див. медичну енциклопедію від літери «А» до літери «Я» й щорічний додаток.

3. Деякі критики звинувачують автора в тому, що герої його творів переважно ненормальні.

Це правда. Але ж про нормальних сатирики не пишуть.

ДОДАТОК

Деякі цитати з творів автора:

«Гумор — дівчина, з якою ти познайомився».

«Сатира — та сама дівчина, тільки після одруження».

«Сміх — це здоров'я. Коли маєш силу сміятися сам із себе».

З М І С Т

Інтерв'ю з самим собою	3
<i>Веселі та невеселі оповідки</i>	
Сеанс гіпнозу	5
Чому так?	7
Коханка для директора	9
У перспективі	11
Моя одіссея	12
Для науки	15
Врятувала	17
Аби зробити приемне	18
Геть хулігана!	20
Аутотренінг	21
Зернятко	24
А хто ж бос?	27
Провчила	29
Клітка	31
Тарган	34
Тріски	36
Ревнощі	43
Молода пара і порадиця Варвара	45
Людам треба допомагати	47
Бичок	49
Чуйні люди	50
Вуглеводи і віники	52
Задля господині	55
Благаю, не їдьте!	57

Все попереду	59
Тільки між нами	61
Медовий тиждень	63
Бидласи	66
Замальовки курортні.	68
Різні організми	70
Дитина хоче «тям»	71
Заслухавши та обговоривши, постано- вили...	73
Сусіди не дрімають	77
Запах хліба	78
«Хатха-йога»	81
Званий обід	84
Побачення	87
Не хочу бути своїм	88
Сюрприз	89
В усьому винна шкура	92
Шукаю нових друзів	93
Дірка в бюджеті	95
Апендицит	98
Усе в цьому світі відносе	99
Омолодився	101
Стривайте, виросту я...	103
Не схвалив	105
Педагогічний маневр	106
Скільки треба для щастя	109
Як можна помилитись	111
...Сама такою буде	114
Родич	115
Час — вирішальний фактор	116
Штурм піку Надії	118
Трамвайний герой	121
Цуценя розуміє	122
Щоденник курортника	123
Везучий	126
Дихайте, дихайте...	127

Свого добився	133
Для звіту	135
Самоаналіз	138
Мої зустрічі з геніями	139
Чучело, робот і я	141
Буда	143

З життя людей і тварин

Важко бути другом людини	146
Поєдинок	149
Хай думає кінь	150
Ненормальний дельфін	151
Якби не розгулив рота...	152
Таки довели	155
Магічна сила	156
На мій вік вистачить	157
Лісова казка	158
А що буде далі	160
Персона грата	162
Серед степу широкого	164
Туристи-гумористи	164
Резюме	166
Пірат	167
Між іншим	168
Віяння часу	169
Дике є дике...	170
Головне — часно кукурікнути	171

Потойбічні історії

Операція «Сліпе око»	174
Во ім'я отця, і сина, і святого духа	189
На Сьоме Небо	199

Чудотворці

Рости, рости, тополенько...	209
Незвичайна галерка	210
Мала я, мала...	212
Бере за душу	214

Цариця квітів	215
Шедевр	217
Самородок	219
Черемоше, «Черемоше»...	221
Чом, чом, чом?	223
Від Полтави до Хорола	224
Білашева криниця	226
Голосний пацієнт	228
Знайшовся	231
Гей, чули гори...	233
Там, де «Ятрань» круто в'ється...	234
Зібрав батько компанію	236
Тріо богатирів	237
Як в роботі, так і в пісні...	240
Соловей-канарей	241
Раціоналізація, братці!	243
Щасливої дороги!	246
Я піду в далекі гори	247
Не та культура...	249
Полундра, хлопці!	252

Дисертація. *Комедія на 2 дії, 5 картин* 293

Мій-літературний автопортрет 357

Евгеній Михайлович Дударь

Профілактика совести

Сатира и юмор

Издательство «Дніпро»

(На украинском языке)

Редактор *Н. М. Кравченко*

Художник *Ю. В. Северін*

Художній редактор *С. П. Савицький*

Технічний редактор *Г. Г. Подгурський*

Коректори *Н. О. Маслова,*

С. В. Саченко

Інформ. бланк № 1320

Здапо до складання 26.08.80.

Підписано до друку 12.02.81.

БФ 23016.

Формат 79×108¹/₃₂.

Папір газетний...

Гарнітура літературна.

Друк високій.

Умовн. друк. арк. 15,75.

Обл.-вид. арк. 16,509.

Тираж 30 000.

Зам. 384.

Ціна 1 крб. 20 к.

Видавництво «Дніпро», 252601, Київ-МСП,

вул. Володимирська, 42.

Харківська книжкова фабрика

ім. М. В. Фрунзе

республіканського виробничого

об'єднання «Поліграфкнига».

310057, Харків, вул. Донець-Захаржевська, 6/8.

Дудар Є. М.
Д81 Профілактика совісті: Сатира й гумор.— К.:
Дніпро, 1981.— 357 с.

До збірки українського радянського письменника ввійшли гуморески, сатиричні новели, веселі оповідки, драматичні твори. Вістря сатири автора спрямоване проти пристосуванців і бюрократів, хапуг і окозамлювачів, проти всього, що суперечить нормам соціалістичної моралі й етики.

Д $\frac{70303-091}{M205(04)-81}$ 91.81. 4702590200

У2

ГРИГЕР МЯША ПРОВОДИЛА СВОЮ ЖИЗНЬ